

אתגר הגיור בישראל

ניתוח מדיניות והמלצות

מחקר מדיניות 103

נתנאל פיישר

הגיור בישראל נמצא בלב הדיון הציבורי, אך מעט מאוד ידוע עליו: כמה אנשים מתגיירים בכל שנה ומהי החלוקה המגדרית בין המתגיירים? כמה מתגיירים נולדו בחו"ל וכמה בישראל? מדוע יש רבים המתחילים בתהליך ולא מסיימים אותו? האם החברה הישראלית והדתית תומכת בגיור? ומה עושה המנהיגות הפוליטית בנידון? מחקר זה פורס את תמונת הגיור השלמה. הוא חושף לראשונה את נתוני הגיור במלואם ואת הישגיה וכישלונותיה של המדיניות הממשלתית בעשור האחרון. בהמשך לכך הוא מציג מגוון אפשרויות לקידום הגיור בישראל: הסברה, התגייסות ממשלתית וחברתית, ליווי, תמיכה ואימוץ גישה הלכתית ומקרבת. ד"ר נתנאל פיישר, חוקר לשעבר במכון הישראלי לדמוקרטיה ומרצה באוניברסיטת בר-אילן, מחבר ספרו "הגיור בישראל: ניתוח מדיניות והמלצות".

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

אתגר הגיור בישראל: ניתוח מדיניות והמלצות
נתנאל פישר

אתגר הגיור בישראל

ניתוח מדיניות והמלצות

נתנאל פישר

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

מחקר מדיניות 103

תמוז תשע"ה, יולי 2015

The Challenge of Conversion to Judaism in Israel: Policy Analysis and Recommendations

Netanel Fisher

עריכת הטקסט: יהושע גרינברג, ענת ברנשטיין
עיצוב הסדרה: טרטקובר עיצוב גרפי – טל הרדה
עיצוב העטיפה: יוסי ארזה
סדר: אירית נחום
הדפסה: גרפוס פרינט, ירושלים

מס"ב 978-965-519-170-7 ISBN

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר ידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר בספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

© כל הזכויות שמורות למכון הישראלי לדמוקרטיה (ע"ד), תשע"ה
Copyright © 2015 by The Israel Democracy Institute (R. A.)
Printed in Israel

המכון הישראלי לדמוקרטיה
רח' פינסקר 4, ת"ד 4702, ירושלים 9104602
טל': 02-5300888
אתר האינטרנט: www.idi.org.il

להזמנת ספרים:
החנות המקוונת: <http://tinyurl.com/idi-store>
דוא"ל: orders@idi.org.il
טל': 02-5300800; פקס: 02-5300867

כל פרסומי המכון ניתנים להורדה חינם, במלואם או בחלקם, מאתר האינטרנט.

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא מוסד עצמאי, לא מפלגתי, הממוקם בתפר שבין האקדמיה לפוליטיקה. המכון עוסק בתכנון מדיניות ובעיצוב רפורמות בממשל, במינהל הציבורי ובמוסדות הדמוקרטיה.

בתכניותיו ובמפעליו המכון חותר לחזק את מוסדות הדמוקרטיה המתהווה בישראל ולגבש את ערכיה. בהמשך לעבודת מחקר מעמיקה הוא מגיש המלצות מעשיות לשיפור התפקוד של המשטר במדינת ישראל ולטיפוח חזון ארוך טווח של משטר דמוקרטי יציב, המותאם למבנה, לערכים ולנורמות של החברה הישראלית. המכון שואף לקדם בישראל שיח ציבורי בנושאים שעל סדר היום הלאומי, ליזום רפורמות מבניות, פוליטיות וכלכליות, לשמש גוף מייעץ למקבלי ההחלטות ולקהל הרחב, לספק מידע ולהציג מחקר משווה.

החוקרים במכון הישראלי לדמוקרטיה הם אנשי אקדמיה, והם מובילים פרויקטים במגוון תחומים של החברה והמשטר בישראל. מחלקת ההוצאה לאור של המכון מפיקה, משוקת ומפיצה את פירות עבודתם.

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא זוכה פרס ישראל לשנת תשס"ט על מפעל חיים – תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה.

הדברים המתפרסמים במחקרי המדיניות אינם משקפים בהכרח את עמדת המכון הישראלי לדמוקרטיה.

תוכן העניינים

11 תקציר

17 מבוא הגיור: האתגר של העם היהודי במאה העשרים ואחת

שער ראשון: חשיבות הגיור מבחינה אישית, ציונית ודתית

21 פרק ראשון "האם הנכד הישראלי שלך יהיה יהודי?"
21 קשיי העולים הלא-יהודים בישראל: "בכיתי המון בגלל דיבורים כאלה"
24 האם נהפוך לשני עמים?
26 "הנכד הישראלי שלך כבר לא יהיה יהודי"
27 מדוע חשוב לקדם את הגיור? – מסקנות

שער שני: הגיור בישראל רקע היסטורי, תהליכים ונתונים מרכזיים

31 פרק שני גיור ודרכי ההתגיירות בישראל
31 מהו גיור?
32 הגיור הממלכתי בישראל
41 מעורבותה העמוקה של המדינה בהליכי הגיור – מסקנות
42 פרק שלישי הגיור במספרים
42 נתוני העולים הלא-יהודים בישראל
45 "ההתבוללות עלתה לישראל"
46 נתוני מתגיירים, לומדים ונושרים
55 האפקטיביות החלקית של מדיניות הגיור הנוכחית – מסקנות

שער שלישי: הגורמים לחוסר ההצלחה של הגיור בישראל והפתרונות

- פרק רביעי הגיור בישראל מנקודת מבטם של העולים
הלא-יהודים: גורמי משיכה ודחייה
- 59 הגורמים המניעים את הגיור בישראל
- 59 הגורמים המרחיקים את הגיור מנקודת מבטם של העולים
- 66 הקשיים בקידום הגיור מנקודת מבטה של חברת העולים
הלא-יהודים – מסקנות
- 74
- פרק חמישי מדיניות הגיור של מדינת ישראל ויחסה של החברה
הישראלית-יהודית לגיור
- 77 מדיניות הגיור של ראשי המדינה
- 78 מדיניות הגיור של הממסד הדתי
- 79 מדיניות בתי הדין המיוחדים לגיור – מסקנות והמלצות ביניים
- 113 המדיניות המינהלית של אגף הגיור
- 115 מדיניות אגף הגיור – מסקנות והמלצות ביניים
- 128 החברה הישראלית ויחסה לגיור
- 129 "חוק שטרן" והחלטת הממשלה על ביזור הגיור
- 147 הקשיים בקידום הגיור וכיווני פתרונות אפשריים – סיכום
- 152
- פרק שישי מגיור חילוני להפרטת הגיור: חלופות להתמודדות
עם אתגר הגיור בישראל
- 154 החלופה החרדית (והחרד"לית)
- 154 חלופות דתיות לא-אורתודוקסיות
- 157 החלופות החילונית והליברלית
- 160 חלופות אורתודוקסיות לא-ממלכתיות
- 165 החלופה הפרגמטית: גיור סוציולוגי
- 166 סיכום

שער רביעי: קידום גיור אורתודוקסי ממלכתי: המלצות מעשיות

- 171 פרק שביעי החלופה המומלצת: גיור אורתודוקסי ממלכתי ומקרב
171 היתרונות שבגיור אורתודוקסי ממלכתי ומקרב
171 האם גיור אורתודוקסי ממלכתי ומקרב אפשרי מבחינה הלכתית?
176 מדיניות גיור הלכתית ומקרב – סיכום
- 177 פרק שמיני המלצות מעשיות לקידום הגיור בישראל
177 תמצית הקשיים וכיווני פעולה אפשריים – סיכום הפרקים הקודמים
178 הסיבות לאי-הצלחת הגיור
179 חזון גיור לישראל: אתגר אישי והיסטורי
179 לכמה מתגירים אפשר לצפות? מ-300 אלף עולים המעוניינים
180 בגיור ל-40 אלף
181 הכפלת מספר המתגירים מדי שנה
- 182 המלצות מעשיות לקידום הגיור בישראל
182 המלצה 1: הסברה, שיווק והתמקדות בקבוצות היעד המעוניינות בגיור
המלצה 2: "בחזרה לקהילה": גיוס החברה האזרחית והבטחת התמיכה
185 בגופים פרטיים
189 המלצה 3: תמיכה אפקטיבית של המערכת השלטונית
193 המלצה 4: "נפש בנפש לגיור": תמיכה וליווי
196 המלצה 5: הפעלת תכניות גיור לילדים ולנוער
200 המלצה 6: ביזור ההכנה לגיור ויצירת תקציב מוטה הצלחה
202 המלצה 7: הצעות לשיפור מערך דייני הגיור
206 המלצה 8: מתן תוקף מוחלט לגיור
211 המלצה 9: הוכחת יהדות למי שרשומים כ"לא-יהודים"
- 213 פרק תשיעי מי בעד מדינה יהודית? – סיכום
214 ולסיום – "עכשיו אני מרגישה שאני לא זרה כאן"

218	נספחים
218	נספח 1: הצעה להחלטת ממשלה בנושא עידוד הגופים העוסקים בגיור
219	נספח 2: ביטולי גיור: הצעה לשינוי כללי הדיון לגיור
220	נספח 3: מקורות הלכתיים להקלות בגיור
iii	Abstract

תקציר

היכן נכשלה מדיניות הגיור הנוכחית?

לאחר כ-20 שנות גיור ממלכתי נותר מספר המתגיירים יוצאי חבר המדינות נמוך – רק כ-25 אלף איש מתוכם התגיירו, שהם כ-7% מתוך כלל 340 אלף העולים הלא-יהודים. ממוצע הגיור השנתי שלהם עומד על כ-1,800 אישה ואיש, מתוכם כ-1,000 במסלול האזרחי וכ-800 במסלול הצבאי, שהם פחות מ-20% מכלל העולים הלא-יהודים והילדים הלא-יהודים הנולדים בישראל מדי שנה (כ-10,000).

מצב זה מאיץ את שיעור ההתבוללות בישראל ומעמיד בסכנה את הלכידות היהודית במדינה ואת אופייה היהודי. יתר על כן – ללא ההכרה בזהותם היהודית, זכויותיהם הבסיסיות של העולים נפגעות ורבים מהם מתקשים להשתלב בחברה הישראלית באופן מלא. ואולם העובדה שכ-40% מהצעירים (עד גיל 30) כן מעוניינים בגיור מלמדת שהפוטנציאל רחוק ממימוש ושאפשר להגדיל בהרבה את מספר המתגיירים. אך ראשית יש להבין את חסמי הגיור.

מדוע מספר המתגיירים כל כך נמוך?

1. לא רבים מעוניינים בגיור, ולעומתם רבים נושרים ממנו

שיעור כלל העולים המעוניינים בגיור אינו גבוה (כ-25%). רבים מהם רואים בגיור מעשה שאינו עולה בקנה אחד עם הזהויות האחרות שלהם (יהודית-ישראלית-רוסית). אחרים, שהיו יכולים להיות מעוניינים בגיור, אינם טורחים להיכנס לתהליך בגלל הרף הדתי הגבוה המוצב לפניהם ומשום החשש שמא גיורם לא יוכר. להימנעות מכניסה לתהליך נוספות גם בעיות פרקטיות למיניהן, כגון מרחק גאוגרפי מכיתות הלימוד, מחסור בזמן פנוי ובעיות אישיות שאינן מאפשרות להתמיד בלימוד. מתוך מי שכן מצטרפים ללימודי הגיור, למעלה מ-50% נושרים באמצע התהליך, והמצב הגיע לידי כך שמספר הנושרים גבוה ממספר המתגיירים.

2. ההנהגה הפוליטית אינה מקדמת את הגיור

ראשי המדינה, החל בראש הממשלה וכלה בשרים ובחברי הכנסת, מצהירים בפומבי על חשיבות הגיור אך בפועל מקצצים בתקציבים, מכבידים את עולה של הבריורקטיה ולא מיישמים את החלטות הממשלה בנושא (לדוגמה – למרות ההחלטה שהתקבלה ב-2008 להקים ועדת שרים ויחידת סמך לא נעשה דבר בעניין). ככלל, המדינה לא מובילה שום תכנית אסטרטגית לטובת מימוש הצהרותיה המכתירות את הגיור כ"משימה לאומית".

3. הממסד הדתי אינו מעודד גיור

בתי הדין לגיור נמצאים תחת מתקפה מתמדת. המחמירים טוענים שהם מגיירים רבים מדי ותובעים מהם להפסיק לגייר, והליברלים מאשימים אותם בחוסר אחריות לאומית המתבטאת במספר נמוך מדי של גיורים. בתגובה נוקטים בתי הדין מדיניות ביניים – הם מגיירים מאות מועמדים בכל שנה, אך דוחים רבים אחרים; כמעט 50% מהמועמדים יוצאי חבר המדינות נדחים במועד הדיון הראשון. מדיניות זו, הסותרת גישות הלכתיות שרווחו שנים ארוכות בקהילות ישראל, מביאה לכך שפוטנציאל הגיור אינו ממומש.

4. הנהלת הגיור מקדמת מדיניות ריכוזית

אף על פי שכניסת גופים חדשים לתחום הגיור חיונית להמרצת המערכת, המדינה לא עודדה את כניסתם. במקום זה הפך במרוצת השנים "המכון המשותף ללימודי היהדות" למעין מונופול בתחום ההכנה לגיור. בעקבות זאת נסגרו עמותות מצליחות בזירת הגיור, ואחרות מתקשות להמשיך לפעול, לפתח יוזמות חדשות להסברה, להגדיל את מספר התלמידים שלהן ולמנוע נשירה.

5. החברה הישראלית, בכללותה, אינה נרתמת לטובת הגיור

החברה הישראלית הכללית אדישה לגיור או, לחלופין, ממקדת את תשומת לבה במתיחת ביקורת על הדיינים. כמובן, אווירה כזאת אינה האווירה המתאימה לעידוד הקבוצה הלא-יהודית להצטרף להליכי הגיור. יחסה של החברה הדתית-ציונית מהוסס גם הוא והיא מתקשה לגייס את אנשיה לטובת האתגר; חלקים מסוימים של החברה החרדית הגדילו לעשות והם מנהלים מסע של דה-לגיטימציה לגיור. התוצאה של כל אלו היא היעדר פעולות סיוע ותמיכה במתגיירים והמשך ההתנגדות לגיור מצד גורמים חרדיים וחרד"ליים בלא שניתן לה מענה דתי-הלכתי הולם.

מה אפשר לעשות? אילו המלצות יש לאמץ כדי להביא להגדלה ניכרת של מספר המתגיירים בישראל, במסגרת ממלכתית ועל בסיס הלכתי מוצק?

המלצות מעשיות לקידום הגיור בישראל

הנחת המוצא היא שאפשר לקדם את הגיור ולהגדיל משמעותית את מספר המתגיירים. מדובר בשינוי מערכתי. כל אחד מן הגורמים, בלי קשר לגורמים אחרים, יכול לשפר את המצב העגום המוכר לנו היום.

להלן רכיבי התכנית העיקריים:

1. שינוי שיח המספרים: התמקדות בקבוצה המעוניינת ביותר בגיור

יש להציב יעד גיור מציאותי ולהתמקד בסיוע למתעניינים בגיור: צעירים, ובמיוחד צעירות, עד גיל 30, ממוצא יהודי מובהק (אב או סב יהודי), ששיעור

גבוה יחסית מהם (40%) מעוניינים ממילא להתגייר. חשוב לומר: צעירים אלו הם שיקבעו את שיעורם של האזרחים הלא־יהודים בישראל בדורות הבאים. בשנים הבאות אפשר, ואף רצוי, להרחיב את מעגל המתגיירים גם לאוכלוסיית הילדים והנוער.

2. אור ירוק לגיור: הסברה ושיווק:

יש להכין תכנית הסברה לאומית שמטרתה לעודד את העולים הלא־יהודים להתגייר. במסגרת זו הליך הגיור צריך להיות מוצג בעדינות וברגישות, בלי לפגוע חלילה במי שאינם מעוניינים בו. על התכנית לרתום את החברה הישראלית הכללית לתמיכה במהלך ולחשוף את החברה הדתית שבקרבה למסורת ההלכתית המקרבת גרים ממוצא יהודי ("זרע ישראל").

3. גיור "מלמעלה למטה": תמיכה אפקטיבית של המערכת השלטונית

בגיור

על ראשי המדינה לגלות מעורבות בקידום הגיור, להכריזו עליו כעל פרויקט לאומי ולחזק את המוטיבציה להתגייר. על הממשלה והכנסת למנות ועדות ביצוע מתאימות (ועדת שרים/מנכ"לים) שתגבשנה תכנית אסטרטגית ארוכת טווח ולקדם חקיקה שתיתן מענה לבעיות השוטפות. יש להגדיל את המשאבים לטובת הגיור, לשנות את שיטת התמיכה בעמותות לשיטה של תקצוב שוויוני ולהעניק תמריצים כספיים לארגונים המוכיחים את הצלחתם. יש לחזק את הנהלת הגיור כגוף א־פוליטי ולהפוך את אגף הגיור ליחידת סמך עצמאית במשרד ראש הממשלה, בהתאם להחלטת הממשלה. ראוי גם למנות יועץ מיוחד לראש הממשלה בנושא.

4. גיור "מלמעלה למטה": גיוס החברה האזרחית ועידוד יוזמות חדשות

עד כה הפקירה החברה האזרחית את הגיור אף שברור לכול שהוא אינו יכול להישאר באחריותה של המדינה בלבד. בלי מעורבות אקטיבית של גופים, עמותות וקהילות לא יוכל פרויקט הגיור להמריא. גופים אזרחיים אלו צריכים לערוך פעולות הסברה מקיפות, לפתוח כיתות נוספות על אלו הקיימות היום, בכללן כיתות גיור לנוער בבתי ספר דתיים ובאזורי הפריפריה, ולנהל מערכת

הוראה וליזוי אישי לאנשים עם צרכים מיוחדים. קרנות פילנתרופיות שנמנעו עד עתה מתמיכה בפעולות גיור צריכות גם הן לסייע.

5. נפש בנפש לגיור: לזיוי ותמיכה

מחקר המדיניות מראה בבירור שתמיכה אישית מגדילה מאוד את סיכויי ההצלחה. יש להקים מערכת תמיכה משמעותית למעוניינים בגיור כדי למנוע את שיעורי הנשירה הגבוהים במהלך התהליך. התמיכה צריכה להיעשות באמצעות רכזי גיור אזוריים והרחבת היקפי הפעילות של המורים לגיור ובעזרת משפחות מלוות שיעברו הכשרה מתאימה. כמו כן יש להעניק מלגות סיוע לתלמידים המתקשים לעמוד בעומס הכלכלי הכרוך בתהליך הגיור הממושך.

6. אימוץ גישה הלכתית מקרבת

ב-200 השנים האחרונות רווחה בעולם היהודי מסורת של גיור מקרב לאנשים ממוצא יהודי ("זרע ישראל") אשר קשרו את גורלם עם העם היהודי: "על כן לעניות דעתי כל נכרי שבא לגיור [...] מחשבתו הוא לטובה, וגם אם יש איזה ספק בו עדיין, שוב מותר ללמדו סדר התפילות וידיעות מועטות [...] ואז מגיירים אותו", כתב בשעתו הרב אליהו גוטמכר, תלמידו המובהק של רבי עקיבא איגר ואחד מ"מבשרי הציונות". מסורת זו אומצה גם בידי חשובי פוסקי דורנו, בכללם הרבנים עובדיה יוסף, שלמה גורן, שלמה דיכובסקי, יעקב אריאל ומאיר מאזוז. אפילו הרב אלישיב, מנהיג הזרם הליטאי, הורה כי "ילד של גויה וישראל כדאי לקרב ליהדות [...] כיוון שהם מזרע יהודי".

במקום שיח ההאשמות הרווח היום יש לחשוף לעין הציבורית מקורות מעין אלו ולעודד שיח פנים-דתי ברוח זו. מבחינה מינהלית יש לחזק את עצמאותם של הדיינים המחזיקים בגישה המקרבת, בין השאר על ידי פתיחת אזורי הרישום לגיור וביטול התפקיד של "נציגי הרב הראשי".

7. מתן תוקף מוחלט להליך הגיור

מחובתה של המדינה להבטיח את התוקף המוחלט של תעודת הגיור. לפיכך יש ליצור מנגנון שיאפשר בקרה על הליך הגיור אך בה בעת יחליש את האפשרות לערער על תוקפו. לשם כך יש לשנות את כללי הדיון לגיור בחקיקה מתאימה.

אתגר הגיור בישראל הוא אתגר בקנה מידה היסטורי, והדרך לקידומו זרועה קשיים. השילוב של חזון בר מימוש, הנהגה מתאימה וגיוס החברה האזרחית למהלך יכול להביא לשינוי המיוחל. כך נוכל להבטיח את לכידותה של החברה היהודית בישראל ואת המשך קיומה של המדינה כמדינה יהודית ודמוקרטית.

הגיור: האתגר של העם היהודי במאה העשרים ואחת

אתגר הגיור הוא אתגר אישי, לאומי ורתי בקנה מידה היסטורי. לראשונה זה מאות שנים החליטו מאות אלפי אנשים שאינם יהודים לפי ההלכה לקשור את גורלם עם גורל העם היהודי ולהפוך לחלק ממנו. מציאות חדשה זו מציבה אתגר גדול המחייב חשיבה יצירתית, תעוזה ושילוב זרועות של ההנהגה הרוחנית והפוליטית ושל כל חלקי הציבור. התמודדות נאותה עם האתגר חיונית לשמירה על יהדותה של המדינה, למניעת נישואי תערובת ולהשתלבות מוצלחת של העולים ושל צאצאיהם בחברה היהודית בישראל.

כדי להתמודד עם התופעה הקימה מדינת ישראל מערך גיור ממלכתי. מערך זה החל את פעילותו בשנות השבעים, ולאחר שזו כמעט הופסקה הוא הוקם מחדש באמצע שנות התשעים. למרות מגוון ניסיונות לשיפור המערכת, מספר המתגיירים לא השתנה באופן משמעותי, ופחות מ-7% (24 אלף) מכלל העולים הלא-יהודים יוצאי חבר המדינות התגיירו (346 אלף). מערך הגיור הממלכתי הצליח אפוא בפעילותו באופן חלקי בלבד, שלא לומר נכשל.

מטרת דוח זה היא לתאר את המדיניות, לנתח את הכשלים ולהציע המלצות מעשיות שיש בהן כדי להפיח רוח חדשה בגיור בישראל. הטענה המרכזית היא שחלון ההזדמנויות הולך ונסגר, אבל עדיין ישנן דרכים מגוונות נוספות שטרם נוסו והגיעה העת לנסותן.

המסמך עוסק אך ורק בגיור עולי חבר המדינות אזרחי ישראל מתוך הבנה שזהו האתגר המרכזי העומד על סדר היום. אין בכך כמובן כדי לגרוע מחשיבות הצורך למצוא פתרונות לקבוצות מתגיירים אחרות: עולי אתיופיה (שהם כ-50% מכלל המתגיירים מדי שנה), אנשים שאינם אזרחים וילדים מאומצים. במיוחד חשובה שאלת ההכרה בגיורי חו"ל, המערערת את יחסי ישראל והתפוצות מאז שנות השבעים.

הנחת העבודה היא שאין כיום מסמך הפורס את תמונת הגיור המלאה. מי שאינו מצוי בנושא מתקשה למצוא את ידיו ורגליו בסבך הדיונים והפרסומים החלקיים. חלקו הראשון של המסמך ממלא אפוא חלל זה והוא מסרטט ומנתח את מדיניות הגיור הישראלית על זרועות הביצוע השונות שלה. בחלקו השני של המסמך מוצעים פתרונות והמלצות. ביצוען עשוי לסייע בקידום הגיור

האורתודוקסי הממלכתי, שהוא האמצעי הטוב ביותר לדעתי להתמודדות עם האתגר ההיסטורי שלפנינו.

במסגרת המחקר ראיינתי עשרות אנשים: מתגיירים, רבנים, דיינים ומורים לגיור, פעילי שטח ואנשי ממסד ואף חוקרים מתחומים שונים. התובנות שהם חלקו עמי אפשרו לי להבין טוב יותר את הגיור, וחלקן משובץ במסמך כעדות מכלי ראשון. תרומתם של אישים אלו, שביקשו ברובם להישאר בעילום שם, לא תסולא בפז, ולכולם נתונה תודתי העמוקה. ברצוני להודות למכון הישראלי לדמוקרטיה שמימן את הפרויקט. תודה מיוחדת לפרופ' ידידה שטרן, שתמיכתו ועידודו הביאו לכתיבת המסמך ולהדפסתו, ואף ליהושע גרינברג וענת ברנשטיין שעמלו על עריכת הלשון וההגהה. עצותיהם של ד"ר עו"ד תהילה אלטשולר ושל ד"ר עו"ד חיים זיכרמן מהמכון הישראלי לדמוקרטיה, של עידית הילה נחמן ושל נעמה סרי-לוי מעמותת "עתים", כמו גם של כמה קוראים אנונימיים (בשדה הגיור בישראל, כך מתברר, אנשים רבים חוששים להביע את דעתם בגלוי) שיפרו את המסמך לאין שיעור. משפחתי הקרובה, אשתי שלומית וילדיי האהובים, היו שותפים מלאים למסע זה, לא רק משום שהזמן הרב שהוקדש למחקר בא על חשבונם אלא גם משום שהם ניאתו בשמחה לפתוח את ביתנו לאירוח מתגיירים רבים, שמהם למדנו כה רבות.

למרות נסיונותיי להגיע לחקר האמת לא מן הנמנע ששגיתי בהבנת חלק מהנתונים ובהערכתם. אני מניח שיהיו גם אנשים שיחלקו על הניתוח ועל ההמלצות המובאים במסמך זה. ייתכן שיהיו גם מי שייפגעו מהם. אני מבקש מראש את סליחתם ומצהיר על הערכתי לעשרות ולמאות פעילי הגיור המוסרים את נפשם על קידומו. אם ישנה מחלוקת בינינו הרי שזו מחלוקת לשם שמים ולשם המטרה המשותפת לכולנו – הנעת עגלת הגיור התקועה. עשרים שנה עברו מאז הקמתו המחודשת של מערך הגיור הממלכתי בישראל, וחובה עלינו לבחון את הנושא מחדש ולהצית שוב את ההתלהבות ואת להט העשייה.

דוח זה מיועד בראש ובראשונה למקבלי ההחלטות אשר להם האחריות הישירה לקידום הגיור. אולם לא פחות מכך הוא מיועד לכלל החברה. אחת הטענות המרכזיות בו היא שלהירתמות החברה האזרחית לגיור יש השפעה מכרעת על הצלחתו. הגיור בישראל הוא עניין ציבורי ופוליטי, אבל בסופו של דבר מדובר בתהליך אישי המתרחש בשדה החברתי ולא המדינתי, ועל כן יכול כל אחד לסייע בכך. האתגר מוטל אפוא על כתפי כולנו "ואם לא עכשיו, אימתי?".

שער ראשון

חשיבות הגיור מבחינה אישית, ציונית ודתית

“האם הנכד הישראלי שלך יהיה יהודי?”

סוגיית הגיור מלווה את מדינת ישראל מאז הקמתה, אולם בשני העשורים האחרונים היא קיבלה תפנית משמעותית. הזינוק בממדי ההתבוללות בתפוצות והעלייה ההמונית של משפחות מעורבות, ברובן מחבר המדינות, יצרו מצב חדש בתולדות המדינה והעם היהודי. מאות אלפי אנשים שאינם יהודים לפי ההלכה – אבל יהודים במוצאם או בזהותם – נכנסו לישראל מכוח חוק השבות, והם הולכים ונטמעים בחברה הישראלית-היהודית. מצב זה מקשה על השתלבות חלק מהם בישראל, ויש לו השלכות דרמטיות על הלכידות הפנים-יהודית ועל המשך קיום המדינה כמדינה יהודית.

קשיי העולים הלא-יהודים בישראל: “בכיתי המון בגלל דיבורים כאלה”

מבחינה אישית, רבים מהעולים הלא-יהודים מזהים עצמם כיהודים וכישראלים. לרובם אבות וסבים יהודים וחלקם אף סבלו מאנטישמיות בארצות מוצאם. חשוב מאוד להדגיש שהסיבה להידלדלות הזהות הדתית של יהודי ברית המועצות נעוצה במדיניותו של הממשל הסובייטי האנטישמי והאנטי-דתית, שפעל באגרסיביות כדי להכחיד כל סממן יהודי. מבחינה זו יש מידה רבה של צדק בטענה שיהודי רוסיה הם בבחינת “אנוסים מודרניים” ועל כן ישנה חובה מוסרית ודתית לסייע לצאצאיהם לחזור לשורשיהם היהודיים.¹

הדור הצעיר גדל ונולד בישראל, ומסלול החיים שלו – לימוד בבית ספר יהודי, שירות בצה”ל, השתלבות חברתית ותרומה למדינה – אינו שונה מזה של כל יהודי-ישראלי אחר. מנגד, מכיוון שהמצב האישי של אזרחי ישראל נקבע על פי הדין הדתי, הם מנועים מלהינשא ליהודים או להיקבר בבית עלמין יהודי לצד יקיריהם היהודים והם אינם מוכרים כיהודים ברישום האזרחי. המחקר גם מגלה

1 עליזה לביא, “רות לא הייתה מתקבלת”, בתוך: ידידיה שטרן ונתנאל פישר (עורכים), גיור ישראלי, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה [בהכנה].

שעולים שאינם יהודים מתקבל להתקבל לעבודות מסוימות, במיוחד בתחום הביטחוני.² מדובר בפגיעות חמורות בזכויות אזרח בסיסיות.³ ברם כל זמן שמצב זה אינו משתנה – ולא נראה שהוא ישתנה בעתיד הנראה לעין – גירום של אזרחים אלו עשוי לפתור רבות מהבעיות הנזכרות.

מעבר להיבט הפורמלי, עולים לא-יהודים רבים מדווחים על בעיות זהות קשות. הגדרתם כחסרי דת וכמי שאינם שייכים רשמית לשום קבוצה גורמת לחלקם תחושות ניכור, זרות, דחייה ותלישות. מצב זה מביא אף לכך שמספר העולים הלא-יהודים העוזבים את הארץ גדול משמעותית משיעורם היחסי בקבוצת העולים.⁴ עולים רבים, ובעיקר בני הנוער שבהם, מנסים להצניע את זהותם הלא-יהודית מחשש לדחייה חברתית. במחקר שנעשה בנדון סיפרה אחת המרואיינות:

אני מרגישה לא נוח עם זה שאני רוסייה. מין תחושת נחיתות כזאת [...] התביישתי להגיד שאני רוסייה, כי זאת מדינת היהודים וכל הזמן מדגישים את זה, אז כאילו מה אני עושה כאן [...] גם החברים שלי היו מדגישים: "אנחנו יהודים, אנחנו עברנו כל כך

2 מכון שילוב, גירוי יוצאי חבר המדינות: דו"ח איכותני, מוגש להנהלת לשכת הפרסום הממשלתית, דצמבר 2004. לסקירה מקיפה על בעיות חברת העולים הלא-יהודית בישראל ראו עוד – יאיר שלג, **יהודים שלא כהלכה**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2004, עמ' 15-26; Larissa Remennick, *Russian Jews on Three Continents: Identity, Integration, and Conflict*, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 2007, pp. 59-65

3 בשנת 2010 נחקק חוק המאפשר ללא-יהודים להינשא ללא-יהודים אחרים, אולם חוק זה אינו משמש תחליף לזכות מלאה לנישואין, לגירושין, לקבורה ועוד. לא בכדי מאז שנחקק נישאו מעט מאוד אנשים באמצעותו. ראו לילי גלילי ורומן ברונפמן, **המיליון ששינה את המזרח התיכון**, תל אביב: מטר, 2013, עמ' 162; מערכת וואלה!, **"מאז החקיקה: 37 זוגות בלבד נרשמו בכרית הזוגיות"**, וואלה!, 7.7.2012.

4 על פי דיווח של נציג המכון לתכנון מדיניות העם היהודי בישיבת ועדת העלייה והקליטה של הכנסת, 22.5.2012 (ראו נתונים דומים אצל נעמי מי-עמי, **נתונים על הירידה מן הארץ**, ירושלים: מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2006, עמ' 5); ג'ודי מליץ, **"שליש מהעוזבים את הארץ ב-2012: יוצאי בריה"מ שלא הוכרו כיהודים"**, **הארץ**, 3.11.2014; עפרה אידלמן, **"העולים שירדו מהארץ לא מתגעגעים להגדרה "חסרי דת"**, **הארץ**, 7.11.2014.

הרבה, למה מביאים לפה רוסים?". בכיתי המון בגלל דיבורים כאלה.⁵

עולה אחרת כתבה לי:

היחס ללא-יהודים לפי ההלכה רחוק מלהיות הולם בישראל, וזה מורגש עד מאוד הן ביחסים בין-אישיים והן במגעים עם הרשויות של המדינה. מרגישים את זה כל הזמן בכל סוגי התקשורת. זה מדכא ומתסכל להיות לא-יהודי בארץ ישראל.

בעיית ההזדהות וההשתייכות חריפה יותר בקרב אנשים ממוצא יהודי, בייחוד כאשר אבי המשפחה יהודי. סקר שנערך בקיץ 2008 על ידי העמותה לזכויות משפחות מעורבות חושף ש-75% מהשייכים למשפחות מעורבות "הם ילדים לאב יהודי או נכדים ליהודים מצד האב. רק 25% הם בני זוג שקיבלו אזרחות מתוקף הזכויות של בן הזוג".⁶ אשר כהן קרא לקבוצה זו "יהודים לא-יהודים" עקב חוסר ההלימה בין תחושת הזהות הסובייקטיבית היהודית לבין ההגדרות ההלכתיות, הקובעות את הזהות היהודית לפי האם בלבד.⁷ לאנשים שאביהם יהודי והם נושאים שמות משפחה יהודיים קשה במיוחד לקבל את העובדה שהם אינם מוכרים כיהודים, כפי שכתבה לי אישה כזאת:

הבנתי שכאן אני לא יהודייה מסיבות ברורות, הרגשתי שאני לא שייכת לחברה, לפעמים הייתה לי הרגשה שאני בן אדם סוג שני כי אימא לא יהודייה. העובדה הזאת לא כל כך הייתה מסתדרת בראשי כי כאשר גרתי שם אני חשבת תמיד אחרת לכן גם עליתי כדי לא לפחד ולהיות שלם עם הדמות שלי.

5 טניה זסלבסקי ותמר הורוביץ, "עולי בריה"מ לשעבר אשר אינם רשומים כיהודים, גיבוש זהות והשתלבות בחברה הישראלית", בתוך: גיורא רהב ואחרים (עורכים), **נוער בישראל 2005**, תל אביב וחיפה: אוניברסיטת תל אביב ואוניברסיטת חיפה, 2007, עמ' 11.

6 העמותה לזכויות משפחות מעורבות בישראל, **תוצאות סקר שנערך בקיץ 2008**, אוחזר מאתר העמותה ב-20.1.2009.

7 אשר כהן, **יהודים לא יהודים**, ירושלים: מכון שלום הרטמן, 2005.

היעדרה של השתלבות מלאה בקולקטיב היהודי-הישראלי פוגעת אפוא בעולים ובצאצאיהם ומקשה על השתלבותם במדינה.

האם נהפוך לשני עמים?

למצב זה השלכות רחבות על אופייה של מדינת ישראל: מנקודת מבט ציונית, בעיות ההשתלבות של העלייה הלא-יהודית משפיעות על כלל חברת העולים, שכן קרוב לחצי ממשפחות העולים בישראל הן משפחות מעורבות. החלוקה בין עולים יהודים ללא-יהודים היא במידה רבה מלאכותית, והקו המפריד ביניהם, כלשונו של אשר כהן, עובר בחדר השינה.⁸ למדיניות הישראלית בנוגע לקליטת משפחות מעורבות השפעה על כל עלייה עתידית. בשל השיעור הגבוה של ההתבוללות בתפוצות, כל עלייה המונית תכלול בני משפחה רבים שאינם יהודים כהלכה. אם יתעורר חלילה גל אנטישמיות בצרפת, שיביא לעלייה גדולה, שיעור העולים הלא-יהודים יהיה קרוב לזה של העולים מחבר המדינות. כל המבקש לעודד עלייה המונית צריך לבחון כיצד תתמודד ישראל עם שיעור גבוה של בני משפחה שאינם יהודים על פי ההלכה. בעידן שבו אנשים רבים בעולם – החל בבני משפחות מעורבות וכלה בצאצאי אנוסים – מעוניינים לקשור את גורלם בגורל העם היהודי ולעלות ארצה, ישראל חייבת לקדם את נושא הגיור.

להימצאותם של מאות אלפי "יהודים לא-יהודים" בתוך חברת הרוב היהודית צפויה השלכה מרחיקת לכת על אופייה היהודי של מדינת ישראל. קיומה של קבוצה חברתית גדולה שאינה יהודית כהלכה עלול להביא לקרע היסטורי בתוך העם היהודי. איש התקשורת אריק הלמן, עולה ותיק מחבר המדינות, טוען שהבעיות האזרחיות וקשיי הזהות של עולים לא-יהודים ושל ילדיהם הישראלים גורמים להתנתקות חלקם מהחברה הישראלית. לדעתו, יש סיכוי גבוה להיווצרות מיעוט רוסי-ישראלי בדלני המתגורר בגטו פיזי ותרבותי ומוזן מתחושות קיפוח קשות, במיוחד לנוכח התחזקות הקשרים התרבותיים והכלכליים בין ישראל

8 כהן, שם, עמ' 85. על פי נתוניו של זאב חנין, כחצי מכלל משפחות העולים הן משפחות מעורבות (ולדימיר [זאב] חנין, "גיור וחברה: מדוע מערך הגיור אינו ממריא?", בתוך: שטרן ופישר | לעיל הערה 1).

לרוסיה.⁹ חוקרים אחרים דוחים תחזית פסימית זו וטוענים שהרוב המכריע של הלא-יהודים ייטמע וישתלב בחברת הרוב היהודי. אך גם לפי תרחיש זה, החברה היהודית עלולה להיקרע בין מי שיינשאו ליהודים למי שיבחרו בלא-יהודים כבני זוגם. במקום מדינת לאום יהודית תתחלק ישראל לקהילות יהודיות שאינן נישאות זו לזו.

שיעור גבוה של "התבוללות ישראלית" ישנה לחלוטין את אופייה היהודי של מדינת ישראל. גידול של מאות אלפים במספר המזדהים כישראלים ולא כיהודים עלול להביא לשחיקת הזהות היהודית הישראלית ולהמרתה בלאומיות אזרחית ישראלית, או למצער "לא ערבית".¹⁰

סקרים רבים מצביעים על כך שבישראל שורר קונסנזוס רחב בנוגע לרצון לשמר את אופייה היהודי של המדינה ואת אחדות העם. זו הסיבה לכך שבמשך עשרים השנים האחרונות הביעו פוליטיקאים רבים – על פני כל הספקטרום

9 אריק הלמן, "לא יהיה בסדר", או: למה הגיור הסוציולוגי לא יספיק", בתוך: שטרן ופישר (לעיל הערה 1). על הקשר בין המוצא הלא-יהודי לסיכויי ההידרדרות לפשיעה ראו אילן שמש, "עלייה חדשה: שינויים במאפייני נוער עולה מחבר המדינות", *מניתוק לשילוב* 10 (יוני 2000), משרד החינוך, מינהל חברה ונוער; ארנון אדלשטיין, *שימוש בחומרים פסיכואקטיביים ועבריינות נלווית בקרב בני נוער יוצאי חבר המדינות*, הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול, אוגוסט 2007; Gustavo S. Mesch, Hagit Turjeman, and Gideon Fishman, "Social Identity and Violence among Immigrant Adolescents," *New Directions for Youth Development Issue* 119 (2008), pp. 129–150. לדעת הסוציולוגית לריסה רמניק, זהותה התלושה של תת-הקבוצה הלא-יהודית איננה תוצאת של היעדר הקשר ליהדות אלא הסיבה להיעדר זה. לטענתה, ההבדל בין יהודים ללא-יהודים בקרב עולי ברית המועצות לשעבר "אינו עניין אתני-דתי, אלא סוציו-אקונומי". לדבריה, היהודים היו חלק גדול מבעלי ההשכלה והמעמד החברתי-כלכלי הגבוה בברית המועצות (כ-60%) בהשוואה ליתר האוכלוסייה (20%). אשר על כן, טוענת רמניק, יש להשקיע יותר באיכות ולא בכמות העולים, בניגוד למדיניות הנוכחית, הנובעת ממניעים דמוגרפיים של חיזוק האוכלוסייה היהודית וה"לא-ערבית" בישראל (Remennick) [לעיל הערה 2]; עמ' 167, ובריאיון עמה: אינה שפירו, "סוציולוגית מבר אילן: יש להנהיג הגירה שלא על בסיס אתני", *הארץ*, 28.11.2005.

10 Ian S. Lustick, "Israel as a Non-Arab State: The Political Implication of Mass Immigration of Non-Jews," *Middle East Journal* 53 (3) (1999), pp. 417–433 וייס, "הגולם ויוצרו, או איך הפך חוק השבות את ישראל למדינה מולטי-אתנית", *תיאוריה וביקורת* 19 (2001), עמ' 45–69.

הפוליטי – את דאגתם מחוסר ההתקדמות בסוגיית הגיור. כך לדוגמה התבטאה ציפי לבני (המחנה הציוני), שבהיותה שרת הקליטה הובילה בראשית שנות האלפיים, יחד עם ראש הממשלה אריאל שרון, את קידום הגיור כ"פרויקט לאומי":

בעיניי זה עגום שלהיות יהודי היום בישראל משמעו ללכת לצבא, רצוי קרבי. העם הישראלי מחליף את העם היהודי. המשמעות היא שלעם הישראלי אין מכנה משותף עם היהודים בחו"ל, באמריקה או במקומות אחרים [...] אם הפתרון לא ימצא, נהפוך לשני עמים ולכל אחד דרך כניסה אחרת: אחד כניסה דתית והשני כניסה אזרחית.¹¹

"הנכד הישראלי שלך כבר לא יהיה יהודי"

מן ההיבט הדתי, הגידול בנישואי תערובת הוא אחד האיומים הגדולים על ההמשכיות היהודית. אם בעבר נחשבו החיים בישראל תריס בפני ההתבוללות, הנפוצה בגולה בשיעורים גבוהים (50%-80%), הרי שכיום "ההתבוללות עלתה לישראל".¹² אחד ההישגים הגדולים של המדינה – הבטחת הקיום הדמוגרפי של

11 דברים שנשאה בכנס "גיור – משימה לאומית", ירושלים, היכל שלמה, 26.5.2003 (תומלל על ידי). לבני התבטאה ברוח זו כמה פעמים. ראו לדוגמה דבריה בישיבת ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות של הכנסת, 6.12.1999, וכן דבריה ב"כנס ירושלים", שהתקיים ב-17.9.2010. התבטאות זו של חברת הכנסת לבני מאפיינת רבים מאנשי הציבור הישראליים, ובכללם פוליטיקאים המזוהים עם השמאל ואף עם עמדות אנטי-דתיות מובהקות. כך לדוגמה התבטא בזמנו ח"כ חמי דורון (שינוי):

אנחנו נמצאים במצב שבו אם לא תיפתר הבעיה של הגיור, אנו ניצור שני עמים פה. בכך אנו פועלים בניגוד גמור להגדרה של מדינה יהודית. [...] בעיית הגיור היא משימה לאומית. זה לא קשור לנושא הדתי. אני לא חושב שהממד ההלכתי הוא הממד שצריך לקחת אותו כממד ראשי, אלא את הממד הלאומי שמשמעותו קיומה של מדינת ישראל. [...] אנו יוצרים כאן ערוץ של עם חדש. במקום מדינה יהודית, אנו משחקים לידיים של אלה שרוצים מדינה ישראלית. ועל כן זו משימה לאומית (ישיבת ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות של הכנסת, 30.6.2003).

12 אייר שלג, "ההתבוללות עלתה לישראל", ריאיון עם אשר כהן, הארץ, 20.12.2001.

העם היהודי – מוטל כעת בספק. העובדה שעולים אלו ובני זוגם עוברים "גיור סוציולוגי" ומצליחים להשתלב בחברה היהודית ללא כל הליך דתי מקעקעת את המינימום הדתי המשותף ליהודים בישראל ועלולה למסמס את מקומה המרכזי של הדת בחברה היהודית.

תהליכים אלו סמויים מן העין, בעיקר מעינו של הציבור הדתי והמסורתי, שכן כיום רוב הנישואין בין יהודים ללא־יהודים נעשים בתוך חברת העולים, אולם ברור שבעתיד הם יגיעו גם לחברה היהודית הכללית. נוסף על כך, הגידול באוכלוסייה הלא־יהודית החיה בתוך החברה היהודית יעצים את המתח הדתי־חילוני. בהיעדר פתרון לבעיית הגיור ילכו הלחצים להפרדת הדת מהמדינה ויתחזקו, שכן הקבוצה הלא־יהודית תבקש פתרונות חלופיים לבעיותיה. בטווח הארוך יהיה קשה להחזיק קבוצה כה גדולה שזכויותיה האזרחיות הבסיסיות נפגעות עקב הגדרתה כחסרת דת. על כן דומה שדווקא מנקודת מבט דתית ישנו אינטרס עליון למנוע התבוללות ולהבטיח את המשך מעמדה המיוחד של הדת בישראל.

מדוע חשוב לקדם את הגיור? – מסקנות

1. חוסר פתרון לבעיית העולים ולעלייה הלא־יהודית פוגע באופן חמור בזכויות העולים הבסיסיות. החזון הציוני של השבת היהודים לארץ ישראל ניזוק, הזהות היהודית מידלדלת ומוחלפת בזהות ישראלית, והקולקטיב היהודי במדינת ישראל עומד לפני סכנת התפוררות.
2. הגיור הוא הדרך הפשוטה ביותר לפתרון בעיות אלו. העולים יכולים לשנות באמצעותו את הסטטוס האישי שלהם ולגשר בין זהותם האישית להגדרות הזהות המסורתית והאזרחית. מבחינה דתית תיבלם מגמת ההתבוללות ויישמר הסטטוס־קוו. גיור יבטיח גם את העלייה ההמונית העתידית ואת המשך הלכידות של הקולקטיב היהודי על בסיס משותף של דת ולאום.

מדוע הדבר לא נעשה? מדוע הגיור אינו זוכה להצלחה ורק שיעור קטן מקרב העולים מתגייר? מדוע הממסד והציבור הדתי אינם מגיע להסכמה בעניין כה חיוני?

שער שני

הגיוור בישראל

רקע היסטורי, תהליכים ונתונים מרכזיים

גיור ודרכי ההתגיירות בישראל

מהו גיור?

ההגדרה ההלכתית של גיור היא "כניסת אחד מאומות העולם לכלל ישראל".¹³ כלומר, הגיור הוא הצטרפות לעם היהודי ולדת היהודית כאחת. הגדרה זו מרחיבה את הגיור ממוכנו הצר כאקט של המרת דת אל עבר שינוי סטטוס מקיף מנכרי ליהודי. הליך ההצטרפות עמוק כדי כך שהמסורת רואה את המתגייר כמי שנולד לתוך העם היהודי ("גר שהתגייר כקטן שנולד") ואף כמי שעמד – יחד עם כל עם ישראל – למרגלות הר סיני.¹⁴

תהליך הגיור כולל כמה שלבים: המתגייר צריך להביע את רצונו להצטרף לעם היהודי ולקבל עליו עול תורה ומצוות לפני בית דין של שלושה. לאחר שבית הדין קיבל את המתגייר, עליו להימול (גברים) ולטבול במקווה. מעשה הגיור, חשוב להדגיש, אינו הפיך. כמו כל יהודי, גם המתגייר אינו יכול לוותר על יהדותו, ועל פי פסיקת הגמרא והשולחן ערוך: "גר שחזר לסורו הרי הוא כישאל מומר".¹⁵ כלומר, גר החוזר לאורח חייו הנכרי הקודם, ואפילו הוא חוזר לדתו הקודמת, ייחשב לעולם יהודי.

תהליך פשוט זה, המתואר בקצרה בספרי הפוסקים הראשונים, הפך בדורות האחרונים למורכב ושנוי במחלוקות. במשך מאות שנים היה מספר המתעניינים בגיור נמוך, ולכן לא עורר הנושא שאלות רבות. הגידול הדרמטי בהיקף נישואי התערובת וההתקרבות החברתית בין היהודים לשכניהם הלא-יהודים בעת המודרנית הביא לזינוק בבקשות לגיור, ופוסקי ההלכה החלו להידרש לשאלות גיור לא מוכרות. השאלות המרכזיות היו אם אפשר לגייר את מי שהמוטיבציה

13 הערך "גרות", אנציקלופדיה תלמודית, ו, תשכ"ט, עמ' תכו-תכט. ראו בהרחבה צבי זוהר ואבי שגיא, גיור וזהות יהודית: עיון ביסודות ההלכה, ירושלים: מכון שלום הרטמן ומוסד ביאליק, 1995, עמ' 9-15; מנחם פינקלשטיין, הגיור: הלכה למעשה, רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן, 2003, עמ' 13, 19.

14 "גר שהתגייר כקטן שנולד דמי", בבלי, יבמות כב, ע"א. עוד מובא בתלמוד (בבלי, שבת קמו, ע"א) שאף שהגרים לא נכחו במעמד הר סיני, מזלם נכח שם.

15 בבלי, יבמות מז, ע"ב.

הדתית שלו אינה כנה או את מי שיש סיכוי רב שהוא לא ישמור מצוות לאחר הגיור. מטבע הדברים, הרבנים נחלקו ביניהם. המחמירים נקטו גישה שלפיה יש לקבל רק את מי שמניעיהם טהורים ובכוונתם להפוך יהודים שומרי תורה ומצוות. פוסקים אחרים ראו בגיור אמצעי לשמור על אחדות העם היהודי וקבעו שיש לקרב את המתגיירים. המחלוקת התעצמה עם הקמת המדינה, כאשר לפני הפוסקים עלו שאלות הגיור של המשפחות המעורבות שעלו ארצה. בעוד רבנים אחדים טענו שאפשר ואף רצוי לגייר כדי למנוע התבוללות ולשמר את אופייה היהודי של המדינה, אחרים הסתייגו מכך בכל תוקף. לדבריהם, לא זו בלבד שאין להקל בגיור בישראל אלא יש דווקא להגביה את רף הדרישות, שכן סביבת הרוב החילונית בישראל מקשה על המתגייר לשמור על אורח חיים דתי.¹⁶

המחלוקת על הגיור בעידן המודרני נמשכת כבר קרוב למאתיים שנה. לכל צד טיעונים כבדים להצדקת גישתו, וקשה להניח שהצדדים יגיעו להסכמה. עם זאת, הטענה העיקרית בחיבור זה היא שזכותה של המדינה כמייצגת את רוב העם היהודי לאמץ גישה הלכתית מקלה ולפעול לקידום הגיור תוך כיבוד הדעות המחמירות החולקות.

הגיור הממלכתי בישראל

ההסדרה החוקית-פורמלית של הגיור בישראל

מבחינה משפטית ופוליטית, סוגיית הגיור נחשבת, ובצדק, אחת הסוגיות הסבוכות במארג הקשרים שביחסי הדת והמדינה. הגיור נוגע במגוון נושאים, ובהם עלייה והתאזרחות, יחסי ישראל ויהדות התפוצות, ומעמד אישי. מורכבות הסוגיה נובעת בין השאר מן העובדה שעד כה לא סיפק המשפט הישראלי תשובה חד-

16 אריה אדרעי, "פולמוס הגיור בישראל בהקשרו האידיאולוגי וההיסטורי", שנתון המשפט העברי כז (2013), עמ' 60-1; Netanel Fisher, "Opposition, Integration, and Ambiguity: The Israeli Chief Rabbinate's Policies Regarding Conversion to Judaism," in: P. Maciejko and T. Dunkelgrün (eds.), *Bastards and Believers: Converts and Conversion between Judaism and Christianity*, Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press [forthcoming]

משמעית להגדרת הגיור המקובל בישראל, עובדה המותירה את הזירה פתוחה למאבקים חוזרים ונשנים.

החוק הישראלי בנוגע לגיור אינו קוהרנטי. מצד אחד, במסגרת חוק השבות מדינת ישראל מאפשרת ומעודדת קרובי משפחה של יהודים (עד דור שלישי) לעלות לישראל ולהיכנס לקולקטיב היהודי ללא תלות בגיור; מצד אחר, עולים אלו וצאצאיהם אינם נחשבים יהודים לעניין המעמד האישי ומרשם האוכלוסין כל זמן שלא התגיירו.

מבחינת הגיור המוכר, מדינת ישראל מכירה בגיור האורתודוקסי באופן מלא ובגיור שאינו אורתודוקסי – באופן חלקי. העדפה זו מקרינה על היחסים המורכבים בין ישראל ליהדות ארצות הברית, שברובה אינה אורתודוקסית. בשנים האחרונות, חשוב לציין, החלה המדינה לערום קשיים גם על גיורים אורתודוקסיים; בחלקם היא מסרבת להכיר. מדינת ישראל מאפשרת לזכות באזרחות באמצעות גיור. בשל כך יש עיסוק נרחב גם בגיור אנשים שאינם אזרחים ואינם ממוצא יהודי ואף בשאלות של גיור ילדים מאומצים.

מבחינה חוקית אין חוק המסמיך את הרבנות לעסוק בגיור או למנות בתי דין לגיור. הליך הגיור מוסדר ב"פקודת ההמרה", שיסודה בימי הבריטים ואשר קובעת כי ל"ראשי העדה", קרי לרבנים הראשיים לישראל (במקרה של מתגיירים ליהדות) או למי שהוסמכו מטעמם, שמורה הסמכות הבלעדית לאשר את הגיורים הנעשים בישראל.¹⁷ הפקודה אינה מסמיכה ישירות את הרבנות למנות רבנים לעסוק בגיור, אולם מבחינה מעשית כך נהגה הרבנות בפועל במשך שנים ארוכות. במהלך שנות התשעים צמצם בית המשפט העליון את סמכות הרבנות בכל הקשור לענייני גיור. על פי הפסיקה, לרבנות יש תוקף משפטי רק לעניין סמכויות השיפוט של בתי הדין הדתיים ולעניין המעמד האישי.¹⁸ בית המשפט קבע שאין זה בסמכות הרבנות לקבוע מהו גיור מוכר לצורך חוק השבות או מרשם התושבים ושאינן זה בסמכותה להקים בתי דין לגיור.

כתוצאה מכך, מבחינה משפטית בתי הדין לגיור אינם פועלים עוד מכוח סמכות הרבנות אלא מכוח הסמכות השיורית של ממשלת ישראל, שהסמיכה

17 פקודת העדה הדתית (המרה), 1927. חא"י, פרק כזו, מס' 43.

18 בג"ץ 1031/93 פסרו (גולדשטיין) נ' שר הפנים, פ"ד מט(4) 661 (1995).

אותם מחדש בשלהי שנות התשעים, במסגרת אימוץ פשרת נאמן.¹⁹ הממשלה החליטה להשאיר בידי הרבנות את הסמכות לקבוע את הליכי הגיור בישראל כפי שהיה בעבר. הרבנים הראשיים, וליתר דיוק – הרב הראשי המכהן בתורו כנשיא בית הדין הרבני הגדול – הם העומדים בראש המערכת, מתקנים את תקנות הדין ומשמשים הסמכות הדתית העליונה. בשנת 2003 נוסד תפקיד חדש: ראש מערך הגיור, שמונה כדי לנהל את מערך הגיור במשרד ראש הממשלה, אולם הסמכות הראשית על כל ענייני הגיור בישראל הושארה בידי הרב הראשי.²⁰

תולדות הגיור הממלכתי בישראל: משנות השבעים עד שנות האלפיים

היסטוריית הגיור מלמדת שלרבנים הראשיים הייתה השפעה מכרעת על עיצוב מדיניות. עד לשנות השבעים הייתה הרבנות הראשית מסויגת מהגיור. בשנים אלו נמסר הגיור לשליטת המוחלטת של בתי הדין הרבניים, שהעדיפו ברובם להתרחק מהנושא. עם נפילת מסך הברזל והציפייה לעליית אלפי משפחות מעורבות מברית המועצות השתנתה המגמה. הרב הראשי לישראל באותה תקופה, הרב אונטרמן, החל לקרוא לשינוי המדיניות, ויורשו, הרב שלמה גורן, הקים לראשונה מערך גיור ממלכתי. מהלך זה זכה לתמיכה פוליטית רחבת היקף, החל בצמרת השלטון בראשות גולדה מאיר וכלה במרבית פלגי התנועה הקיבוצית, שהתמודדו באותה שעה עם שאלת גיור המתנדבות הלא-יהודיות שבחרו להשתקע ולהינשא לבני הקיבוצים.

כ"אבי הגיור בישראל" ייסד הרב גורן בתי דין מיוחדים לגיור בעלי גישה מקרבת. רבני הגיור מונו ישירות על ידו מתוקף סמכותו כ"ראש העדה". במקביל הוא פרס רשת ארצית של מכוני הכשרה לגיור שהפכו את התהליך לזמין ונגיש. היה זה מהלך מהפכני. לראשונה בתולדות ישראל, שלא לומר בתולדות העם היהודי, לקחו המדינה והרבנות אחריות מלאה על התהליך במקום להטילה על

19 החלטת ממשלה מס' 3613, 7.2.1998. סמכות הממשלה להקים את בתי הדין המיוחדים לגיור הוכרה על ידי בית המשפט העליון: "מקובל עלינו כי הממשלה מוסמכת להקים, מכוח סמכותה הכללית (השירות) הקבועה בסעיף 32 לחוק-יסוד: הממשלה, מערך גיור בדומה לזה שהוקם בעקבות המלצותיה של ועדת נאמן" (בג"ץ 2597/99 תא"ס רודריגז-טושביים ואח' נ' שר הפנים ואח' פ"ד נט [6] 721 [2005]).

20 החלטת ממשלה מס' 2221, 11.7.2004; החלטת ממשלה מס' 2ע/3155, מבנה ארגוני כולל ואיגום משאבים בנושא הגיור בישראל, 14.02.2008.

יוזמת המתגייר והעמידו שירותי גיור נגישים ומקרבים, ללא כל תמורה, לכל המעוניין.

מהלכים אלו עוררו התנגדות עזה מצד האגף הדתי-שמרני. דיינים בכתי הדין הרבניים הרגילים, שהיו רגילים לכך שהגיור נתון לסמכותם הבלעדית, ראו בהקמת בתי הדין המיוחדים פגיעה במעמדם. הקמת מסלולי הכשרה וקירוב של המתגיירים נתפסו כפעולה שגורמת לזילות התהליך ולהנמכת רף הדרישות.

הרב גורן הצדיק את גישתו במקורות הלכתיים שמהם משתמע שבארץ ישראל יש חובה דתית לקרב את המתגיירים.²¹ עם זאת, חשוב להדגיש שלמרות הנופך הארץ ישראלי שהוא יצק לנושא, גישתו המעשית הייתה המשך ישיר של הפסיקה האורתודוקסית המקלה שרווחה במקומות רבים בכל הפזורה היהודית במאותיים השנים האחרונות. במידה רבה אפשר לומר שהוא אף החמיר וקבע סטנדרטים של לימוד והכנה לגיור שלא היו מקובלים לפניו. בעבר לא היה צורך בתקופת לימוד ארוכה, והרב גורן היה הראשון למסד את תהליך ההכשרה ולקבוע בו כללים מחייבים.

אף שמבחינה הלכתית גישתו של הרב הייתה נטועה היטב במסורות הלכתיות קיימות, בתקופתו, וגם אחריה, הפך הגיור לנושא פוליטי סוער, והמחלוקת ההלכתית בעניין הגיור חדלה להיות רק לשם שמים. החל בשנות השבעים הסעירו אירועי גיור שונים את דעת הקהל, והמתנגדים למדיניות הרב גורן ויורשיו פתחו במערכה כוללת נגד מה שכינו "הגיורים המזויפים והסיטונאיים". בשנת 1984 הוציאו גדולי הרבנים הליטאים – ובהם הרבנים ש"ך, קנייבסקי, אלישיב ואויערבך – קול קורא נגד הגיורים הממלכתיים וקבעו שישנו "איסור חמור מאוד לקבל גרים מבלי להיות משוכנעים שאכן דעתם באמת לקבל עליהם עול תורה ומצוות".²² מעניין שאחד הדיינים הצעירים שהחתיים את גדולי התורה החרדים (וכנראה אף היה מעורב בנוסח ההצהרה עצמה) היה הרב אברהם שרמן.²³

21 הרב שלמה גורן, "הגיור באספקלריית הדורות וההלכה", שנה בשנה (1995), עמ' 176-155.

22 המודיע, ט"ו בסיוון תשמ"ד (15.6.1984).

23 הרוח החיה מאחורי החתמת הרבנים והפעילות נגד הגיור באותן שנים היה דודו של הרב שרמן, הרב גדליה אקסלרוד. הרב אקסלרוד הוא ממפתחי רעיון ביטול הגיור. הוא אף הציע לחדש את תעודת הגיור מדי שנה (הרב גדליה אקסלרוד, מגדל צופים, א, חיפה תשנ"ה-תשס"ד, עמ' קכג-קלב). על פעילותו מאחורי הקלעים בשנות השמונים

לימים, וכפי שאתאר בהמשך, יהיה זה הרב שרמן שמתוקף תפקידו כדיין בבית הדין הגדול של מדינת ישראל יקבע שרבני הגיור הממשיכים את מסורת הגיור המקלה ואינם מסכימים עם דעותיו הם לא פחות מאשר רבנים פסולים. על בסיס גישה זו יבטל הרב שרמן במחי יד את כל הגיורים הממלכתיים שנעשו במסגרת מערך הגיור של הרבנות הראשית.

הביקורת החרדית נגד הגיור נשאה פרי, ועד אמצע שנות התשעים הלך הגיור הממלכתי והידלדל. לדעת רבנים ותיקים שרואיניו לצורך מסמך זה, הפוליטיזציה של הגיור והלחצים החרדיים הביאו לנסיגה מהקו ההלכתי המקל שאפיין את מערכת הרבנות בעולם ובישראל במשך שנים ארוכות. רק בשנת 1995, בעקבות גל העלייה מחבר המדינות ובעקבות לחץ ציבורי ופוליטי, מיסד הרב הראשי אליהו בקשי־דורון את מערך הגיור מחדש. הרב בקשי־דורון הפקיד את ענייני הגיור בידי מכון "צומת" (עמותה העוסקת בענייני טכנולוגיה והלכה) ובידי העומד בראשו, הרב ישראל רוזן. עם הקמת "מינהל הגיור" הוקמו בתי דין נוספים, שאוישו בדייני גיור חדשים, הפעם תמורת שכר ולא בהתנדבות. נוסף על כך נקבעו נהלים חדשים – ושנויים במחלוקת – דוגמת הדרישה להשתתפות רב המוסמך לדיינות בכל הרכב ומינוי "שליח בית דין", שתפקידו לתווך בין הדיינים לתלמידים. במקביל, בעקבות המלצות ועדת נאמן (1997), שניסחה להגיע להסדר גיור שיהיה מקובל גם על יהדות התפוצות, הקימה הממשלה בשנת 1999 את "המכון המשותף ללימודי היהדות", שהפך להיות המסגרת הממלכתית הראשית להכשרה לגיור²⁴ לצד מסגרות ההכשרה הוותיקות, שהמשיכו בפעילותן. במסגרת ההסדר להפעלת המכון המשותף ללימודי היהדות נקבע שבמהלך ההכשרה ייחשפו התלמידים למגוון הגישות הקיימות בתנועות היהודיות אולם הגיור ייערך בבתי הדין המיוחדים לגיור, קרי במסגרת

ראו א' ארצי, "הרב גדליה אקסלרוד בראיון לשעה טובה: כל הגיורים מזויפים", שעה טובה, 18.2.2008; יעקב ב' פרידמן, "בצל שערוריית הגיורים של הרב דרוקמן", שעה טובה, 15.8.2008 (בחדרי חרדים, אוהזר ב' 3.4.2014). ראו גם ראינות עם הרב אקסלרוד באתר חב"ד, חב"ד אינפו, אוהזרו ב' 3.4.2014.
24 החלטת ממשלה מס' 3610, 5.4.1998; החלטת ממשלה מס' 3613, 7.4.1998. המכון אינו ישות משפטית עצמאית אלא פועל במסגרת חברה־בת של הסוכנות היהודית, "החברה הארצית לחינוך, פיתוח וקליטה בע"מ".

אורתודוקסית, כך שתהליך ההכשרה במכון המשותף ללימודי היהדות נעשה על פי הגישה האורתודוקסית.

למרות ההחלטה להפקיד את הגיור בידיה הסתייגה הרבנות מהמלצות ועדת נאמן וסירבה לחתום עליהן. אף על פי כן החליטה הממשלה ליישמן. לימים נטען שיחסו של הממסד הרבני למכון המשותף ללימודי היהדות, תוצאת ועדת נאמן, צונן ומרוחק.

פולמוס זה, כמו גם מאבקים נוספים שהתגלעו במערכת, הביאו לכך שמערך הגיור הפך לאחת המערכות המינהליות הפחות יציבות בישראל: בשנת 2000 נסגר "מינהל הגיור" במכון צומת והועבר לאחריות מינהל בתי הדין הרבניים.²⁵ בעקבות ביקורת ציבורית על חוסר ההצלחה של פעילויות הגיור ובעקבות סגירת משרד הדתות והחלפתו ב"רשות לשירותי הדת" החליט ראש הממשלה אריאל שרון (בקיץ 2003) להוציא את האחריות על הגיור מאחריותו הניהולית של הממסד הרבני. מתוקף תפיסתו את הגיור כ"אתגר לאומי" הקים שרון מערך גיור במשרד ראש הממשלה ומינה את הרב חיים דרוקמן לעמוד בראשו ולהיות האחראי על בתי הדין לגיור. במקביל הפקיד את משרד הקליטה על הליך ההכשרה. לאחר כמה שנים, כחלק מניסיונות נוספים לשפר את המערכת, הוצא תחום הגיור ממשרד הקליטה (בשנת 2010), וכל פעילויות הגיור אוגמו במשרד ראש הממשלה.²⁶ על פי ההסכם הקואליציוני של ממשלת נתניהו השלישית (ממשלת ישראל ה-33) עבר בינואר 2014 אגף הגיור ממשרד ראש הממשלה למשרד הדתות, אך על פי ההסכם הקואליציוני עם מפלגת הבית היהודי לקראת הקמת ממשלת נתניהו הרביעית (ממשלת ישראל ה-34), עתיד אגף הגיור לחזור למשרד ראש הממשלה.²⁷

בשנת 2001 הוקמה מערכת גיור צבאית במקביל למערכת האזרחית. הגיור הצבאי הוקם על בסיס התשתית שהניח הרב שלמה גורן בהיותו הרב הראשי לצה"ל. הבנייה המחודשת של המערכת הייתה ביוזמת מפקד חיל חינוך, תת-אלוף אלעזר שטרן. במסגרת המסלול הצבאי יכולים חיילים שאינם יהודים

25 החלטת ממשלה מס' 1705 (גר/8), 8.6.2000.

26 החלטת ממשלה 25/3155 (לעיל הערה 20).

27 "הסכם קואליציוני לכינון הממשלה ה-34 למדינת ישראל", 7.5.2015, סעיף 56, אתר הכנסת.

להתגיייר על חשבון זמן השירות. ההכנה לגיור נעשית בשיתוף פעולה בין צה"ל (חיל חינוך) לבין המכון המשותף ללימודי היהדות, והגיור מתבצע באחריות הרבנות הצבאית.²⁸

סקירה היסטורית זו מלמדת שהצלחת הגיור תלויה במידה רבה במקבלי ההחלטות. כאשר בראש המערכת, הדתית והאזרחית כאחת, עמדו אישים שהנושא נראה בעיניהם חשוב, הם פעלו לקדמו. בימי הרב גורן (כרב ראשי), שראה בגיור חובה דתית, ובתקופתו של אריאל שרון (כראש ממשלה), שהגדיר את הגיור "משימה לאומית", השתכלל מערך הגיור ומספר המתגיירים עלה מאוד. מנגד, בזמנים שבהם הרבניים הראשיים העדיפו להתעלם מהאתגר והמערכת הפוליטית לא דרשה מהם לפעול, מערך הגיור דשדש ואף נסוג כתוצאה מלחצים נגדיים שהופעלו עליו.

הליכי הגיור בישראל

אזרח ישראל המעוניין להתגיייר יכול לפנות לאחד מאולפני הגיור הפזורים בכל רחבי הארץ ולהתחיל בתהליך. הלימודים מתקיימים בדרך כלל ללא תשלום ומועברים לרוב בעברית או ברוסית, אבל גם באנגלית, בספרדית ובשפות נוספות. לאחר כחודשיים מתחילת הקורס נערך ריאיון ראשוני עם דיני הגיור, ובמהלכו נפתח רשמית תיק הגיור. הדיינים מראיינים את המתגייר, מבררים את מניעיו ומסבירים לו את התהליך. המתגייר מצדו אמור להתוודע לדיינים, שאותם יפגוש שוב בסוף התהליך. כבר בשלב זה נקבע מועד לבחינה הסופית, ואם המתגייר צולח את הליך הלימודים, הוא פוגש שוב את הדיינים לאחר כעשרה חודשים. במהלך חודשי הלימודים לומד המתגייר על ההיסטוריה ועל ההלכה היהודית, והוא אמור להפנים את אורח החיים ההלכתי ולהתחיל לקיימו בפועל. לרוב מתקיימים הלימודים פעמיים בשבוע וכוללים כארבע מאות שעות לימוד במשך כעשרה חודשים. נוסף על כך מתקיימים סיורים לימודיים ושבת חווייתית בתנאי פנימייה. שמונה חדשים לאחר תחילת הלימודים נפגש המתגייר עם רכו המחוז, שתפקידו לסייע למתגייר בעיקר בהליכים הפורמליים. במהלך התקופה

28 נתנאל פישר, "מבוא לתולדות הגיור בצה"ל", בתוך: צבי טל, אביעד הכהן וחננאל מאק (עורכים), ספרא וסיפא: ספר היוכל לכבוד הרב מרדכי פירון, ירושלים: מרכז ספיר, עמ' 413-453.

נדרש המתגייר להיות בקשר עם משפחה דתית מלווה, שתפקידה לחשוף לפניו את אורח החיים הדתי באופן בלתי אמצעי.

עם תום הלימודים עומדים המתגיירים שוב לפני בית הדין. הדיינים בוחנים את ידיעותיהם, ולא פחות – את רמת ההפנמה של ידיעות אלו. אם הדיינים מתרשמים מרצינות המועמד ומחליטים לגיירו, עליו לקבל על עצמו עול מלכות שמים ועול מצוות ואף לבחור לעצמו שם עברי חדש. מבית הדין נשלחים הגברים לעבור ברית מילה ולאחר מכן לטבול במקווה (הנשים נשלחות ישירות למקווה), שם הם מקבלים על עצמם שוב את עול התורה והמצוות.

תהליך דומה עוברים החיילים במסגרת הגיור הצבאי. תהליך ההכשרה הצבאי כולל אותו מספר שעות הוראה (כ-400 שעות), אבל הוא נעשה באינטנסיביות, לרוב בתנאי פנימייה. הצבא מאתר מראש את החיילים שאינם יהודים ומציע בפניהם את אפשרות הגיור. הקורס נמשך כמה שבועות, והוא מורכב משלושה חלקים: קורס "נתיב", המוגדר קורס ראשוני להכרת היהדות, ושני סמינרים המוגדרים קורסי גיור. כל הגיורים הצבאיים נעשים במסגרת המכון המשותף ללימודי היהדות. החיילים – בשונה מעמיתיהם באזרחות – אינם יכולים לבחור בין מסגרות לימוד, אם כי לכל חייל נשמרת הזכות לסרב להשתתף בתהליך (אפשרות שרובם בוחרים בה).

בסוף התהליך עומדים החיילים לפני בית דין רבני המורכב משני רבנים צבאיים ומדיין המכהן גם בבתי הדין האזרחיים. גם כאן המתגיירים מקבלים על עצמם עול תורה ומצוות ועוברים כמובן גם את שלבי המילה (גברים) והטבילה. חשוב להדגיש שבניגוד מוחלט לשמועות על "סרט נע" ו"גיור סיטונאי", הליך הגיור בבתי הדין המיוחדים לגיור, באזרחות ובצבא כאחד, הוא הליך דתי מוקפד לכל דבר ועניין. בתי הדין מגיירים רק אנשים שעברו את כל התהליך ואשר מתחייבים לפנייהם לאורח חיים דתי, המגובה בשינויים שנעשו כבר במהלך הגיור עצמו. בתי הדין לא יגיירו את מי שמצהיר שאינו מתכוון לשמור מצוות או אף את מי שמפגין בהתנהגותו שאין לו כל כוונה כזו. עם זאת, ככל הנראה חלק ניכר מהמתגיירים אינם הופכים להיות שומרי מצוות באופן מלא לאחר הגיור. נקודה זו היא אחד מנושאי הוויכוח הקשים בסוגיית הגיור כיום, וארחיב עליה בהמשך.

עם סיום התהליך בבית הדין ולאחר הטבילה והמילה הופך המועמד ליהודי מבחינה דתית. ההכרה הרשמית של המדינה במעמדו החדש מתבטאת בהנפקת

תעודת גיור החתומה על ידי הדיינים, על ידי ראש מערך הגיור ועל ידי נציג הרב הראשי. המתגייר מקבל גם תעודת המרה, שעליה חותם הרב הראשי או אדם מטעמו. תעודות אלו מאפשרות רישום מחדש במרשם האוכלוסין כיהודי ואמורות לשמש הוכחה להשלמת הגיור כהלכה לצורך נישואין, גירושין, קבורה או כל עניין דתי אחר.²⁹

שני מסלולים אלו (האזרחי והצבאי) הם הדרכים המרכזיות לגיור עולים לא-יהודים וצאצאיהם בישראל. בד בבד ישנו מספר מצומצם של מתגיירים הבוחרים לעבור את התהליך בבית דין רבני רגיל, וישנו גם מסלול מיוחד לגיור קטינים ולגיור של עולי אתיופיה. בנובמבר 2014 התקבלה החלטת ממשלה המסמיכה רבני ערים להקים בתי דין נוספים (ראו להלן בסוף הפרק החמישי).³⁰ בהליך גיור של אנשים שאינם אזרחי ישראל יש צורך באישור מיוחד גם מנציגי משרדי הפנים וראש הממשלה ("ועדת חריגים"). במקרים אלו קורה תכופות שהפקידות המינהלתית מסרבת לאשר את הליך הגיור מחשש שעובדים זרים ומהגרים אחרים ינצלוהו שלא כראוי.³¹

את מכלול פעילויות הגיור מרכזו אגף הגיור בשיתוף פעולה עם הרבנות הצבאית ועם הרב הראשי לישראל. מדינת ישראל מממנת כאמור את רוב רובו של התהליך, ובכלל זה את שכר המורים והדיינים (כ-30 דיינים). תקציבו השנתי של האגף עומד על כ-44 מיליון ש"ח.³² נוסף על כך, משרד החינוך מממן את כיתות הגיור שלו, והסוכנות היהודית מוסיפה כמה מיליוני שקלים לתקציב גיור הצבאי. סך התקציב השנתי של מכלול פעילויות הגיור בישראל עומד על כ-50 מיליון ש"ח בשנה.

- 29 פירוט התהליך מופיע באתר עתים.
 30 החלטת ממשלה מס' 2147, מותבי גיור מקומיים, 2.11.2014.
 31 לפירוט בנושא ועדת החריגים ראו מבקר המדינה, דוח שנתי 163 לשנת 2012 ולחשבונות שנת הכספים 2011, כרך ראשון, ירושלים, מאי 2013, עמ' 186-196.
 32 מבקר המדינה, שם, עמ' 156.

מעורבותה העמוקה של המדינה בהליכי הגיור – מסקנות

1. מדינת ישראל יוצאת דופן בהיקפי מעורבותה בהליכי המרת הדת של אזרחיה. בישראל ישנה רגולציה ייחודית של הליכי הגיור, והמדינה השקיעה משאבים רבים כדי לקדם את גיורם של אזרחיה. ואכן, בשנים – הספורות יחסית – שבהן פעלו מנהיגי המדינה והממסד הרבני לקידום הגיור, התוצאות היו בהתאם.
2. עם זאת, למרות המעורבות וההשקעה הגדולה, מערך הגיור לא עמד ביעדים שהוצבו לו. כפי שאפרט בפרק הבא, רק שיעור קטן, כ-24 אלף איש (1996-2014), שהם כ-7% מכלל העולים הלא-יהודים, התגיירו, וכחצי (למעלה מ-25 אלף איש) ממי שהתחילו את התהליך נשרו במהלכו ולא סיימוהו בהצלחה.

פרק שלישי הגיור במספרים

נתוני העולים הלא-יהודים בישראל

על פי נתוני השנתון הסטטיסטי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (הלמ"ס), בסוף שנת 2013 מנתה אוכלוסיית ישראל כ-8 מיליון נפש, מהם 346 אלף "אחרים".³³ על פי הגדרות הלמ"ס, אוכלוסיית ה"אחרים" מורכבת מ"נוצרים לא-ערבים, בני דתות אחרות וללא סיווג דת במשרד הפנים", כשהכוונה היא בדרך כלל לעולים שאינם יהודים ולצאצאיהם. מתוכם, על פי הערכותיו של ד"ר זאב חנין, המדען הראשי של משרד הקליטה, כ-270-280 אלף הם לא-יהודים דוברי רוסית, קרי יוצאי חבר המדינות.³⁴ שיעורה של קבוצת ה"אחרים" בכלל אוכלוסיית ישראל הוא כ-4%, וכ-5.5% מן המגזר היהודי (כ-6 מיליון יהודים) וכשליש מכלל עולי ברית המועצות הנמצאים בארץ.

33 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי לישראל 65, 2014, לוח 2.1 (אוכלוסייה).

34 חנין (לעיל הערה 8), וראו עוד זאב חנין, לבוא בקהל ישראל: זהותם של העולים דוברי הרוסית בעידן הבתר קומוניסטי, ירושלים: בית מורשה, 2014, עמ' 13-14.

העלייה הלא-יהודית לישראל כשלעצמה אינה חדשה. כבר בתקופת היישוב ובראשית שנות המדינה הגיעו לישראל עולים לא-יהודים, אולם מספרם היה זניח יחסית. השינוי המשמעותי אירע באמצע שנות התשעים, כאשר מספרם האבסולוטי ושיעורם בקרב כלל העלייה גדל דרמטית. מסוף שנות התשעים ועד עתה כ-50% מכלל העולים לישראל מדי שנה אינם יהודים על פי ההלכה.³⁵ מצב זה משקף את שיעורי ההתבוללות החדים בתפוצות. הוא התאפשר גם בעקבות התיקון לחוק השבות (1970) שקבע שגם ילדי יהודים, נכדיהם ובני זוגם זכאים לעלות לישראל ולהתאזרח בה. בעקבות מצב זה התפתח ויכוח ציבורי נוקב על העלייה הלא-יהודית לישראל ועל הצורך להתאים את חוק השבות למציאות המשתנה. ברם עד כה חוק השבות לא שונה, ונראה שהוא לא עתיד להשתנות בעתיד הנראה לעין.

פילוח דמוגרפי מעמיק יותר מצביע על הנתונים הבאים:

ראשית, הקבוצה הלא-יהודית אינה הומוגנית. חנין טוען שיש לחלק את העולים לשלוש קבוצות עיקריות: הקבוצה הראשונה – "יהודית מבחינה סוציולוגית" כדבריו – מכילה כ-30%-40% מדוברי הרוסית הלא-יהודים בארץ. קבוצה זו כוללת אנשים ממוצא יהודי מובהק (בנים לאבות יהודים או בני/בנות זוגם/ן של יהודים) שהרגישו עצמם חלק מן העם היהודי במובן הרחב של המילה עוד קודם המעבר לישראל; הקבוצה השנייה, השווה בגודלה לקבוצה הקודמת, כוללת את הרואים עצמם חלק אינטגרלי מן החברה הישראלית ובה בעת שומרים על זהותם הלאומית הלא-יהודית או הדואלית, שההיבט היהודי הוא רק אחד ממרכיביה; הקבוצה השלישית (60-80 אלף איש) מתאפיינת בזיקה חלשה ליהדות, והשוליים הקיצוניים שלה אף מפתחים דפוסים אנטי-ציוניים ולפעמים גם אנטישמיים. עם זאת קובע חנין:

היום, למעלה מעשרים שנה לאחר תחילת גל העלייה הגדול של שנות התשעים, מרביתם המכריע של יוצאי חבר המדינות, והדבר נכון לגבי היהודים והלא-יהודים כמעט באותה מידה, מזדהים עם ישראל, ולא עם רוסיה, אוקראינה או כל ארץ אחרת. מרכיבי זהות הלאומית והאזרחית הישראלית החליפו במשך הזמן את

35 נתנאל פישר, "מאה שנות עלייה לא יהודית לישראל" (טרם פורסם).

הזהות הרוסית התרבותית המקורית. תהליך זה בולט במיוחד בקרב הצעירים, שמרביתם המכריע גדלו או אף נולדו בארץ, וזהותם הישראלית היא זהותם הדומיננטית הן מבחינה תרבותית, הן מבחינה לאומית והן מבחינה אזרחית.³⁶

בהקשר זה ראוי לציין שלמרות התווית הנוצרית שהודבקה להם, רוב העולים הגדירו עצמם "חסרי דת", ורק מיעוטם, מעט פחות מ-10% מהם (כ-30 אלף איש), הגדירו עצמם נוצרים.³⁷ עובדה זו מחזקת כמובן את טענתו של חנין בדבר השתלבותם העתידית של רוב הלא-יהודים בחברה הישראלית.

שנית, הקבוצה הלא-יהודית היא קבוצה צעירה. על פי פילוח נתוני הלמ"ס לסוף שנת 2012, מתוך כ-333 אלף שאינם יהודים, למעלה משני שלישים מהם, 226 אלף, הם בגילים 0-44, 86 אלף הם בגילים 0-19, ו-140 אלף הם בגילים 20-44. בהערכה השנתית של אגף הגיור נמסר שכ-65% מקרב יוצאי חבר המדינות בגילים 0-18 נולדו כבר בישראל.³⁸ בהתייחס לחלוקה בין גברים לנשים, הרלוונטית לעניין קביעת המוצא היהודי, נמצא שסך הנשים עד גיל 44 הוא 115 אלף, ומתוכן 73 אלף הן בגיל המקובל ללידה (20-44). קבוצת הצעירות יותר (0-19) מונה 42 אלף נפש.³⁹

שלישית, בכל שנה מצטרפים לקולקטיב היהודי כ-10,000 לא-יהודים. כ-4,000 ילדים "אחרים" נולדים בכל שנה בישראל, וכ-6,000 יוצאי חבר המדינות שאינם יהודים עולים לישראל.⁴⁰ מצב זה הביא לכך שהשלכה המרכזית

- 36 חנין (לעיל הערה 8).
- 37 על פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (שנתון סטטיסטי לישראל 64, 2013, לוח 2.3), מתוך 333 אלף "אחרים", 301 אלף חסרי דת וכ-33 אלף הם נוצרים שאינם ערבים.
- 38 שמואל יסלזון, סיכום פעילות אגף גיור שנת 2012, לשכת מערך הגיור, משרד ראש הממשלה, מרץ 2013.
- 39 על פי פילוח נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (לעיל הערה 37). ראו נתונים דומים אצל Sergio DellaPergola, *Jewish Demographic Policies: Population Trends and Options in Israel and in the Diaspora*, Jerusalem: The Jewish People Policy Institute, 2011, pp. 207-216
- 40 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (לעיל הערה 37), לוחות 2.12, 2.3, 4.4, 4.6, וכן נתוני העלייה לישראל באתר משרד הקליטה. המספר הגבוה של עולים לא-יהודים

לסטטיסטיקה צופה (על פי החלופה הבינונית) שבשנת 2035 תמנה קבוצת ה"אחרים" הלא-יהודים קרוב ל-500 אלף נפש.⁴¹ מבחינה זו, מספר המתגיירים השנתי מקרב יוצאי חבר המדיניות העומד על כ-1,800 איש בשנה הוא נמוך מ-20% ממספר המצטרפים השנתי ורחוק מלהדביק את הפער.

"ההתבוללות עלתה לישראל"

השינויים הדמוגרפיים הביאו כמוכן לגידול משמעותי בשיעור הנישואין המעורבים בישראל. אם בעבר רווחה התפיסה שבעיית ההתבוללות נוגעת רק ליהדות התפוצות, בעשור האחרון מתברר ששיעור נישואי התערובת בישראל הולך וגדל. על פי נתוני המכון לתכנון מדיניות העם היהודי, כ-5% מהזוגות הנישואים בישראל מדי שנה נישאים בנישואי תערובת, (יהודי עם לא-יהודי).⁴² סקר שערכה עמותת "משפחה חדשה" מלמד ששיעור ההתבוללות השנתי כפול – כ-10%. הפער בין הסקרים נובע ככל הנראה משיטות מחקר שונות ומהעובדה ש"משפחה חדשה" מונה גם זוגות שאינם חיים יחד בתא משפחתי המוכר על ידי המדינה.⁴³ אם מחשבים את נתוני המשפחות המתגוררות בישראל ומכלילים

מדי שנה הוא הסיבה לכך ששיעור גידול האוכלוסייה של קבוצת ה"אחרים" הוא 2.6% (2013), גבוה מזה של קבוצת היהודים, שהוא 1.7%, ומכל קבוצה אחרת בישראל (שם, לוח 2.12). אלה הם פני הדברים למרות שיעור הגיור ואף שכלל הנראה שיעור היורדים מקרב קבוצה זו כפול משיעור היורדים היהודים, ושיעור הפיריון שלה (1.5) נמוך בהשוואה לשיעור הפיריון של משפחה יהודית (2.5) (עוזי רבהון וגלעד מלאך, **מגמות דמוגרפיות בישראל**, ירושלים: מרכז מציל"ה, עמ' 28-29). חשוב גם לומר שבמקביל להצטרפותם של לא-יהודים ישנה גם ירידה ופטירה של חלקם, כך שמאזן הגידול השנתי הכולל נמוך מ-10,000, אולם לענייננו ראוי לציין את המצטרפים החדשים, הצעירים ברובם המכריע, הקובעים את עתידה של קבוצה חברתית זו.

41 למ"ס, הודעה לעיתונות, **תחזית אוכלוסיית ישראל עד שנת 2035**, 25.6.2013.

42 המכון לתכנון מדיניות עם יהודי, **הערכה שנתית 2011-2012**, עמ' 23.

43 אירית רוזנבלום ונורית פלג, **"נישואי תערובת: בני זוג מעורבים"**, **משפחה חדשה**, אוחר ב-3.4.2014. על פי נתוני הסקר, שיעור הגירושין בקרב המשפחות המעורבות גבוה מזה שבקרב המשפחות היהודיות ומצביע לכאורה על חולשה של התא המשפחתי המעורב בישראל בהשוואה לזה של התא המסורתי היהודי, המכיל שני בני זוג בני אותה דת.

את מי שעלו ארצה כמשפחה מעורבת, אזי שיעור המשפחות המעורבות שאינן ערביות (נכון לשנת 2002) קרוב ל-10% מכלל המשפחות במגזר היהודי.⁴⁴ לשיעור ההולך וגדל של נישואין מעורבים בישראל השפעה מרחיקת לכת על אופייה היהודי של המדינה. אם שיעורי ההתבוללות השכיחים בתפוצות "יעלו" גם לישראל, הדבר ישנה לחלוטין את אופייה היהודי של המדינה. אמנם כעת רוב (80%) נישואי התערובת מתקיימים בתוך קבוצת העולים⁴⁵ ועל כן המודעות הציבורית לתהליך אינה גבוהה, אולם ככל שתהליכי האינטגרציה יעמיקו, כך תקיף ההתבוללות הישראלית שדרות רחבות יותר של החברה היהודית בישראל. מדינת ישראל לא תצטרך עוד לערוך מסעי פרסום בחו"ל הקוראים לאזרחים ישראלים לשוב הביתה מחשש שהנכדים שלהם כבר לא יהיו יהודים; אפשר יהיה לקיימם גם כאן, בישראל.

נתוני מתגיירים, לומדים ונושרים

מערך הגיור הממלכתי הוקם כדי להתמודד עם סוגיית ההתבוללות ועם השלכותיה על מדינת ישראל כמדינה יהודית. ברם לאחר קרוב לעשרים שנות פעילות אפשר לסכם ולומר שמערך הגיור לא הצליח לעמוד במשימה הלאומית שהוטלה עליו – מספר המתגיירים יוצאי חבר המדינות נמוך למדי.

מתגיירים בישראל בשנים 1996-2014

להלן נתוני הגיורים שנערכו בישראל מעת הייסוד המחודש של הגיור הממלכתי בשנת 1996. הנתונים כוללים את בני כל הקבוצות שהתגיירו בישראל, ובהם עולי אתיופיה (המונים למעלה מ-50% מכלל המתגיירים), מתגיירים ממדינות נוספות וכן לא-אזרחים שהתגיירו והפכו לאזרחים ישראלים.

- 44 אשר כהן, התבוללות ישראלית, רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן ומרכז רפפורט לחקר ההתבוללות ולחזיון החינוך היהודית, 2002.
- 45 העמותה לזכויות משפחות מעורבות בישראל (לעיל הערה 6).

פרק שלישי הגיור במספרים

סה"כ מתגיירים	מתגיירים בבתי הדין הרבניים האזוריים (בתי הדין ה"רגילים" שאינם עוסקים רק בגיור)	אחרים (כולל מתגיירים ממדינות אחרות ומתגיירים שאינם אזרחים)	יוצאי חבר המדינות			יוצאי אתיופיה	שנה
			סה"כ חבר המדינות	מסלול צבאי (נתיב)	מסלול אזרחי (בתי דין מיוחדים לגיור)		
3,062			1,044.00		1,044	1,310	1998–1996
3,648		400	676.00		676	2,572	1999
2,570		580	906.00		906	1,084	2000
3,816		871	954.00		954	1,991	2001
4,047		498	906.00	16	890	2,643	2002
4,697		747	1,066.00	147	919	2,884	2003
4,025		516	1,110.00	426	684	2,399	2004
5,910	26	816	1,791.00	626	1,165	3,277	2005
4,373	66	593	1,505.00	480	1,025	2,209	2006
8,008	81	556	1,842.00	646	1,196	5,529	2007
6,219	72	766	1,772.00	838	934	3,609	2008
6,228	64	631	1,825.00	797	1,028	3,708	2009
4,630	74	615	2,130.00	824	1,306	1,811	2010
4,290	30	688	1,925.00	811	1,114	1,647	2011
4,312	35	553	1,455.00	682	773	2,269	2012
5,667	33	958	1,842.00	828	1,014	2,834	2013
5,637	15	1,262	1,737.00	798	939	2,623	2014
81,139	496	11,050	24,486.00	7,919	16,567	44,399	סך הכול

מקור: נתוני הגיור מבוססים על המקורות דלהלן, עם אי-התאמות קלות ביניהם: מינהל הגיור: 5 שנות פעילות, סיכומים סטטיסטיים, ספטמבר 2000 (נתוני מכון צומת מתייחסים לשנים עבריות. נתוני השנים 1998-1996 מבוססים אפוא על נתוני תשנ"ו-תשנ"ח); נתוני הגיור האזרחיים 2005-2000 התקבלו ממערך הגיור, 2.1.2006, 8.1.2008; נתוני הגיור בצה"ל מבוססים על נתוני דובר צה"ל לכותב שורות אלו, 3.10.2010, 21.2.2013; שאר הנתונים מבוססים על נתוני מערך הגיור שנמסרו לכותב שורות אלו ב-13.5.2015.

הערות:

1. הנתונים שהתקבלו מפרידים בין מתגיירי חבר המדינות באזרחות לבין מתגיירי הצבא. לצורך הכללתם בלוח אחד קבעתי שכל מתגיירי הצבא הם יוצאי חבר המדינות, אם כי קביעה זו אינה מדויקת לגמרי, כך שלמעשה מספר המתגיירים יוצאי חבר המדינות נמוך במעט מהמצוין כאן.
2. במחקר של מרכז המחקר והמידע של הכנסת (פלורה קור דבידוביץ', היקף הגיורים והמרות הדת מיהדות לדתות אחרות בישראל, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 23.5.2012) מופיעים גם נתוני 2011 על המרת דת של יהודים לדתות אחרות: 143 המרות דת. מספר ההמרות מ"חסר דת" לדתות אחרות (לא יהדות): 172. נתון זה מאשש את ההערכה ששיעור העולים חסרי הדת הנישאים לנוצרים ולמוסלמים גבוה משיעורם היחסי באוכלוסייה.

ניתוח הנתונים:

1. פרויקט הגיור הישראלי הוא פרויקט בקנה מידה היסטורי. למעלה מ-80 אלף איש התגיירו בגיור אורתודוקסי בשני העשורים האחרונים במדינת ישראל, נתון שלהערכתי אין לו אח ורע במקומות אחרים בעולם היהודי ולא בתקופות אחרות בהיסטוריה היהודית הקרובה. עם זאת, פילוח הנתונים מצביע על תמונה מורכבת.
2. שיעור המתגיירים מבין יוצאי חבר המדינות נמוך ביותר – לאחר כעשרים שנה של גיור ממלכתי התגיירו כ-7% בלבד מכלל העולים הלא-יהודים בישראל (כ-24 אלף מתגיירים מתוך כ-346 אלף בני קבוצת הלא-יהודים בישראל) ו-8% מכלל יוצאי חבר המדינות (280 אלף).
3. מצב זה עומד בניגוד למצבם של עולי אתיופיה. הרוב המוחלט של עולים אלו מתגיירים כהלכה, והם מונים כ-50% מכלל המתגיירים בישראל (והם גם הסיבה העיקרית לגידול בסך כל המתגיירים בשנתיים האחרונות). הסיבה להבדל נעוצה באופי המסורתי של עולים אלו, בהכנה המשמעותית לגיור שהם עוברים עוד קודם הגיעם ארצה ובעובדה שהליכי הגיור משולבים בהליך קליטתם בישראל. כמו כן, בעקבות לחץ ציבורי הנהיגו בתי הדין לגיור נוהלי גיור ייחודיים לעולי אתיופיה, דבר שלא קרה עם עולי חבר המדינות.⁴⁶

46 להשוואה מפורטת בין גיורי עולי אתיופיה לגיורי עולי חבר המדינות ראו הרב מנחם ולדמן, "שיבתם ליהדותם וגיורם של שארית יהודי אתיופיה (ה'פּלשמוּרה')", בתוך: שטרן ופישר (לעיל הערה 1).

4. שיעורי הגיור של העולים הלא-יהודים יוצאי חבר המדינות כמעט שאינם משתנים – ב-15 השנים האחרונות, מאז שנת 2000, שיעור המתגיירים השנתי במסלול האזרחי יציב ועומד על 900-1,000 איש בשנה ובמסלול הצבאי בין 650 ל-850. העלייה המתונה במספר המתגיירים נעצרה בשנת 2010, ותקרת הזכוכית, העומדת על כ-2,000 מתגיירים בשנה, לא נשברת.

”גיור ישראלי”: ילידי ישראל המתגיירים (2002-2011)

הנתונים מצביעים על גידול עקבי בשיעור המתגיירים ילידי ישראל:

שנה	מספר תעודות הגיור (המרה) שהונפקו לילידי ישראל	אחוז מכלל תעודות הגיור
2002	144	5.3%
2003	292	6.4%
2004	232	6.4%
2005	361	6.9%
2006	286	7.5%
2007	496	6.8%
2008	380	7.2%
2009	485	9.2%
2010	541	15.1%
2011	446	13.6%
2012	399	11%
2013	575	12%
2014	614	12.7%

מקור: נתוני 2002-2011 נכתבו על סמך: פלורה קוך דבידוביץ', היקף הגיורים והמרות הדת מיהדות לדתות אחרות בישראל, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 23.5.2012. נתוני 2012-2014 התקבלו ממערך הגיור לכותב שורות אלו ב-13.5.2015.

הערה: הנתונים מתייחסים למתגיירים בבתי הדין המיוחדים לגיור בלבד. שיעור המתגיירים ילידי ישראל בבתי הדין הרבניים גבוה מעט יותר, אך לצערי לא הצלחתי לקבל פירוט מלא של נתונים אלו.

אפשר להניח שרוב המתגיירים האלו נולדו בישראל להורים עולים. נתון זה מתבסס בין השאר על העובדה שכ-85% מכלל המתגיירים ילידי ישראל הם ילדים עד גיל 13 (ראו להלן). במילים אחרות: הגיור בישראל הופך בהדרגה לגיור של ישראלים ולא של עולים.

גילאי המתגיירים

רוב המתגיירים בישראל מקרב העולים ומקרב ילידי ישראל הם צעירים, בני 30 ומטה. מקרב העולים, שיעור הצעירים הוא כ-75%; מקרב ילידי ישראל השיעור גבוה יותר – 98%.

מתגיירים, לפי גילים, 2011-2002

גילים	מתגיירים עולים		מתגיירים ילידי ישראל
	יוצאי אתיופיה	יוצאי חבר המדינות	
עד 13	20%	37%	86%
13-30	53%	34%	12%
31-45	19%	17%	2%
+46	8%	12%	0.5%

מקור: פלורה קור דבידוביץ', היקף הגיורים והמרות הדת מיהדות לדתות אחרות בישראל, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 23.5.2012. נתוני מערך הגיור, 18.5.2015.

נתוני שנת 2014 מעידים על תמונה זהה:

גילים	מתגיירים עולים		מתגיירים ילידי ישראל
	יוצאי אתיופיה	יוצאי חבר המדינות	
עד 13	8%	34%	82%
13-30	53%	36%	14%
31-45	31%	20%	3%
+46	8%	10%	0.1%

מקור: נתוני מערך הגיור, 18.5.2015.

תמונת מצב דומה עולה גם מנתוני המכון המשותף ללימודי היהדות, שהוא גוף ההכנה לגיור הגדול בישראל. לפי נתוני המכון, 20% מכלל הלומדים בו הם בני 20-0, ו-53% הם בני 21-29. סך כל הלומדים עד גיל 29 עומד על 47.73% בשנת 2014 שיעור הלומדים בגילאי 20-29 היה 71%, ובגילאי 30-39 היה 48.13%. נתונים אלו עולים בקנה אחד עם ממצאי המחקרים (להלן), המלמדים שקבוצת הצעירים היא הקבוצה בעלת המוטיבציה הגבוהה ביותר להתגייס.

מגדר וגיור

שיעור הנשים הלומדות לקראת גיור והמתגיירות בסופו של דבר גבוה בהרבה מזה של הגברים.

מתגיירים, לפי מגדר, 2014-2013

2014		2013		
נשים	גברים	נשים	גברים	
51.50%	48.50%	51.00%	49.00%	מתגיירים יוצאי אתיופיה
79.80%	20.20%	78.50%	21.50%	מתגיירים יוצאי חבר המדינות
78.90%	21.10%	75.70%	24.30%	מתגיירים שאינם אזרחים

מקור: נתוני מערך הגיור, 18.5.2015.

על פי נתוני המכון ללימודי היהדות, שיעור הנשים הלומדות לגיור הוא 49.59%. לעומת זאת, שיעור הנשים המתגיירות בפועל במערכת האזרחית והצבאית כאחת הוא כ-78.50%. בשנת 2012, לדוגמה, 527 מ-693 המתגיירים בצה"ל היו נשים (76%).⁵¹

נתוני המכון ללימודי היהדות שנת 2012, 29.1.2013.	47
המכון ללימודי היהדות, סיכום שנת 2014, עמ' 6.	48
שם.	49
נתוני אגף הגיור, 19.4.2012.	50
נתוני דובר צה"ל, 21.2.2013.	51

מתברר אפוא שנשים נוטות יותר מגברים להתחיל בתהליך הגיור ובעיקר נוטות יותר מגברים לסיימו בהצלחה (ההסבר לחלוקה מגדרית זו יפורט להלן בפרק הרביעי). אגב, נתון זה נכון רק למתגיירים ומתגיירות יוצאי חבר המדינות. אשר למתגיירים יוצאי אתיופיה – אין כמעט הבדל מגדרי בין גברים לנשים ושיעור המתגיירים בשני המינים כמעט שווה.

נתוני הגיור בצה"ל

בשנת 2001 הוקם בצה"ל מערך גיור. ההכנה לגיור נעשית בשיתוף פעולה בין צה"ל (חיל חינוך) לבין המכון המשותף ללימודי היהדות, והגיור מתבצע באחריות הרבנות הצבאית.⁵² להלן נתוני הגיור הצבאי:

שנה	מספר החיילים שקיבלו זימון בקורסים של נתיב		תלמידי קורס נתיב		מסיימי סמינר א'	מסיימי סמינר א' מכלל (קורס גיור ראשון)	מסיימי סמינר ב' (קורס תלמידי נתיב סופי)	מסיימי סמינר ב' מכלל (תלמידי יהודים)	מספר המתגיירים	אחוז המתגיירים מכלל מסיימי סמינר ב'	אחוז המתגיירים מכלל התלמידים הלא-יהודים בקורס נתיב
	יהודים	לא-יהודים	יהודים	לא-יהודים							
2011	293	2,248	62%	1,385	50%	811	36%	71%			
2012	207	2,197	65%	1,436	49%	682	31%	64%			
2013	839	4,440	71%	1,449	51%	828	40%	79%			
2014	714	4,167	74%	1,333	44%	798					

מקור: נתוני דובר צה"ל, 28.4.2015.

ניתוח הנתונים:

1. רק כ-50% מכלל החיילים המקבלים זימון לגיור בוחרים להיכנס לקורס נתיב, ובשנים האחרונות ישנה ירידה במספר התלמידים בוחרים בתהליך. נתון זה, כמו גם שיעורי הנשירה הגבוהים (להלן), מלמדים כי לחיילים יש חופש בחירה מלא אם להתחיל בתהליך הגיור והם מפריכים את הטענה כאילו ישנה כפייה בצה"ל להתגייר.
2. בשנים האחרונות חלה ירידה במספר התלמידים המתחילים את קורס נתיב. קורס נתיב אינו קורס גיור מובהק והצבא מגדירו "קורס לזהות יהודית-ציונית, המעניק הזדמנות לחיילים עולים להעמיק ולהעשיר את ידיעותיהם על תרבות ומורשת ישראל, כאמצעי שסייע בהשתלבותם המיטבית בצבא ובחברה [...] חיילים אשר מעוניינים בגיור ממשיכים לאחר הקורס לשני סמינרי המשך"⁵³. עם זאת, הירידה במספר התלמידים יכולה להסביר גם את הירידה במספר המתגיירים.
3. נשירה גבוהה: אמנם שיעורי ההצלחה אינם מדויקים שכן אין בהכרח חפיפה בין מספר הלומדים באותה שנה לבין מי שהמשיכו לקורסי ההמשך וניגשו לבית הדין (תהליכים אלו יכולים להתרחש בשנה שלאחר מכן). עם זה הלוח מלמד שפחות מ-50% מתלמידי קורס נתיב שאינם יהודים מסיימים את תהליך ההכשרה לגיור (סמינר ב') ושרק כ-30% מסיימים את התהליך בהצלחה. כלומר, הנשירה מתהליך הגיור גבוהה, והיא מסמנת את הפוטנציאל הגדול הלא ממומש.

40-70-100: הנשירה במסלול האזרחי

שיעורי הנשירה במסלול האזרחי דומים במידה רבה לאלו שבמסלול הצבאי. עשרות אלפי אנשים החלו בתהליכי גיור בישראל אבל לא הצליחו לסיימם (על פי נתונים שהתקבלו מאגף הגיור ב-17.5.2015, בכל שנה לומדים במסלול האזרחי 3,000-4,000 תלמידים, אבל המערכת אינה יודעת לנתח כיום את ההתפלגויות שלהם). ברוח מבקר המדינה 2013 מצוין שכ-20% מכלל הלומדים לגיור לא השלימו את התהליך. בקבוצת הלומדים יוצאי חבר המדינות שיעור הנשירה עולה

על 50%⁵⁴ בדומה, "המכון ללימודי היהדות", גוף ההכנה הגדול ביותר לגיור בישראל, דיווח בפברואר 2014 כי במהלך 15 שנות פעילותו התחילו בהליכי הלימוד לקראת גיור 40-30 אלף תלמידים, ומתוכם התגיירו כ-14 אלף בלבד.⁵⁵ כיום, למיטב ידיעתי, המצב השתפר מעט, אך עדיין רק כ-40% מתוך סך התלמידים המצטרפים לתכנית הלימודים מסיימים את התהליך בהצלחה. עוד מתברר שרק כ-70% מכלל מי שסיימו את כל תהליך הלימוד מתקבלים לגיור על ידי בית הדין.

חשוב להדגיש שתופעת הנשירה מובנת. כמו בכל מסגרת לימודית ממושכת ישנם רבים שאינם ממשיכים עד סיומה, אולם העובדה שמספר הנושרים גבוה אף ממספר המתגיירים בפועל קשה וכואבת. בעשרים השנים האחרונות התגיירו כאמור כ-24 אלף איש, אולם מספר הנושרים עולה על מספר המתגיירים!

האם אפשר להסתפק במספר הגיורים הנוכחיים?

יש מאנשי ממסד הגיור הטוענים שנתוני הגיור הנוכחיים הם מענה ראוי לאתגר. לטענתם, בהנחה שרוב המתגיירים הן נשים צעירות, שיעור המתגיירים, וליתר דיוק, המתגיירות, מדביק את קצב הגידול השנתי של קבוצה זו.⁵⁶ זוהי טענה שגויה. למעשה, מספר הנשים הלא-יהודיות הנולדות בישראל והעולות לארץ בכל שנה מתקרב ל-5,000 (כמחצית מכלל המצטרפים הלא-יהודים מדי שנה). בהנחה שכ-75% מכלל המתגיירים העולים (שאינם יוצאי אתיופיה) הן נשים צעירות, מדובר בכ-1,300 מתגיירות, כ-25% בלבד משיעור הגידול השנתי שלהן. אמנם הגיור מצמצם את היקף הגידול השנתי, אולם שיעור הילודה ומספר הלידות המוחלט של העולים הלא-יהודים ("אחרים", בלשון הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה) מוסיפים להיות יציבים למדי. שיעור הגידול השנתי של הלא-יהודים (שאינם ערבים) הוא אפוא הגבוה מכל קבוצות האוכלוסייה האחרות (2.6 לעומת 1.7 – שיעור הגידול של האוכלוסייה היהודית⁵⁷).

54 מבקר המדינה (לעיל הערה 31), עמ' 158, 164.

55 המכון ללימודי היהדות, אדר ב' תשע"ד-פברואר 2014.

56 הרב דוד בס, "גיור וקבלת מצוות: הלכה ומעשה", צהר ל (תשס"ז), עמ' 29-40.

57 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (לעיל הערה 37), לוח 2.12,

זאת ועוד: קשה לקבל את הטענה, במיוחד מפי רבנים אורתודוקסים, שאפשר להסתפק בגיור נשים. דומה ששלל הסיבות לחשיבות שבקידום הגיור בישראל אינו נובע רק מזהותו המגדרית של המתגייר. הצורך של גברים לפתור את בעיות מעמדם האישי וזהותם האישית אינו פחות מזה של נשים. מבחינה ציונית ברור שהאינטרס הלאומי במניעת יצירת מיעוט לא־יהודי ובשמירה על זהותה היהודית של המדינה אינו מבחין בין המינים. אפילו מנקודת מבט דתית, אשר בה לכאורה ישנה עדיפות ברורה לגיור נשים, ראוי שנשים אלו – הנוטות בדרך כלל להינשא בתוך הקבוצה החברתית של העולים – תינשאנה לבני זוג יהודים ולא לנכרים.

האפקטיביות החלקית של מדיניות הגיור הנוכחית – מסקנות

1. מדינת ישראל הקימה מערך גיור שבמסגרתו התגיירו כ־80 אלף איש, ובכללם כ־24 אלף מתגיירים מקרב עולי חבר המדינות וצאצאיהם. זהו הישג לא מבוטל, ושותפים לו ראשי המדינה, הממסד הדתי ואנשי מערך הגיור לדורותיהם. עם זאת, מדובר באחוז קטן של קבוצת היעד. לאחר 20 שנות גיור ממלכתי, רק 7%-8% מכלל העולים הלא־יהודים התגיירו. מספר המתגיירים בכל שנה אינו מכסה אפילו את מספר הלא־יהודים הנולדים בישראל (כ־4,000), שעליהם נוספים כ־6,000 עולים לא־יהודים מדי שנה.
2. המצב הנוכחי רחוק מלספק את הצרכים שלשמם הוקם מערך הגיור. המאמץ הרב שהושקע בפרויקט הגיור הממלכתי הצליח להאט את תהליכי ההתבוללות בישראל, אבל הוא רחוק מלעצורם.

בפרקים הבאים אבחן את הכשלים שביסוד המדיניות הקיימת ואפרט הצעות לעיצוב מדיניות גיור כוללת חדשה.

שער שלישי

הגורמים לחוסר ההצלחה של הגיור בישראל
והפתרונות

פרק רביעי

הגיור בישראל מנקודת מבטם של העולים הלא־יהודים: גורמי משיכה ודחייה

הגיור הממלכתי בישראל פועל במתכונתו הנוכחית כבר כ־20 שנה. זמן ממושך זה מאפשר בחינה מעמיקה של הישגיו כמו גם של הדברים הדורשים תיקון. השאלה המרכזית שאני מבקש לדון בה בפרק זה היא מדוע הגיור לא הצליח לענות על הציפיות שנתלו בו. למרות ייסוד מערך גיור ממלכתי, הכולל בתי דין מיוחדים לגיור ואולפני הכנה, בתמיכה פוליטית חוצת מפלגות ובהקצאת משאבים גדולה, ההצלחה חלקית בלבד; רק כ־7% מאוכלוסיית היעד התגיירה. כדי להבין את הבעיה לעומקה אי־אפשר להיתלות בחסם אחד, משמעותי ככל שיהיה, אלא יש לנתח את המצב מהיבטיו השונים. אפתח את הפרק במניעים ובחסמים לגיור מנקודת מבטם של העולים, ומשם אעבור בפרקים הבאים לניתוח יחסה של החברה לגיור ולבחינת המדיניות הפוליטית והממסדית בסוגיה.

הגורמים המניעים את הגיור בישראל

עיון במכלול המחקרים והסקרים שבדקו את מידת המוטיבציה לגיור בישראל בעשור האחרון מעלה ששיעור המעוניינים בגיור גבוה משמעותית ממספר המתגיירים בפועל. סקרים שנעשו על ידי מגוון גופים, החל ברבנות וכלה במשרדי הממשלה ובגופים פרטיים, מלמדים שכ־25% מכלל אוכלוסיית העולים, מתעניינים בגיור.⁵⁸ שיעור התעניינות זה גבוה פי שלושה ממספר המתגיירים

58 בעשור האחרון בוצעו כמה סקרים שבדקו את המוטיבציה לגיור. למרות ההבדלים הניכרים בניסוח השאלות, התמונה המשתקפת מהם דומה למדי. להלן עיקרי הנתונים: העמותה לזכויות המשפחות המעורבות, קידום זכויות משפחות מעורבות בישראל, חיפה: 2002 – 24% "מעוניינים בגיור"; מכון צומת, סקר עמדות ומידע בנושא הגיור בקרב עולי ארצות חמ"ע, בעבור הנהלת בתי הדין הרבניים בישראל, אלון שבות: מכון צומת, 2003 – "23% אולי יתגיירו: 5% אין זמן עכשיו, 5% נמצא בתהליך גיור, 13% סיבה אחרת לדחיית הגיור"; Shiluv – מחקרי שוק ותכנון אסטרטגי, גיור יוצאי חבר המדינות, מוגש להנהלת לשכת הפרסום הממשלתי (להלן: הלפ"מ), דצמבר 2004 –

בפועל. חיזוק לטענה נמצא בעובדה המצערת שכ-25 אלף איש החלו בתהליך הגיור אולם לא סיימו אותו בהצלחה. מהן הסיבות לכך שמספר המתגיירים רחוק ממספר המתעניינים בגיור ומדוע נושרים רבים כל כך מהתהליך?

הקבוצות המתעניינות ביותר בגיור בישראל: נשים וצעירים

שלוש קבוצות האוכלוסייה המתעניינות ביותר בגיור בישראל הן נשים, צעירים ואנשים בעלי זהות ומוצא יהודי. השילוב ביניהן – נשים צעירות ממוצא יהודי – מבטיח את המוטיבציה הגבוהה ביותר לגיור. במחקר שהתמקד בקרב בני נוער (גיל ממוצע: 18) שעלו מחבר המדינות התברר שכ-40% מהם מעוניינים להתגייר ("כן" או "ייתכן"). החלוקה המגדרית הייתה מובהקת: 54% מהנערות מעוניינות בגיור לעומת 26% מהנערים.⁵⁹ מחקר שהתמקד בעולים לא-יהודים יוצאי רוסיה ואוקראינה בני הגילים 14–30 מלמד שלכ-35% מהם עמדה חיובית כלפי הגיור (13% מהם בטוחים שירצו להתגייר; 22% אולי ירצו להתגייר). גם במקרה זה, החלוקה המגדרית הייתה משמעותית (52% לעומת 33%).⁶⁰ בהתאמה, מחקר

"20% מהעולים לא-יהודים היו ממליצים לאחרים להתגייר, וגם לעצמם"; המשרד לקליטת העלייה, אגף המחקר ומכון פורי, גיבוש אסטרטגיה להקניית מוטיבציה להתגייר, מאי 2006 – "15% הביעו פתיחות לגיור באופן ישיר, 37% הביעו פתיחות כלשהי"; העמותה לזכויות משפחות מעורבות בישראל (לעיל הערה 6) – "24.5% החלו לבדוק את אופציית הגיור"; אשר אריאן, מיכאל פיליפוב ואנה קנפלמן, מרד הדמוקרטיה הישראלית 2009: עשרים שנה לעלייה מברית המועצות, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2009, עמ' 81: בתשובה לשאלה האם יש לעודד עולים שאינם יהודים להתגייר – "60% מהעולים מסכימים עם רעיון זה"; משרד הקליטה, הלפ"מ ומכון כלים שלובים, דוח מחקר כמותי בנושא מועמדים לגיור מקרב עולי חבר העמים, מאי 2009 – "47.6% מהמשיבים הם בעלי עמדה חיובית כלפי גיור, 12.7% נמצאים כבר בתהליך, 12.7% בטוחים שירצו לעבור תהליך גיור, 22.2% אולי ירצו לעבור תהליך גיור". במחקר האחרון שנעשה בתחום (על ידי זאב חנין) עולה כי בשנת 2011 תמכו 26% בעידוד הגיור על פי ההלכה ואילו בשנת 2013 צנחה התמיכה ל-10%. עם זה כ-33% ציינו שהם יהיו מעוניינים בגיור "אם יהיו הקלות משמעותיות בתהליך" (חנין, לבוא בקהל ישראל, לעיל הערה 34, עמ' 89–90, 98).

59 זסלבסקי והורוביץ (לעיל הערה 5), עמ' 37.

60 משרד הקליטה, הלפ"מ ומכון כלים שלובים (לעיל הערה 58). ממצאים זהים עולים ממחקר נוסף שלפיו צעירים מגלים עניין רב יותר בגיור (35% מקרב בני הגילים 18–24).

דעת קהל שנעשה בקרב תלמידים מאחד ממכוני הכשרה לגיור, ארגון "מחניים", מלמד שרוב הפונים לגיור הן נשים צעירות.⁶¹ בדיקה שנערכה בקרב תלמידים ובוגרים של המכון המשותף ללימודי היהדות (גוף ההכשרה הגדול ביותר לקראת גיור) על בסיס נתוני הנרשמים והמסיימים העלתה כי "הסיכוי הגבוה ביותר לסיים את תהליך הגיור נמצא לנשים, צעירים, משכילים, בעלי הכנסה ממוצעת ומעלה". המחקר מדגיש "כי האוכלוסייה הרלוונטית יותר לכניסה לתהליך הגיור היא העולים שנמצאים בארץ 5 שנים ומעלה. עולים אלה רכשו כבר עברית בסיסית והגיעו לשלב ההשתלבות האינסטרומנטאלית".⁶²

ניתוח זה עולה בקנה אחד עם פילוח הגילים והמגדר שהובא לעיל. על פי הנתונים, רוב המתגיירים מקרב העולים (70%) הם צעירים עד גיל 30. בדומה לכך, כ-78% מכלל המתגיירים הן נשים.

במקביל, אותו מחקר שנעשה בקרב תלמידי המכון חושף שללמעלה מ-50% מהתלמידים יש אב יהודי. בהתאמה, ל-67% ממסיימי התהליך יש אב יהודי, לעומת 19% שהם נכדים של יהודים, ו-14% שאינם בנים או נכדים של יהודים. אפשר לראות אפוא שלקרבה ליהודי השפעה מובהקת על סיכויי ההתעניינות וההצלחה בגיור. במילים אחרות: רוב המתגיירים בישראל הם מ"זרע ישראל", עובדה המחייבת לקרבם לגיור (על פי פוסקים רבים וכדלקמן).

המסקנה הברורה היא שיש להתמקד בקבוצת הצעירים והנשים ממוצא יהודי שכן זו הקבוצה בעלת המוטיבציה הגבוהה ביותר ללמוד לקראת גיור ולהתגייר.

61 ככל שהגיל עולה, רמת העניין יורדת (עד ל-12% בקרב בני הגילים 45-54). גם בסקר זה נמצא הבדל מובהק בין גברים לנשים (מכון פורי | לעיל הערה 158).

62 אירה דשבסקי ומיכאל קרא-איונוב, "גיור עולי ברה"מ לשעבר: הרצון להתגייר וקבלת המצוות", NDS חידושי תורה 10 (תש"ע), עמ' 158-180.

62 מכון פורי, גיבוש אסטרטגיה להגברת המוטיבציה להתגייר בקרב עולים לא יהודים מברה"מ לשעבר שהתחילו לימודיהם במכון ללימודי היהדות, נערך בעבור המשרד לקליטת העלייה – אגף המחקר, 2008.

המניעים המרכזיים לגיור: השתלבות מלאה בישראל ואישור הזהות היהודית המוקדמת

מהם מניעי המעוניינים בגיור?

רוב המועמדים לגיור בישראל אינם מתעוררים לתהליך מתוך רגשות דתיים, גם אם חלקם מדווחים על רגשות כאלו קודם התהליך או במהלכו.⁶³ המחקר מעלה שני מניעים חלופיים: (א) רצון להשתלב באופן מלא בחברה היהודית הישראלית; (ב) רצון לאשר את הזהות היהודית המוקדמת לפני הגיור.

א. רצון להשתלב באופן מלא בחברה היהודית הישראלית

הרצון להשתלב מונע ממניעים אינסטרומנטליים-תועלתניים וממניעים ערכיים-חברתיים. המניע התועלתני הוא הרצון להיות מסוגלים להינשא ליהודים, דבר המנוע מהלא-יהודים על פי החוק הישראלי הקיים. בספרה מגילת גרות מצטטת ורד מור עדות של מתגיירת שסיפרה ש"כשיהודים מסתכלים עלי, הם אומרים: 'גויה'. אף יהודי לא רוצה להתחתן איתי, אני גויה. מסקנה: אני צריכה להתגייר".⁶⁴ על פי הסקר שערך זאב חנין, הנשאלים דירגו את הרצון לפתור את בעיותיהם האישיות ואת הצורך לפתור את בעיות הילדים כמניע המרכזי לגיור (45%).⁶⁵ לנשים יש כמובן מוטיבציה תועלתנית נוספת – העובדה שההלכה קובעת שזהות היילוד נקבעת על פי האם. נשים רבות אף מדווחות על לחץ מצד בן זוגן היהודי ומשפחתו להתגייר. ורד מור מצטטת את דברי אלינה: "חמותי, שלא היתה מוכנה לקבל אותי בלי גיור, דאגה למצוא לי את הקורס. היא לקחה אותי לרב ודיברה אתו".⁶⁶ עם זאת, חשוב להדגיש שפעמים רבות בני הזוג היהודים

63 דבר זה אינו ייחודי לישראל. במחקר בין-לאומי שנערך בנוגע להמרת דת בעולם מתברר שהמוטיבציות האוניברסליות העיקריות להמרת דת אינן דתיות אלא משפחתיות וחברתיות. ראו Robert J. Barro and Jason Hwang, *Religious Conversion in 40 Countries*, Working Paper 13689, Cambridge, MA: National Barro, 2007

64 ורד מור, *מגילת גרות: מסען של מתגיירות*, ירושלים: ראובן מס, 2010, עמ' 115-121. ברוח זו ראו גם זסלבסקי והורוביץ (לעיל הערה 5), עמ' 15.

65 חנין, *לבוא בקהל ישראל* (לעיל הערה 34), עמ' 103.

66 מכון פורי (לעיל הערה 58). מור מדווחת, ובצדק, על מקרים שבהם דווקא בן הזוג מתנגד לגיור (מור [לעיל הערה 64], עמ' 116-117). ראו עוד, Daphna Hacker, "Inter-

אדישים לגיור ואפילו מתנגדים לו, במיוחד עקב דרישת בתי הדין שגם הם יקחו חלק פעיל בתהליך.

מניעים אלו אינם יכולים להסביר את מלוא התמונה. ראשית, עצם העובדה שרוב הלא-יהודים אינם מתגיירים מעידה על כך שאפשר לפתור את רוב הבעיות בלי להתגייר. זאת עוד, המחקר ההשוואתי מלמד שנשים ממירות את דתן יותר מאשר גברים גם בדתות שאינן קושרות את מוצא הילדים עם זהותה הדתית של האם.⁶⁷ ככלל, מחקר זה, בצד מחקרים אחרים שנעשו על הגיור בצה"ל, מלמדים שנשים רוחניות יותר מגברים, או נוטות יותר מהם, לעשות שינויים לטובת בני משפחתן.⁶⁸

בכל הסקרים מתברר שמעבר לתועלת הטכנית, הרצון להשתייך לחברה היהודית בישראל בולט כמניע מרכזי נוסף לגיור. ביטויים כמו "להיות כמו כולם" ו"לא להיות שונה" הם מוטיבים חוזרים בעדויותיהן של מתגיירות, כפי שעולה מדבריה של אוקסנה: "אני ישראלית, אבל לא יהודייה. זה קצת צבוע, אני לא חוגגת חגים, לא יודעת על זה כלום, הרגשתי את עצמי לא ראויה [...] אז הגעתי להחלטה".⁶⁹ עולה לא-יהודייה אחרת כתבה לי:

אני חושבת שעניין הילדים הוא משני. קודם כל באה השאלה מי אני? האם אני רוסייה או יהודייה? האם אני מוכנה להשלים עם השייך השרירותי לעם הרוסי שאני לא מרגישה חלק ממנו או שאני מוכנה לשנות את החיים שלי כדי ללמוד להיות חלק מהעם שהרגשתי חלק ממנו.⁷⁰

Religious Marriages in Israel: Gendered Implications for Conversion, Children and Citizenship," *Israel Studies* 14 (2) (2009), pp. 178–197

Barro and Hwang (לעיל הערה 63). 67

אריה חסקין, גורמים המנבאים התקרמות בתהליך גיור בקרב חיילים מבריה"מ לשעבר: זהות ומניעים, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, 2012, עמ' 196–194. 68

מור (לעיל הערה 64), עמ' 113. 69

אותה אישה הסבירה באופן מקורי את ההבדל בין המוטיבציות של גברים לאלו של נשים. לדבריה, מדובר בהבדלים פסיכולוגיים בין המינים: "בסיטואציות לא נעימות גברים לרוב מחפשים מי אחראי ואשם בזה ונשים מחפשות כמה הן עצמן לא היו 70

ממחקריו של חנין עולה כי המניעים הלאומיים ("מרגישים את עצמם חלק מהחברה הישראלית ושואפים לאינטגרציה מלאה יותר") והצורך בהשתייכות ("כדי לא להיות אזרח סוג ב'") דורגו גם הם במקום גבוה ובחלק מהסקרים הם צוינו כסיבה המרכזית. חנין אף מציין שמתגיירים רבים נעלבים מכך שמייחסים להם שיקולים אינטרסנטיים בבואם להתגייר.⁷¹

הרצון להשתלב בחברה היהודית הכללית משמש הסבר לכך שקהל היעד המרכזי לגיור בישראל הוא הקהל הצעיר. הצעירים, הנמצאים בבתי הספר ובצבא, "שם מדיניות כור ההיתוך עדיין דומיננטית במידה לא מבוטלת", כדברי חנין, חשים יותר בצורך להתגייר, כחלק מהלכי עיצוב הזהות וחיפוש מקומם בחברה.

מחקרים אחרים העלו מניעים נוספים לגיור, ובהם היכרות עם אנשים דתיים מרשימים, משיכה למיסטיקה ולרוחניות ומשיכה לשמירת מצוות,⁷² אולם ברי שהמניעים המרכזיים נובעים מהתחושה שללא גיור, ההשתלבות בקולקטיב היהודי בישראל אינה מלאה, כפי שהסביר לי אחד מבעלי חברת פרסום המתמחה בחברת העולים:

עולים רבים מעוניינים להתגייר כיוון שהם מבינים שזה הכרחי לחיים בישראל. הם רוצים להתחתן ברבנות כיוון שכעולים הם צריכים גושפנקא לכך שהם "בסדר". הם רוצים להיות יהודים "פיקס".

ב. רצון לאשר את הזהות היהודית המוקדמת לפני הגיור

המחקרים מצביעים בכיור על כך שלרוב המתגיירים הייתה זהות יהודית משמעותית עוד קודם שהחלו בתהליך. לאנשים בעלי זהות יהודית יש סיכוי גבוה בהרבה לסיים בהצלחה את תהליך הגיור בהשוואה למי שזהותם היהודית הייתה חלשה קודם לכן. יתרה מזו: במקרים מסוימים, התהליך הלימודי משני

בסדר. כלומר לגברים נוח להאשים את החברה הדתית באי-הכרה בהם כיהודים לפי ההלכה. נשים הרבה יותר מוכנות לקחת אחריות על עצמן ולעבור את תהליך הגיור".

71 חנין (לעיל הערה 8); חנין, לבוא בקהל ישראל (לעיל הערה 34), עמ' 103-108.

72 להרחבה ראו דשבסקי וקרא-איונוב (לעיל הערה 61), עמ' 168-175.

כחשיבותו בהשוואה לזהות היהודית המוקדמת וליכולת הלימודית שעמן מגיע המועמד לקורס. ללא תחושת שייכות והזדהות זו, כך עולה מן המחקר, קשה עד בלתי אפשרי לעבור גיור.⁷³ נתון זה עולה בקנה אחד עם העובדה שעולים ממוצא יהודי, בעיקר ילדים לאב יהודי, נוטים יותר להתגייר.

במובן זה, תהליך הגיור בישראל אינו יוצר את הזהות היהודית אלא משלים אותה. לרוב המועמדים לגיור יש זהות יהודית משמעותית מוקדמת, ומבחינתם הגיור אינו אלא אישור הלכתי רשמי לזהות זו.⁷⁴ "חלק מהמרוויינות בנות הנישואין המעורבים, שהחשיבו את עצמן ליהודיות בכרית המועצות וסבלו מהאנטישמיות נגדן", כותבת אירה דשבסקי במחקר על מניעים לגיור שנעשה על בסיס ראיונות אישיים עם מתגיירות, "סיפרו במרירות גדולה על השוק שהן חוו כאשר התברר להן בארץ שלא מכירים בהן כיהודיות. עבורן הגיור הוא שיקום המועמד היהודי שלהן, שמגיע להן בזכות ולא בחסד".⁷⁵ מצב זה נוצר, ראוי להזכיר, בשל העובדה שבכרית המועצות נקבע המוצא הלאומי על פי האב ולא על פי ההגדרה ההלכתית (על פי האם).

המסקנה: שינוי שיח המספרים מ"300 אלף איש" ל"40 אלף נשים וצעירים ממוצא יהודי"

המסקנה המרכזית היא שיש לשנות את "שיח המספרים". יש להפסיק לעסוק בגיורם של "300 אלף איש", שכן רובם אינם מעוניינים בגיור. תחת זאת יש להתמקד בקבוצות המעוניינות בו: צעירים, ובייחוד נשים צעירות, ממוצא יהודי ובעלי זהות יהודית מוקדמת, שעברו כבר את חבלי הקליטה הראשונים

73 אריה חסקין וגבריאל הורנצ'יק, "חיילים במסע אל מחוזות הלאום היהודי: גורמים המנבאים התקדמות בתהליך גיור", בתוך: שטרן ופישר (לעיל הערה 1); חסקין (לעיל הערה 68); מכון פורי (לעיל הערה 58).

74 במחקרו מצא אריה חסקין שעוצמת זהותם היהודית של הרשומים כלא־יהודים שיש להם אב יהודי קרובה יותר לעוצמת הזהות היהודית של יהודים על פי ההלכה מאשר לעוצמת הזהות היהודית של לא־יהודים שאין להם אפילו הורה יהודי אחד. מכאן שמבחינת מבחן הזהות, רבים מהמכונים "זרע ישראל" (בעלי אב יהודי) הם יהודים בזהותם (חסקין [לעיל הערה 68], עמ' 58. ראו גם אלעזר לשם, סקר פרויקט "הזהות היהודית" שלב א', ירושלים: הסוכנות היהודית לארץ ישראל, 2002; זסלבסקי והורוביץ [לעיל הערה 5], עמ' 24).

75 דשבסקי וקרא־איונוב (לעיל הערה 61), עמ' 170.

בישראל. אנשים ונשים אלו, שחלק גדול מהם ישראלים לכל דבר ועניין, הם הקבוצה המעוניינת ביותר בגיור והם גם אלו שיקבעו את פני הדור הבא. קבוצת אוכלוסייה זו (בני הגילים 15-30) מונה כ-75 אלף איש, וכ-35%-40% מהם מעוניינים בגיור, קרי כ-25 אלף איש. בהינתן שחלקם נשואים והם מתגיירים עם ילדיהם אפשר להוסיף עוד כמה עשרות אלפי נפש, מה גם שאם הליכי הגיור ישתפרו, סביר להניח שהעניין בגיור יגבר.

על בסיס ניתוח זה אפשר לסרטט את יעד הגיור לשנים הקרובות – כ-40 אלף צעירים. יש להשקיע את מרב המאמצים בכני קבוצה זו, אולם קודם לכן יש להצביע על החסמים המעכבים אותם מגיור.

הגורמים המרחיקים את הגיור מנקודת מבטם של העולים

מדוע העולים אינם מתגיירים? מדוע שיעור הגיור הוא כ-7% בעוד שיעור ההתעניינות הכללי בגיור הוא כ-25%?

המחקר מצביע על כמה גורמים המרחיקים אנשים מלהתגייר: זהויות חלופיות, דרישות הגיור הדתיות, השפעת המאבק החרדי נגד הגיור, תרמית בעייתית ובעיות מעשיות נוספות.

הסיבה הראשונה: חסם הזהות – בין זהות יהודית, ישראל ורוסית

המחקר מלמד שתהליך הגיור בישראל הוא תהליך משמעותי. בניגוד לטענות כאילו מדובר ב"גיור סיטונאי" ובהעמדת פנים, מתברר כי תהליך הגיור כולל ברור זהותי עמוק. בשל רצינותו, הזהויות החלופיות של אוכלוסיית העולים הן החסם המרכזי להצלחת הגיור.

חסם הזהות היהודית

ככלל, לאנשים בעלי זהות יהודית משמעותית יש נטייה גבוהה יותר להתגייר. אולם ישנם עולים בעלי זהות יהודית חזקה שאינם מעוניינים להתגייר מכיוון שמבחינתם מעשה זה הוא בגידה בזהותם היהודית. לא-יהודים ממוצא יהודי שהתראינו למחקר שנעשה על ידי "העמותה לזכויות משפחות מעורבות בישראל" טענו שהם נעלבים מכך שיהודים אחרים "רשאים לעשות ככל העולה על רוחם, ולעבור כל חוק הלכתי מבלי שנשללת יהדותם רק בגלל מוצאה היהודי

של אם, ואילו הם, שראו עצמם תמיד כמשפחות יהודיות, צריכים לעבור תהליך בעייתי".⁷⁶ המתגייר הפוטנציאלי, ובייחוד זה הרואה עצמו כבר כיהודי, מתקשה לקבל את העובדה שהוא נדרש ללמוד במשך חודשים ארוכים לקראת גיור ואף להתחייב על שמירת מצוות שעה שעמיתו היהודי – המצפה ממנו להתגייר – אינו מחויב בכך.⁷⁷

עם זאת, למיטב הבנתי, אלו המקרים הפחות שכיחים. בדרך כלל לעולים בעלי זהות יהודית ישנה מוטיבציה גבוהה יותר להתגייר, במיוחד בהשוואה למי שגיבשו זהות ישראלית משמעותית או למי שיש להם זהות רוסית חזקה. נפתח בחלופת הזהות הישראלית.

ססם הזהות הישראלית

ככל שההשתלבות הישראלית חזקה יותר, הצורך בגיור מתייטר. במידה רבה זוהי בשורה חיובית המלמדת על הצלחת האינטגרציה של העולים בחברה הישראלית. מחקר בחסות משרד הקליטה טוען כי "המוטיבציה להתגייר נובעת בין השאר מהצורך של העולה להרגיש שייך לעם [ש]בקרכו הוא חי. צורך שייכות זה בא על סיפוקו כאשר העולה גיבש לעצמו זהות ישראלית. לכן בקרב העולים בעלי זהות ישראלית גבוהה, תהליך הגיור נתפס כלא רלוונטי".⁷⁸

עולים בעלי זהות ישראלית חזקה אינם חשים שהגדרתם הלא־יהודית היא מכשול בפני השתלבות מלאה בישראל, במיוחד כאשר ישראלים ותיקים רבים משדרים שהגיור אינו תהליך הכרחי כדי להיות "ישראלי" של ממש. בעיני עולים רבים, הישראליות מזוהה עם "היהודי החדש" החי בישראל. הפתרון לבעיית הזהות של העולים הלא־יהודים, נכתב באחד המחקרים, "נמצא עבור רובם בהתכנסות סביב הזהות הישראלית במנותק מהזהות היהודית". במחקר הגדירו העולים את הדברים בעצמם באומרם כי "ישראלי זו מילה המחליפה את המילה יהודי"; "אף אחד לא אומר היום יהודי, אומרים ישראלי". העולים אף העמידו

76 העמותה לזכויות משפחות מעורבות בישראל (לעיל הערה 6).
77 מכון שילוב (לעיל הערה 2). ראו עוד, Remennick (לעיל הערה 2), עמ' 62-63.
78 מכון פורי (לעיל הערה 58). ממצאים דומים עולים גם ממחקר מכון כלים שלובים (לעיל הערה 58).

את הזהויות כסותרות זו את זו, לפחות בכל הנוגע לשמירה על המסורת. לדוגמה: "יהודי אמת לא חוגג סילבסטר וישראלי כן חוגג".⁷⁹

מבחינת חלק גדול מקבוצת הלא-יהודים שבישראל, שתי הזהויות המכוננות של החברה היהודית בישראל – הזהות היהודית והזהות הישראלית – סותרות זו את זו. ככל שההתערות בחברה הישראלית גבוהה יותר, כך הזהות הישראלית נתפסת כחלופה לזהות היהודית והצורך בגיור הולך ומתייתר.

חוקרי החברה והתרבות היהודית-רוסית, ובהם זאב חנין, טוענים שלא מדובר בישראליות מול יהדות אלא בשתי פרשנויות של היהדות.⁸⁰ עולי חבר המדינות התחנכו לאור הגישה שהיהדות אינה דת אלא זהות לאומית המבוססת על מוצא אתני ועל ערכים תרבותיים. מבחינה היסטורית ועקב המדיניות האתאיסטית והאנטישמית של המשטר הסובייטי, שדיכא את העולם היהודי הדתי וקבע את הלאום על פי האב, בקרב היהודים דוברי הרוסית – בישראל כמו במקומות אחרים בעולם – תחושת השייכות לעם היהודי ולתרבות היהודית היא הערך המכונן של הזהות היהודית, ולא דווקא ערכים דתיים.

לאור דברים אלו אפשר להבין מדוע רבים בקהילה הדוברת רוסית רואים בהשתלבות הישראלית חלק מכינון זהותם היהודית. מבחינתם, זהותם היהודית-ישראלית מבוססת על יסודות אתניים ותרבותיים ולא על הליך דתי או על הגדרות דתיות. מנקודת מבט זו, הגיור כמובן מיותר.

חסם הזהות הרוסית

בקוטב הזהויות השני, המשמש חסם לגיור, נמצאת הזהות הרוסית. בתוך אוכלוסיית העולים ישנה קבוצה – שלהערכת חנין מונה כ-60-80 אלף איש – המחזיקה בזהות רוסית נפרדת. קבוצה זו נוצרה בחלקה כתוצאה מדחייתה את הישראליות, ובחלקה מדחייתה על ידי הישראלים. רוב החברים בה הם חסרי דת, אבל יש בהם נוצרים. יש מבני הקבוצה המתאפיינים בקשר רופף ליהדות ולישראל ומטבע הדברים הם אינם מעוניינים כלל בגיור. אחת המורות בקורס הגיור הצבאי כתבה לי בעניין זה:

79 מכון שילוב (לעיל הערה 2).

80 חנין (לעיל הערה 8).

פגשתי חיילים בעלי שְנאה עצמית וגישה אנטי־דתית ליהדות, שהיא כנראה תוצאה של דחייתם בחברה הישראלית. לא מן הנמנע שזו הסיבה בגללה הם בוחרים דווקא לחזק את זהותם הרוסית, ולחפש מאפיינים שונים (לעיתים דתיים־פרובוסלאבים), להיאחז בהם; גם אם לעיתים זה נראה מגוחך, כיוון שאין להם כיום שום קשר אמתי לארץ מולדתם.

בה בעת יש בעלי זהות רוסית המעוניינים להתגייר אבל אינם עושים זאת משום שלדעתם הדבר לא יפתור את מצוקותיהם. לדברי אחד החוקרים שהתראיינו לצורך המחקר:

העולים מבינים שהבעיה המרכזית שלהם היא לא האם הם יהודים אלא שהם עולים ורוסים. בתשובה לשאלון בנוגע לאפליית לא־יהודים בישראל, ציינו שני שלישים מהנשאלים ש"אין זה משנה האם אני יהודי לפי ההלכה או לא. מה שחשוב לישראל הוא שאני רוס. ולכן למה לעשות גיור? הרי הבעיה המרכזית שלי – הזיהוי שלי כרוסי – לא תיפתר."

חסמי הזהות לגיור: סיכום ביניים

ההתנגדות לגיור אינה נובעת מזהות דתית חלופית (נוצרית). הקבוצה הנוצרית הקטנה אינה מעוניינת מלכתחילה בגיור. אי־הצלחת הגיור משקפת את הרעיון שזהות הישראלית או הרוסית משמשות חלופה לזהות היהודית. לחלופין, ההתנגדות מונעת מהתפיסה שזהות היהודית הדתית המוצגת בהליך הגיור צרה מלהכיל את זהותם הרחבה של העולים.

זהותם של עולים רבים משולבת ממגוון זהויות שאינן מוכרות ליהודים־ישראלים מן השורה. רבים מהם ממשיכים לדבר בשפה הרוסית ומטפחים קשר רצוף עם הקהילה דוברת הרוסית בארצות הברית, בגרמניה, בקנדה ובחבר המדינות. במקביל לזהותם הישראלית והיהודית הם משמרים גם זהות רוסית וזהות אוניברסלית. מדובר בתופעה שכיחה המוכרת בעולם ובישראל (בעלויות הקודמות) – מהגרים מנסים לשמר את זהותם הקודמות במקביל לזהות החדשה שהם נדרשים לאמץ. דרישת המערכת מהמתגיירים לבחור זהות אחת ברורה

ומוחלטת ולהשיל מעליהם את שלל הזהויות האחרות קשה ומרחיקה אנשים מגיור. אנשים רבים שלא המשיכו בתהליך הגיור חזרו על המשפט: "אל תקטינו אותי. מי שרוצה לקבל אותי, יקבל אותי כמו שאני". לא בכדי חשפו קבוצות מיקוד שונות את הקושי של מועמדים לגיור להתחבר לביטויים בתפילה כגון "שלא עשני גוי", ולו רק משום שמדובר בשלילת זהותם הקודמת ובשלילת קרובי משפחתם.

מנקודת מבט הומנית ודמוקרטית, אין ספק שמדובר בבחירות לגיטימיות שיש לכבדן. זכותם של אנשים להחזיק בזהויות חלופיות לזהות הדומיננטית ואין לכפות חלילה על אדם כלשהו להמיר את דתו כדי שזו תתאים לציפיות של הכלל ממנו. עם זאת, הרעיון העומד בבסיס הרעיון של קידום הגיור הוא שלעולים רבים ולצאצאיהם יש עניין באימוץ הזהות היהודית באופן המקובל על רוב החברה. דווקא בשל כך חובה על המדינה ועל החברה לסייע לאותם אנשים המעוניינים בכך.

ברור אפוא שככל שהגיור יהיה מזוהה כהליך דתי בלבד, כוח המשיכה שלו יהיה נמוך יותר. הגיור צריך לבטא את היותו תהליך הצטרפות לאומי-חברתי ולא רק דתי, שהחשיבות שבו נובעת מן הרצון לחזק את דמותה היהודית והציונית של המדינה.

הסיבה השנייה להתרחקות מהגיור: רף הדרישות הדתיות

תהליך הגיור הנוכחי הוא תהליך דתי שאחד ממרכיביו העיקריים הוא קבלת מצוות. המשתתפים בקורסי ההכנה לגיור נדרשים לאמץ בהדרגה את אורח החיים הדתי. בסוף התהליך הם עומדים לפני דיינים המנסים לברוק אם המועמדים הפנימו את אורח החיים הדתי. תביעה זו מופנית גם לבני הזוג היהודים של המתגיירים, מתוך הנחה שהמתגיירים לא יוכלו לשמור על אורח חיים שכזה ללא תמיכת בני המשפחה. בד בבד הם נדרשים לשלוח את ילדיהם למערכת החינוך הדתי כדי לאמת את מחויבותם המשפחתית לאורח חיים זה. מתגייר, או אפילו בן זוגו, שיצהירו שהם אינם מתכוונים לשמור על ההלכה, לא יוכלו לעבור גיור אורתודוקסי בישראל.

דרישות דתיות אלו גוררות ביקורת תכופה מאנשי ציבור ישראלים. ראש הממשלה אריאל שרון טען בשעתו שהוא עצמו לא היה מצליח להתגייר

בישראל.⁸¹ חברת הכנסת קולט אביטל (עבודה) אמרה שאין הצדקה לדרישות דתיות משום שהיהדות אינה מיסיונרית.⁸² גם מפי יהודים דתיים רבים, ובכללם רבנים חשובים, נשמעת הטענה שאפשר להגדיר מחדש את הדרישות הדתיות באופן ראיסטי יותר (ראו להלן בפרק החמישי, "הביקורת מהצד הדתי המקל"). מבחינת העולים, יהודים ולא־יהודים כאחד, הדרישה לאמץ אורח חיים דתי נתפסת כבעייתית, שלא לומר בלתי אפשרית. סקרים מראים ששיעור ניכר מן המתגיירים רואים בגיור פגיעה בחופש הבחירה שלהם ובאפשרות להיות את חייהם כרצונם ועל כן מסרבים להתחייב לשמור מצוות. אחרים, המוכנים לקבל על עצמם את עולם התוכן הדתי, מתקשים לקבל את הכפייה על בן הזוג היהודי כתנאי להשלמת התהליך. כדברי אחת המתגיירות, שכתבה לי:

הדרישות אמורות להיות מופנות כלפי המתגייר, לכן אין שום הצדקה לאלץ גם את בן הזוג לקחת חלק. כמובן ברור שמשפחה שיש בה בן זוג אחד שמקפיד על מצוות ושני אינו מקפיד יהיה קשה להם להתקיים לזמן ארוך כמשפחה, אבל לא ניתן לאלץ אדם אחר שאינו מגלה רצון חופשי לחפש את דרכי האל על ידי מצוות.

לא מעט מועמדים לגיור שומרים על הדרישות הדתיות ואף מפנימים אותן במידה רבה בהיותם בתוך התהליך, אולם הדרישה הטוטלית לחיי תורה ומצוות מרתיעה אותם, במיוחד בשל הרקע החילוני של רובם ולאור תפיסתם את הדת כסמל אתני שאינו תובע מחויבות.⁸³ "אף אחד לא מצפה שהתהליך יהיה קל. זה מאוד מקובל צריך לעמוד במבחן", הסבירה לי מתגיירת, "אפשר לעשות את התהליך הזה בכיף, אבל בלי להתחפש בלהיות דתי. הבעיה היא שמכריחים אותך לחזור בתשובה."

81 משרד ראש הממשלה, הודעת דובר הממשלה, 23.11.2004. ראו, בדומה, דיאנה בחור-ניר, "שרון: אף אחד לא היה עומד בדרישות שמציבים למתגיירים", ynet, 20.7.2003.

82 ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות של הכנסת, 10.6.2003.

83 על פי נתוניו של זאב חנין כ-50% ויתרו על תהליך הגיור או הפסיקו אותו כיוון ש"קשה לבחור תהליך כה ארוך, מתיש ובמידה מסוימת אף משפיל". 30% ציינו את הסיבות של החלפת תפיסת העולם החילונית באורתודוקסית ביחס לא ידידותי (חנין, לבוא בקהל ישראל (לעיל הערה 34), עמ' 92-95).

מכאן שגם אם תנמיך הרבנות את רף הדרישות הדתיות, אך לא תבטלו לחלוטין, עולים רבים עדיין לא יהיו מעוניינים להתגייר. ברם בסקר ששאל עולים שאינם רשומים כיהודים אם הם יהיו מעוניינים "לעבור גיור אם יהיו הקלות משמעותיות" ענו 27% כי "מעוניין במידה מסוימת" ו-6% "מאוד מעוניין".⁸⁴ כלומר, להקלות בגיור יהיה אפקט חיובי על המוטיבציה לגיור על חלק גדול מקבוצת העולים.

כפי שנראה להלן, בית הדין מודע היטב לכך שחלק מהמועמדים "מתחפשים" בעומדם לפניהם, ועל כן אחדים מבתי הדין לגיור נוקטים מדיניות דחייה (כ-50% מקרב המועמדים יוצאי חבר המדינות נכשלים בהופעתם הראשונה לפני בית הדין) כדי לחזק את שמירת המצוות בקרב המועמדים לגיור. במצב זה לא-יהודים רבים שיש להם זהות יהודית משמעותית ומעוניינים עקרונית להתגייר אינם מצליחים לעשות זאת משום שהם אינם מוכנים לאמץ את המרכיב הדתי באופן שבו הוא מוצג להם.

בהקשר זה ראוי לבחון אם הצבת הרף הדתי הגבוה משיגה את מטרתה, שכן ממילא רוב המתגיירים אינם נעשים דתיים של ממש עם תום גיורם, ולכן ראוי היה לאפשר למספר אנשים גדול יותר להתגייר ולהגיע לאותן תוצאות מבחינת שמירת המצוות בפועל לאחר הגיור.

כפי שנראה להלן וכמפורט בנספח 3, ישנן דעות מרכזיות בפסיקה המאפשרות להתמודד עם מצב זה, אולם דיינים רבים אינם מוכנים לאמצן.

הסיבה השלישית: אי-סופיות ההליך, חוסר הוודאות ותדמית הגיור הבעייתית

בעיה נוספת, ההולכת ומחריפה בשנים האחרונות, נוגעת למאבקי הגיור הציבוריים המתנהלים על גב המתגיירים. בשנים האחרונות מנהל הממסד הרבני החרדי מאבק חריף נגד הגיורים הממלכתיים. המאבק מתבטא בפסיקה לבטל את הגיורים הממלכתיים, בדרישה שלא להכיר בגיורים בצה"ל או באי-הכרה בתעודות גיור לצורך נישואין. דוגמה מובהקת לכך היא תשדיר הבריחה של ש"ס (2013), שזכה לכינוי "כוכבית גיור".⁸⁵ לא פחות חמורה היא הביקורת

84 שם, עמ' 98.

85 "מחייגים 'כוכבית גיור' ומקבלים אישור", YouTube, אוחר ב-24.4.2014.

הפוליטית והתקשורתית נגד מערך הגיור, הנובעת מהרצון לשפר את תהליך אבל מעצימה את תדמיתו השלילית.

כל אלו פגעו במוטיבציה להתגייר. מתברר שאנשים אינם מוכנים להתחיל בתהליך המצטייר להם כקשה עד בלתי אפשרי. אחרים, המוכנים לקשיים, אינם מתגיירים משום שאין להם ביטחון בתוקפה של תעודת הגיור.⁸⁶ אחד מדייני הגיור בדימוס תמצת באוזני את הדברים בפשטות:

אני מבין אותם למה הם לא מתגיירים: כמה עוגמת נפש יש להם עד שהם מתגיירים. מביישים אותם. הם מחכים לתעודה שנה, אם הולכים להירשם לנישואין אז לא מתייחסים אליהם בכבוד. הרבה פעמים קורה מצב שבו עבודה שלמה של שנה תמימה שמעורדת את המתגייר הולכת לאיבוד בגלל הדברים האלו.

זאת ועוד: העובדה שלמרבית הציבור הרוסי אין מגע יום־יומי והיכרות אישית עם החברה הדתית יוצרת רתיעה מפני כל דבר המזוהה עם היהדות הדתית. באחת מקבוצות המיקוד עלה שהשנאה כלפי הדתיים, ובייחוד כלפי חלקים מהציבור החרדי ("עלוקות", "לא משרתים כמונו בצבא"), מחזקת את הדימוי של תהליך הגיור בעיני חלק מהעולים כ"סיוט בלתי אפשרי" המנוהל כביכול בידי רבנים העוקבים ובולשים אחר המתגיירים כדי להופכם לחרדים.⁸⁷ זו הסיבה שחלק מהם ציינו שהם מעדיפים שלא לקבל מידע על גיור מן הרשויות הדתיות אלא מגורמים אזרחיים אחרים.

הסיבה הרביעית: חסמים מעשיים

מעבר לחסמים המהותיים ישנן בעיות מעשיות העולות תוך כדי תהליך הגיור ומקשות על סיומו המוצלח.

ראשית, ישנם מתגיירים המדווחים על קושי פסיכולוגי לפתוח בתהליך, כפי שהעידה באוזני אחת המתגיירות: "הקושי הגדול ביותר בתהליך הוא ההתחלה –

86 העמותה לזכויות משפחות מעורבות בישראל (לעיל הערה 6). דברים דומים פורסמו על ידי דוברות משרד הקליטה, 20.8.2007.

87 מור (לעיל הערה 64), עמ' 34; מכון שילוב (לעיל הערה 2).

המבוכות הבלתי נגמרות של להתקשר ולברר פרטים, ליצור קשר עם משפחה מלווה, לבוא בפעם הראשונה לבית הכנסת". נוסף על כך ישנן בעיות נוספות, כגון מעברי דירה תוך כדי הלימודים או אי-התאמה בין שעות הלימוד לשעות העבודה. הסקרים מגלים שכ-20%-30% (!) ממי שהתחילו בהליך גיור אך לא סיימו אותו נימקו זאת בהסברים טכניים ממין זה.⁸⁸ למיטב ידיעתי, כיום ישנה עמותה אחת בלבד, עמותת "עתים", הפועלת לסייע למתגיירים מישראל ומחו"ל בהתמודדות עם הליכים בירוקרטיים. למרבה הצער, פעילותה החשובה אינה נותנת מענה לכל הצרכים.⁸⁹

על המערכת להיות רגישה לבעיות אלו ולהציע פתרונות שונים, החל בליווי צמוד ובניסיון להגמיש את זמני הלימוד וכלה במתן מלגות שתאפשרנה את ההתמסרות הנדרשת לתהליך תובעני זה.

הקשיים בקידום הגיור מנקודת מבטה של חברת העולים הלא-יהודים – מסקנות

1. בכ-15 שנות הגיור הממלכתי בישראל נותר מספר המתגיירים עולי חבר המדינות יציב ולא עבר את "תקרת הזכוכית" של כ-2,000 איש בשנה. עובדה זו גורמת לאנשים שונים לטעון שזהו מספר המתגיירים המרבי האפשרי. מטרת מסמך זה היא להראות שהנחה זו שגויה ושאפשר להגדיל את מספר המתגיירים בישראל באופן משמעותי.
2. הבסיס להנחה זו הוא שמספר המתעניינים בגיור גבוה לאין ערוך ממספר המתגיירים בפועל. כ-7%-8% מעולי חבר המדינות התגיירו, אבל כ-25% מכלל העולים התעניינו בגיור, בכללם כ-35%-40% מהצעירים (בני הגילים 14-30).
3. הקבוצה המעוניינת ביותר בגיור היא זו המורכבת מנשים ומצעירים (עד גיל 30) ממוצא יהודי מובהק (אב יהודי) ששהו פרק זמן ארוך

88 מכון פורי (לעיל הערה 58); מכון כלים שלוכים (לעיל הערה 58).

89 העמותה מספקת שירותים ומידע באמצעות אתר האינטרנט שלה, עתים.

בישראל. המניעים העיקריים לגיור כוללים רצון להשתלב באופן מלא ואישור הזהות היהודית המוקדמת.

4. פילוח דמוגרפי של אוכלוסייה זו מלמד שיעד הגיור המידי עומד על כ־40 אלף איש – צעירים ונשים ממוצא יהודי – המעוניינים להתגייר. התמודדות מעמיקה ואמיצה עם החסמים העומדים בדרכם עשויה להביא להשגת יעד זה.

5. חסם הזהות החלופית הוא המכשול המשמעותי ביותר להשגת היעד. בניגוד למחשבה רווחת בקרב מתנגדי הגיור כאילו מדובר בתהליך של תרמית והעמדת פנים מתברר שדווקא רצינותו היא הדוחה חלק ניכר מהמועמדים. עולים בעלי זהות ישראלית או רוסית חזקה חשים שזהות זו משמשת חלופה לזהות היהודית. לחלופין, הזהות היהודית־דתית המוצגת למתגייר נתפסת כזהות חד־ממדית הדוחה זהויות נוספות שהעולים אינם מוכנים לוותר עליהן. המסקנה היא חינוכית־דתית: יש להציג למועמדים לגיור את עושרה של הזהות היהודית. על המורים והדיינים להסביר שהגיור מקנה לא רק זהות דתית אלא גם זהות לאומית וציונית, שאינה סותרת זהויות אחרות.

6. הרף הדתי של הגיור כפי שהוא נתפס בעיני המתגיירים משמש חסם נוסף. לא מעט עולים בעלי זהות יהודית מפותחת אינם מעוניינים להתגייר כי הם סבורים שהגיור הוא תהליך של מעין "חזרה בתשובה" שאינו מתאים לאורח חייהם ולאמונותיהם. "זה לא אני", הם נוהגים לומר. בד בבד ישנם דיינים רבים הדוחים קרוב ל־50% מהמועמדים בדיון הראשון משום שהמועמדים לא הצליחו לשכנעם שבכוונתם להיות יהודים שומרי מצוות. השאלה המוטלת לפתחם של קובעי המדיניות הדתית היא אם ישנה דרך הלכתית לשנות מצב זה, שהרי ממילא רוב המתגיירים הופכים ל"מסורתיים" עם תום גיורם. להלן אציג – בהסתמך על מסורת הלכתית מקרבת של גדולי הפוסקים בדורות האחרונים – את ראשי הפרקים לגיבוש מדיניות הלכתית חלופית זו.

7. חשוב להדגיש שגם אם מדיניות הקבלה תהיה מקרבת יותר, עדיין צפויה הסתייגות מהגירוי בגלל חוסר הוודאות אצל המתגירים בנוגע לתוקף תעודת הגירוי. העובדה שרשמי נישואין ודיינים מבתי הדין האזוריים מטילים דופי בתעודות, אינם מכירים בגירוי לצורך נישואין ובמקרים קיצוניים אף מנסים לבטלו, מרחיקה מאוד מתגירים פוטנציאליים. המדינה חייבת להגן על מתגיריה ולהבטיח תוקף מוחלט לתעודות הגירוי שלה. כל זמן שהמדינה אינה מבטיחה את תוקף תעודת הגירוי וכל עוד קולם של המתנגדים נשמע ברמה, המוטיבציה להתגיר דועכת.

8. על שלל סיבות אלו יש להוסיף את התדמית השלילית של הציבור הדתי ובעיות מעשיות שונות המקשות על ההתמדה בתהליך לאורך חודשים ארוכים. יש למצוא לכך פתרונות יצירתיים, ובהם לימוד וליווי אישי, העשויים להקל על המועמדים להתמיד בתהליך עד לסופו המוצלח.

מדיניות הגיור של מדינת ישראל ויחסה של החברה הישראלית-יהודית לגיור

מדינת ישראל הגדירה את קידום הגיור "יעד לאומי". ואכן, למיטב ידיעתי אין עוד מדינה בעולם המעורבת בצורה כה עמוקה בהמרת הדת של אזרחיה.⁹⁰ בשנות התשעים והאלפיים הפכה התמיכה בגיור כה נלהבת, עד כי לעתים נדמה שראשי המדינה (שברובם אינם דתיים) מעוניינים בגיור יותר משמעוניין בו הממסד הדתי.

מצב ייחודי זה מתבטא בכך שבישראל יש רשות ממלכתית לגיור במשרד ראש הממשלה (ולא ברבנות הראשית); הכנסת והממשלה דנות בנושא לעתים תכופות ומנסות להפעיל לחצים על הממסד הדתי כדי שזה האחרון יפעל להגדלת מספר המתגיירים; צה"ל, בגיבוי פוליטי רחב, הוא הצבא היחידי בעולם שמתקיים בו מסלול המרת דת (גיור) ייחודי על חשבון השירות הצבאי. קווי מתאר אלו מספקים הוכחה לכך שמאחורי סמנתו של אריאל שרון "הגיור כמשימה לאומית" אכן ניצבת מדיניות ממשלתית המנסה לקדם את הגיור בישראל. דומה שאלמלא התמיכה והמעורבות הפוליטית היה שיעור המתגיירים נמוך בהרבה. עם זאת, ניתוח מעמיק של המעורבות הממשלתית והפוליטית בסוגיה חושף תמונה מורכבת יותר.

90 יהודה גודמן, "גיור מהגרים: התאזרחות, ממשליות והדתה בישראל של שנות האלפיים", בתוך: אדריאנה קמפ ויוסי יונה (עורכים), *פערי אזרחות: הגירה, פריזן וזהות בישראל*, ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר בירושלים והוצאת הקיבוץ המאוחד, 2008, עמ' 207-238; נירית טופול, *השיח הציוני: ערכי מדינת ישראל כפי שהם משתקפים בטיפול רשויות המדינה בנושאי הגירת קרובי יהודים מברמה"מ לשעבר בשנות ה-90' וכיבוש מזרח ירושלים ב-1967*, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ח; Michal Kravel-Tovi, "National Mission: Biopolitics, Non-Jewish Immigration and Jewish Conversion Policy in Contemporary Israel," *Ethnic and Racial Studies* 35 (4) (2012), pp. 737-756

מדיניות הגיור של ראשי המדינה

המעורבות הממשלתית בגיור איננה עקיבה, והמנהיגות הפוליטית אינה טורחת בדרך כלל ליישם את החלטותיה. דוח מבקר המדינה 2013, לדוגמה, הראה כיצד לא יושמו החלטות הממשלה, שהכריזה ב-2008 על רצונה "לקדם את קצב עבודת מערך הגיור": לא הוקמה ועדת היגוי שמטרתה לעקוב אחר יישום החלטות הממשלה בנושא הגיור; עניין הגיור לא הוסף לתפקידיה של ועדת השרים לענייני קליטה ותפוצות; ובמשך למעלה משנתיים (עד אוגוסט 2014) לא מונה ראש מערך גיור לאחר שהרב דרוקמן פרש מתפקידו זה בפברואר 2012.⁹¹ דבר דומה אפשר לומר על הפעילות הפרלמנטרית. בשנים האחרונות נדונו בכנסת כמה הצעות חוק שהיו יכולות להניע את עגלת הגיור. ביניהן אפשר למנות הצעות להגבלת האפשרות לביטולי גיור והענקת סמכות גיור לרבנים מתנדבים, לרבני ערים או לרבנות הצבאית. הנכונות לדון בהצעות אלו הצליחה אמנם לעתים להרתיע את מתנגדי הגיור, אולם בסופו של דבר אף אחת מהן לא הגיע לידי חקיקה, דבר שלא גרר – למרות האיומים שנשמעו – משבר קואליציוני של ממש.⁹² היוצאת מן הכלל הייתה הצעת החוק של ח"כ אלעזר שטרן (ראו בהמשך), שהסתיימה בהחלטת ממשלה בנובמבר 2014 ונדמה כי כעת, עם הקמת ממשלת נתניהו הרביעית (הממשלה ה-34), עומדת גם היא לפני ביטול.

זאת ועוד: יש הבדל של ממש בין ראשי המדינה לדורותיהם מבחינת רמת המעורבות שלהם בגיור. פעילותו של ראש הממשלה שרון, שהקים את מערך הגיור במשרד ראש הממשלה ועמד מאחורי הקמת מסלול הגיור בצה"ל, משמשת דוגמה מובהקת ליכולתם של פוליטיקאים בכירים להניע מהלכים בתחום זה, אולם דומה ששרון היה יוצא דופן בעוצמת העניין שגילה בנושא. ראשי הממשלה שלפניו ולאחריו לא גילו אותה נחישות, אם בכלל.

91 מבקר המדינה (לעיל הערה 31), עמ' 156-159, 175-176.

92 לדיווח מפורט על חוסר המעש של הכנסת השמונה עשרה בתחום הגיור ראו דו"ח פעילות הכנסת השמונה עשרה בתחום הגיור, אתר עתים, דף דוחות וניירות עמדה, 2012, אוחרו ב-3.4.2014.

יתרה מזו: חשיבותו של הגיור מבחינת פוליטיקאים רבים, דתיים ושאינם דתיים כאחד, מתבטאת בהתקפות חוזרות ונשנות על הקשיים שבתהליך, ואלו מחלישות את המוטיבציה לגיור. עם כל חשיבותה של הביקורת, מוטב היה שמנהיגי הציבור יקראו באותה נשימה לעולים הלא-יהודים להתגייר ויסבירו את חשיבותו הציונית של צעד זה.

מדיניות הגיור של הממסד הדתי

אנשי הממסד הדתי נוטים לתלות את מספרי הגיור הנמוכים בחוסר העניין בו מצד ציבור הלא-יהודים. לדבריהם, דייני הגיור מאירים פנים ונכונים לעשות ככל האפשר במסגרת ההלכה, אולם אין לכך די ביקוש. "מאז מתן תורה לא היתה מערכת גיור מקיפה כזו, כולל מן ההיבט הכמותי", כתב הרב ישראל רוזן, ממייסדי מערך הגיור ודיין לשעבר. לדבריו –

הרבנות עושה כל אשר לאל ידה בסוגיה זו. עולם הרבנים "שלנו", התורני-לאומי, יוכל להתייצב בפני "שר ההיסטוריה", ולהכריז בפה מלא: ריבוננו של עולם, לא עמדנו מן הצד כאשר צור ישראל פתח שערי גאולים לפני נקבצי הגלויות. עשינו ככל יכולתנו, עתה עשה את שלך.⁹³

יש מידה רבה של צדק בטענות אלו, שכן שיעור ההתעניינות בגיור אינו גבוה. עם זאת יש לזכור שהוא עדיין גבוה בהרבה ממספר המתגיירים בפועל. זאת ועוד: תפקיד הרבנים, לכאורה, אינו להטיל את האשמה על הציבור אלא להביא להגדלת המוטיבציה להתגייר. בשורות הבאות אבקש לבחון אם הרשויות הדתיות אכן עושות כל אשר לאל ידן לקדם את הגיור בישראל.

93 הרב ישראל רוזן, "צרות בדרך לגן העדן", הצופה, 10.6.2003. ראו עוד ברוח דברים אלו במאמריו המקובצים בספרו "ואוהב גר" – אור על הגיור בישראל, אלון שבות: מכון צומת, 2010.

מדיניות הרבנים הראשיים: גיור כסטטוס־קוו

רשמית, החוק הפקיד בידי הרבנות סמכות גיור מצומצמת למדי, אולם בפועל ממשלות ישראל הפקידו בידי הרבנים סמכויות רבות היקף. בין השאר, החלטת הממשלה הכפיפה את עצמאותם השיפוטית של דייני הגיור לרב הראשי.⁹⁴ ההיסטוריה מלמדת שלרבנים הראשיים אכן היה תפקיד מכריע בעיצוב מדיניות הגיור הישראלית. במהלך שנות השבעים, כאשר החלו להגיע עולים לא־יהודים ממזרח אירופה ובני קיבוצים ביקשו לשאת מתנדבות לא־יהודיות, ייסד הרב הראשי שלמה גורן מערך גיור ממלכתי אשר בו בתי דין מיוחדים לגיור ואולפני הכנה לגיור. כרב ראשי הנושא באחריות העליונה לגיור הוא פעל ללא לאות על מנת להבטיח שהמערכת תתפקד כשורה – הלכתית וניהולית כאחת. הוא דאג להשיג תקציבים, כיתת רגליו בין כיתות הלימוד ואף נהג לראיין בעצמו (!) את רוב המתגיירים. מעל לכול הוא היה הרוח החיה והכתובת ההלכתית והציבורית העליונה המגבה ומקדמת את הגיור בישראל.⁹⁵

בדומה לו הקים הרב אליהו בקשי־דורון מחדש בשנות התשעים את מערך הגיור כדי להתמודד עם העלייה הלא־יהודית. אף שמבחינה אידאולוגית והלכתית לא החזיק הרב בקשי דורון באותן השקפות כקודמו הרב גורן, הוא חש שמחובתו לתת מענה לאתגר, ולכן הוא פעל למסד את הגיור באופן שייתן מענה מרבי לכל דורש.⁹⁶

בשנות האלפיים הוטלה האחריות על הגיור הממלכתי על הרב הראשי עמאר. אציין שבמהלך שנים אלו כיהן הרב מצגר לצד הרב עמאר, אולם מבחינה רשמית הוא לא היה מופקד על הנושא ומבחינה ציבורית אף מיעט להתבטא בעניין.⁹⁷

94 החלטת ממשלה מס' 4287, 9.10.2005; וכן החלטת ממשלה 25/3155 (לעיל הערה 20). בשתייהן הוחלט כי בתי הדין לגיור יפעלו על פי כללי דין שיקבע נשיא בית הדין הרבני הגדול, אשר תפקידו להנחות את מכלול הפעילות של מערך הגיור.

95 פישר (לעיל הערה 28), עמ' 413–453.

96 ראו לדוגמה ריאיון בנושא עם הרב בקשי דורון: דוד לנדאו, "לקח החבל והדלי", הארץ, 10.6.1997.

97 כשפרצה פרשת ביטולי הגיור חיזק הרב מצגר בפומבי את הרב שרמן ובירכו שיצליח בכל מעשי ידיו כעושה דברו של הרב אלישיב. לאחר זמן קצר ובעקבות הלחץ הציבורי התנצל הרב מצגר על התבטאות זו וטען שהיא הובנה שלא כהלכה (קובי נחשוני,

מדיניות הסטטוס־קוו בתקופת הרב עמאר (2003-2013)

כנשיא בית הדין הרבני הגדול מונה הרב עמאר להיות הממונה על כלל הגיור בישראל. היו אלו שנים סוערות ועשירות מבחינת מאורעות הגיור, ובשורות הבאות אנסה לתמצת בקצרה את מדיניותו של הרב. שלא כקודמו, הרב ישראל לאו, שהעדיף להתרחק ממעורבות בגיור, היה הרב עמאר פעיל מאוד בנושא, אך למיטב הבנתי הוא נקט מדיניות של שמירה על הסטטוס־קוו. מצד אחד הוא ניסה לרצות את מתנגדיו החרדים. "כשהקימו את זה עוד לא הייתי ברבנות", הסביר בעיתונות החרדית.⁹⁸ מהתבטאויות נוספות בתקשורת החרדית אפשר היה להבין שדעתו של הרב הראשי לא הייתה נוחה ממערך הגיור הממלכתי. הרב עמאר אף יצר תפקיד חדש: "נציג הרב הראשי", ששימש מפקח מטעמו על אגף הגיור. כשפרסם היועץ המשפטי של בתי הדין הרבניים חוברת התומכת בביטול הגיורים,⁹⁹ הוציא מקורב אנונימי לרב עמאר הודעת גינוי וטען בה שהרב הראשי זועם על הפרסום. ואולם הרב עמאר לא התבטא בנושא בקולו שלו ולא פעל בפומבי נגד הדברים או נגד מחברם.¹⁰⁰ בהתאם למדיניות זו בלם הרב עמאר את כל היוזמות שעשויות היו להקל את הגיור, ובהן הרחבת סמכויות הגיור לרבני ערים, הוספת דיינים מתנדבים או מינוי בתי דין מיוחדים לנוער. כאשר הממשלה החליטה על מינוי דיינים חדשים, הוא בחר למנות בעיקר דיינים חרדים ספרדים (בניגוד לקודמיו, שאפשרו למנות בעיקר רבנים ציונים דתיים). בה בעת הוא שמר על המשך פעילותו התקינה של מערך הגיור ולא נכנע ללחץ הכבד מצד מתנגדי הגיור בדרישה לסגור את מערך

"הרב הראשי מצטרף למתנגדי גיורי דרוקמן", ynet, 16.6.2009; הנ"ל, "מצגר: לא תמכתי בפסיקת שרמן: כשלתי בלשוני", ynet, 16.6.2009.

98 יעקב סופר, "הראשל"צ הגאון הגדול רבי שלמה מ' עמאר שליטא: אין גיור ללא קבלת מצוות", יום ליום, 22.5.2008; יעקב ריבלין, "להקדים מכתב למכה", בקהילה, 22.5.2008; יאיר שטרן, "גדולי ישראל בכרוז תקיף נגד גיורים ללא קבלת עול מצוות", משפחה, 22.5.2008.

99 שמעון יעקבי, ביטול גיור עקב חוסר כנות בקבלת המצוות, ירושלים: הנהלת בתי הדין הרבניים, 2009.

100 Nnaan Liphshiz, "Religious Advocates Decry Rabbinic Statement Calling Conversions Reversible," Haaretz, 8.1.2010

הגיור. הוא אף פעל לרסן את האפשרות של ביטול הגיור שהתחיל להתפשט בתקופתו.

שלוש דוגמאות תבהרנה את מדיניותו זו:

בשנת 2008 ערער בית הדין הרבני הגדול בראשותו של הרב אברהם שרמן על תוקפם של הגיורים שנערכו בידי ראש מערך הגיור, הרב חיים דרוקמן. בפסק דין שכתב בנושא קבע בית הדין הגדול, על סמך פסיקת בית הדין האזורי באשדוד, שיש לפסול את כל הגיורים שבוצעו בידי הרב דרוקמן ובידי רבני מערך הגיור מאחר שרבנים אלו אינם פוסקים כהלכה. הרב שרמן טען שבתי הדין המיוחדים לגיור הם בתי דין פסולים ובכך פסל פסילה גורפת את אלפי הגיורים שנעשו באמצעות בתי דין אלו בלי להזדקק לדיון בכל גיור לגופו.¹⁰¹ הרב עמאר לא נכנס לעימות ישיר עם מבטלי הגיורים ולא הטיל את מלוא כובד משקלו הציבורי וההלכתי להתמודדות מעמיקה עם הבעיה. הוא לא תמך פומבית ברב דרוקמן ולא הודיע בקול ברור וצלול שיעשה הכול כדי להסיר את הכתם מעל לראשיהם של אלפי מתגיירים בישראל. רק לאחר שהתבררה השפעת הפסיקה על הגידול במספר נישואין שאינם מכירים בתוקף תעודות הגיור פרסמה לשכת הרב הראשי הודעת גינוי שקבעה ש"הרבנים שמתנהגים כך, פשוט מתאכזרים למתגיירים. זה לא תקין. מדובר במתגיירים שעשו כל שנדרש מהם ומחזיקים בתעודה ממשלתית של מדינת ישראל". הרב הראשי אף הודיע ש"מי

101 בית הדין הרבני הגדול, ערעור, תיק מס' 1-64-5489, 10.2.2008. מעניין שבשורות האחרונות של פסק הדין כתב הרב שרמן שהוא אינו פוסל את הגיורים אלא קורא לבריקתם המחודשת אם המתגיירים יבקשו להינשא. סיום זה עומד בסתירה מוחלטת לעשרות העמודים הקודמים, שבהם חזר והסביר מדוע יש לפסול את הגיורים. מה גם שמשמעותו המעשית של "ספק" זה היא ביטול לכל דבר ועניין, שכן מעתה ואילך "המתגיירת שבספק" וילדיה אינם יכולים להינשא, להתגרש ולהיקבר כיהודים עד שיוכח שהגיור תקף (ולשיטת הרב שרמן הוכחה זו היא כמעט בלתי אפשרית). ואכן, כאשר בית דין אחר בדק מחדש את הגיור והכשירו קבע הרב שרמן שמדובר בפסק דין פוליטי שאינו מקובל עליו (יאיר אטינגר, "שומר הגבול העצבני שבין דת ומדינה: ראיון לקריאת פרישה עם הרב אברהם שרמן", הארץ, 18.5.2012). נראה שמעבר לניסיון להתחמק מביקורת ציבורית, נקיטת לשון ה"ספק" היא תכונה נוספת של מדיניות ההחמרה, המתאפיינת ב"חששות". במובן זה, ביטול הגיור לא נעשה "עד הסוף" ואינו מחזיר את המתגייר למעמדו כנכרי. הוא משאיר אותו בין שמים לארץ במצב ביניים של לא יהודי ולא נכרי.

שעושים לו בעיות שיפנה אלינו ואנחנו נפתור לו מיידית את הבעיה".¹⁰² במקביל הוא דאג להכשיר את הגיור הספציפי שנפסל¹⁰³ ואף שינה את התקנות הקודמות שאפשרו לבתי דין לבטל גיורים.¹⁰⁴ הרב עמאר פרסם תקנה פנימית שאל להם לבתי הדין לעסוק בביטול גיורים. כל דיון בתיק שממנו "עולה שאלת תוקפו של גיור" יועבר על ידי בית הדין להכרעתו כנשיא בית הדין הרבני הגדול, והוא יחליט איזה הרכב ידון בו "לפי העניין".¹⁰⁵

שנתיים לאחר מכן, בקיץ 2010, פרץ משבר גיור חדש, משבר הגיור הצבאי. פגם פורמלי שמצאה פרקליטות המדינה בגיורים הנערכים בצה"ל התגלגל במהירות לסערה ציבורית שאיימה על המשך קיומו של מפעל זה. מתנגדי הגיור החרדים יצאו בקריאות ובפסקי הלכה פומביים שאין להכשיר את הגיור הצבאי שכן מסלול זה אינו אלא "לקחת גויים ולהצהיר עליהם שהם יהודים".¹⁰⁶ הרב עמאר אישר אמנם את הגיור הצבאי, אולם הדבר נעשה רק לאחר תהליך שנמשך כמה חודשים. במהלך זמן זה הוא מינה שתי ועדות כדיקה לגיור הצבאי ובמקביל

- 102 אלי ברדנשטיין, "הרכנות מסרכת לרשום לנישואין מאות מתגיירים שגיורו על ידי הרב דרוקמן", *מערב*, 1.7.2008.
- 103 בית הדין הרבני האזורי תל אביב-יפו, תיק מס' 369472/1, 2.9.2010.
- 104 בכללי הדין בבקשות לגיור 2006, שפורסמו ב"פ תשס"ו, כלל טז, נכתב כי – במקרים חריגים, שבהם סבר בית הדין כי יש מקום לדון בביטול גיורו של המתגייר, רשאי בית הדין לזמן לפניו את המתגייר. בכתב הזימון יפורטו הטעמים והעובדות אשר ביסוד הזימון [...] החליט בית הדין לבטל את הגיור ינמק את החלטתו וישלח את החלטת המנומקת למתגייר, לרב הראשי, לראש מערך הגיור ולמשרד הפנים. לאחר שפסק הדין המבטל את הגיור הפך לחלוט, יבטל ראש מערך הגיור את תעודת ההמרה שלפי פקודת העדה הדתית.
- 105 כללים והנחיות לקביעת הרכבים ולסדר דין בענייני גיור, סעיף 10, נחתם על ידי הרב הראשי עמאר ב"ג בשבט התש"ע (הכללים הובאו כחלק מתשובת המדינה, בג"ץ 5079/08, 31.1.2010, בנספח מ/ש1); וכן: הרב הראשי עמאר, מכתב למוזכיר הראשי של בית הדין הרבני הגדול, מר בנימין שונים, ב' בתמוז תשס"ט. ראו עוד קובי נחשוני, "עמאר נגד שרמן: לא ידון עוד בגיורים", *ynet*, 24.6.2009; יוסי וייס, "הגר"ש עמאר הורה: דיינים לא ידונו יותר בביטול גיורים", אתר כיכר השבת, 1.2.2010; קובי נחשוני, "יוזמה: ביטול גיור עוקף בג"ץ", *ynet*, 25.4.2010.
- 106 יחיאל סבר, "רבנים ודיינים במחאה חריפה נוכח הצהרת הרה"ר הספרדי המכשירה את אלפי גיורי הצבא הפסולים", *יתד נאמן*, 29.9.2010; מוטי לוי, "העדה החרדית תאבק בהכרה בגיורי צה"ל", *וואלה!*, 30.10.2010; קובי נחשוני, "מתנגדי הגיור הצבאי: הרב עמאר כופר וצבוע", *ynet*, 4.1.2011.

ניסה לקדם חוק ("חוק רותם") שיחזק את מעמד הרבנות בגיור. כדי להשיג זאת, כך נטען, הוא נמנע מלהכשיר מידית את גיורי הצבא.¹⁰⁷ רק לאחר לחץ ציבורי ופוליטי ממושך ולאחר שהרב עובדיה יוסף קבע ש"גיורי צה"ל תקפים על פי תורתנו הקדושה" אישר הרב עמאר את אלפי תעודות ההמרה שהוטל בהן ספק במשך חודשים.¹⁰⁸

התחום האחרון שבו התבטאה מדיניות הגיור של הרב עמאר הוא רישום גרים לנישואין. בשנים האחרונות נוצר סחף בקרב רבני ערים, ורשמי נישואין רבים מסרבים לרשום מתגיירים לנישואין. רבנויות של לא מעט ערים, בכללן חדרה, רחובות, אשדוד, אשקלון וראשון לציון, אינן מכירות בתעודות ההמרה הממלכתיות. הרב הראשי לא גינה בפומבי אותם רשמי נישואין ולא זימנם לבירור. עם זאת, בעקבות עתירה של עמותת "עתים" לבג"ץ נאות הרב הראשי למנות רשמי נישואין מיוחדים שאליהם יופנו תיקי המתגיירים שרשמי הנישואין מסרבים לרשום. בדרך זו חויבו המועצות הדתיות לפתוח תיק נישואין ולטפל בו באותו אופן שבו "מטפלים בכל בקשה אחרת לרישום נישואין המוגשת למועצה הדתית",¹⁰⁹ גם אם הדבר אינו מקובל על הרב הרושם לנישואין.

קשה אפוא לדעת מה הייתה דעתו האישית של הרב עמאר בנוגע למדיניות הגיור הראויה, אך ניתוח מדיניותו מלמד על תפיסה פרגמטית של הליכה בין הטיפות.¹¹⁰ הרב עמאר לא עשה לקידום הגיור בישראל בצורה פעילה, אבל

107 יאיר אטינגר, "הרבנות הראשית החליטה שלא להחליט בנושא הגיור", הארץ, 21.10.2010; קובי נחשוני, "פנייה למבקר: חקור מעורבות פוליטית של עמאר", ynet, 17.11.2010.

108 יוני גבאי, "הגר"ע יוסף הכריע: גיורי צה"ל כשרים ע"פ ההלכה", אתר כיכר השבת, 14.1.2011.

109 המשרד לשירות דת, המנהל הכללי, "הנידון: נוהל רישום נישואין עבור רשמי נישואין המסרבים לרשום לנישואין בני זוג שעברו גיור ממלכתי המוכר ע"י הרבנות הראשית לישראל", 25.7.2011. בהסכם נקבע שלאחר כחצי שנה יבדקו הצדדים שהנהלים אכן מתבצעים כסדרם ושההפניה לרשמים מיוחדים אינה טובעת אות קין על מצחם של המתגיירים. ראו קובי נחשוני, "צהר: אל תהפכו את המתגיירים ליהודים סוג ב'", ynet, 14.11.2010.

110 חזית הגיור היחידה אשר בה הרב עמאר לא חשש להביע עמדה תקיפה היא גיורי חו"ל. בכל הנוגע לגרים אלו, אורתודוקסים ולא-אורתודוקסים כאחד, נקט הרב עמאר מדיניות קשוחה. בתחילה ניסה להביא לשינוי חוק השבות (!) כך שיימחק הסעיף

לזכותו ייאמר שהוא העניק תמיכה, גם אם פסיבית, למדיניות ששררה בתקופתו. הייתה לכך חשיבות רבה לחיזוק מעמדה של תעודת הגיור, אבל הדבר לא הביא להוספת מתגיירים.

נדמה כי הרבנים הראשיים יצחק יוסף ודוד לאו, שבאו לאחר הרב עמאר, ממשיכים את אותה מדיניות. הם לא פעלו כלל לשינוי המדיניות ההלכתית ואף לא קראו לציבור לבוא ולהתגייר. הרב לאו אף אמר כי יש להשקיע מאמצים רבים בבירור יהדותם של העולים היהודים במקום לגייר את מי שאינם יהודים,¹¹¹ אמירה המבטאת התרחקות מנטלית מהנושא. בה בעת, בכל הנוגע למאבק על "חוק שטרן", הרבנים הראשיים נקטו קו המגן בתקיפות על הגיורים שבאחריותם ובכלל זה גיורי בתי הדין המיוחדים לגיור. מצב זה – של מעורבות פסיבית בעיצוב המדיניות – הותיר מרחב תמרון גדול לרבני הממסד האחרים. כעת אפנה להסברת מדיניותם.

מדיניות ראש מערך הגיור

ביום 1 בספטמבר 2003 החליטה ממשלת ישראל על הקמת "מערך הגיור" במשרד ראש הממשלה. הרב חיים דרוקמן מונה לעמוד בראשו. סמכויות הגיור שהיו נתונות עד אז למינהל בתי הדין הרבניים הועברו למערך החדש ולעומד בראשו, הרב דרוקמן.¹¹² העובדה שהמערך הוקם בתוך משרד ראש הממשלה חיזקה את מעמדו של "הפרויקט הלאומי", כפי שראש הממשלה שרון הגדירו. בד בבד היה במינויו של הרב דרוקמן – מבכירי הרבנים הציונים-דתיים ודיין גיור ותיק, שהיה ידוע בגישה חיובית לנושא – יסוד להניח שהוא יוכל להוביל את הדיינים ואת המערכת כולה לגישה מקרבת יותר.

המקנה זכות עלייה למתגיירים; אחר כך ניסה להביא לשינוי מעמד הרבנות הראשית בגיור ולבלום את ההכרה בגיורים לא-אורתודוקסיים מחו"ל. במקביל נלחם נגד גיורים של רבנים אורתודוקסים שנחשבו ליברלים מדי לטעמו וכפה על איגוד הרבנים בארצות הברית (RCA) לא להכיר בגיורים מקומיים שהיו מקובלים במשך עשרות שנים.

111 מנדי גרוזמן, "אני עושה דברים בחכמה", מקור ראשון, מוסף שבת, 23.9.2014.
112 החלטת ממשלה מס' 761, 1.9.2003; החלטת ממשלה מס' 900, 8.10.2003; החלטת ממשלה מס' 2221, 11.7.2004.

באותה תקופה גדלו גם המשאבים שהועמדו לרשות מערכת הגיור. מתקציב של מיליוני שקלים ספורים בתקופת "מכון צומת" גדל התקציב השנתי לעשרות מיליוני שקלים. התקציב השנתי בשנת 2005, למשל, עמד על 50 מיליון ש"ח אף שבאותה תקופה נערכו קיצוצים נרחבים בכל משרדי הממשלה.¹¹³

לכאורה נוצרו התנאים האידאליים לקידום הגיור: הגיור הועבר למשרד ראש הממשלה, שנתן לנושא גיבוי מלא; המשאבים הלכו וגדלו; הגיור הופקע מהמסד הרבני, שנתפס כשמרן, והועבר לידי הרב דרוקמן, בעל המעמד הציבורי והגישה החיובית לגיור. ואולם למעשה, מספרי הגיור גדלו אך במעט והיו רחוקים מאוד מהציפיות שנתלו במערך הגיור המחודש ובעומד בראשו.

אחד ההסברים העיקריים למצב עניינים זה היה שהממשלה לא העניקה למערך הגיור ולעומד בראשו את הסמכויות המהותיות הנדרשות לעמידה בציפיות האלו. על פי דוח נציבות שירות המדינה 2008, כללי הדיון לגיור הבטיחו –

שליטה מוחלטת של הרב הראשי במערך הגיור באופן שלא ניתן היה למנות שליחי בית דין, דיינים ומנהלי אולפנים וכן לקבוע תכני לימודי לאולפנים ללא אישורו של הרב הראשי [...] בנוסף, לפי בקשת הרב הראשי [...] נבנה תפקיד חדש ומיוחד במערך הגיור: נציג הרב הראשי. תפקידו לבצע מעקב ובדיקה אחר הליכי הגיור.¹¹⁴

זאת ועוד: התשתית המינהלית של מערך הגיור נותרה כשהייתה. מנהל אגף הגיור הקודם, הרב אליהו מימון, הועבר למשרד ראש הממשלה. הרב מימון נבחר לתפקידו על פי מכרז, אך הסמכויות שהופקדו בידי עתה לא הועברו להנהלה החדשה ותפקידיו הרבים לא חולקו והוגדרו בצורה ברורה. מצב זה יצר חיכוכים רבים בין "ההנהלה הוותיקה" לבין הרב דרוקמן ואנשיו. הדבר בא לידי ביטוי כבר

113 עמירם ברקת, "יותר כסף וגמישות, אך מעט מדי גיורים", הארץ, 18.11.2005; הנ"ל, "למרות המאמצים, מספר המתגיירים מקרב עולי בריה"מ-לשעבר לא עלה", שם, 10.9.2006.

114 נציבות שירות המדינה, אגף הביקורת הפנימית, דוח ביקורת בנושא מערך הגיור (מס' 18), ירושלים, ניסן התשס"ח-אפריל 2008, עמ' 16-17.

באופן הקמת מערך הגיור המחודש: "באופן פרדוקסלי באף אחת מפגישות אלו [לקראת המעבר למשרד ראש הממשלה]", העיד הרב אליהו מימון, "לא השתתף נציג הנהלת בתי הדין לגיור או לחלופין מנכ"ל בתי הדין הרבניים, ועל כולם נודע לנו בדיעבד".¹¹⁵ תוצאת המצב הייתה חיכוכים מתמשכים בצמרת הנהלת מערך הגיור, ואלה פגעו בעבודה השוטפת.¹¹⁶

כד בכד התברר שיתרונותיו של הרב דרוקמן כמנהיג ציבור עמדו לו במידה מסוימת לרועץ. נוסף על כהונתו כראש מערך הגיור הוא המשיך לעסוק בשלל תפקידיו הציבוריים והחינוכיים, ובהם ראשות ישיבת אור עציון וראשות מרכז ישיבות בני עקיבא, ולמיטב ידיעתי הוא לא ירד בעקביות לפרטים של ניהול מערך הגיור.

עקב מצב העניינים כפי שתואר יש הטוענים שתפקיד ראש מערך הגיור מיותר. לדבריהם, כל זמן שראש מערך הגיור אינו יכול למנות דיינים או לשנות את כללי הדיון, וכל זמן שהרב הראשי נשאר בעל הסמכות המהותית לקביעת מדיניות הגיור, אין מקום לתפקיד ראש מערך הגיור.

עם זאת, מרואיינים רבים טענו באוזניי שהתפקיד נחוץ עד למאוד. ראש מערך הגיור יכול להשפיע על הנהלים הפנימיים, על יצירת אווירה ציבורית אהדת ועל גיוס כוחות חדשים ורעננים לנושא, אבל, לדבריהם, כדי לממש את הפוטנציאל שבתפקיד ראוי היה לאיישו באישיות תורנית בכירה ומוערכת.

באוגוסט 2014 מונה לתפקיד הרב יצחק פרץ, מקורבם של הרבנים עמאר ויוסף והמזכיר לשעבר של בית הדין הרבני בתל אביב. לרב פרץ ניסיון מינהלי רב, אך הוא לא שימש בתפקיד רבני או ציבורי בכיר ולכן ספק אם תהיה לו היכולת להשפיע על המדיניות ההלכתית או להניע תהליכים ציבוריים משמעותיים. מנגד, הצהרותיו הפומביות – "אני מתכוון להביא בשורה חדשה למתגיירים ולחסל את הביורוקרטיה. מערך שירותי הגיור של מדינת ישראל הולך לקראת מהפך

115 הרב אליהו מימון, מנהל בתי הדין המיוחדים לגיור, "סיכום סקירה בנושא בה"ד המיוחדים לגיור, 1.5.07", בתוך: מצגות וחומרי עזר שהוצגו בפני הוועדה לבחינה מבנה ארגוני כולל ואיגום משאבים בנושא הגיור בישראל, משרד הקליטה, אוגוסט 2007.

116 נציבות שירות המדינה (לעיל הערה 114), עמ' 16-17.

ורווחתם של המתגיירים תהיה בראש סדר מעיניי" – מלמדות על מחויבותו לנושא. בכל מקרה, נדמה כי חובת ההוכחה עליו.¹¹⁷

מדיניות בתי הדין האזוריים ורשמי הנישואין: ביטול גיור להלכה ולמעשה

בתי הדין הרבניים ורשמי הנישואין אינם עוסקים באופן ישיר בגיור, ומבחינה משפטית ישנו ספק מה היקף הסמכות שלהם בנושא. בדרך כלל, המגע הישיר שלהם עם המתגיירים מתקיים לאחר הגיור, כאשר המתגיירים מבקשים להירשם לנישואין או להתגרש במוסדות הרבנות.

כאמור, בעשור האחרון החלה לצמוח תופעה חדשה של אי-הכרה בגיור. אנשים שהתגיירו בגיור רשמי של מדינת ישראל על ידי בתי דין מוכרים ומוסמכים נתקלים לפעמים בסירוב להכיר בגיורם כאשר הם מציגים את תעודת ההמרה במוסדות הרבנות. אמנם רוב רשמי הנישואין מכירים בגיורים הממלכתיים, אך די במי שאינם נוהגים כך כדי לפגוע קשות במתגיירים ובתדמית הגיור.

ביטול גיור: שינוי רדיקלי נגד מסורת הפסיקה

חשוב להדגיש שהרעיון של ביטול גיור הוא שינוי רדיקלי במסורת ההלכה והפסיקה. כפי שצינתי לעיל, במשך שנים ארוכות היו רבנים שהקלו בגיור והיו שהחמירו, אולם לא ידוע על מדיניות של פסילת גיורים. כך לדוגמה עולה מפסיקתו של הנצי"ב מוולוז'ין, מגדולי רבני אירופה בדור שלפני השואה: "אם קיבלו איזה אנשים זה הבא להתגייר על פי זה האופן שלא לשמור דת יהודית, אף על גב שעשו שלא כדין [...] מכל מקום הוי גר על פי דין תורה".¹¹⁸ לא בכדי העיד הרב הראשי אונטרמן – בראשית שנות השבעים, עת החל להתלהט הוויכוח על גיור עולי ברית המועצות – שביטול הגיור בטענה שהגרים אינם שומרים מצוות הוא "דבר תמוה שלא שמענוהו מעולם".¹¹⁹

117 חנן גרינווד, "ראש מערך הגיור החדש: לא חרדי ולא דתי לאומי, אני שייך לסקטור המתגיירים", אתר כיפה, 26.8.2014.

118 הנצי"ב מוולוז'ין, שו"ת משיב דבר, סימן מו.

119 הרב איסר יהודה אונטרמן, "הלכות גירות ודרך ביצוען", תורה שבעל פה יג (תשל"א), עמ' יד. כמה שנים קודם לכן, על דוכן הכנסת, העיד בדומה חבר הכנסת זרח ורהפטיג (מפד"ל) כי "לא היה מקרה שמי שהתגייר במקום אחד, לא יוכר במקום שני, שמי

הראיה המוחלטת לכך שלא נהגו לבטל גיורים גם במקרה של אי-שמירת מצוות מובהקת נמצאת בפרשת "האח והאחות" בתחילת שנות השבעים. באותו אירוע קבע הרב גורן שגיורו של אדם (אברהם בורקובסקי) אינו תקף שכן לא ידוע אם בכלל התגייר; האיש לא הציג מעולם תעודת גיור. כדי לחזק את ביטול הגיור טען הרב גורן שאותו אדם נהג לבקר בכנסייה גם לאחר גיורו וחי חיים שאינם דתיים במובהק. הרב גורן נקט צעד חריג זה כדי לטהר את ממזרותם של ילדי אשתו, מציאות שלגביה המסורת ההלכתית נוהגת לחפש היתרים. למרות נימוקיו כבדי המשקל של הרב גורן נאבקו בו מתנגדיו החרדים וטענו שאי-אפשר לבטל את הגיור. הרבנים הגדולים של המחנה החרדי פרסמו כתב מחאה על שהם "מזועזעים [...] מהמעשה הנורא, שקם אחד אשר בשם רב יכונה ויעז [...] להתיר מפסולי קהל בדרכי תעוועים, בהפקעת יהדותו של אדם העומד בחזקת גר והפיכתו לגוי"¹²⁰. אחד החתומים על המחאה, הרב אלישיב, כתב בפסק דין מפורט שאי-אפשר לפסול את גיורו של מי שיש לו חזקת יהדות, אפילו אינו שומר מצוות באופן מלא. בדברים אלו, שנכתבו עוד קודם שהמקרה הפך לפרשה פוליטית, קבע הרב אלישיב שגם אם המתגייר אינו שומר מצוות באופן מלא, אי-אפשר לבטל את גיורו. לדבריו:

בזמננו יש לדון שההתנהגות בדרכי היהדות שעל ידה נקבעה הגירות, לובשת קצת צורה אחרת, ואם ראינוהו מתנהג כדרך שהיהודים – אשר הוא שוכן בתוכם – מתנהגים [...] מחזיקים אותו לגר [...] כל עוד הדבר לא יתברר על פי עדים נאמנים והוכחות חותכות [...] אין בידינו להכריע בעניין.¹²¹

שהתגייר בדור אחד לא יוכר בדור שני. מי שהתגייר כהלכה הרי הוא יהודי" (דברי הכנסת, עמ' 2254–2258, 9.7.1958).
120 המודיע, 24.11.1972.
121 מובא אצל הרב שלמה גורן, פסק הדין בעניין האח והאחות, ירושלים: הרבנות הראשית לישראל, תשל"ג, עמ' 160.

התופעה החדשה של ביטול גיור ואי־הכרה בגיורים

לאחר שנים שינו הרב אלישיב ותלמידיו את פסיקתם וקבעו שאפשר לבטל גיור למפרע.¹²² תופעה חדשה זו החלה בשנות השמונים ונעשתה גל של ממש בשנות האלפיים. דיינים שונים לא היססו לבטל גיורים, ובכלל זה גיורים שנעשו לפני עשרות שנים בידי רבנים אורתודוקסים.

הדוגמה המובהקת לביטולי גיור היא פרשת ביטולי הגיור בבית הדין הגדול (2008). תחילת הפרשה בתביעת גירושין בבית הדין האזורי באשדוד: אב בית הדין, הדיין הרב עטיה, טען שיש לבטל את גיורה של האישה. בערעור שהוגש לבית הדין הרבני העליון אישר בית הדין את פסק הדין תוך הטחת דברים קשים במערכת הגיור הממלכתית וברב דרוקמן העומד בראשה. על פי פסק הדין, שחובר על ידי הרב אברהם שרמן, דייני הגיור הממלכתיים אינם מקפידים על כללי ההלכה ולכן כל הגיורים שהם מבצעים פסולים, בדומה לגיורים הנערכים בידי רבנים רפורמים או קונסרבטיבים.¹²³ בריאיון עיתונאי חשף הרב שרמן שהוא אינו מלין רק על בתי הדין בישראל אלא מפקפק, לא פחות, בכשרות כל הגיורים שנעשו במאות השנים האחרונות (!):

כל הגיורים של התקופה המודרנית בארץ ובעולם, מאז תחילת תקופת ההשכלה בה החלו נישואי תערובת ונוצר הצורך בגיורים, הם עם אינטרסים, ומתברר שרוב רובם של המתגיירים לא קיבלו מצוות בשעת מעשה הגיור וגם לא שמרו מצוות אחר כך. רוב רובם של הגיורים בתקופה המודרנית ובישראל צריכים בדיקה על ידי בית דין מוסמך לפני שהם נכנסים לקהל ישראל. הם לא ודאי יהודים.¹²⁴

122 נתנאל פישר, "ביטולי גיור בפרספקטיבה הלכתית-היסטורית: בין שמרנות לחדשנות" [בהכנה].

123 ההשוואה בין הרב דרוקמן ובית דינו לרפורמים ולקונסרבטיבים עולה מפסק הדין. הדברים נאמרו במפורש גם בריאיון עיתונאי. ראו אטינגר (לעיל הערה 101).

124 מוטי לוי, "הרב שרמן: רוב הגיורים דורשים בדיקה מחודשת", וואלה!, 26.4.2011.

עקב הביקורת הציבורית הגוברת פרסם היועץ המשפטי של בתי הדין הרבניים, הרב עו"ד שמעון יעקבי, חוברת מיוחדת אשר בה הגן – הלכתית ומשפטית – על הנורמה החדשה של ביטול גיורים. הוא אף חשף את העובדה שבמקרי גירושין של מתגיירים ישנם דיינים הנוהגים "לסמן" בכינוי מיוחד את מי שלדעתם אינם שומרי מצוות ובכך חושפים אותם לאפשרות של ביטול גיור גם בעתיד.¹²⁵ יש לציין שסימון זה – המבחין בין הכינוי "הגר", הניתן למי שכביכול אינו שומר מצוות, לבין הכינוי "בן אברהם אבינו", הניתן לגר שומר מצוות – אינו משמש ראיה מהותית על טיב המתגייר, ורוב ההרכבים אינם טורחים לבדוק את המתגייר שלפניהם ואינם מקפידים על סימון זה או אחר.¹²⁶ עם זאת, עצם פרסום הדברים על ידי בכיר בהנהלת בתי הדין הוא צעד נוסף של חלק מהממסד לקראת ביטול גיורים.

נוצר אפוא מצב חדש בתרבות פסיקת ההלכה בישראל: תעודת הגיור חדלה לשמש חותם של סופיות הדין. באופן עקרוני, תעודת הגיור יכולה להיפתח מחדש – בין בכית הדין אשר בו התבצע הגיור, בין בכית דין אחר (ואף בפני דיין יחיד); בין בפני המתגייר, בין שלא ידיעתו; בין שהדבר נעשה מיד לאחר הגיור, בין שעברו שנים ארוכות מאז (אולי גם לאחר מות המתגייר?); בין שהדין נוגע למתגייר יחיד, בין לאלפי מתגיירים (גיורי צה"ל לדוגמה). בהיעדר כללים מינהליים והלכתיים ברורים הפכה תעודת הגיור פרוצה לרוח, וכמעט כל דיין או רב יכול להטיל בה דופי כראות עיניו. המתגייר, שהיה יהודי במשך שנים ארוכות, יכול להתבשר שמעתה ואילך גיורו אינו גיור והוא נכרי גמור או שהוא

125 שמעון יעקבי, ביטול גיור עקב חוסר כנות בקבלת המצוות, ירושלים: הנהלת בתי הדין הרבניים, 2009; רוזן, ואוהב גר (לעיל הערה 93), עמ' 217-219; רבקה לוביץ, "ה'קוד הסודי' לביטול הגיור", ynet, 5.1.2010.

126 יש דעות בהלכה הטוענות שאין לציין בגט "בן אברהם אבינו" במקרה שמדובר בגר שחזר לגוייתו (אגב, הדברים נאמרו רק בנוגע לגר "שחזר לסורו והמיר את דתו" ולא בנוגע למי שנראה לדיינים לא דתי), אולם אין כמעט מי שסובר שאסור לרשום "הגר" על גר צדק כשר וישר ושומר מצוות. לכן כותבים בדרך כלל "הגר", שכן נוסח זה טוב בכל מקרה. זו הפרקטיקה הנהוגה בבתי הדין הרבניים, ועל כן המסקנות שהסיק מכך הרב יעקבי מוטעות. ראו עוד בעניין זה הרב ישראל רוזן, "אזכור הגירות במסמך רשמי: אונאת הגר?", תחומין לא (תשע"א), עמ' 237-244.

”ספק יהודי ספק גוי”. “הגרים בישראל נמצאים היום במצב בלתי נסבל”, כתבה הטוענת הרבנית רבקה לוביץ:

יכולים דיינים במחי יד לשלול את תוקף גיורם, לפשוט מהם ומבני משפחותיהם את זהותם היהודית ולהעבירם לרשימת מעוכבי הנישואין של מדינת ישראל. דומני שכדבר הזה – שדיין מזמן, דן ומבטל גיור ורשות מדינית רושמת – לא היה מעולם בהיסטוריה היהודית.¹²⁷

בלי להפחית מחומרת הסוגיה, הבעיה המעשית יותר אינה ביטול גיור פוזיטיבי אלא סירוב הרבנות המקומית לרשום מתגיירים לנישואין. הדחייה על הסף בטענה ש”איננו מטפלים בגרים” הולכת ונעשית נפוצה לאחר הרוח הגבית שקיבלו רשמי הנישואין מפסיקת בית הדין הרבני הגדול של מדינת ישראל. אמנם בפועל ביטולי גיור אינם שכיחים ועדיין רוב הרבנויות מכירות בתעודות הגיור לצורך נישואין, אולם עצם היכולת לבצע מהלכים דרמטיים אלו מערערת את הביטחון בתוקף תעודת הגיור עד כדי כך שמתברר כי החשש מאי-ההכרה בגיור הוא, כאמור, אחת הסיבות לכך שאנשים רבים אינם מוכנים אפילו להתחיל בתהליך.

דרכי התמודדות עם התופעה החדשה של ביטול הגיור

בשנים האחרונות הסתמנו כמה פתרונות לבעיה:

ראשית, עתירתה של עמותת “עתים” לבג”ץ הביאה לגיבוש נוהל חדש הכופה על המועצות הדתיות לטפל בכל מתגייר. עם זאת, דוח מבקר המדינה 2013 מצא שלפחות 18 מועצות דתיות אינן מוכנות לרשום גרים לנישואין או, לחלופין, כלל לא תקיימנה את הנוהל החדש.¹²⁸

127 רבקה לוביץ, “הקלות הבלתי נסבלת בה מבטלים גיורים במדינת ישראל. עיון בשלשה מקרים”, בתוך: שטרן ופישר (לעיל הערה 1).

128 מבקר המדינה (לעיל הערה 31), עמ’ 213. לאחרונה פורסם שסגן שר הדתות העביר תיק נישואין מרשם הנישואין באשרוד לקריית אונו עקב סירובו של רב העיר לרשום מתגיירת לנישואין. ראו ארי גלהר, “לפני החתונה: הרב לא הכיר בגיור, ושלח את האישה להתחזק”, nrg מעריב, 16.6.2013. מהלך זה גרר, כצפוי, ביקורת חריפה מצד

שנית, מערך הגיור הקים מחלקת רישום נישואין לכל המתגיירים. זהו כמובן צעד חשוב הפותר בעיות גם למתגיירים שהיו נשואים אזרחית קודם הגיור, אולם זהו גם צעד בעייתי שכן לא מכבודם של המתגיירים להיאלץ להירשם לנישואין רק במחלקה מיוחדת בעבורם (באגף הגיור הסבירו שעל התעודה לא רשום שהיא הונפקה באגף הגיור, כך שאין חשש שרישום זה ילווה את המתגייר בכל צעדיו, אך מנגד בכל בירור עתידי יעלה ממצא זה בנקל).

שלישית, וזהו השינוי החשוב ביותר, באוקטובר 2013 אושר בקריאה שלישית החוק לתיקון פקודת הנישואין והגיורשין (רישום) (מס' 2), התשע"ד-2013. על פי החוק, "בני זוג יהודים המבקשים להינשא, רשאים להירשם לנישואין אצל כל רב שמונה כרושם נישואין [...] ללא קשר למקום מגוריהם או למקום עריכת הנישואין". החלתו תהיה הפתרון הראוי לבעיית רישום הגרים, שכן מעתה יימנע המפגש בין המתגיירים לרשמי הנישואין באזורי מגוריהם שאינם מכירים בגיור. כל זה נוגע לעניין ההכרה בגיור לצורך נישואין אבל אין בו כדי לפתור את אי-ההכרה בגיור ואת אפשרות ביטולו במקרה של גירושין. בהקשר זה, כפי שכבר ציינתי, הפיץ הרב הראשי עמאר תקנה בבתי הדין, ולפיה כל שאלה על תוקף הגיור צריכה להיות מועברת לטיפול הרב הראשי. למרות חשיבותה אין התקנה מחזירה את התיק לבית הדין המקורי שבו התבצע הגיור אלא מסמיכה את הרב הראשי להעבירו לבית דין אחר. בכך היא מכשירה את הקרקע להמשך הדיון בכשרות הגיור עד כדי פסילתו. חובתה של המדינה לבחון דרכים להבטחת תוקף הגיור ולמנוע את שהתרחש בשנים האחרונות – ביטול גיור בידי דיינים.

מדיניות הגיור המעורפלת של בתי הדין המיוחדים לגיור

רובם המכריע של הגיורים בישראל נערכים בבתי דין מיוחדים לגיור ולא בבתי הדין הרבניים האזוריים הרגילים. יש כ-20 הרכבים והם מפוזרים ב-4 מחוזות (צפון, מרכז, ירושלים ודרום). במקביל אליהם פועלים הרכבים במרכזי קליטה של עולי אתיופיה (3-4 הרכבים), בתי דין לגיור חיילי צה"ל (4-5 הרכבים) ובית דין מיוחד לגיור קטינים. בבתי דין אלו מכהנים כ-30 דיינים, וכידיהם מופקד כל הגיור בישראל.

המתנגדים החרדים. ראו חיים וולף, "חוצפה: הרב אסר את הגיור, סגן שר הדתות התיר", JDN, 16.6.2013.

בניגוד לדעה הרווחת, רוב דייני הגיור אינם דיינים חרדים אלא רבנים ציונים-דתיים. הרב ישראל רוזן, שבתפקידו כראש מינהל הגיור מינה את רוב הדיינים, העיד שמדובר ב"חניכי הציונות הדתית, רבנים ומחנכים במוסדותיה, וכולם בעלי השקפת עולם יוקדת לעשות כל מה שניתן במסגרת ההלכה להרבות בגיורים בישראל". לדבריו, "כולם דבקי אמונה בשיבת ציון השלישית אשר כנפיה טעונות בחזון קיבוץ גלויות העטוף ב'ערב רב', מאז יציאת מצרים ועליית עזרא".¹²⁹ חמישה מדייני הגיור הם חברים במועצת ארגוני רבני "צהר".¹³⁰ יש לציין שמאז שנכתבו הדברים, חלק מהרבנים הציונים הדומיננטיים, ובהם הרב רוזן עצמו, כבר אינם במערכת (בעקבות פרישה).

עד כה לא נערכה ביקורת ממלכתית מסודרת על תפקודם של בתי הדין לגיור. גם נציבות שירות המדינה (2008) ומבקר המדינה (2012), שערכו ביקורות מקיפות על מערך הגיור, פסחו על בתי הדין לגיור. להלן, ובכל הכבוד הראוי, אנסה לנתח גם את מדיניותם המינהלית וגם את מדיניותם ההלכתית.

הרקע להקמת בתי הדין המיוחדים

עצם קיומם של בתי דין מיוחדים לגיור הוא עניין ייחודי. במסורת הפסיקה לא היו בתי דין מיוחדים לגיור. הגיורים נערכו בבתי דין רגילים שעסקו במגוון נושאים, ובכלל זה גירושין ודיני ממונות.

בשנות החמישים והשישים רווחה בבתי הדין הרבניים מדיניות גיור מחמירה, אם כי היו רבנים שהקלו מאוד (ראו לדוגמה ציטוט מדבריו של הרב בארי, רב

129 הרב ישראל רוזן, "מחוזות 'הסיטרא אחרא'", הצופה, מדור סופרים וספרים, 18.1.2004. הרב רוזן הרבה להתבטא ברוח זו: "אחד המפעלים החשובים (ואולי הנועז מכולם), אשר טרם הוערך כראוי, של הרב בקשי דורון, בכהונתו כרב ראשי הוא הקמת מערכת גיור חוץ-ממסדית, באמצעות כ-30 מרבני הציונות הדתית. שלושה עקרונות היו נר לרגליי בהקמת מערכת זו: ראשית, דייני הגיור יהיו בעלי השקפה תורנית של הארת פנים למתגייר" (הנ"ל, "צרות בדרך לגן עדן", שם, 10.6.2003). בדומה לרב רוזן העידו על עצמם גם דיינים אחרים שהם רואים בפעילותם אתגר לאומי. ראו לדוגמה הרב אליהו בירנבוים, "י"ג העיקרים שלי", ארץ אחרת 17 (2003), עמ' 16-18; הרבנים יהודה פריס ויצחק יעקובוביץ (עורכים), פסקי דין ומאמרים בענייני גיור, ירושלים: הנהלת בתי הדין הרבניים, תשס"ד, הקדמת העורך.

130 הרב ישראל רוזן, "האמת ובעיקר השקר סביב חוק הגיור", מקור ראשון, 19.9.2014.

העיר נס ציונה, בתחילת פרק 7). כפועל יוצא וכדרך להתמודד עם הגידול בנישואי תערובת בקיבוצים (בעיקר עם מתנדבות מחו"ל) ועם הצפי לעלייה המונית מברית המועצות הקים הרב גורן בשנות השבעים בתי דין מיוחדים לגיור. הקמתם של בתי הדין המיוחדים לוותה בביקורת חריפה מצד הרב עובדיה יוסף, מקבילו של הרב גורן ברבנות הראשית. הרב יוסף סבר כי עדיף לאפשר לרבנים מקלים לערוך גיורים בתוך המסגרת הקיימת ולא ליצור מסגרות ייעודיות שתעסוקנה אך ורק בגיור. הוא חשש שמסגרת חדשנית זו תפגע ביכולתם של דיינים מקלים להמשיך לגייר "בשקט". כדיון מקל הוא צידד במדיניות של ערפול מכוון, שכן מדיניות זו מונעת ביקורת.¹³¹ לדבריו, "גם לוחות הברית הראשונים שניתנו בפרהסיה, בקולות ובברקים נשברו. הכל צריך להיעשות בצניעות [...] משום כך, בית דין ארצי לגיור לא רק שלא יועיל, אלא עלול גם להזיק".¹³²

131 ככל הנראה, המוקד המרכזי להקלות בגיור במסגרת בתי הדין הרבניים בראשית שנות השבעים היה רבנות תל אביב. הרב הראשי לתל אביב, פרנקל, הסמיך את מזכיר בית הדין (שלא היה דיין), הרב הגר, לעסוק בגיור, והלה אכן ביצע גיורים רבים בשיתוף פעולה עם הרבנים הראשיים גורן ויוסף (ראו דיוני ועדת הפנים של הכנסת, 16.11.1976, 29.10.1976).

132 פרוטוקול ישיבת ועדת הפנים ואיכות הסביבה, הכנסת, 16.11.1976. דברים אלו מייצגים את גישת הרב עובדיה, שדגל בגישה מקלה אך מעומצמת. דבריו בוועדת הפנים של הכנסת (16.11.1976) בעניין הגיור הם דוגמה מובהקת לכך: "אינני זוכר מקרה שלא פתרתי. יתכן מקרה בודד פה ושם [...] היו מקרים קשים שראו אותם כקשים ולא רצו לקבלם במשך שש שנים – ואני קיבלתי אותם".

אולם הרב עובדיה נמנע באופן עקיב מלהפוך את פסיקתו המקלה בעניין הגיור לגישה עקרונית ופומבית והעדיף להשאיר מעורפלת. הסיבה לכך הייתה כפולה: הפומביות הייתה עלולה לשרת את מתנגדיו החרדים, המתנגדים להקלות בגיור, ובה בעת עלולה הייתה להיתפס כהכשר של נישואי תערובת. הרב עובדיה התנגד להקלות פומביות בגיור ולהקמת בתי דין מיוחדים לגיור, אבל גם הקל בצנעה בגיורים שהגיעו לפתחו. במקרי ביניים, בפרשת הגיור של הלן זיידמן (1970), הוא טרח לפרסם "גילוי דעת" (פורסם בעיתונות הדתית, 27.11.1972) שלמרות מעורבותו בפרשה, "כל העניין הזה הוא מן הדברים שהשתיקה יפה להם, שאין לך מידה יפה מן הצניעות". בדומה לכך ציין בריאיון כי "בעשרים שנות כהונתו בבית דין רבני ואח"כ כרב ראשי בת"א, נעשו דברים רבים לקולא, אולם הם בוצעו בצניעות ולא לעיני מצלמות הטלוויזיה" ("הרב יוסף: עשיתי דברים לקולא אך לא לעיני הטלוויזיה", הארץ, 17.1.1972). אם כי חשוב להדגיש כי בסופו של דבר, בעת משבר הגיור בצה"ל (2010) יצא הרב עובדיה בהודעת תמיכה חד-משמעית בגיור הצבאי. ראו בהרחבה על פרשיות אלו ניצן חן ואנשיל פפר,

כרב ממלכתי לא שעה הרב גורן לאזהרות עמיתו והתנגד למדיניות המעומצמת בטענה שזו "עבודה פרטיזנית" הנעשית "מתחת לשולחן". לדבריו, "אינני סובר שמדינת-ישראל צריכה לפעול [...] (ש)לא במסגרת רשמית ולא בכלים ממלכתיים".¹³³

במבט לאחור דומה ששני הצדדים צדקו. בעידן אשר בו מאות ואלפים מתעניינים בגיור צדק הרב גורן בכך שאי-אפשר להמשיך במדיניות שבה כל מתגייר מחפש לעצמו רב מקל ששמעו עובר מפה לאוזן. מנגד, גם חששו של הרב עובדיה, שהקמת בתי הדין המיוחדים לגיור תמשוך עליהם ביקורת חריפה, התאמת. ככל שעלה מספר המתגיירים וככל שהעניין הציבורי בסוגיה הלך וגבר, כך גברה גם הביקורת על בתי הדין המיוחדים לגיור.

הרב עובדיה התנגד לבתי דין מיוחדים גם בשל חששו ממנופול. לטענתו, הקמת בתי דין מיוחדים תמנע מדיינים אחרים לעסוק בכך. לדבריו, "הם יגידו: למה לנו לטפל במקרה של גיור? לנו לבית הדין המיוחד". הוא אף הדגיש שבתי הדין המיוחדים עלולים לאמץ דווקא מדיניות גיור מחמירה ואז כבר לא יהיה אפשר להציע להם חלופה. הוא צדק גם בכך. במהלך השנים התברר שישנם דיינים בבתי הדין המיוחדים שמחזיקים בעמדות מחמירות, וחלקם אף מצדדים בביטול גיורים.¹³⁴ נוסף על כך, מועמדים המבקשים להתגייר בבית דין בעל גישה חיובית יותר למתגיירים אינם יכולים לעשות זאת בגלל כללי הדיון הקובעים שמקום הדיון בבקשה לגיור מוכתב מראש בהתאם "לאזור לימודיו או במקום מגוריו הקבוע של המתגייר".¹³⁵

מרון: עובדיה יוסף, הביוגרפיה, ירושלים: כתר, 2004, עמ' 155-189, 255-260; הרב בנימין לאו, ממרן עד מרון, תל אביב: ידיעות אחרונות, 2005, עמ' 96-97; אריאל פיקאר, משנתו של הרב עובדיה יוסף בעידן של תמורות, רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ז, עמ' 87-131.

133 פרוטוקול ישיבת ועדת הפנים ואיכות הסביבה, 29.10.1976.

134 הרב צבי ליפשיץ, "ביטול גיור כשקבלת המצוות היתה פגומה", תחומין יט (תשנ"ט), עמ' 115-138; הרב ישראל רוזן והרב דוד בס, "תוקפו של גיור בדיעבד אם הגר אינו שומר כל המצוות", שם כג (תשס"ג), עמ' 186-202 (מובא גם בספרו של רוזן, ואוהב גר [לעיל הערה 93], עמ' 177-188). הרבנים ליפשיץ, ורהפטיג ופריס, "הטעיית בי"ד וקבלת מצוות", בתוך: פריס ויעקובוביץ (לעיל הערה 129), עמ' צ-קיא.

135 כללי הדיון (לעיל הערה 104), פרק א.

במרוצת השנים נוצרה תחושה, מוצדקת חלקית כאמור להלן, שבתי הדין המיוחדים אינם משתמשים בכל הכלים ההלכתיים העומדים לרשותם כדי לגייר די אנשים. כל הניסיונות להוסיף דיינים בעלי גישות מקלות יותר נכשלו, וכאשר עלתה לפני הרב עמאר האפשרות למנות 10 דיינים נוספים, הוא מינה בעיקר רבנים חרדים ספרדים. עם מינוים של עשרת הדיינים החדשים עתרו הדיינים הוותיקים לבית המשפט והשיגו הגנה על זכויותיהם¹³⁶ והעמיקו בכך את מונופול הגיור שלהם. גישתו של הרב עובדיה, שלפיה הגיור צריך להיות מבוזר כדי לאפשר הקלות בגיור, לא יצאה אל הפועל. עובדה זו מחייבת אותנו להעמיק במדיניותם המינהלית וההלכתית של בתי הדין המיוחדים לגיור.

מדיניותם המינהלית של בתי הדין המיוחדים לגיור

עדויות אישיות וסקרים שונים מטעם הרבנות ומשרד הקליטה מצביעים לכאורה על שביעות רצון כללית של המתגיירים מתהליך הגיור ומיחסם של הדיינים לעומדים לפניהם.¹³⁷ על פי סקרים אלו, היחס למתגיירים מכובד והאווירה בבית הדין נינוחה לרוב ונעימה. מנגד, דוח מבקר המדינה 2013 חשף תלונות חוזרות ונשנות על איחורים בפתירת הדיונים בבתי הדין.¹³⁸

בשנתיים האחרונות נעשה ניסיון משמעותי לשפר את הקשר בין הדיינים למתגיירים. אם בעבר נפגשו הצדדים רק בסוף התהליך, בנהלים החדשים נקבע שעל הדיינים להיפגש עם המתגיירים כחודשיים לאחר תחילת לימודי הגיור. מטרת המפגש המוקדם היא להפחית את חששות התלמידים ולמנוע מצב שבו המפגש הראשון עם הדיינים יהיה רק בסוף, ברגע המכריע של הגיור עצמו. הסיבה הרשמית לשינוי נבעה מדרישתו של הרב עמאר להשוות את הנהלים לנוהלי הגיור בבתי הדין הרבניים, שם מקובל שהדיינים פוגשים את המועמדים לפחות פעמיים. עם זאת, רבים טענו באוזניי שהנוהל החדש לא נבע מרצון לשפר את המערכת אלא מ"אבטלה סמויה", שכן אי-הגידול במספר המתגיירים הביא למחסור בתעסוקה לחלק מהדיינים, במיוחד לאחר שמונו 10 דיינים חדשים.

136 תע"א (ירושלים) 09-2627 צבי ליפשיץ ואח' נ' מדינת ישראל-ממשלת ישראל ואח' (13.12.2009).

137 מכון צומת (לעיל הערה 58); מכון כלים שלובים (לעיל הערה 58).

138 מבקר המדינה (לעיל הערה 31), עמ' 179.

בקרב העוסקים בגיור ישנן הערכות סותרות בנוגע למידת היעילות של מפגשים אלו. מחד גיסא יש הטוענים שהמפגש משיג את מטרותיו ושחשש המתגיירים מהדיינים פוחת; הדיינים מצדם יכולים להתרשם מהתקדמותו של המתגייר מאז תחילת התהליך. מאידך גיסא, רבים מתלוננים על שהמפגש אינו אפקטיבי ושהוא אפילו שלילי. על בסיס שיחות שהתקיימו עם גורמים שונים באולפני ההכנה לגיור נכתב בדוח עמותת עתים משנת 2013:

עולה כי הפגישה הראשונית עם רכזי הגיור בבתי הדין מרתיעה את המתגיירים וגורמת להם לפרוש מאולפן הגיור ולהפסיק את הליך הגיור. חודשיים לאחר תחילת הקורס, עוד לא מכיר המתגייר את ה"שפה" בה מדברים הדיינים. משמעות קבלת עול מצוות ושמירת המצוות אינה ברורה דיה וקביעתם של הדיינים שלא יתכן גיור ללא שמירת מצוות מרחיקה את המתגייר, דבר שחודשים ספורים לאחר מכן מתקבל אצל רוב המתגיירים כמובן מאליו.¹³⁹

טענות אחרות שעלו בשיחותיי עם גורמים נוספים נוגעות לאופי ההדרכה הניתנת לתלמידים במפגשים אלו. במקום לציין במדויק את הנדרש מהתלמידים נוהגים הדיינים לקבוע שהתלמיד "צריך להתחזק ולהמשיך וללמוד ובעיקר בקיום המצוות", אמירה הנתפסת ככללית מדי וכחסרת משמעות מעשית. מעבר לכך דיינים רבים מפגינים חוסר ידע בהליכים הבירוקרטיים, בטפסים הנדרשים מהמתגיירים ולעתים אף בדרישות בית הדין עצמו (אישורי בית משפט להמרת דת לקטין, אישור יהדות לבן הזוג היהודי ומעבר לבית ספר דתי), והמתגיירים מופתעים לגלות שהם נדרשים לעמוד בכל אלו רק בשלב מאוחר יותר, לקראת סוף התהליך, כשהם נפגשים עם רכז המחוז או בעת ההופעה בבית הדין. ועוד: בדרך כלל המפגש מתרחש בבית הדין ולא בכיתות הלימוד, דבר העלול להעצים את חוויית הריחוק. יוצא אפוא שככל הנראה, המפגש המוקדם בין הדיינים למתגיירים אינו אפקטיבי דיו ורחוק מלמצות את הפוטנציאל הטמון בו. יש

139 מכון עתים, מורה נבוכים: סוגיות מהותיות בגיור בישראל, שבועות תשע"ג.

אפוא לפעול לשפרו באמצעות הדרכה, פיקוח ועריכת משובים תכופים כדי להביא לכך שהמפגש ימונף לתמיכה משמעותית בתלמיד.

הבעיה היא שאין מערכת ביקורת מסודרת על בתי הדין ועל הדיינים. אמנם הסמכות הרשמית לבקר את ההתנהלות מסורה לרב הראשי ולנציגו, אך הם נמנעים בדרך כלל מלהתערב. גם למנהל אגף הגיור ישנן סמכויות פיקוח מסוימות, אולם הללו מוגבלות למדי. יש לשקול אפוא מערכת ביקורת חיצונית, בדומה לזו הקיימת במערכת האזרחית, שתפקח על ההתנהלות, תקשיב לתלונות הציבור ותבחן את מידת היעילות של השינויים המתבצעים במערכת.

מדיניותם הדתית של בתי הדין לגיור

מדיניותם הדתית של בתי הדין נגזרת כמוכן מדרישות ההלכה, ובראשן קבלת מצוות. ההכנה לגיור אינה כוללת רק לימוד ושינון חומר הלימודים אלא גם אימוץ הערכים הטמונים בו ומימושם בחיי המתגייר. על פי עיקרון זה, בתי הדין לגיור בודקים שהמתגיירים נמצאים בתהליך של קבלת עול תורה ומצוות, ובזמן ההופעה בבית הדין, שהוא הרגע הקובע, הם מבקשים לוודא שהמתגייר שלפניהם מתכוון לכך בכנות.

עם זאת, ההנחה הרווחת היא שרבים מן המתגיירים אינם הופכים להיות יהודים דתיים ושלאחר הגיור הם נמצאים על הרצף של שמירת המסורת היהודית. תמונה זו עולה מעדותו של אחד מוותיקי המורים, הרב אליעזר וויל, המעיד על מציאות של קבלת מצוות באופן "מסורתי":

לצערנו הרב רק מעט מהמועמדים לגיור מגיעים לשלב של קיום מצוות "מלא" [...] לעומתם שכבה לא קטנה מבין המתגיירים [...] השתכנעו באמתותה של התורה, נותנים ביטוי לאמונתם בקיום חלק ממצוותיה (בדרך כלל שבת, חגים, כשרות, תפילה, ברכות ועוד), אך לא מקיימים חלק אחר (כיפה, ציצית, כיסוי ראש לאשה נשואה וכד'). גם מה שהם מקיימים הם מקיימים בצורה חלקית (לא מקפידים בכל הלכות שבת וכד'). יכולה להיות מציאות של אדם שקיבל עליו עול מצוות, מתפלל כל יום, ועדיין אינו מניח תפילין בקביעות. אחר קיבל מצוות, אך הוא קשור עדיין לבת זוג שלא הגיעה לרמתו ודרגתו, אם כי היא שותפה עמו בתהליך,

או אדם שמתקשה להזדהות כ"דתי" וללכת עם כיפה, אבל אוכל
כשר ושומר שבת.¹⁴⁰

חשוב לומר שככל הנראה אין שינוי מהותי בין המתגיירים בבתי הדין המיוחדים לגיור לבין אלו המתגיירים בבתי הדין הרבניים הרגילים ואף בבתי הדין הפרטיים החרדיים. "כרושם נישואין", כתב הרב יעקב אריאל, רבה של העיר רמת גן ומבכירי הרבנים בישראל, "אני יכול להעיד שאין הבדל בין המתגיירים בבתי הדין האזוריים לבין המתגיירים בבתי הדין המיוחדים. רבים מהם אינם שומרים אחרי גיורם את כל המצוות בתורה".¹⁴¹

הביקורת הדתית על בתי הדין המיוחדים לגיור

הביקורת החרדית

מן הצד החרדי (וחלק מהאגף החרד"לי בציונות הדתית) נטען שמדובר ב"גיורי קריצה". על פי טענה זו, הדיינים בבתי הדין יודעים שהמתגיירים אינם מתכוונים באמת לשמור תורה ומצוות, אולם הם מעלימים מכך עין בשל שיקולים חברתיים ולאומיים, שאינם לגיטימיים מבחינה הלכתית. הרב אברהם שרמן, שפסל את גיוריו של הרב דרוקמן, כתב כי –

בפועל מזה עשרות שנים רוב רובם של המתגיירים בבתי הדין הנ"ל נשארים כנכרים בהתנהגותם החילונית למעט פעולות של מסורת יהודית שמהווים לגבם פעולות חיצוניות בלי כל מהות דתית מצוותית מחייבת. גם הנלווים להם ככני הזוג היהודים נשארים במצבם החילוני בלא שהתקרבו לאורחות חיים יהודיים מלאים של אמונה תורה ומצוות, ורואים עצמם שייכים לעם היהודי רק בחלק הלאומי חברתי בלא כל זיקה דתית פנימית לעם ישראל. למרות תוצאות ומציאות קודרת זו, לא נמנעים אותם בתי דין לגיור להנפיק ולבולל בתוך עם ישראל להסוות נכרים

140 הרב אליעזר וייל, "גר שאינו שומר מצוות", המעין נ (תשרי תש"ע), עמ' 54-58.

141 הרב יעקב אריאל, הלכה בימינו: מורשתה, לימודה, הוראתה ויישומה – קובץ מאמרים, אשקלון: מכון התורה והארץ, תש"ע, עמ' 326.

במעטה חיצוני של ישראל כשמהותם הנכרית חילונית נשארה כפי שהיתה.¹⁴²

לפיכך, טוענים הרב שרמן ועמיתיו, אסור לקבל מתגיירים אם אפשר להעריך שהם אינם מתכוונים בוודאות לשמור מצוות, אפילו יצהירו במפורש אחרת, ואם הם התגיירו, אפשר לפסול את גיורם.

חשוב להדגיש שעצם ההתנגדות לגיורים לא כנים אינה חדשה. בדורות האחרונים היו לא מעט רבנים שהתנגדו לכל הקלה בגיור, אולם הרב שרמן ועמיתיו הקצינו עמדה זו באופן חסר תקדים. בעבר טענו הרבנים המחמירים שאין לקבל גר שאין ודאות בכך שישמור מצוות, אולם עם זאת קבעו רובם שאין שום אפשרות לבטל גיור לאחר שהוא כבר נעשה באופן רשמי על ידי רבנים אורתודוקסים. גם אם היו רבנים שקבעו אחרת, בפועל לא הייתה כל פרקטיקה של ביטול גיורים, אפילו במקרים שבהם המתגיירים לא שמרו מצוות כלל וכלל. כיום, לעומת זאת, טוענים המחמירים-הרדיקלים שאין תוקף לגיורי בתי הדין המיוחדים לגיור, משום שאם כבר בשעת קבלת המצוות היה ברור שהמתגיירים אינם מתכוונים להתחייבותם ברצינות, הגיור למעשה לא היה תקף מעולם. כפי שהסברתי, הרב שרמן ועמיתיו אף הרחיקו לכת ופסלו על רקע זה את בתי הדין ואת הדיינים עצמם, אף שהם לא התמודדו באמת עם הטענה שהקלות בגיור הן נוהג רווח המתבטא בספרות פסיקה רחבה, כפי שמלמד פסק דינו של הרב אלישיב בפרשת "האח והאחות".

הביקורת מהצד הדתי המקל

יש המבקרים את בתי הדין לגיור מן הכיוון הנגדי. על פי גישה זו, בתי הדין לגיור מחמירים מדי ואינם ממצים את מרחב הפסיקה שהמסורת מאפשרת כדי להקל על קבלת הגרים בשעה ייחודית זו. לטענתם, המתגייר חייב לקבל עליו מצוות,

142 בית הדין הרבני הגדול (לעיל הערה 101). ראו דוגמה ברוח זו: הרב דויד יצחקי, "תגובה נוספת בעניין גר שאינו מקיים מצוות", המעיין מב (תשרי תשע"ב), עמ' 65-70; הרב מרדכי בן אברהם אלתר, קונטרס דברים כהווייתן: בבירור המציאות בעניין הגירות, ירושלים, 2012.

אבל אפשר לקבלו גם אם אין ודאות שהוא עתיד לשמור את כל המצוות.¹⁴³ הרב שאר ישוב הכהן, רבה הראשי של חיפה וחבר מועצת הרבנות הראשית, טען לדוגמה שאפשר לגייר "גם כאשר אנחנו לא בטוחים שהגר שיתגייר אצלנו ישמור מצוות". בהסתמך על דעות פוסקים שונים הוא טען שבמקרה של אדם הרוצה לגור בארץ ישראל והוא בקשרי משפחה עם יהודים, "אין לדקדק אחריהם אם ישמור מצוות [...] [אלא יש] לגייר אותם".¹⁴⁴ בדומה לכך פרסם הרב חיים אמסלם בשנת 2011 ספר הלכתי מקיף שזכה להסכמותיהם של גדולי הרבנים, ולפיו אם ברור שהמתגייר אינו מתכוון לקיים מצוות כלל, אין לגיירו, אולם "אין בהכרח שנבין בזמן הגיור שמתכוון לשמור הכל ואין צריך שיתחייב בפירוש לכך".¹⁴⁵

הטענה נגד בתי הדין לגיור היא שהם אינם מאמצים את הגישה שרווחה בקהילות ישראל הגורסת כי אפשר לקבל מועמדים גם כאשר ברור שהם לא יהפכו לאנשים דתיים. במקום לאמץ גישה זו, הנתמכת בפסקי הלכה רבים, מאמצים בתי הדין לגיור גישה מחמירה הרבה יותר ומחמיצים בכך את ההזדמנות לגייר כהלכה אלפי אנשים נוספים.

מדיניות גיור בין הטיפות

לדעתי מדיניות בתי הדין המיוחדים לגיור עומדת בין שני הקטבים האלו. הדיינים אינם מוכנים להקל כמו שגדולי הרבנים נהגו לעשות בדורות הקודמים, אבל הם גם אינם דוחים את כל המתגיירים כפי שמתנגדיהם החרדים תובעים מהם לעשות. אין ספק שתהליך הגיור בישראל הוא תהליך משמעותי ואינו בבחינת "קריצה". מחקרים אמפיריים שנגעו בשאלה זו איששו את הסברה שתהליך

143 בשיח הציבורי מיוחסת לגישה זו הטענה כאילו היא אינה דורשת כלל קבלת מצוות, ולא היא. ראו לדוגמה בדבריו של יוסי גרינפלד, "חומרה שלא שמענוה מעולם", מקור ראשון, מוסף שבת, שבועות תשע"ג, 10.5.2013; ובתגובתו של הרב שלמה דיכובסקי, "קבלת הגר וקבלת מצוות", שם, פרשת שלח תשע"ג, 31.5.2013.

144 הרב שאר ישוב הכהן, הרצאת פתיחה, "הגיור בישראל בין המצוי לרצוי", דברים שנאמרו ביום עיון בכפר הנוער הדתי ימין אורד, הוצאת מכון שבות עם, אייר תשס"ז, 5.2.2007.

145 "ארבע הנקודות המהותיות" המובאות בפתח ספרו של הרב חיים אמסלם, זרע ישראל, א, ירושלים: מכון מקבץ נדחי ישראל, תש"ע, עמ' 23.

הגיור אינו העמדת פנים אלא הוא יוצר חוויה ושינוי משמעותיים אצל מרבית המתגיירים. ההכנה לגיור והגיור עצמו מחזקים את הזהות היהודית ומעמיקים את תחושת השייכות לעם היהודי, שהתקיימה בדרך כלל עוד קודם לכן. אצל חלק ניכר מהתלמידים חל שינוי דתי ואמוני במהלך תהליך הגיור, אם כי ככל הנראה רובם אינם נעשים דתיים של ממש לאחר הגיור. הרב אליעזר וויל העיד לדוגמה כי "כמי שמלווה את מערך הגיור בצבא כעשר שנים (מיום ייסודו במתכונתו הנוכחית) אני קובע בוודאות [...] [שאין זה נכון שמי שאינו שומר תורה ומצוות בדרגה הראויה, קבלת עול המצוות שלו היא מן השפה ולחוץ]¹⁴⁶." הדיינים מצדם מנסים לבחון את מידת הרצינות הדתית של המועמד ועד כמה הוא מחויב לחיים של תורה ומצוות במועד הגיור, שהוא הזמן הקובע הלכתית. כדי לוודא את כנותם הדתית של המתגיירים שואלים אותם הדיינים שאלות שונות ומגוונות שמטרתן, כלשון הסוציולוג ברוך לויז, "לחשוף את העצמי הפנימי"¹⁴⁷. מטרה זו מושגת באמצעות כמה דרכים, שהפכו למעין "תורה שבעל פה" של מדיניות הגיור הישראלית.

נוהלי "בחירת הלב" של המועמדים

שאלות ידע קשות ומבלבלות

חלק מהדיינים נוהגים לשאול שאלות ידע קשות מאוד ושאלות אישיות הנוגעות לאורח החיים של המתגייר ובני משפחתו. במקרים רבים הדיינים אינם מצפים שהתלמידים ידעו לענות על כל השאלות ולפעמים הן נשאלות ברוח הומוריסטית, אולם הבעיה – כפי שכתבה לי מורה ותיקה – היא "שלעיתים קרובות המתגיירים לא מבינים את ההומור של הדיינים ומרגישים מאוימים מהם. לעיתים התחושה של המתגייר בישיבה במעמד בית הדין היא חוויה שלילית, גם אם עברו!".

146 הרב אליעזר וויל, "עוד בעניין גר שאינו מקיים מצוות", *המעין* נא (תמוז תשע"א), עמ' 92-93.

147 ברוך לויז, *החיפוש הסיזיפי אחר האני העצמי*, עבודה לקבלת תואר מוסמך, האוניברסיטה העברית בירושלים, 2008.

תמונה קרובה עולה מהעדות הזאת:

בבית הדין, אחד הרבנים היה שואל דברים לא מהחומר, כל מיני דברים שהוא רצה לבדוק אותנו אם אנחנו מסתכלים לעומק ומכל מיני צדדים על כל דבר. אם אני אומר ככה, מה אני אומרת, אם מתכוון ככה, מה אני אומרת. כל פעם הוא אמר לי: "תסתכלי יותר לעומק". אמרתי לו: "כל מה שאני יודעת אני אומרת, אין לי מה להגיד". פשוט הייתי מבולבלת.¹⁴⁸

"באחת הפעמים", כתבה לי מורה ותיקה לגיור, "נבחנה בחורה איך את מכשירה בשר. פה יאמר", טענה לפניי המורה, "גם אותי עלולים להכשיל עם שאלה כזו. אין לנו פרקטיקה בהכשרת עוף ובשר. מספיק לברר אם הבחורה מודעת לכך שעליה לרכוש עוף ובשר מוכשרים כבר". במקרה אחר הסתיימה השיחה בין המועמד לבין בית הדין בהחלטה שכללה, בין השאר, את האמירה שהמועמד "יסביר לבית הדין לגבי שחיטת כבשים בבית המקדש"...

שאלות פולשניות ומעקב אחר המתגיירים

במקרים קיצוניים נעשה גם ניסיון לבלוש אחר אורח חייהם של המתגיירים בדרכים שאינן נאותות. כך לדוגמה, באחד מגיורי צה"ל אמרו הדיינים למועמדת שבית הדין קיבל מכתב אנונימי שהיא אינה שומרת נגיעה. כך נכתב בהחלטת בית הדין שהובאה לידיעת:

בית הדין התרשם שברוב התחומים המבקשת מקבלת בכנות לשמור מצוות אך בתחום מסוים של שמירת הנגיעה, יש לה מה לתקן. התיק יובא לעיון ביה"ד בעוד [פרק זמן נקוב] אז בית הדין יקבל חוות דעת מעודכן מטעם רבנות הבסיס של המבקשת.

148 מור (לעיל הערה 64), עמ' 133-135.

בעבר התפרסמו מקרים דומים,¹⁴⁹ ומקרים נוספים הובאו לידיעתי במסגרת מחקר זה. בדומה לכך מורים שונים העידו לפני על שאלות פולשניות למדי שנשאלות על ידי חלק מהדיינים:

במספר פעמים נתקלנו בתופעה בה הדיינים שואלים את המתגיירת האם היא מקיימת יחסי אישות עם החבר שלה והאם היא גרה איתו. אין מקום לחטטנות הזו – הדיינים אינם א־לֹהִים וזה לא אמור לעניין אותם. זהו נושא שהצניעות יפה לו. בנושא יחסי אישות הדיינים בארץ עברו כמה מגמות. בהתחלה היו מכריחים את בני הזוג להיפרד. אחר כך הייתה מגמה להשאיר אותם ביחד, ונראה לנו שזו היום המגמה השלטת. אז מה מעניין דיינים אם בחורה מקיימת יחסי אישות או לא? זהו נושא שאינו רלוונטי לגיור.

דחייה של כ-40% מהמועמדים

במשך שנים חוזר וטוען הרב ישראל רוזן, ממייסדי מערך הגיור, כנגד "טענת ה"חרדיזציה" של דייני הגיור"¹⁵⁰:

מי שעדיין מסופק, אספר לו כי באחד מימי העיון של דייני הגיור הצגתי סטטיסטיקה השוואתית של שיעורי המתגיירים ב"מכה ראשונה" בהרכבים השונים [...] הסיכום הכללי הוא כ-80% "במכה ראשונה" ועוד כ-10% בפעימת התייצבות שנייה לפני בית הדין. אני משער כי מספרים אלו תקפים גם כיום, בהיעדר שינוי בהרכבי הדיינים. מכאן הזמה לטיעון שדייני הגיור אוהזים באמת הבניין כבית שמאי. כולם נבחרו ומונו עקב היותם "בית הלל" בתחום הגיור.

דבריו של הרב רוזן אינם משקפים את המציאות לאשורה שכן ישנם בתי דין הנוהגים לרחות את המתגיירים בדרכים שונות ומגוונות כדי לוודא את כנותם

149 בס (לעיל הערה 56), עמ' 39. ראו גם בכתבתו של ישראל רוזן, "האמהות מתגיירות, הילדים נרחים: רק כי הוא לא בבית ספר דתי?", נענע 10, 28.5.2013.

150 ישראל רוזן, "האמת ובעיקר השקר סביב חוק הגיור", מקור ראשון, 19.9.2014.

הדתית. דרך אחת היא דחייתם לדיון נוסף. כעיקרון, הדיינים אינם פוסלים את המתגיירים פסילה קטגורית, אבל הם משתמשים בכלים שונים כדי להשאיר אותם למשך זמן נוסף בתוך תהליך הלמידה. "אתה נותן להם עוד דחיפה", הסביר לי אחד הדיינים, "הרעיון הוא לחבר אותם לגיור במשך עוד כמה חודשים". הדחייה הפורמלית נעשית באמצעות אי-קבלת המתגיירים בדיון הראשון וההחלטה שעליהם להגיע לדיון נוסף כעבור שבועות או חודשים. אחד הדיינים הסביר את מדיניות הדחייה והזימונים הנוספים בזו הלשון:

הבעיה שחושבים שאתה בא למבחן. שאתה בא לבחינה. אני אומר: אתה בא לראיון, להכיר את הבן אדם. וגם לא חייב להתגייר בתאריך מסוים [...] אם הוא אמיתי הוא צריך להבין שאין מצווה כזאת להתגייר. אלא מה, הכניסו להם לראש שמי שלא מתגייר פעם ראשונה זה כישלון. זה טעות [...] אם [הוא] רואה זה בתור בעיה שלו אז יש לו בעיה. גר שחושב שכשהוא נכשל פעם ראשונה אז הדיינים לא בסדר, הוא עוזב, הוא כועס. הוא לא הפנים מה זה גיור.¹⁵¹

מדיניות הדחייה באה לידי ביטוי בלוחות הבאים, המציגים את נתוני הקבלה של מי שהתגיירו בסופו של דבר:

נתוני הקבלה של כלל המתגיירים

סך הכול תיקים					מספר דיונים לפי תיקים
2014	2013	2012	2011	2010	
1,959	1,805	1,789	1,387	1,038	דיון אחד
531	596	580	473	520	שני דיונים
178	188	190	140	243	שלושה דיונים
104	123	84	48	91	ארבעה דיונים ומעלה

151 לוי (לעיל הערה 147), עמ' 25.

מספר דיונים לפי אחוזים					אחוז מתקבלים בכל דיון					
2014	2013	2012	2011	2010	2014	2013	2012	2011	2010	
					71%	67%	68%	67%	54%	דיון אחד
					19%	22%	22%	23%	27%	שני דיונים
					6%	7%	7%	7%	13%	שלושה דיונים
					4%	5%	3%	4%	7%	ארבעה דיונים ומעלה

מקור: נתוני אגף הגיור, 11.10.2012, 19.4.2012, 28.4.2015.

הלוח מציג את נתוני הקבלה של כלל המתגיירים שסיימו את התהליך בהצלחה (ואינו מתייחס למי שפרשו בעקבות דחייתם באחד השלבים). אפשר להיווכח שכ-30% מכלל המועמדים שהתגיירו בסופו של דבר נדחו בדיון הראשון ושכשנים האחרונות ישנה מגמה של שיעורי קבלה גבוהים יותר (בשנת 2010 שיעור הדחייה היה 45%, ואילו ב-2014 – 29%).

מנגד, בגיורים שנעשו בקרב יוצאי חבר המדינות נתוני הדחייה גבוהים משמעותית והם עומדים בעקביות על למעלה מ-40%, ולא על 20% כפי שטוען הרב רוזן:

נתוני הקבלה של יוצאי חבר המדינות

מספר דיונים לפי תיקים					סך הכול תיקים					
2014	2013	2012	2011	2010	2014	2013	2012	2011	2010	
					414	461	418	492	561	דיון אחד
					195	212	210	204	245	שני דיונים
					67	74	71	57	96	שלושה דיונים
					32	39	21	23	52	ארבעה דיונים
					17	17	13	10	21	חמישה דיונים ומעלה

אחוז מתקבלים בכל דיון					מספר דיונים לפי אחוזים
2014	2013	2012	2011	2010	
57%	57%	57%	63%	58%	דיון אחד
27%	26%	29%	26%	25%	שני דיונים
9%	9%	10%	7%	10%	שלושה דיונים
4%	5%	3%	3%	5%	ארבעה דיונים
2%	2%	2%	1%	2%	חמישה דיונים ומעלה

מקור: נתוני אגף הגיור, 11.10.2012, 19.4.2012, 28.4.2015.

נתונים דומים עולים ממסמך שהוגש לוועדת חלפון (2007). לפי מסמך זה, ממוצע המתגיירים מתוך כל מי שכבר הגיעו בשנים 2004-2006 לבית הדין מקרב בוגרי המכון ללימודי היהדות (רובם יוצאי חבר המדינות) נע בין 46% (בצבא) ל-52% (באזרחות), קרי כ-50% נדחים.¹⁵² מכלול הנתונים והעדויות מלמד שאחד מכל שני מתגיירים בקירוב מיוצאי חבר המדינות שניגש לבית הדין אינו עובר בדיון הראשון. "לעדן [שם בדוי] יש את המשפחה המלווה הכי טובה בארץ", נכתב באחת התלונות שהובאו לידיעתי, "ואבל] הבית הדין לא מעביר פעם ראשונה ולא משנה את מי". מעדויות שנמסרו לי עולה שלא מעט אנשים שנדחו בדיון הראשון לא הופיעו כלל לדיון נוסף ובכך הפסידו למעשה את אפשרות הגיור.

דחיה לא רשמית של המתגיירים

בחלוף השנים פיתחו חלק מההרכבים דרכים נוספות לדחות את המתגיירים באופן לא רשמי כדי להשיג אותה מטרה - להשאיר את המועמדים למשך זמן נוסף בתוך תהליך הלמידה.

בעבר נהגו הדיינים (שרובם עדיין משמשים בתפקידם) לעכב את משלוח תעודת הגיור גם לאחר שהגיור הסתיים והתלמידים התקבלו על ידי בית הדין.

152 המשרד לקליטת עלייה, ריכוז נתונים וסקרים לצרכי גיור: עולי חבר העמים וצאצאיהם שנולדו בישראל בשנים 2000-2005, 18.4.2007.

תעודת הגיור תונפק, כך נהוג היה להיאמר לתלמידים, רק לאחר זמן נוסף, שבמהלכו ימשיך המתגייר להיות בקשר עם משפחה מלווה, ילך לבית כנסת וכדומה. נוהל "עיכוב התעודה" הופסק אמנם על ידי הרב דרוקמן עם מינויו כראש מערך הגיור בשנת 2004, אולם דחיית המתגיירים נמשכת בדרכים אחרות, בעיקר באמצעות עיכוב הטבילה. להלן עדותה של מתגיירת:

ניגשתי לשלש מבחנים בבית הדין ב... ועברתי בהצלחה את המבחן השלישי. הכריזו עלי כיהודייה ונתנו לי מצוות. חשבתי שאני אמורה לגשת לתהליך המקווה אך אמרו לי ברבנות שאני צריכה להמשיך ללמוד במדרשה עוד מספר חודשים ורק אז לטבול במקווה.

משפחה מלווה העידה כי –

מרינה נכנסה. הם ביקשו ממנה לעמוד, לקבל עול מצוות ואמרו לה מזל טוב. הם אמרו לה שכמובן הם עוד ירצו לקבל אותה לעוד דיון קצר וקטן אחרי החגים רק לוודא שהכל נשאר מצוין ואז תקבל תאריך טבילה. מרינה יצאה החוצה וסיפרה להם שעברה. אבל היא מרומה! היא חושבת שהיא התקבלה והיא לא יודעת שהכול בסימן שאלה.

עדות אלו הובאו לידיעתי על ידי אישים המעורבים בעולם הגיור ולא יכולתי לאמת אותן מעבר לכך. מטרת הדברים היא לעודד את הרבנות לבדוק מחדש את הנהלים הללו ולתקן את הטעוין תיקון.

היעדר סילבוס לימודים מחייב

למצב זה יש להוסיף את העובדה שעוד לא נקבע סילבוס לימודים ברור המחייב את התלמידים לקראת ההופעה בבית הדין. אין לי ספק שבית הדין אינו יכול להסתפק בכחינת ידע ושהוא נדרש בעיקר לבדיקת רמת ההפנמה של המועמד. עם זאת, מכיוון שהידע הוא חלק בלתי נפרד מתהליך ההכנה והוא רכיב מרכזי בדרישות הדיינים, המועמדים נאלצים להתכונן לקראת בחינה על חומר בלתי מוגבל.

מדיניות אי-גיור קטינים שאינם לומדים בבתי ספר דתיים ככלל, בתי הדין לגיור אינם מגיירים ילדים ונערים שאינם לומדים בבתי ספר דתיים, ובפרט אם הוריהם אינם מתגיירים יחד אתם. בעבר היו תכניות לגיור בני נוער, אולם למעט בודדים שכן גיורו, כל התכניות הללו נכשלו.¹⁵³ ליווית אישית נערים צעירים שעברו את כל מסלול ההכנה לגיור, ורק כאשר הגיעו לבית הדין נאמר להם שהגיור יתבצע רק אם הם יעברו ללמוד בבית ספר דתי. אפשר להבין מדיניות זו שכן בהיעדר תמיכה משפחתית ובית ספרית, הסיכוי שהמועמד יקפיד על חיי תורה ומצוות לאורך זמן הוא נמוך. מנגד, יש להבהיר דרישה זו כבר מראשית התהליך כדי למנוע את עוגמת הנפש. ברמה המהותית מומלץ לשקול מדיניות זו בשנית שכן בגיל הנעורים ישנה מוטיבציה גבוהה יותר לגיור כחלק מן הצורך להשתלב ולבנות זהות מעמיקה. נדמה כי בתי הדין ויתרו בקלות רבה מדי על פוטנציאל לא ממומש זה.

תהליך הגיור כאימוץ זהות יהודית צרה

הליך הגיור כולל בעיקר לימודי הלכה ותורה. בחלק מאולפני ההכשרה מתקיימת גם פעילות חווייתית המבוססת על הזדהות עם ההיסטוריה היהודית והצינונית (בייחוד בהכשרה הצבאית), אולם דברים אלו אינם באים לידי ביטוי בבתי הדין, שכן שאלות הדיינים נוגעות לפרקטיקות דתיות ולענייני אמונות ודעות בלבד. כמובן זה, הזהות היהודית המוצגת למתגיירים צרה מאוד. היא מיתרת את הזהות הישראלית והצינונית הרחבה יותר, ומטבע הדברים היא מוציאה מן הכלל זהויות נוספות כמו הזהות הרוסית או הזהות האוניברסלית.

כפי שצינתי לעיל, אחד החסמים המרכזיים לגיור הוא המסר – הגלוי והסמוי – שהמתגייר צריך להשיל מעליו את כל זהויותיו האחרות. כאמור, לא בכדי חשפו קבוצות מיקוד שונות את הקושי של מועמדים להזדהות עם ברכות דוגמת "שלא עשני גוי", ולו רק מפני שמדובר בשלילת זהותם הקודמת ובשלילת קרוביהם.

אפשר להבין כמובן את הדיינים המדגישים את ההיבט הדתי של התהליך. עם זאת, דומה שעליהם לשדר יהדות מכילה יותר, כזאת הכוללת זהות ישראלית

153 גלי גינת, "שבה מופת פועל לגיור תלמידיו", nrg מעריב, 21.6.2008.

וציונית והמסוגלת להכיל גם זהויות לא-יהודיות כל זמן שהן אינן סותרות את הדת היהודית (אמונה באלוהים אחרים, כמובן, אינה יכולה להתקבל על הדעת).

”שביל הזהב” בגיור? תוצאות המדיניות הקיימות והערכתה

היות שדייני הגיור מותקפים הן עקב היותם מקלים מדי והן עקב היותם מחמירים מדי, טוענים רבים מהם שדרכם היא הדרך הסלולה והנכונה. שנים ארוכות טען הרב ישראל רוזן, מהדוברים הבולטים בזכות בתי הדין לגיור, שמדיניות הגיור הנוכחית היא ”שביל הזהב”.¹⁵⁴ במאמריו השונים הוא חזר על הטענה שהדיינים מודעים לכך שלא כל המתגיירים הופכים לשומרי מצוות. עם זה הם עושים מאמץ לוודא שבשעת הגיור המתגייר מגלה נכונות לאמץ אורח חיים זה, ויש להם הידע הדרוש לכך.

אפשר כמובן להבין גישה זו, אך יש לדעת שמחירה הוא ויתור על מתגיירים רבים. בפועל, רוב המתגיירים אינם הופכים לאנשים דתיים במלוא מובן המילה. אם זו התוצאה, וקשה להאמין שהדיינים אינם מודעים לה, אפשר היה, לעניות דעתי, לקבל מתגיירים רבים נוספים ולהגיע לתוצאה זהה מבחינת קיום המצוות בפועל לאחר הגיור. קשה להשתחרר מהתחושה שלא-יהודים רבים בעלי זהות יהודית חזקה אינם מתקבלים לגיור על ידי הדיינים אף שהפרופיל האישי שלהם זהה לחלוטין לפרופיל של מי שכן התגיירו בסופן של דבר.

דיינים רבים ששוחחתי עמם מודעים היטב לכך שמבחינה הלכתית אפשר היה להקל יותר, אולם הם מסרבים לעשות זאת משיקולים ציבוריים. מבחינתם, גם אם חלק מהמנהיגות החרדית אינה מכירה בגיוריהם, עדיין ההכרה שתעודת הגיור זוכה לה בקרב חוגים רבים נובעת מהרף הדתי הגבוה שהם מציבים. לטענתם, הנמכת הרף תביא להרחבת חוסר ההכרה בגיורים הממלכתיים, דבר שיפגע בראש ובראשונה במתגיירים עצמם. יש להתמודד כИАות עם טענה זו אבל בצדה יש להבין גם ששעת החירום שאנו נמצאים בה מחייבת חשיבה מחדש. חשוב להדגיש שבתי הדין אינם עשויים עור אחר ושלהרכבים השונים ישנן גישות שונות. דיינים רבים נוקטים גישה מקרבת ומחבבת וכתוצאה מכך הפגישה עם בית הדין מרוממת ומרגשת. דיינים אחרים, לעומתם, נוקטים

154 הרב ישראל רוזן, ”שביל הזהב בגיור בן זמננו”, אקדמות כד (ניסן תש”ע), עמ’ 191-200. ראו גם הרב גדעון פרל, צהר לשבת, פרשת וישב, תשס”ז.

מדיניות חשדנית ומרוחקת יותר, אולי בעטייה של האחריות העצומה המוטלת על כתפיהם. הערכה כללית (שקיבלתי באופן לא רשמי מגורמים שונים) קובעת שישנם הרכבים מקלים, המקבלים כ-80% מכלל המתייצבים לפניהם, והרכבים מחמירים, המקבלים פחות מ-15.50%¹⁵⁵. במילים אחרות, ישנם פערים גדולים בתוך בתי הדין בגישתם לגיור, אבל עד כה לא הייתה למתגייר האפשרות לבחור בהרכב שהוא מעוניין להתייצב לפניו.

הבעייתיות שבשליטת נציג הרב הראשי בדיוני הגיור

על פי כללי הדיון לגיור, לאחר שבית הדין החליט לגייר את המועמד, "נציג מערך הגיור שהוסמך על ידי הרב הראשי, יאשר בחתימתו כי הושלמו כל ההליכים לפי כללים אלה", ורק לאחר קבלת אישורו יכולה תעודת ההמרה להימסר למתגייר.¹⁵⁶ תפקיד זה של נציג הרב הראשי במערך הגיור נוצר על ידי הרב הראשי עמאר עם כינון מערך הגיור ב-2004 ומטרתו הייתה להדק את אחיזת הרב הראשי במערך החדש באמצעות פיקוח מתמיד מטעמו.

תפקיד זה, שבו מחזיק הרב רפאל דיין מאז יצירתו ב-2004 ועד עתה, הוא בעייתי מבחינה מהותית ומינהלתית. הראיה המובהקת לכך היא שבמשך עשרות שנים הוא פשוט לא התקיים. כבר ברוח נציבות שירות המדינה 2008 נמתחה על פונקציה זו ביקורת חריפה:

לא ברור כיצד זה נציג הרב הראשי, שאינו הרב הראשי, ולא הואצלה לו סמכות של הרב הראשי, יכול לערוך ביקורת שיפוטית על החלטות בית דין רבני, המגיעה כדי אבסורד בחתימת ידו על מעשה בית דין, כאישור סופי להחלטת בית הדין.¹⁵⁷

155 עדות לקיומם של הרכבים מקלים ראו בביקורת שהושמעה נגד אחד מהם: צבי שיימן, "עדות של מורה באולפן גיור: בית הדין מגייר גם מחללי שבת", אתר סרוגים, 10.06.2013. ככל הנראה, פרסומה של כתבה זו היה חלק מהקמפיין לעצירת מועמדותו של הרב סתיו לתפקיד הרב הראשי בטענה שמדיניות הגיור שלו תביא להקלות מופרזות בתחום זה.

156 כללי הדיון (לעיל הערה 104), סעיף טו.

157 נציבות שירות המדינה (לעיל הערה 114), עמ' 35-36.

הדעת נותנת שפיקוח מינהלי ושיפוטי זה, גם אם לא נעשה בו שימוש תכוף בפועל, פוגע בשיקול הדעת של בתי הדין ובאוטונומיה שלהם. הרעיון שישנה אינסטנציה מינהלית-שיפוטית נוספת מעבר לבית הדין בעייתי מאוד. הוא פוגע בעיקרון של עצמאות השיפוט ואינו מקובל בערכאות שיפוט דתיות אחרות. כמפורט באריכות בדוח נציבות שירות המדינה 2008, מדובר גם בכפל תפקידים היוצר בירוקרטיה מיותרת, מה גם שראש מערך הגיור המכהן כעת, הרב יצחק פרץ, הוא איש אמונו של הרב הראשי יוסף ולכן אין צורך בנציג נוסף של הרב הראשי.

מוצע אפוא לבטל לחלוטין את תפקיד נציג הרב הראשי. לדעתי, אין תוקף ואין צורך בבדיקה שיפוטית נוספת לאחר פסיקת בית הדין. הבדיקה המינהלית יכולה להיעשות על ידי אגף הגיור, כפי שהיה נהוג עשרות בשנים. לחלופין אפשר לצמצם את תפקיד נציג הרב הראשי כמי שיכול להגיש ערעור על החלטת בית הדין לגיור לבית הדין הרבני הגדול, כפי שהמליץ דוח נציבות שירות המדינה 2008.

מדיניות בתי הדין המיוחדים לגיור – מסקנות והמלצות ביניים

1. נקודת המוצא של מסמך זה היא שיש להמשיך ולשמור על המעמד הממלכתי של בתי הדין לגיור ועל כן מוצע לשפר את המערך הקיים מתוך שיתוף פעולה.
2. בתי הדין המיוחדים לגיור נמצאים בין הפטיש לסדן: הצד החרדי תובע מהם להחמיר את מדיניותם ואילו הצד המתון מבקש מהם להקל. בתוך בתי הדין הדיינים מחזיקים במגוון גישות, אך ברבות השנים התגבשה שם מעין תורה שבעל פה שאלו הם עיקריה:
3. הדיינים עושים מאמץ ניכר ליצור רף גבוה לגיור. הדבר נובע מתפיסות הלכתיות מסוימות ומן השאיפה שגיוריהם יתקבלו על ידי המחנה השמרני והחרדי. מאמץ זה מתבטא בהצגת שאלות קשות למתגיירים, לעתים אפילו פולשניות, באחוזי דחייה גבוהים של מועמדים לגיור (למעלה מ-40%) ובדחיות לא רשמיות שלהם

שאינן מדווחות למתגיירים. מצב זה יוצר תדמית שלילית להליך הגיור, מרתיע מועמדים רבים מלהתחיל בו או לסיימו ולא בהכרח מחזק את רמתם הדתית של המתגיירים לאחר הגיור.

4. יש מקום לחשיבה מחדש בדבר התאמת רף הדרישות והנהלים למציאות הרווחת. בהנחה שרוב המתגיירים אינם נעשים דתיים ממש ובהנחה שלרוב המשתתפים בתהליך ישנה זהות יהודית מוקדמת, ייתכן שכדאי לוותר על חלק מהנהלים הקיימים – שאינם משיגים את מטרתם המוצהרת – ולגייר מועמדים נוספים, שאורחות חייהם יהיו בסופו של דבר זהים לאלו של המתגיירים בפועל, כל זה על בסיס מסורת הלכתית ארוכת שנים ומגובשת (להלן נספח 3).

5. על הדיינים ליצור אווירה שתאפשר זהויות נוספות כל זמן שהן אינן סותרות את ההלכה היהודית. עליהם לשדר למתגייר שזהותו הישראלית והציונית חשובה ושזהות רוסית או אוניברסלית לא בהכרח עומדת בסתירה לזהות היהודית-דתית.

6. מן הראוי לאמץ את החלטת הממשלה בעניין הקמת בתי דין נוספים (ראו להלן "הצעת שטרן"). לכל הפחות יש לפתוח את אזורי הרישום לגיור ולאפשר למגוון הגישות לבוא לידי ביטוי במלואן (בדומה לשינוי שנעשה בתחום הרישום לנישואין).

7. על ראש מערך הגיור לעקור מן השורש נהלים בעייתיים כגון עיכובי תעודה הפוגעים קשות באמינות התהליך ובתדמיתו וספק אם הם ראויים הלכתית.

8. מוצע לחזק את שיקול הדעת ואת הסמכות של בתי הדין ולבטל את תפקיד נציג הרב הראשי באגף הגיור. תפקידו הנוכחי כמאשר פסיקת בתי הדין פוגע בעצמאותם ובשיקול דעתם של הדיינים ויוצר כפל בירוקרטי מיותר. יש להחזיר את המצב לקדמותו ולבטל תפקיד זה, כפי שהיה נהוג עשרות בשנים.

9. ראוי לשקול הקמת מוסד ביקורת על בתי הדין, בדומה לנציב תלונות הציבור על השופטים, כדי שיפעיל ביקורת חיצונית על המערך וישמש כתובת לפניות הציבור.
10. יש לחתור לשיתוף פעולה חיובי בין המסגרות המכינות לגיור לבין הדיינים, לקבוע סילבוס לימודים מוסכם ולאפשר שיח ישיר ופורה. התלמידים הלומדים לקראת הגיור צריכים לעמוד בדרישות הדיינים, גם אם לא כל מוריהם שבעי רצון מכך. רק שיתוף פעולה הדוק בין הצדדים יביא לכך שהמתגיירים יגיעו מוכנים יותר. הדיינים נקראים גם הם להסביר את דרישותיהם למתגיירים ולמוריהם בצורה ברורה יותר, כדי לכוונם להצלחה. כדי שהם יעמיקו את היכרותם הממשית עם התלמידים מומלץ שהם יעברו סבב של הוראה ממשי בכיתות הגיור.
11. מומלץ שייקבע נוהל מסודר למקרה שהמתגיירים אינם עוברים את שלב בית הדין. יש לעשות זאת בעזרת נהלים שיעודדו את המועמד לחזור ולהופיע לפני בית הדין.
12. במסגרת זו יקיים אגף הגיור "שולחן עגול" משותף לכל הארגונים העוסקים בהכנה לגיור לשם תיאום, שיפור וחשיבה אסטרטגית משותפת.

המדיניות המינהלית של אגף הגיור

הערכת השינויים האחרונים באגף הגיור

בשנים 2008-2009 עוצב מחדש מערך הגיור בישראל. על פי החלטת הממשלה מפברואר 2008,¹⁵⁸ שאימצה חלקית את המלצות ועדת חלפון משנת 2007, הוחלט שאגף הגיור במשרד ראש הממשלה יקבל לידי אחריות את סמכות הניהול והתקצוב של כל רכיבי הגיור בישראל, ובכלל זה: (1) בתי הדין המיוחדים לגיור; (2) הכשרת

158 החלטת ממשלה 25/3155 ע2 (לעיל הערה 20).

מתגיירים: המכון המשותף ללימודי היהדות, תמיכה בעמותות העוסקות בגיור, פיקוח על המתגיירים וליווים; (3) הסברה: מידע, פרסום, גיוס תלמידים; (4) משימות מיוחדות: גיורים בצה"ל ופניות הציבור. על פי ההסכם הקואליציוני בין הליכוד למפלגת הבית היהודי (2013), מערך הגיור הועבר בתחילת 2014 ממשרד ראש הממשלה למשרד לשירותי דת.¹⁵⁹ על פי ההסכם הקואליציוני בין "הבית היהודי" ל"ליכוד" בממשלה ה-34 (ממשלת נתניהו הרביעית) עתיד אגף הגיור לחזור למשרד ראש הממשלה.¹⁶⁰

בתחילת שנת 2009 מונה שמואל (מולי) יסלזון למנהל אגף הגיור לאחר ששימש קודם לכן בכיר במכון המשותף ללימודי היהדות. מאז פברואר 2012 כיהן יסלזון לכהן בראש המערכת, לאחר שראש מערך הגיור, הרב דרוקמן, פרש לגמלאות. באוגוסט 2014 מונה הרב פרץ לראש מערך הגיור, ובחורף 2014 פרש יסלזון מתפקידו ובמקומו מונה באוקטובר 2014 הרב עו"ד ירון קטן לתפקיד מנהל מערך הגיור החדש. ניתוח המדיניות שלהלן מתייחס בעיקרו לתקופת הזמן שבין שנת 2009 לקיץ 2014.

דוח מבקר המדינה 2013 מצא שמאז הארגון מחדש של מערך הגיור "חל שינוי ניכר בסדרי עבודתו של אגף הגיור". עם זאת, במבחן התוצאה, "מספרם של המתגיירים [...] לא עלה ואף ירד". בשורה התחתונה – "אגף הגיור לא עמד ביעד העיקרי שנקבע לו בהחלטת הממשלה".¹⁶¹

להלן עיקר השינויים החיוביים שנעשו בשנים האחרונות:

א. שינוי מעמד "שליח בית הדין": "שליח בית הדין" הוא האדם המרכז את פעילות הגיור בכל מחוז. בעבר שימשו שליחי בתי הדין לא רק כרכזים מינהליים אלא גם כערכאה מעין שיפוטית – הם הוסמכו להחליט אם התלמידים יכולים לגשת לבית הדין. אמנם על פי הנהלים הרשמיים אפשר היה לעקוף את המלצת השליח, אולם נטען שהדבר לא היה לטובת

159 "הסכם קואליציוני לכינון הממשלה ה-33 למדינת ישראל", 15.3.2013, סעיף 17, אתר הכנסת.

160 "הסכם קואליציוני לכינון הממשלה ה-34 למדינת ישראל" 7.5.2015, סעיף 56, אתר הכנסת.

161 מבקר המדינה (לעיל הערה 31), עמ' 195.

- המתגיירים. בהמשך להמלצות ועדת חלפון ולהחלטת הממשלה שונה בשנת 2010 תואר השליח ל"מרכז בכיר", והלה אינו יכול עוד לעכב את המתגייר. תפקידו מתמצה במתן הנחיות מינהליות ובארגון ישיבות בתי הדין בכל אזור.
- ב. מפגשים בין הדיינים לתלמידים בתחילת התהליך: מדובר במהלך שיש בו פוטנציאל הצלחה, ואף על פי כן, כאמור, רבים טוענים שהוא אינו מנוצל בצורה מושכלת ושמתכונתו הנוכחית גורמת לפעמים נזק במקום תועלת.
- ג. קביעת תאריך לדיון המכריע בבית הדין מיד עם תחילת הלימודים: בניגוד למצב הקודם, שבו תאריך הדיון נקבע רק בסוף תהליך הלימודים, כיום נקבע מועד הדיון מראש, דבר האמור להעלות את מספר המופיעים בבית הדין ולמנוע את אחוזי הנשירה הגבוהים.
- ד. רישום נישואין במסגרת בתי הדין לגיור: בעקבות הבעיות שגרם אי-רישום הנישואין של מתגיירים בחלק מהמועצות הדתיות הוקמה מחלקה לרישום נישואין בתוך אגף הגיור, וכל מתגייר יכול להירשם לנישואין באמצעותה. רישום זה חוסך את דמי הרישום הרגילים (כאגף הגיור הרישום נעשה בחינם), והוא מאפשר להינשא מיד לאחר הגיור גם אם תעודת ההמרה עדיין לא הונפקה (ישנן בעיות רבות בהנפקת תעודת ההמרה ולפעמים היא מתעכבת זמן רב). על פי דיווחו של מנהל האגף, בשנת 2012 נרשמו כ-350 זוגות לנישואין במערך הגיור.¹⁶²
- ה. הסדרת ההעסקה של דייני הגיור בתשלום על פי חלקיות משרה ולא על פי מספר תיקים: שינוי זה, שנעשה על פי החלטת הממשלה, נועד למנוע את המצב שבו לדיינים ישנו כביכול אינטרס להרבות בדיונים על מנת לקבל שכר גבוה יותר. השינוי גם אפשר יציבות תעסוקתית לדיינים והחליש את שליטתו של מנהל אגף הגיור בדיינים. ברם יש טוענים שהמעבר הביא לירידה בהיקף הפעילות של הדיינים מכיוון ששכרם נקבע לפי שעות ומעתה אין להם כל תמריץ לעריכת דיונים מעבר לסך השעות הקבוע. חשוב גם להזכיר שבית המשפט קבע בעבר (2009) בנוגע להתנהלות אגף הגיור בכל הקשור להסדרה מחודשת זו של העסקת דייני הגיור כי "לא ניתן לומר

אלא שהיא שערוורייתית".¹⁶³ יש לקוות שיחסי העבודה בין הדיינים לבין מנהלי אגף הגיור שופרו מאז.

הכישלון במבחן התוצאה

שינויים מינהליים לא הביאו לתוצאות חיוביות יותר בתחום הגיור, לפחות לא בתחום גיורם של יוצאי חבר המדינות. לאחר שנת השיא, 2010, שבה התגיירו 2,130 יוצאי חבר המדינות, חלה ירידה של ממש בשנים 2011-2012 (1,925 ו-1,455, בהתאמה). בשנתיים האחרונות חלה אמנם עלייה קלה, אולם עדיין סף ה-2,000 מתגיירים לא נחצה ונדמה כי תקופת השיא של הגיור בישראל מאחורינו. מכאן שבמבחן התוצאה, עד כה, לא הייתה לשינויים המינהליים כל השפעה ממשית. ההסבר לכך נובע ממגוון גורמים, לא כולם קשורים למדיניות המינהלית של מערך הגיור. סביר מאוד להניח, כדברי הרב הראשי בתגובה לדברי המבקר, שהערעורים שהושמעו בשנים האחרונות "על הגיור בכלל ועל הגיור בצה"ל בפרט [...] הזיקו להליך הגיור".¹⁶⁴ ייתכן גם שהיו דיינים שנקטו קו מחמיר יותר כדי להתגונן מפני הביקורת שהוטחה נגדם. ברם לדעתי מבחינת ההתנהלות של אגף הגיור הבעיה הייתה התמקדות בשיפורים מינהליים על חשבון אי-עשייה בתחום המרכזי שעליו מופקד אגף הגיור – הסברה, גיוס תלמידים ומניעת נשירה. יש הטוענים (אם כי בכלים העומדים לרשותי לא יכולתי להוכיח זאת) שמדיניות האגף בתחום ההכנה לגיור אפילו הביאה לירידה במספר התלמידים המתגיירים.

תחום ההכנה לגיור: היעדר תחרות, ומונופול המכון המשותף ללימודי היהדות

הסבר כללי על תחום ההכשרה לגיור ועל הגופים הפועלים בו בישראל ישנם כמה גופים העוסקים בהכנת מועמדים לגיור. הגדול בהם הוא המכון המשותף ללימודי היהדות, שהוקם בשנת 1999 על פי החלטת ממשלה

163 תע"א (לעיל הערה 136).

164 מבקר המדינה (לעיל הערה 31), עמ' 159.

שאימצה את המלצות ועדת נאמן.¹⁶⁵ לפי ההמלצות, שותפים בהנהלת המכון גם קונסרבטיבים ורפורמים (אם כי תהליך ההכשרה אורתודוקסי), דבר המסייע לנטרל חלק מהעיוותים בתחום רגיש זה בין ישראל ליהדות ארצות הברית, שברובה אינה אורתודוקסית.

במקביל למכון פועלים גופים נוספים בתחום הגיור: הוותיק שבהם הוא האגף לחינוך מבוגרים במשרד החינוך, האחראי בעיקר להפעלת כיתות גיור לעולים יוצאי אתיופיה אבל מפעיל גם מספר כיתות קטן (כ-10) ליוצאי מדינות המערב, וכן כמה עמותות פרטיות המכשירות מועמדים לקראת גיורם. רובן מקבלות תמיכה (לא תקצוב) מאגף הגיור.

במידה מסוימת תחום ההכנה חשוב מהשלב הסופי של העמידה לפני בית הדין. ההכנה היא המכשירה את המועמד להיות גר של אמת, לעומת ההופעה בבית הדין, אשר בה הדיינים רק צריכים להתרשם אם המטרה הושגה. לא בכדי החליט בשעתו הרב שלמה גורן, מייסד הגיור בישראל, להקדיש את רוב זמנו להכשרת המתגיירים. הוא נהג לראיין אישית את רובם (כ-200 בשנה) בתחילת התהליך ובסופו ואף היה מבקר בכיתות. את הגיור עצמו הוא השאיר לבית הדין ובדרך כלל לא השתתף בו. בחלוף השנים התהפכה המגמה ותפקידו של בית הדין הועצם. רוב העיסוק הציבורי והתקשורתי הוקדש לנושא הדיינים ומעט מאוד תשומת לב ניתנה לתהליך ההכשרה.

המכון המשותף ללימודי היהדות והצלחתו החלקית

המכון הוא הגוף הגדול ביותר בתחום ההכנה לגיור. הוענק לו מעמד ייחודי בהחלטת ממשלה שהגדירה אותו "כזרוע ביצוע ייחודית של הממשלה בתחום ההכנה לגיור".¹⁶⁶ המכון פועל כחברה בת של הסוכנות היהודית ("החברה הארצית לחינוך, פיתוח וקליטה בע"מ"), והגדרתו המיוחדת כזרוע הביצוע של הממשלה נועדה – כפי שהסביר מבקר המדינה – "להקנות לו פטור ממכרז לכל תקופת פעילותו, וההתקשרות עמו נעשית באמצעות חוזה לרכישת שירותים".¹⁶⁷

165 החלטת ממשלה מס' 3610, 5.4.1998.

166 החלטת ממשלה 2/3155 (לעיל הערה 20).

167 מבקר המדינה (לעיל הערה 31), עמ' 163.

לאורך כל שנות פעילותו קיבל המכון – כאמור, ללא מכרז – תקציבים גדולים מהמדינה למימון פעילותו. בשנת 2011, לדוגמה, הועברו אליו כ-19 מיליון ש"ח, שהם כ-60% מהתקציב בפועל של אגף הגיור לשנה זו (כ-32 מיליון ש"ח), נוסף על כ-5 מיליון ש"ח המגיעים מתקציב הסוכנות היהודית למימון הגיור בצה"ל. למרות תקציבים נדיבים אלו רק כ-30% מכלל תלמידיו הלא-יהודים התגיירו בסופו של דבר, בהשוואה לגופים אחרים שבהם שיעורי ההצלחה היו גבוהים יותר: מנתונים שהוצגו בוועדת חלפון (2007) עולה שממוצע ההצלחה (תלמידים שקיבלו תעודות המרה) של תלמידי העמותות הוא 65%, לעומת הממוצע של תלמידי המכון (כ-35%).¹⁶⁸ אציין כי במסגרת מחקר זה לא היו לי הכלים להשוות בין נתוני הגופים הפועלים כיום, מה גם שאנשי המכון מסכימים שמדיניות גיוס התלמידים של המכון אינה מכוונת דווקא למעוניינים להתגייר. בתשובת המכון למבקר המדינה נכתב שהמכון "הוקם על מנת להנגיש את היהדות לכל מי שמתעניין ולו התעניינות קלושה בגיור, בלא מסננת בפתח כיתותיו. ממילא ברור, שמספר המעוניינים בגיור בסופו של יום, בכיתות המכון, הינו תוצר של הצלחה של הנגשת היהדות לאוכלוסיות שולוא המכון לא היו בוחנות את הגיור בשום גוף פרטי אחר".¹⁶⁹

בראיונות שערכתי עם גורמים שונים במערך הגיור עולה גם הטענה שבין המכון לחלק מדייני הגיור שוררים יחסים לעומתיים שאינם משפיעים לטובה על הצלחת התלמידים. בעבר הגיעו הדברים עד כדי מהלך דרמטי של החרמת בתי הדין בשנת 2007 למשך כמה חודשים. במכתבו של פרופ' בנימין איש שלום, יו"ר המכון, לראש הממשלה אהוד אולמרט קבל הלה על "שמדיניותו המתונה של הרב דרוקמן אינה מיושמת בבתי הדין ושאינו ביכולתו לממש את סמכותו". "לאור חומרת המצב והמבוי הסתום אליו נקלעה המערכת", הודיע איש שלום לראש הממשלה, "החליטה הנהלת המכון ללימודי היהדות להקפיא כל שיתוף פעולה עם בתי הדין לגיור".¹⁷⁰ במרוצת השנים טענו ראשי המכון בוועדות הכנסת

168 מכתב מארז חלפון, מנכ"ל משרד הקליטה, למלכיאל בלס, משנה ליועץ המשפטי לממשלה, 17.9.2006.

169 מבקר המדינה (לעיל הערה 31), עמ' 164.

170 מכתבו של פרופ' בנימין איש שלום לראש הממשלה אהוד אולמרט, רה-ארגון במערכת הגיור: הצעת המכון ללימודי היהדות, 22.3.2007. ראו עוד, נעמי מי עמי, סוגיית הגיור בישראל, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, יוני 2007, עמ' 5-6.

ובפורומים שונים נגד הדיינים על מדיניותם המחמירה והתנכלותם לתלמידיהם. הללו, מצדם, טענו על חוסר שיתוף פעולה מצד המכון ועל שהוא אינו נותן הכנה מספקת לתלמידיהם.¹⁷¹

ראשי המכון דוחים את הדברים הללו מכול וכול. לטענתם, הליך ההכנה נעשה כראוי על פי כל כללי בתי הדין שעל פיהם מדריכים את המורים ואת התלמידים. נוסף על כך, ההצגה כאילו נעשית הוצאה כספית מופרזת אינה נכונה, שכן חלק הארי של התקציב (כ-75%) מופנה לגיור הצבאי, היקר משמעותית משום שהוא כולל אש"ל מלא לכמה חודשים. על אלו יש להוסיף, לטענת המכון, שהליך הגיור הצבאי מתחיל בקורס "נתיב", שאינו מוגדר על ידי הצבא קורס גיור אלא קורס לזהות יהודית, ועל כן לא הוגן למנות את המשתתפים בו כמי שהתחילו ולא סיימו קורס גיור. בין בכך ובין כך, מסקנת הדברים היא, כפי שהעיר המבקר, ש"חלקו העיקרי של התקציב [של אגף הגיור] מממן לימודים של תלמידים שלא לומדים לשם גיור, וחלקם לא מסיים בסופו של דבר את הליך הגיור".

תחרות בתחום הגיור: מעמד העמותות הפרטיות המכילות לקראת גיור

בשנים 2004-2008, כאשר תחום ההכנה לגיור היה מופקד בידי משרד הקליטה, הופעלה תכנית "שמים פתוחים" שעודדה עמותות פרטיות להיכנס לתחום. מדיניות זו התבטאה בהקצאת תמיכות נדיבות שהגיעו עד לכדי 90% מפעילותן של אותן עמותות. בסיכומו של דבר קבעו ראשי משרד הקליטה שהתכנית השיגה את מטרתיה: העמותות הרחיבו את מעגל המתגיירים, ושיעור ניכר מבוגריהן סיימו את התהליך בהצלחה, דבר שהתבטא בעלייה (מתונה) במספר המתגיירים. מצב זה השתנה החל משנת 2008. בעקבות המעבר הממושך ממשרד הקליטה למשרד ראש הממשלה, שנפרס על פני כשנתיים (2008-2010), לא הועברו כספי התמיכות במועד, ועמותות רבות נאלצו להפסיק את פעילותן. כך, בעוד שבשנת 2008 זכו 9 עמותות בתמיכת משרד הקליטה, בסכום כולל של 4,042,889 ש"ח, בשנים 2009-2010 הצטמצם מספר העמותות ל-3-4 בלבד.¹⁷²

171 ראו לדוגמה בדיון הוועדה לבחינת מבנה ארגוני כולל באיגום המשאבים בנושא הגיור בישראל (ועדת חלפון), 7.5.2007.

172 המשרד לקליטת עלייה, "רשימת מוסדות ציבור מקבלי תמיכות בידי משרד הקליטה", דין וחשבון שנתי לשנת 2008, ספטמבר 2009 (מופיע באינטרנט), עמ' 40-43; ודו"ח דומה לשנת 2009.

כבר בשנת 2011 התריע דוח הגיור של מכון "עתים" מפני מגמה זו
השלכותיה. על פי הדוח –

עם המעבר למשרד רוה"מ הוקפאו כספי התמיכה לעמותות
המכינות לגיור [...] כתוצאה מחוסר התקצוב נסגרו חלק
מהעמותות דוגמת אולפני קליטה שומרון, אולפן הגיור בשדה
אליהו ועוד. מספר עמותות עברו לפעול תחת המכון ללימודי
היהדות או תחת משרד החינוך ואחרות צמצמו את היקף פעילותן
באופן משמעותי.¹⁷³

עם השלמת המעבר למשרד ראש הממשלה (2010) עדיין לא הוסדרו נוהלי
התמיכה בעמותות. דוח מבקר המדינה 2013 מצא שבשנים 2009-2012 "הליכי
הטיפול [בתמיכות הכספיות בעמותות הפרטיות] התארכו מעל ומעבר למועדים
המאוחרים ביותר לביצוע שנקבעו בנוהל התמיכות, וגרמו לעיכוב ניכר בהעברת
התמיכות למכונים".¹⁷⁴

בשנים האחרונות נסב עיקר המאבק בנושא על מימון עמותת הגיור "עמי".
"עמי", המופעלת על ידי עמותת ישיבת ההסדר "אור עציון", החלה את פעילותה
בתחום הגיור בשנת 2009, ומאז היא הולכת ומכפילה את שיעור הלומדים
והמתגיירים במסגרתה. על פי נתונים שנמסרו לי על ידי ראש העמותה, בשנים
האחרונות לומדים במסגרתה למעלה מ-1,500 תלמידים בכל שנה, מספר שווה
לתלמידי המכון.

למרות הצלחותיה המוכחות בתחום הגיור סבלה העמותה, לטענת מנהליה,
מהיעדר תמיכה רצופה מצד אגף הגיור. כך למשל, לטענתם, אגף הגיור החליט
לקצוב את התמיכה בתלמידים לשנת לימודים אחת ולא להעביר תשלומים
לתלמידים המבקשים להאריך את לימודיהם כדי להצליח בבית הדין.¹⁷⁵

- 173 מכון עתים, דו"ח הגיור לקראת חג השבועות התשע"א-2011, עמ' 10-11.
174 מבקר המדינה (לעיל הערה 31), עמ' 164-166.
175 מכתב מאת נפתלי קנדרל ליהודה וינשטיין, היועץ המשפטי לממשלה, "הנדון:
התנהלות בלתי סבירה של ועדת התמיכות במשרד ראש הממשלה / אגף הגיור",
10.6.2013; נפתלי קנדרל, "החיק הקר של היהדות: לשבור את מונופול הגיור",
ynet, 12.6.2013.

רוח "עתים" ורוח מבקר המדינה 2013 התריעו מפני פגיעה נוספת בעמותות הפרטיות. המידע שנמסר באתר האינטרנט של אגף הגיור היה על אולפני המכון ללימודי היהדות בלבד, "מהלך שתורם אף הוא לצמצום בפעילותן של העמותות השונות העוסקות בגיור". בתשובתו למבקר טען מנהל אגף הגיור שהוא רואה במכון "זרוע ביצוע של החלטת הממשלה" ועל כן באתר משרדו תוכוון ההרשמה באופן ישיר רק למכון, אם כי לאור דרישת המבקר "תצוין האפשרות לפנות גם לגופים אחרים המכינים לגיור ותהא הפניה לאתרי אינטרנט שלהם",¹⁷⁶ דבר שאכן בוצע בתוך זמן קצר. עם זאת, עדיין נשמעו טענות מצד עמותות שונות על סחבת בהעברת התשלומים אליהן ועל הפניית הפונים הטלפוניים למכון ולא ליתר הגופים.¹⁷⁷

יש הטוענים שהמדיניות הריכוזית שהוביל האגף בשנים האחרונות וחסר העידוד לפעילות של העמותות הם הסיבה העיקרית לירידה במספר המתגיירים משנת 2010 ואילך. כאמור, הנתונים שבידי אינם מספקים על מנת להתמודד עם ביקורת נוקבת זו, מה גם שלמיטב ידיעתי בעיות אלו נפתרו במידה רבה עם מעבר אגף הגיור למשרד הדתות, שכן סגן השר בן דהן פעל לשינוי ולתמיכה רצופה בעמותות. בחודשים האחרונים לפעילותו הוא אף חתר להגדלת התחרות בין הגופים המכינים לגיור.¹⁷⁸

עם זאת נדמה כי טרם נקבעה מדיניות עקרונית – אם על המדינה לחתור לביזור ולתחרות או שמא יש לאגם את כל הגופים תחת מטרייה ניהולית אחת בניצוחו של המכון ללימודי היהדות.

176 משרד ראש הממשלה, הערות ראש הממשלה לרוח מבקר המדינה א63, מאי 2013, עמ' 56.

177 הדברים אושרו בכמה ניסיונות שערכתי בשעתו לצורך מחקר זה. במרץ 2013 ענתה לי המוקדנית ב"מוקד הגיור" שהם "עובדים רק עם המכון ללימודי היהדות". בתשובה לפנייה דומה לאחר כמה חודשים (בנובמבר 2013) מסרה לי המוקדנית מספר טלפון שהתברר כמספר הטלפון של המכון ללימודי היהדות. במרץ 2014 נענית בתשובה שאפשר לפנות לכל הגופים המצוינים באתר האגף והמוכרים על ידם, אולם, לדברי המוקדנית, "הם עובדים בעיקר עם המכון".

178 ראו למשל המשרד לשירותי דת, טיוטת מבחנים למתן תמיכות של המשרד לשירותי דת למוסדות ציבור העוסקים בפעולות הכנה לגיור, 1.7.2014. למיטב ידיעתי טיוטה זו, שכרכה את התמיכה בגידול במספר התלמידים וביצירת מפגשי חשיפה ושיווק, לא יצאה לבסוף לפועל.

ביזור או ריכוז של מערך ההכנה לגיור?

מנהל אגף הגיור הקודם שמואל (מולי) יסלזון ניסה לקדם בשנת 2013 מודל שלפיו העמותות הפרטיות תפעלנה תחת ניהולו של המכון אבל תובטח להן אוטונומיה חינוכית מלאה. הנימוקים לריכוז מערך ההכנה לגיור הם: בתחום כה רגיש מבחינה ציבורית לא ראוי שגופים יתחרו זה בזה; הענקת חסות אחת לכל הגופים תאפשר מערך פרסום ושיווק אחיד לכולם וממשק אפקטיבי יותר עם עיריות ועם מנהלים קהילתיים, שלא יצטרכו להידיין עם כמה ארגונים בעת ובעונה אחת; במבנה כזה תוכלנה העמותות לזכות בתקצוב מלא ומורים יוכלו להגדיל את אחוזי העסקתם.

להערכתו אין תחליף לתחרות ולעידוד היוזמה הפרטית בתחום הגיור. כיום ישנן מעט מדי עמותות הפועלות בתחום זה, ויש להגביר את פעילותן ולעודד את כניסתם של גופים נוספים, ובכלל זה העמותות שפעלו בעבר בהצלחה אך נסגרו בגלל חוסר תקציב. זוהי הדרך היחידה להמרצת הפעילות, ליוזמות חדשות ולגידול במספר התלמידים והמתגיירים. כמו בכל תחום אחר (ובכלל זה בתחומים חינוכיים!), רק תחרות חופשית יוצרת תמריץ להתפתחות, לפנייה לקהלים חדשים ולהגדלת מספר הלומדים. רק ביזור ימנע את התקבעות המערכת ויבטיח שעמותות נוספות תבאנה עמן רוח חדשה לתחום ההכנה לגיור.

מוצע אפוא לבטל את מונופול המכון בתחום האזרחי ולקבוע כי אגף הגיור יתקשר חוזית, שווה בשווה, עם כל הגופים המכינים לגיור. במקום בתמיכות יזכו כל העמותות בתקצוב מלא, שכן הן מספקות את אותו השירות כמו המכון. המדינה מצדה תוכל לדרוש מהן סל שירותים מקיף. המכון ללימודי יהדות ימשיך לתפקד כגוף המייצג את הזרמים השונים¹⁷⁹ ומעמדו המיוחד יבוא לידי ביטוי בתחום הגיור הצבאי. שם, עקב חוסר היכולת ליצור תחרות, הוא ימשיך להחזיק במונופול מלא על תהליך ההכנה לגיור. הצעה להחלטת ממשלה ברוח זו מופיעה בנספח 1.

179 דברים אלו אמורים למרות פסיקות בג"ץ הקובעות שעל המדינה לרשום מתגיירים שעברו בישראל תהליך גיור לא-אורתודוקסי ושעל המדינה לממן את מסגרות ההכנה שלהן לגיור (בג"ץ 11585/05 התנועה ליהדות מתקדמת נ' המשרד לקליטת עלייה, תק-על 2009, [2009] 2075, [2009] 2075), וזאת למרות שתפותן במכון.

התמודדות עם בעיית הנשירה

כפי שעולה מן הלוחות הקודמים, בישראל ישנם למעלה מ-25 אלף איש שהחלו בתהליך הגיור אבל לא השלימו אותו. סך כל הנושרים עולה על מספר המתגיירים! המחקר מגלה סיבות מגוונות לנשירה, ויש לתת עליהן את הדעת כדי להביא לפתרון.

ברוב אולפני הגיור, האחריות לליווי המתגייר מסורה בידי המורה. המורה אמור למצוא למתגייר משפחה מלווה ולעודדו לחזור ולהופיע לפני בית הדין אם נכשל בפעם הראשונה. עם זאת, התשלום למורים נעשה על בסיס ההוראה בלבד, והם אינם מתוגמלים על עבודה נוספת או על הצלחת תלמידיהם בבית הדין. המורים גם אינם מתוגמלים על ההופעה בבית הדין, החיונית להצלחת תלמידיהם. ישנם כמובן מורים העושים עבודת קודש בעניין, אולם מדובר ב"הגדלת ראש" מעבר לתפקיד שעליו הם מקבלים שכר.

מעבר לכך ישנן בעיות אישיות רבות. העובדה ששעות הלימוד מתקיימות בערבים – לעתים במרחק לא מבוטל מבית התלמיד – נוסף על הקושי למצוא שירותי שמרטפות להורים לילדים קטנים ולממנם, מקשה מאוד על התלמידים להתמיד בלימודים, הנמשכים זמן כה רב. לימודי הגיור אמנם אינם כרוכים בתשלום גבוה (המכון אינו גובה כל תשלום. העמותות הפרטיות גובות תשלום מינמלי), אולם הנטל הכלכלי הכרוך בלימודים הוא משא כבד מדי בעבור תלמידים רבים.

פתרונות לבעיות הנשירה

ליווי אישי

יש לחתור להגיע למצב שבו ניתן ליווי אישי לכל מועמד המעוניין בכך. המלווים האישיים יסייעו למתגיירים, החל באיתור הכיתה המתאימה, עבור בהתמודדות עם הבעיות המתעוררות במהלך הלימודים וכלה בהופעה לפני בית הדין. המלווים אף יוכלו לסייע למתגיירים באיתור רשם נישואין עם תום התהליך.

עדכון גופי ההכנה לגיור

במצב הנוכחי אין דיווח לגוף ההכנה במקרה שתלמיד לא עובר בדיון בבית הדין. על כן מוצע כי בית הדין יעביר דיווח שוטף גם לגוף ההכנה על מנת שהממונה מטעמו על ההתמדה יוכל לסייע לתלמיד להגיע שוב לבית הדין.

מלגות סיוע

ראוי לבחון את הדרכים לאפשר מתן מלגות סיוע בעבור החזרי נסיעות, שירותי שמרטפות וכדומה על בסיס קריטריונים חברתיים-כלכליים ברורים. סיוע כספי זה, שצריך להגיע מגורמים פרטיים ולא מהמדינה, יוכל לסייע למספר רב של תלמידים הפורשים מן הלימוד בעיקר בגלל הקושי הכלכלי הכרוך בו.

תכנית גיור אישית

רעיון נוסף הוא תכנית גיור אישית. תכנית זו הייתה אחד ממפעלי הדגל של "עמי", ובמסגרתה הוצמד לתלמיד מורה פרטי שהכינו לקראת הגיור בקצב המתאים לו. תכנית ייחודית זו נתנה מענה לתלמידים שלא מצאו את מקומם במסגרות הלימוד הרגילות בגלל זמני הלימוד בכיתות, המיקום הגאוגרפי, הרצון בשמירה על הפרטיות (במיוחד בכל הנוגע לירוענים) ובעיות לימודיות שונות. למרות הצלחתה הגבוהה של התכנית (קרוב ל-100% מתגיירים בפועל) החליט אגף הגיור לבטלה, וסעיף "חונכות אישית וליווי משפחות" הוצא מכללי התמיכות החל משנת 2012.¹⁸⁰ עמותת "עמי" לא הפסיקה את פעילות הגיור האישי, וכדי לממן את הפרש ההוצאה עלה מחיר התכנית האישית מכמה מאות שקלים לכ-1,200 ש"ח לחודש (מחיר לקורס המתחלק במספר הלומדים). בתשובה למבקר המדינה בעניין זה הסביר אגף הגיור "שהסיבה העיקרית להפסקת התמיכה במסלול הליווי האישי היא חוסר היכולת לפקח עליו, כיוון שמדובר בשיעורים פרטיים שאינם ניתנים בזמנים קבועים ובמקומות קבועים, אלא במסגרת אישית בין המורה למתגיייר".¹⁸¹

180 לעומת סעיף 7 במבחני התמיכות לשנים 2010-2011:

(א) חונכות למתגיייר וליווי משפחות ייעשו בידי חונך ומלווה בקהילה באמצעות הארגון; (ב) תמיכה לחונכות ולליווי משפחות תינתן לתקופת פעולות ההכנה לקראת גיור, ובלבד שהיקף החונכות והליווי 3 שעות בשבוע לפחות; (ג) החזר הוצאות הנסיעה לחונך ומלווה הפועל במשך 12 שעות בחודש לפחות – עד מחצית עלות כרטיס נסיעה ציבורית "חופשי חודשי".

סעיף זה הוצא ממבחני התמיכות החל משנת 2012.

181 מבקר המדינה (לעיל הערה 31), עמ' 184.

אכן אין להעלות על הדעת תמיכה בכל אדם פרטי המעוניין ללמד את חברו לקראת גיור. אולם טענה זו אינה יכולה לשמש נימוק לפגיעה ביצירתיות ובניסיונות לאתר תלמידים נוספים, כפי שכתב מבקר המדינה:

לדעת משרד מבקר המדינה, על אגף הגיור לבחון את הצורך במסלולים חלופיים למתגיירים שהמסגרת הכיתתית אינה מתאימה להם, לבדוק את יתרונותיה ואת חסרונותיה של כל אחת מהשיטות ולהחליט אם לפעול לקידומן כדי להגדיל את מספר המתגיירים. כל זאת מתוך שמירה על כללי המינהל התקין הכוללים בקרה ופיקוח נאותים.¹⁸²

למיטב ידיעתי המדיניות המעודכנת של משרד הדתות כעת היא הכרה במסלול הגיור האישי, אך מערך הגיור אינו מממן מסלול זה. ראוי לשקול מדיניות זו מחדש.

חוסר היציבות של מערך הגיור: הצורך בהקמת מערך הגיור כיחידת סמך עצמאית במשרד ראש הממשלה

אחת הבעיות של מערך הגיור היא חוסר יציבות. המעברים התכופים שלו ממשרד אחד למשנהו – מבתי הדין הרבניים למשרד הקליטה, למשרד ראש הממשלה, למשרד הדתות ולאחרונה בחזרה למשרד ראש הממשלה – פוגעים בעצמאותו הכלכלית וביכולתו לתפקד כיאות ועל פי תכנית אסטרטגית.

בהחלטת הממשלה משנת 2008 נקבע כי "מערך הגיור במשרד ראש הממשלה יוגדר במסגרת יחידת סמך במשרד ראש הממשלה, אשר תטפל בכל נושאי הגיור, במבנה ארגוני חדש (להלן: "מערך הגיור"). שירותי ייעוץ משפטי, חשבות, ותמיכה אדמיניסטרטיבית יינתנו על-ידי משרד ראש הממשלה".¹⁸³ ברם החלטה זו לא יושמה.

כעת, עם חזרתו של הגיור למשרד ראש הממשלה, יש ליישם בהקדם את החלטת הממשלה ולהקים את הגיור כיחידת סמך עצמאית במשרד שביכולתה

182 ש.ם.

183 החלטת ממשלה 20/3155 ע2 (לעיל הערה 20).

לשמור על תקציביה ועל כוח האדם שלה מתוך חתירה לכונן את מעמדה כגוף א-פוליטי שיכול לבנות וליישם אסטרטגיית גיור מקיפה לישראל.

מדיניות אגף הגיור – מסקנות והמלצות ביניים

1. אחת הטענות המרכזיות במסמך זה היא שאי-אפשר לתלות את אי-הצלחת הגיור רק במדיניות של בתי הדין המיוחדים לגיור. ללא תכניות חדשניות לגיוס תלמידים ולמניעת נשירה לא יתחולל מהפך בגיור, גם אם יונמך רף הדרישות הדתיות של בתי הדין.
2. במשך שנים ארוכות נותרו פעילויות הכנת המתגיירים, ליווים והסיוע להם כשהיו. קשה למצוא רפורמות ופעילויות פורצות דרך שמטרתן פנייה לקהלים חדשים, גיוס תלמידים נוספים ומניעת נשירת מועמדים קיימים. מעט היוזמות החדשות, דוגמת "הגיור האישי", נפלו בסבך הבירוקרטיה והמריבות הפנימיות.
3. ישנן בעיות רבות שעוד לא זכו לטיפול נאות בתחום ההכנה לגיור והן חלק בלתי נפרד מחוסר ההצלחה. אפשר למנות בהן את הנצחת המונופול של המכון המשותף ללימודי היהדות, דבר שהקשה על כניסת גופים חדשים שיעשירו את המערכת ברעיונות חדשים ויצירתיים.
4. מוצע לבטל את שיטת התמיכות ולעבור לשיטת התקשורת ישירה עם כל הגופים העוסקים בגיור, למעט בתחום הצבאי, שבו מוצע להשאיר את המונופול של המכון ללימודי היהדות בתחום ההכנה לגיור.
 - א. יש לבחון יצירת תכנית לליווי אישי שתיתן מענה לבעיות אישיות המתעוררות בתהליך והמתמודדת עם שיעורי הנשירה הגבוהים. ראוי למצוא את הנוסחאות שיעודדו את המורים לשמש גם מלווים למתגיירים מעבר לשעות ההוראה, לעדכן את גופי ההכשרה אם התלמידים לא הצליחו בגיורם ובמיוחד למצוא דרך להמשך הליווי של המועמדים שלא הצליחו לסיים את הליך הגיור. ראוי

אף לשקול בחיוב תמיכה כלכלית בתלמידים המתקשים לשאת
בנטל הלימוד הממושך.

ב. עם חזרתו של מערך הגיור למשרד ראש הממשלה מוצע לכונן
את האגף כיחידת סמך עצמאית ולבנות ולקדם את הגיור מתוך
ראייה רחבה וא-פוליטית.

החברה הישראלית ויחסה לגיור

כפי שהסברתי, התחושה של מרבית העולים וילדיהם, שאין צורך להתגייר כדי
להשתלב בחברה הישראלית, משמשת חסם מרכזי נוסף. כדי לשנות מצב זה יש
לנתח את יחסה של החברה הישראלית לסוגיית הגיור והעולים הלא-יהודים.

לא צריך גיור

יחסה של החברה הישראלית לגיור מורכב. מצד אחד, הגישה הרב-תרבותית
המאפיינת חלקים גדולים בה מאפשרת לכל קבוצה לשמור על ייחודה. "כתוצאה
מכך", כותב זאב חנין, "החברה הותיקה התחילה לתפוס את סוגיית הלא-יהודים
בקרב הבאים מתוקף חוק השבות כבעיה פנימית של הקהילה 'הרוסית' עצמה.
כל עוד בעיה זו לא מקבלת צביון פוליטי מובהק (והיא לא, לפחות עד עכשיו),
החברה הותיקה לא מוצאת סיבות להתערבות של ממש".¹⁸⁴

זאת ועוד: לא מעט אינטלקטואלים ואנשי ציבור טוענים שאין כל צורך
בגיור, מכיוון שלא-יהודים ממוצא יהודי הנטמעים בחברה היהודית הם יהודים
וישראלים לכל דבר ועניין. "אם אנשים אלה אינם שייכים לאותו עם שהרוב
היהודי בישראל שייך אליו, לאיזה עם הם כן שייכים?", שואל אלכס יעקובסון.
"את האזרחות של המדינה היהודית הם קיבלו בכואם ארצה. [...] מה שנותר הוא
רישום הלאום במרשם התושבים במשרד הפנים; מגווח לטעון שזה מה שקובע

184 חנין (לעיל הערה 8).

זהות לאומית".¹⁸⁵ דברים דומים כותבים אקדמאים, פוליטיקאים ועיתונאים דוגמת אמנון רובינשטיין, אברהם פרוז, יוסי ביילין ומנחם בן. לדידם, כישלון מדיניות הגיור – שעליו הם מברכים – מוכיח ש"המציאות חזקה מהרבנים" ושבישראל ישנה כיום זהות לאומית יהודית-ישראלית חילונית הכוללת גם אנשים שאינם יהודים על פי ההלכה. דברים אלו משתלבים היטב עם העובדה שהוזכרה לעיל: גיבוש זהות ישראלית הוא אחד החסמים המשמעותיים בפני הגיור.

תמיכה המביאה לפגיעה בגיור

למרות האמור לעיל, המחקר מלמד שמרבית החברה הישראלית אינה מקבלת לגמרי את העולים הלא-יהודים. ככל שהמסגרת החברתית הופכת אישית ואינטימית יותר, ניכרת הסתייגות הולכת וגוברת ממי שאינם יהודים על פי ההלכה. סקר המכון הישראלי לדמוקרטיה (2009) מצא כי 64% מהאוכלוסייה הוותיקה בישראל אינם מוכנים להיקשר בקשר משפחתי עם מי שאינם יהודים. נתונים אלו נכונים גם כלפי עולים לא-יהודים יוצאי ארצות הברית, כך שההסתייגות אינה מובחנת דווקא לעולים מחבר המדינות.¹⁸⁶ נתונים אלו עולים בקנה אחד עם מחקרים שנעשו בעשורים הקודמים שלפיהם החברה הישראלית פתוחה בשיעור גבוה לנישואין עם עולים, אולם לרוב מוצק (למעלה מ-70%) חשוב "שהילדים שלי יתחננו עם יהודים".¹⁸⁷ רוב זה קיים גם בחברה החילונית, ובכלל זה בקרב אנשים המגדירים עצמם כ"אינני שומר [מצוות] כלל". קבוצות מיקוד שונות הראו שהגורם המרכזי המביא אנשים לתמוך בעידוד הגיור הוא הפחד מפני התבוללות והרצון לשמר את צביונה היהודי של מדינת ישראל. ללא הגיור, הסבירו כמה אנשים, "נהפוך להיות אמריקה, שהיא מדינת מהגרים". לכן

185 אלכסנדר יעקובסון, "המציאות חזקה מהרבנים", הארץ, 8.7.2009; Alexander Yakobson, "Joining the Jewish People: Non-Jewish Immigrants from the Former USSR: Israeli Identity and Jewish Peoplehood," *Israel Law Review* 43 (2010), pp. 218–239.

186 מדר הדמוקרטיה (לעיל הערה 58), עמ' 80.

187 שלומית לוי, חנה לוינסון ואליהוא כ"ץ, אמונות, שמירת מצוות ויחסים חברתיים בקרב היהודים בישראל, ירושלים: מכון גוטמן למחקר חברתי שימושי, 1993, עמ' 76, ונספחים ג'–12, ד'–12.

"חייבים כאן רוב יהודי אם רוצים לשמור על המדינה הזו. לשמור על דמוגרפיה יהודית".¹⁸⁸

בסקר כללי של אוכלוסיית ישראל עולה ש"56% מהיהודים הוותיקים סבורים שיש לעודד עולים שאינם יהודים לעבור גיור".¹⁸⁹ פילוח כלל האוכלוסייה לקבוצות מלמד שאפילו הקבוצה האדישה ביותר לנושא, המכונה באחד המחקרים "צעירים אוניברסליים", תומכת בשיעור של 40% בקידום הגיור.¹⁹⁰ סקר עיתון הארץ מצא כי גם 57% מהחילונים ענו כי "חשוב לי שבן הזוג יעבור גיור בהנחה שהתאהבתי באדם מדת אחרת", ו-64% מהם ענו בחיוב לשאלה "אם היית בוחר היום בן זוג, האם היית נמנע ממערכת יחסים עם בן זוג מדת אחרת?".¹⁹¹ גם המעורבות הפוליטית של צמרת השלטון הישראלי בנושא מבטאת הסכמה רחבה על הצורך בגיור. הדבר בא לידי ביטוי בעשרות דיונים ציבוריים שהוקדשו לנושא בעשור האחרון. יו"ר הסוכנות לשעבר זאב ביילסקי טען שהמציאות של מאות אלפים שאינם יהודים "מהווה פצצת זמן וסכנה לאומית וחברתית, המאימת על כל אחד ואחת מאתנו כאן במדינת ישראל". בדומה התריע אפרים הלוי, ראש המוסד לשעבר, שמדובר ב"איום קיומי", והשר יעקב נאמן אף הגדיל ואמר כי "משבר הגיור חמור מהאיום האיראני".¹⁹² גם אנשים המזוהים בדרך כלל כחילונים מובהקים תומכים בפומבי בקידום הגיור. העיתונאית טלי ליפקין שחק טענה שהגיור הוא "הצלת הציונות", ושופטת בית המשפט העליון (בדימוס), דליה דורנר התריעה שאם לא ימצא פתרון לבעיה, "כור ההיתוך שלנו יתמוסס".¹⁹³ גם

- 188 מכון כלים שלובים עבור משרד הקליטה באמצעות לשכת הפרסום הממשלתית, תוכנות ישראלים בנושא גיור, דצמבר 2007; הנ"ל, מוגש ללשכת הפרסום הממשלתית עבור משרד הקליטה, סיכום ממצאי מחקר בנושא גיור במגזר החילוני ובמגזר הדתי-ממלכתי, מאי 2008.
- 189 מדר הדמוקרטיה (לעיל הערה 58), עמ' 80.
- 190 מכון כלים שלובים (לעיל הערה 188).
- 191 ובכל זאת מעניין כי למעלה מ-54% מעולי חבר המדינות היו נמנעים ממערכת יחסים עם בן זוג מדת אחרת, אך רק ל-35% מהם חשוב שבן הזוג יעבור גיור ("סקר הארץ: 75% מהיהודים בישראל נגד נישואים בין-דתיים", הארץ, 22.8.2014).
- 192 זאב ביילסקי, "בית הדין דוחף להתבוללות", ynet, 4.5.2008. ראו גם קובי נחשוני, "השר נאמן: משבר הגיור חמור מהאיום האיראני", ynet, 26.5.2009; אפרים הלוי, "גיור עכשיו", ידיעות אחרונות, 25.4.2010.
- 193 טלי ליפקין שחק, "זמן יהודי", nrg מעריב, 7.2.2008.

חברי הכנסת יאיר לפיד ושלי יחימוביץ ביטאו בפומבי את הסתייגותם מנישואי ילדיהם ללא-יהודים. לפיד אמר: "אני חושב שהעם היהודי הוא קטן, אני חושב שיש לנו מורשת, אני חושב שצריך לשמור עליה, וזה מפריע לי". למרות זאת הם הדגישו שאין ברבריהם הצדקה להפגנות כנגד נישואין שכאלו.¹⁹⁴ הבעיה היא שתמיכה ציבורית זו בגיור כרוכה בדרך כלל בהתקפות חוזרות ונשנות על הממסד הדתי. טענות על הקושי בגיור דוגמת "אני לא הייתי מסוגל להתגייר בישראל", כדברי אריאל שרון, שכיחות בפי פוליטיקאים ואנשי ציבור החושבים כנראה שבכך הם מקדמים את פתרון הבעיה. בפועל התוצאה הפוכה. הביקורת הציבורית הרבה על הגיור מעצימה את תדמיתו השלילית וגורמת להרחקת מתגיירים פוטנציאליים. הביקורת חשוכה ונחוצה, אבל היא אינה יכולה לבוא במקום קריאה ברורה וצלולה לעולים לא-יהודים להתגייר, קריאה שטרם נשמעה עד כה מפי מנהיגי הציבור היהודי בישראל. קידום הגיור הוא אינטרס כלל יהודי, ועל מנהיגי החברה הישראלית מוטלת החובה ליצור את האקלים הציבורי שיעודד את אזרחי ישראל הלא-יהודים להתגייר.

החברה הדתית והגיור

לחברה הדתית יש אינטרס טבעי לכאורה לקדם את הגיור כדי למנוע התבוללות וכדי לשמר את מקום הדת כרכיב מרכזי בזהות הקולקטיבית. למעשה גישתם של דתיים רבים לנושא נעה בין היסוס להתנגדות. אדון בכך מנקודת המבט של שתי החברות הדתיות בישראל. אפתח בחברה החרדית ואמשיך בחברה הצינונית-דתית.

ההתנגדות החרדית לגיור

המגזר החרדי מציג את עצמו כמתנגד אידאולוגי לגיור הממלכתי. דוברי המגזר חוזרים וטוענים שלדעתם הגיור הנוכחי אינו עומד בסטנדרטים ההלכתיים

194 יש גם לומר שלפיד דיבר על "רונה, שהיא פרבוסלכית או קתולית", ולא על לא-יהודים שנשמעו בחברה היהודית: "אם בני היה מתחתן עם גויה זה היה מפריע לי" (שלמה פיוטרקובסקי, "שר האוצר בראיון לגלי ישראל: התבוללות מצערת אותי, אך הפגנת להב"ה היתה מכוערת", רדיו גלי ישראל, 18.8.2014).

הנדרשים ושמסודותיהם "יסרכו להכיר בגיורים שבוצעו מטעם המדינה"¹⁹⁵. רק לאחרונה יצאה חוברת חרדית (נוספת) נגד הגיורים הממלכתיים. היא פותחת בהצהרה:

תקוותנו היא שדבר זה יועיל לפקוח עיניים עיוורות, ולהאיר ולהבהיר את המצב העגום [...] ובעז"ה יועיל לפתרון נושא כאוב ונורא זה של התבוללות נרחבת בקרב כלל ישראל על ידי הטעיה ונתינת "הכשר" כוזב ו"תעודת יהודי" לרבבות רבבות גויים.¹⁹⁶

ההתנגדות החרדית לגיור נובעת מכמה גורמים: ראשית, הציבור החרדי נוטה להחמיר בסוגיות רבות, וגם בנושא זה הם אימצו את הגישות המחמירות בגיור שרווחו בקהילות ישראל ב-200 השנים האחרונות. מנקודת מבטם, כשם שאין להקל בשמיטה ואין לשרת בצה"ל, כך גם אין להקל בגיור. מעבר לכך, כפי שהסביר לי אחד העיתונאים החרדים הבכירים, הציבור החרדי מתעניין יותר ב"דירור" מאשר ב"גיור". החברה החרדית שקועה עד צוואר בבעיות הקיום שלה ואינה פנויה להתעסק בעומקן של בעיות החברה הישראלית בכללותן. ללא ההתעמקות הנדרשת, קל לפתח גישה שלילית.¹⁹⁷

זאת ועוד: דומה שהגישה השלילית כלפי הגיור נובעת מיחס שלילי עקרוני כלפי העלייה הלא-יהודית. חבר הכנסת שמואל הלפרט (אגודת ישראל) אמר, למשל, שמטרת "העלייה ההמונית של גויים" היא "לחזק את השלטון החילוני".¹⁹⁸ חבר הכנסת הלפרט אינו היחיד שהתבטא ברוח זו. לאחר האירוע

195 קובי נחשוני, "החרדים זועמים: עמאר הולך נגד הדיינים החשובים", ynet, 2010.2.1.

196 אלתר (לעיל הערה 142), עמ' 3.

197 מעניין להיווכח שהדמויות החרדיות המרכזיות המובילות את המאבק נגד הגיור הן דמויות רבניות הקשורות למסד הממלכתי. הרבנים אלישיב, אקסלרוד ושרמן כיהנו שנים ארוכות כדיינים במסד הרבנות הישראלי. אולי זו הסיבה לכך שהם הפנימו את החשיבה הממלכתית הרואה לנגד עיניה את כל תושבי המדינה ולא רק את המגזר החרדי. לאור זאת ייתכן שתהליכי ה"ישראליוזיה" שעוברת החברה החרדית לא יביאו בהכרח להתמתנות גישתה אלא דווקא לניסיונות לכפות גישה מחמירה על כלל החברה הישראלית (על תהליכי הישראליות בחברה החרדית ראו קימי קפלן, בסוד השיח החרדי, ירושלים: מרכז זלמן שזר, 2007).

198 "ח"כ הרב שמואל הלפרט", המודיע, 2008.7.9.

הטרגי שבו נרצחה משפחת עולים שלמה (משפחת אושרנקו) בידי עולה לא-יהודי אמר הרב פרץ, ששימש שר הקליטה (ש"ס) בראשית שנות התשעים, שיש להצטער על שלא שעו להזהרותו מפני העלאת לא-יהודים מרוסיה:

הזהרתי שהעלאת הגויים מרוסיה תיצור בעיות קשות מאוד שאי אפשר יהיה להתמודד איתם [...] לצערי הרב, הייתי כקול קורא במדבר. יש פה רוצחים, יש פה אנשים אנטישמיים שרודפים יהודים – במדינת ישראל. לצערנו הרב אין כיום מה לומר אלא שאנחנו קוצרים את פרי הבאושים של חולשת הדעת שתקפה אז את מדינת ישראל.¹⁹⁹

מעקב אחר העיתונות החרדית מתחילת שנות התשעים מלמד שהתבטאויות אלו אינן חריגות בחריפותן. כבר באותן שנים הזהירו עיתונאים חרדים רבים מפני "ערב רב" ו"מאות אלפי גויים שנטמעים בתוך עם-ישראל". העובדה שנישואי התערובת ברוסיה היו בין השאר תוצאה של החילוניות והאנטישמיות המיליטנטית של השלטון הקומוניסטי או העובדה שבמקרים רבים אותם לא-יהודים היו חלק ממשפחה יהודית והייתה להם זהות יהודית לאומית עמוקה לא זכו להתייחסות. להפך, התמונה העולה מעיון בעיתונות החרדית היא של התייחסות מכלילה לעולים הלא-יהודים. בהקשר של הגיור הם מכונים "אינטרסנטים ורמאים".²⁰⁰ הדבר המעניין הוא שלמרות הסתייגויות אלו החברה החרדית דווקא עוסקת בגיור, ובתנאי שהדבר נעשה הרחק מהעין הציבורית. יודעי דבר העידו בפניי על הדרכים שאפשר להתגייר בכתי דין חרדיים פרטיים בקלות יחסית, אף שגיורים אלו אינם מוכרים על ידי רשויות המדינה.²⁰¹ כמה וכמה גיורים מפורסמים

- 199 קובי נחשוני, "הרב פרץ: רצה אושרנקו – בגלל העלאת הגויים", ynet, 2.11.2009.
- 200 יאיר אטינגר, "אינטרסנטים ורמאים – כך כונו עולים מרוסיה בכנס חרדי על גיור", הארץ, 18.6.2009.
- 201 בעקבות התלהטות הרוחות בנוגע לגיור בשנה האחרונה העידו על הדברים בפומבי גם רבנים העוסקים בנושא. כך לדוגמה העידו הרבנים יעקב חרר, מעוזריו הקרובים של הרב עמאר (יעקב בצלאל חרר, "גיורים אכפת להם? זה הכל כסף, כסף, כסף!", בחדרי חרדים, 16.10.2010), וחיים אירם, מראשי המכון המשותף ללימודי היהדות (מוטי לוי, "הרב שרמן מתעקש: לא ביטלנו ולו גיור אחד", וואלה!, 26.5.2011).
באתר בחדרי חרדים חוזרות ונשנות טענות על גיורים פנימיים הנערכים ללא הקפדה

של עולי חבר המדינות נעשו בראשית שנות התשעים במהירות הבזק משום שהמתגיירים היו קרובי משפחה של רבנים חרדים חשובים.²⁰² "יש לי תחושה", העיד באוזניי אחד האנשים המכירים מקרוב את הגיורים בעולם החרדי, "שאם היה מדובר בהיכרות אישית ובקרבה משפחתית, בתי הדין היו מוצאים את הדרך לגייר את העולים מרוסיה".

הגיורים המקלים נעשים בחברה החרדית בצנעה ולכן הם מתנהלים על מי מנוחות. אולם ברגע ששאלת הגיור נדונה בהקשר ציבורי ופוליטי היא נתפסת כאיום תרבותי והנהגה החרדית מכריזה עליה מלחמה. אחת הפרשיות הידועות בהקשר זה נוגעת לגיורים שהתבצעו בבית הדין הרבני בירושלים בשלהי שנות התשעים. הרכב אחד, של הרבנים פישר, גולדברג ובצרי, המוכרים כגדולי תורה בעולם החרדי, נהג לגייר בוגרי אולפנים ציונים-דתיים. לאחר שהעיתון "יתד נאמן" חשף את קיומם של גיורים אלו וטען שמדובר בגיורים מקלים הותקפו הרבנים בראש חוצות. ההתקפה, שהובלה על ידי חצרו של הרב אלישיב, הסתיימה בהבטחת הרבנים האמורים שלא לעסוק עוד בגיור.²⁰³ העובדה שדיינים חרדים מובילים דוגמת הרבנים זלמן נחמיה גולדברג ושלמה דיכובסקי חזרו בהם מהסכמותיהם לספרו של הרב אמסלם בעקבות הלחץ החרדי שהופעל עליהם מעידה על כך שישנם רבנים חרדים בעלי גישה אוהדת לגיור אך הם מתקשים לבטאה בפומבי. "המאבק החרדי נגד הגיור אינו מובל אפוא רק מטעמים הלכתיים", הסביר לי אחד הרבנים שהיה מעורב בפרשיות אלו. לדבריו, מופרך יהיה לטעון שהדיינים החרדים שהוזכרו לא פעלו כהלכה. "זהו מאבק על יוקרה – גם בתוך החברה החרדית – מי מחזיק את מפתחות הכניסה לעם היהודי".

אחד הביטויים החריפים ביותר נגד מגמות כוחניות אלו יצא דווקא מפיו של רב ודיין חרדי. הרב ניסים בן-שמעון, אב בית הדין הרבני בתל אביב, כתב בפסק דין שעסק בשאלת ביטולי הגיור דברים קשים נגד חלק מעמיתיו הרבנים במגזר החרדי:

יטרה בתוך "החצר" החרדית. ראו לדוגמה שני פוסטים שהופיעו באתר זה ביום 21 בספטמבר 2010 תחת הכותרת "מתקפה ביתד נאמן נגד הרה"ר עמאר בנושא הגיור".
202 ראו לדוגמה רב אלבוים, "שברו את הכלים ולא מגיירים", ידיעות אחרונות, 19.6.1994.

203 "סג"ל, השקדן, פרקי מופת אודות יגיעה ופירות משקידתו בתורה של רבינו רשכבה"ג מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א, מונסי, ניו יורק: טוביאס, תש"ע, עמ' 214-215.

כמה מצער הדבר שהגענו למצב לא רק שזה פוסל דינו של זה, אלא זה פוסל דינו של זה. כאשר תלמיד חכם, רב-ראש ישיבה גאון-גדול הדור, שאינו הולך ב"תלם" ואינו פוסק כמו הרב שהחליטו שהוא הוא הפוסק ואין עוד מלבדו, אינו נקרא רב, אינו פוסק, כל פסקיו בטלים, לא רק הגיורים שמגיר. זאת ועוד, מאיימים על מי שחושדים בו שעלול לפסוק לא כרצונם, להוסיף את שמו ברשימת השרופים.²⁰⁴

בדומה לכך כתב הדיין אליהו אברג'יל, ראש אבות בתי הדין בירושלים, בהסכמתו לספרו של הרב חיים אמסלם, שלדעתו הפסיקה בדבר ביטול הגיורים תמוהה "ואין לה זיקה בהלכה". לדבריו, פסיקה זו מבוססת על "הלכות אחרות".²⁰⁵ גישה חרדית זו, הפוסלת את כל המעז לסטות מן הקו ההלכתי המחמיר, הפכה להיות חסם של ממש בקידום הגיור בישראל. כאשר הרב חיים אמסלם פרסם ספרים הקוראים להקלות בגיור, הוא הוחרם והותקף; כאשר הרב עובדיה יוסף הכשיר את הגיור בצה"ל, הופעלה נגדו מערכה כבדה שכללה איומים, פשקווילים והשמצות מצד עמיתיו החרדים האשכנזים.²⁰⁶ הדרך לקידום הגיור בחברה החרדית עוברת אפוא בהפחתת הפוליטיזציה של הנושא ובהחלשת האיום התרבותי שהוא מקרין על מגזר זה. אחת הדרכים להשגת מטרה זו היא להימנע מכפיית רשמי נישואין להכיר בגיורים ולהפנות את הגרים לרשמים אחרים. אני מאמין שחלקים נכבדים מהחברה ומהמנהיגות החרדית מעוניינים לסייע בקידום הגיור. זה יתאפשר רק אם המתח הפוליטי סביב הנושא יפחת.

- 204 מתוך פסק הדין שהכשיר את הגיור שנפסל על ידי בית הדין הרבני הגדול בראשות הרב שרמן: בית הדין הרבני האזורי תל אביב-יפו, תיק 369472/1, 2.9.2010.
- 205 הרב חיים אמסלם, זרע ישראל ומקור ישראל, ירושלים: מכון מקבץ נדחי ישראל, תש"ע. ראו גם את החוברת שהוציא, הנ"ל, וחיילים יגבר – בעניין גיורם של חיילים מזרע ישראל המשרתים בצה"ל, ירושלים: הכנסת, תש"ע.
- 206 יאיר אטינגר, "בלחץ רבנים אשכנזים, נסוג הרב עובדיה יוסף מההכשר הגורף שהעניק לגיורים בצה"ל", הארץ, 21.2.2011.

גישה המהוססת של הציונות הדתית לגיור

"בבסיסו ובמרכזו של פרויקט הגיור הממלכתי המדינתי, מצויה קהילה הציונית-דתית בישראל", כותבת האנתרופולוגית מיכל קרבאל-טובי. "כוח האדם אשר הקים, הניע ומתחזק למעלה מעשור את מפעל הגיור, מגיע משורותיה המגוונות של קהילה זו. כך במשרדי הממשלה, בבית הדין הרבני המיוחד לגיור ובמרבית אולפני הגיור, וכך גם בכוח האזרחי התומך במפעל דרך קהילות קולטות ומשפחות מלוות". אין משמע שחילונים אינם מעורבים במפעל הגיור. בלי התמיכה הפוליטית של המסד השלטוני, החילוני באופיו, ספק אם מפעל זה היה יוצא לדרך. "אולם", טוענת קרבאל-טובי, "בעיקרו, פרויקט הגיור הממלכתי מזוהה עם הציונות הדתית ונשען עליה".²⁰⁷

החיבור בין פרויקט לאומי לבין משימה דתית מתאים לכאורה היטב למשנה הציונית-דתית, אבל ניתוח מעמיק מלמד שרק חלקים מהציונות הדתית הסכימו לשאת את משא הגיור על כתפיהם. דוגמה מובהקת להתייחסות האמביוולנטית של הציונות הדתית לגיור אפשר למצוא בפרשת ביטול הגיורים.

כאמור, בשנת 2008 ביטל אחד ההרכבים של בית הדין הרבני הגדול את גיוריו של ראש מערך הגיור, הרב חיים דרוקמן. הייתה זו כמובן פגיעה אישית חריפה באחד מראשי רבני הציונות הדתית, אולם לא פחות מכך הייתה זו פגיעה במאות ובאלפי המתגיירים שהתגיירו במערכות הגיור הציוניות-דתיות. עיון מדוקדק בתגובות הסוערות לפסק הדין מלמד שמרבית ההזדעקות הציונית-דתית הייתה על כבודו של הרב דרוקמן ושל המגזר שבראשו הוא עומד ולא על כשרות הגיורים. בקול הקורא לאירוע המחאה המרכזי שאליו כונסו ראשי הישיבות והרבנים הציונים-דתיים נכתבו הדברים כמעט בפירוש:

מזועזעים וכואבים על הפגיעה בכבודו של ראש ישיבת ההסדר אור עציון ויושב ראש מרכז ישיבות בני עקיבא הרב הגאון הרב חיים דרוקמן שליט"א, שהיא פגיעה בכבוד תורה [...] אנו, תלמידיו

207 קרבאל-טובי, "הלאמת הגיור: גיור עולים לא יהודים כפרויקט לאומי", בתוך: שטרן ופישר (לעיל הערה 1).

ככניו, לא יכולים עוד להחריש. נתכנס כולנו להביע את תמיכתנו
ואהבתנו למורנו ורבנו, ולמחות על ביזוי כבוד התורה.²⁰⁸

במהלך הכנס אפשר היה להבחין שחלק מהדוברים אינם תומכים במפעל הגיור של הרב דרוקמן ושעיקר דבריהם מכוון לתמיכה אישית בו ולחיזוק המחנה הציוני-דתית, הסופג מהלומות חוזרות ונשנות מידי הרבנות החרדית.²⁰⁹ אמנם עצומה אחרת, שאורגנה על ידי ארגון "צהר", קראה "לחזק את מערך הגיור בישראל",²¹⁰ אולם עדיין קשה להשתחרר מהרושם שהתגובה הציונית-דתית לפסילת אלפי הגיורים הייתה רפה. ניתוח זה נשמע כבר תוך כדי סערת המאבק מפי הרב יובל שרלו, מהרבנים הבולטים של הציונות הדתית. לדבריו, במקום להלין על הגישה החרדית לגיור יש לבחון כיצד מתמודדת הציונות הדתית – וליתר דיוק, לא מתמודדת – עם אתגר זה:

על עצמנו תלונותינו כי לא התכנסנו ולו פעם אחת כדי לדון בהלכה ולהוציא פסק הלכה מסודר שהוא לכתחילה – מה נדרש מגוי שבא להתגייר, מהי אותה "קבלת מצוות" שחייבים בה לכולי עלמא, עד כמה יש להתחשב בשאלות ציבוריות כלליות של מניעת התבוללות וטמיעת גויים בתוכנו כחלק מתהליך הגיור [...] לא קבענו ולו פעם אחת את מה שנתבע מדיני הגיור [...] מה מוטל על הדיין לדעת כאשר הוא עוסק ביוצאי ברית המועצות לשעבר, כדי להבין את השפה ואת השיח שהם מנהלים ועוד ועוד. מי שאין לו דרך לכתחילה – כיצד ילין על אחרים?²¹¹

את צדקת טענותיו של הרב שרלו אפשר להוכיח על נקלה בעזרת עיון בספרות הרבנית הציונית-דתית. טלו לדוגמה את קובצי כתב העת תחומין (בהוצאת

- 208 קובי נחשוני, "לקראת שבועות", ynet, 2.6.2008.
209 זו הייתה נימת הדברים של חלק מהדוברים בכינוס שמיקדו את דבריהם ברב דרוקמן ובמאבק בין הציונות הדתית לחרדים ונמנעו מעיסוק בסוגיית הגיור כשלעצמה (קובי נחשוני, "הרב אריאל: החרדים מפחדים, האמת לא אצלם", ynet, 5.6.2008).
210 ארגון צהר, "עצומה ומחאה", השבת, 16.5.2008.
211 הרב יובל שרלו, "לא רק החרדים אשמים", ynet, 28.5.2008.

מכון צומת). כתב עת זה מכנס את כתביהם של טובי הרבנים והחוקרים בסוגיות הלכתיות שונות. קובצי תחומין הרבו אמנם לעסוק בסוגיית הגיור, אולם חלק ניכר מהמאמרים אינו עוסק כלל בשאלות הגיור המהותיות אלא בשאלות נקודתיות כגון "מעוברת שהתגיירה", דיני טבילת ומילת גרים, גיור חירשת-אילמת, וכדומה. בנוגע לשאלה אם אפשר לבטל גיור "כשקבלת המצוות היתה פגומה" מובא דווקא מאמרו של הרב צבי ליפשיץ, דיין ותיק בבית הדין המיוחד לגיור, שהקדים כרונולוגית את הרב שרמן בצידוד באפשרות לבטל גיור (אם כי לא באותם היקפים כמו אלו של הרב שרמן). נימוקו של הרב ליפשיץ הוא זה:

במקומותינו, שהבאים להתגייר הם לא תמיד הגרים האידיאליים, יש מקום גם לתקנה לצד החומרה. לפיכך, במקרים בולטים, מעין אלו שנדונו, יש מקום לילך אחר דעת המחמירים למען ידעו וייראו שהכניסה לעם ישראל אינה קלה ופשוטה, והנכנס – צריך שיקבל בלב שלם, מתוך כנות וישרות לב.²¹²

ויודגש: רוב המאמרים בקובצי תחומין מתנגדים לביטול הגיורים, ואף על פי כן קשה להצביע על מאמרים שנושאים המרכזי הוא יצירת פלטפורמה הלכתית לקידום גיור ממלכתי מקיף. נושא קידום הגיור בארץ ישראל נדון בשלושה-ארבעה מאמרים בלבד, שאחד מהם הוא ליקוטם ממאמריו של הרב שלמה גורן בנושא.²¹³

בדומה לכך, גם בקובץ מאמרים שיצא לאור בהוצאת הנהלת בתי הדין המיוחדים לגיור קשה למצוא מאמר המציג משנה סדורה בשאלת קידום הגיור בימינו. גם במקרה זה, רוב המאמרים עוסקים בשאלות הלכתיות ספציפיות (כגון "שלושת חודשי הבחנה בקבלת גרים בימינו", "גיור נכריה הנשואה לאדם הנחשב לכהן"). כשהדבר מגיע ללב הדיון ההלכתי המהותי, קרי שאלת קבלת המצוות,

212 ליפשיץ (לעיל הערה 134), עמ' 115-138.

213 הרב שלמה גורן, "קבלת גרים", תחומין כג (תשס"ג), עמ' 172-174. המאמרים הנוספים הם: הרב יגאל אריאל, "גיור עולי ברית המועצות", תחומין יב (תשנ"א), עמ' 81-96; הרב שלמה רוזנפלד, "עת לעשות לגיור משפחות מעורבות", תחומין יז (תשנ"ז), עמ' 223-232.

מובאים בעיקר מאמרים המצדדים בכיטול הגיור לאחר שהתברר שהמתגיירת לא שמרה מצוות לאחר גיורה.²¹⁴

גם עיון בספרי ההלכה של רבני הציונות הדתית חושף את שוליות הנושא. אמנם שניים מגדולי הרבנים, הרב יעקב אריאל והרב נחום רבינוביץ, מביעים בכתביהם גישה חיובית מאוד לגיור,²¹⁵ אולם הם יוצאים מן הכלל. רבנים אחרים, למיטב ידיעתי, אינם עוסקים בו כלל או דווקא נוקטים גישה מסויגת ולעתים אף מביעים עמדות סותרות. כך לדוגמה הרב שלמה אבינר, שבכתיבתו הפובליציסטית תומך לפעמים בגיור: "אם לא יקבלו אותו, עלול הוא להינשא בנישואי תערובת, דבר שהוא חורבן גדול לאומה. ולכן כבר פסקו כמה גדולי החכמים בדורנו שיש לתפוס את הרע במיעוטו [...] גרים אלו, שאינם כל כך שלמים בכמה פרטי מצוות, מכל מקום הרבה פעמים הם מעולים יותר בה מאחינו שהם בני ישראל מבטח".²¹⁶ ולפעמים הוא מתנגד: "יש להיות זהירים יותר בקבלת גרים בדורנו מאשר בדורות קודמים [...] אם כן, מה הפתרון? אין פתרון!".²¹⁷ לאחר יותר מעשור של פעילות גיור אינטנסיבית שהיו מעורבים בה אלפים מאנשי ומרבני הציונות הדתית, קשה להביא מספר מכריע של מאמרים וספרים הלכתיים העשויים לשמש תשתית לגיבוש משנת גיור בעלת גישה חיובית כלפי סוגיית הגיור בדורנו. כמה חיבורים בעלי גישה חיובית אכן התפרסמו בנושא, אבל מדובר בספרים אקדמיים, ששפתם המחקרית אינה יכולה להניע ציבור דתי האמון על כתיבה דתית קלסית.²¹⁸

- 214 פריס ויעקובוביץ (לעיל הערה 129).
- 215 אריאל (לעיל הערה 141), עמ' 319-325; הרב נחום אליעזר רבינוביץ, שו"ת שיח נחום, מעלה אדומים: מעליות, תשס"ח, עמ' 234-236.
- 216 הרב שלמה אבינר, "סוגיית גיור העולים: לתפוס רע במיעוט", nrg מעריב, 3.11.2010.
- 217 הרב שלמה אבינר, "הגיור בימינו", באהבה ובאמונה 918, שבת פרשת נשא, ח' בסיוון תשע"ג. ראו גם הפולמוס שניטש בין הרב משה ליכטנשטיין לרב חיים אירם בתוך דף קשר – עלון ישיבת הר עציון, תשס"ח, גיליונות 1145, 1149, 1150.
- 218 זוהר ושגיא (לעיל הערה 13). חיבור נוסף בעל גוון אקדמי מאמץ גישה מחמירה יותר. ראו פינקלשטיין (לעיל הערה 13). וראו עוד בנושא: ידידיה שטרן (עורך), ספרות השו"ת: הגיור בראי הדורות, תל אביב: משכל, 2009; דוד אלנסון ודניאל גורדיס, ברית אמונים: גיור, הלכה ומדיניות קהילתית בספרות השו"ת במאה ה-19 ובמאה ה-20, ירושלים: שלם, 2014.

התוצאה היא ש"ספריית הגיור" של הציונות הדתית קטנה ודלה, בוודאי כאשר משווים אותה למה שנכתב בתחומים אחרים שבהם עוסק מגזר זה, ובהם מפעל ההתיישבות, או אפילו בהשוואה לנושאי חינוך או צניעות, שמוקדשים להם עשרות חיבורים הלכתיים ועיתונות מגזרית ענפה המופצת בבתי הכנסת. בדומה לכך קשה לאתר פעילויות בנושא זה בתנועות הנוער הדתיות (בני עקיבא, עזרא, אריאל והצופים הדתיים) ואף לא בקרב ארגונים ציונים-דתיים אחרים. הקול הרבני הצלול והברור ביותר בנושא הוא קולו של חבר הכנסת (לשעבר) הרב חיים אמסלם. הרב אמסלם, איש המחנה החרדי-ספרדי, ולא המחנה הציוני-דתי, הוא הראשון שפרסם חיבור הלכתי מקיף המצדיק מדיניות גיור מקלה. לטענתו, לא רק החרדיות הספרדית מרכינה ראש מפחד מתנגדיה הליטאים, אלא גם רבני הציונות הדתית שלא התגייסו בהמוניהם להגן על עמדתו.²¹⁹ אולם נדמה כי הרב אמסלם התיימש לאחרונה מן המערכת הממלכתית והוא פונה להקמת מערכת בתי דין פרטיים, גישה שאינה עולה בקנה אחד עם רוח מסמך זה (ראו להלן בפרק השישי).

תוצאת היעדר הגיבוי התורני והיעדרה של משנה אידאולוגית ברורה עולה מסקר מקיף בקרב בני המגזר הדתי-לאומי (מאי 2008). הסקר, שנערך על ידי משרד הקליטה וכלל שאלונים וקבוצות מיקוד, מלמד על התייחסות אמביוולנטית לגיור.²²⁰ עולה ממנו שהחברה הדתית-לאומית נוטה לקבל את העולים הלא-יהודים כחלק מהקולקטיב הישראלי, אך מסתייגת נחרצות, כצפוי, מנישואין אתם ("לא מסכימה שבני יתחתן עם גויה בשום פנים ואופן"), וכפועל יוצא נוטה לקבל מבחינה חברתית גברים לא-יהודים יותר מנשים לא-יהודיות. באופן כללי יש בה תמיכה עקרונית בגיור (כ-80%), אולם רק כאשר זה נעשה "לשם שמים".

219 שמעון כהן, "הרב אמסלם: דברי הרב שרמן 'טרור הלכתי'", ערוץ 7, 27.4.2011. פרופ' אשר כהן ואחרים רואים בגמגום המגזר הציוני-דתי ביטוי לשקיעת השפעתו הציבורית והיעדר הנהגה בתחומים אזרחיים שאינם נוגעים לארץ ישראל ולצה"ל (אשר כהן, "ראשית צניחת גאולתנו: דעיכת הציונות הדתית במאבק על הזהות היהודית במדינת-ישראל והשפעותיה לעתיד", בתוך: אשר כהן וישראל הראל [עורכים], הציונות הדתית: עידן התמורות, ירושלים: מוסד ביאליק, 2004, עמ' 364-385; אבירמה גולן, "לא עמד, לא עמי", הארץ, 6.6.2008).

220 מכון כלים שלובים (לעיל הערה 188).

הממצאים מראים שהחשש שמא המתגיירים לא ישמרו מצוות לאחר גיורם הוא החסם המשמעותי של הדתיים לסייע למתגיירים. כפי שהסבירה אחת הנשאלות: "כל התקופה של הגיור זה מעין הצגה שהיא עושה והיא מבקשת ממני להיות שותפה למשחק הזה ולא יודעת אם היה נוח לי עם זה". רבים בחברה הדתית, בניגוד לעמיתיהם החילונים, אינם רואים בעיה בקשיים שמסלול הגיור מציב, שבמהלכו נושרים רבים מהמועמדים. להפך, מבחינתם מדובר במעין "מסלול מכשולים" שמטרתו לבחון אם הם "באמת רוצים להיות יהודים".

מעבר להיבט הדתי, המרואיינים הדגישו גם את הריחוק הסוציולוגי מהנושא: "אנחנו בציבור שלנו לא רגילים וזה נראה לנו מוזר", ולכן יש המורדים בפה מלא בכך שהם מעדיפים "להשקיע במשהו שאני מתחבר אליו יותר".²²¹ אמנם יש גם כאלו, ובייחוד נשים, הרואים בסיוע למתגייר "זכות" ו"עניין יהודי להציל את הנשמות האלה", אבל רבים אחרים הודו בכך שללא תמיכה ציבורית ודתית לא נוח להם לעסוק בסוגיה מורכבת זו: "אם ציבור יחסית גדול יתגייס, אני אכנס לזה. אבל מלכתחילה עדיף לא לעשות את זה", הסביר אחד המרואיינים.

מחקר מקיף שפרסם לאחרונה המכון הישראלי לדמוקרטיה מחזק ממצאים אלו.²²² מתשובה לשאלה "האם צריך להקל בגיור עד כמה שניתן בגבולות ההלכה כדי לאפשר ליותר גרים להצטרף לעם היהודי, או שצריך להקפיד מאוד בגיור גם אם יהיו פחות מתגיירים" עולה כי רוב החרדים והחרד"לים (חרדים דתיים-לאומיים) סוברים ש"יש להקפיד" (81% ו-58%, בהתאמה), בעוד רק רוב קטן (52%) של הדתיים-לאומיים, הדתיים-ליברליים והמסורתיים-דתיים סוברים ש"צריך להקל". הציבור היחידי התומך במובהק בהקלות (כאמור – הובהר בשאלה כי מדובר בהקלות במסגרת ההלכתית) הוא הציבור החילוני (79%). בחינת העמדות לפי ההשכלה התורנית אצל גברים מלמדת כי בוגרי ישיבות ההסדר הם

221 מהסקר עולה שחלק מהמשתתפים בקבוצות המיקוד, דתיים ולא דתיים כאחד, מתקשים לקבל גם את מי שהתגייר כהלכה. מבחינתם, הפער בינם לבין המתגייר נותר עמוק, שכן "הוא עבר חיים שלמים שהוא לא היה יהודי". תחושות זהות עולות מראיונות עם צעירים לא-יהודים הטוענים שאין טעם להתגייר משום שגם לאחר הגיור מעמדם החברתי לא ישתנה (וסלבסקי והורוביץ [לעיל הערה 5], עמ' 13).

222 תמר הרמן, גלעד בארי, אלה הלר, חנן כהן, יובל לבל, חנן מוזס וקלמן נוימן, דתיים? לאומיים! המחנה הדתי-לאומי בישראל 2014, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2014, עמ' 116-118.

התומכים ביותר בהקלות בגיור (57%) לעומת בעלי השכלה תורנית אחרת (בוגרי ישיבות גבוהות ציוניות – 47%; בוגרי ישיבות חרדיות גבוהות – 26%) או מי שאין להם השכלה תורנית (49%) אשר רק מיעוטם תומכים בהקלות אלו.

ממצאים אלו נתמכים בניסיוני האישי. כמי שמעורב בתחום הגיור נתקלתי פעמים רבות בקשיים לגייס משפחות שתסכמנה ללוות את המתגיירים במהלך לימודיהם. הסיבות לדחייה מנומקות בטענה ש"אין רבנים גדולים שתומכים בכך", מאכזבה מהליך גיור שהסתיים בניתוק הקשר, ממתגיירים שלא עמדו בצפיות שנתלו בהם או סתם מחוסר עניין ומתחושה שעדיף להירתם למשימות חברתיות ולאומיות אחרות שאינן כה "מורכבות".

יש, אם כן, מידה רבה של צדק בביקורתם של דיאנה וילה ויזהר הס מן התנועה המסורתית (התנועה הקונסרבטיבית), אשר כתבו כי –

לציונות הדתית לקח זמן להתעשת, אך גם אז היא לא יצאה מגדרה. נשמעה מחאה, נכתבו מאמרים בעיתונות, אפילו כמה כנסים נערכו, אך הציונות הדתית שידעה להרעיד את אמות הספים בזירות מאבק אחרות – למשל כשדיון בעתיד ארץ ישראל על הכף – כמעט החרישה כשעל הפרק נידון עתידו של עם ישראל. זירת הגיור, יש לומר זאת ביושרה, הופקרה על ידי הציונות הדתית. מיליון עולים לא הסעירוה. מלחמת ששת הימים בישרה על מפנה במעמדם של חובשי הכיפות הסרוגות בתולדות הציונות, אך גל העלייה ממדינות ברית המועצות לשעבר סימן את חדהממדיות של השינוי הזה.²²³

לא מתגייסים למען המתגיירים

חיבתן של המשפחות המלוות

כללי הדיון בבקשות לגיור מחייבים כל מתגייר להיות בקשר עם משפחה דתית במהלך תהליך הגיור ("משפחה מאמצת", בלשון כללי הדיון).²²⁴ הקשר עם

223 דיאנה וילה ויזהר הס, "מסורת ושינוי: אתגר הגיור והיהדות המסורתית (קונסרבטיבית) בישראל", בתוך: שטרן ופישר (לעיל הערה 1).

224 כללי הדיון (לעיל הערה 104), סעיף יב(2): "לא יחליט בית הדין על גיור של המבקש

משפחה מלווה הוא תנאי הגיוני ומוצדק בהתחשב בכך שצריך לאפשר למתגייר להיחשף לאורח החיים הדתי מעבר לנלמד בכיתה.

המשפחה המלווה מארחת את המתגייר בכיתה ובכיתת הכנסת ומסייעת לו להפוך את חומר הלימודים להתנסות ממשית. המשפחה המלווה משמשת גם משענת חברתית ואישית למתגייר, הנתקל – בדרך כלל לראשונה בחייו – בקודים תרבותיים לא מובנים. משפחות מלוות חמות משמשות עוגן למתגיירים בשעותיהם הקשות ומלוות אותם במפגשים השונים עם בירוקרטיית הגיור, וכמובן אף בדיון בבית הדין. ליותר לומר שמשפחה מלווה המופיעה בבית הדין יכולה לשמש נקודת משען קריטית לשם גיבוש חוות דעת חיובית על המתגייר. מבחינת הדיינים, ובצדק, העובדה שנוצר חיבור בין המתגייר למשפחה דתית עשויה להוביל את המתגייר לתוך ההוויה והקהילה הדתית גם לאחר תום ההליך הרשמי. פעמים רבות מסייעת יצירתו של קשר חיובי בין המתגייר למשפחה ישראלית ותיקה גם בנושאים נוספים דוגמת מציאת עבודה או דיור.

המחקר הוכיח גם הוא את חשיבותה המכרעת של משפחה מלווה בתהליך הגיור. ממחקר שנערך בעבור משרד הקליטה בקרב תלמידים לקראת גיור עולה שקודם לתחילת הגיור נתפסת המשפחה המלווה כאחד החסמים לפתיחה בתהליך. לעולים רבים נרמה ששהייה משותפת עם משפחה דתית תלווה באי-נוחות ותפגע בחירותם. לעומת זאת, לאחר שנוצר הקשר בין המתגייר למשפחה מתברר שקשר מוצלח משמש גורם מכריע בהצלחה בתהליך הגיור: "מבין כל הגורמים שנבדקו במחקר זה [...] הסיכוי להתקדם בתהליך הגיור הרבה יותר גבוה כאשר יש משפחה מארחת". ואכן, מן המחקר עולה כי ל-96% מהמרואיינים שסיימו את תהליך הגיור הייתה משפחה מארחת, לעומת 30% בקרב אלה שנשרו מהלימודים". כלומר, "המשפחה המארחת מהווה תנאי הכרחי, אך לא מספיק להשלמת תהליך הגיור"²²⁵. בהקשר זה עולות שתי בעיות: איתור משפחות מלוות והכשרתן.

בלא שמיעת המורה או המשפחה המאמצת או קבלת חוות דעתם בכתב על המבקש, על בן הזוג ועל הילדים".

225 מכון פורי (לעיל הערה 58).

הקושי באיתור משפחות מלוות ובהכשרתן

לעתים קרובות קשה לאתר משפחות מלוות למתגיירים, ובייחוד בקרבת מקום מגוריהם. פעמים רבות מגולגלת האחריות למציאת משפחה מלוות לפתח המתגיירים, שאין להם קשרים חברתיים עם המגזר הדתי. יש משפחות דתיות שמסיבות דתיות (כפי שאפרט בהמשך) אינן מעוניינות ללוות מתגיירים. כבר בשנת 2007 התריע סגן ראש מערך הגיור, הרב משה קליין, על שחסרה "למשפחות מלוות המתנדבות מחויבות מספקת לליווי המתגיירים וחסר ארגון מרכזי כולל".²²⁶ גם דוח מבקר המדינה 2013 הצביע על בעיה דומה. מתוך כ-100 החלטות של בית הדין שבהן לא אושר הגיור, כ-20% מהמקרים "החליטו הדיינים לדחות את הגיור, בין היתר, בשל העובדה שלמתגיירים לא הייתה משפחה מלווה במהלך ההכנה לגיור או שהמשפחה המלווה לא הייתה מתאימה". מבקר המדינה אף קבע שבניגוד להחלטת הממשלה, שהדגישה את החשיבות שבהרחבת התשתית הארצית של קהילות מלוות, ובניגוד לתכנית העבודה של אגף הגיור, שכללה את הנושא ברשימת היעדים, "בפועל הוא [אגף הגיור] כמעט אינו מעורב בנושא ופעילות זו נעשית בעיקר על ידי המכונים עצמם" או באמצעות "עמותה פרטית [מפעלות הציונות הדתית] המפעילה רכוז לטובת הנושא".²²⁷ אמנם מדי פעם, בעיקר בסביבות החגים, מפרסם אגף הגיור "קול קורא" בעיתונות הדתית הקורא לקהילות "להצטרף וללוות כיתות הפועלות בקרבן במסגרת תכנית 'קהילה מלווה כיתה'",²²⁸ אולם אין זה תחליף ליצירת מערך הכשרה מקיף ומסודר.

הבעיה בתחום המשפחות המלוות אינה מתמצה רק במציאת משפחות נוספות אלא גם בהכשרתן, שכן הכשרתן חיונית. המחקר מלמד שמתגיירים רבים התלוננו על משפחות ש"לא התעניינו בחייהם מחוץ לתהליך הגיור ולא הביעו פתיחות לגבי תרבותם".²²⁹

226 מי עמי (לעיל הערה 170), עמ' 15.

227 מבקר המדינה (לעיל הערה 31), עמ' 168-169.

228 מודעת הזמינו את הגר! פורסמה על ידי מערך הגיור בערב שבועות תשע"ג בעיתונות הדתית.

229 מכון פורי (לעיל הערה 58).

ניסיוני מלמדני שבמקרים לא מעטים ישנן משפחות מלוות שאינן מבינות את התפקיד המוטל עליהן, דבר הגורם עוגמת נפש רבה לשני הצדדים. בהקשר זה כתבה לי אחת המתגיירות על החשיבות שבהדרכת המשפחות המלוות:

משפחות מלוות זו נקודה מאוד חשובה. יש לעבוד בהדרכה גם מול המשפחות שמקבלות גרים. יש להדגיש ולהסביר שלמרות שאנשים באים למשפחה מלווה כדי לקבל תמונה של אורח חיים דתי, עדיין מדובר באנשים בוגרים עם מנטאליות שונה ואופי חיים שונה. יש להתייחס אל הגרים כשווים בין שווים וגם לכבד את דעותיו של המתגייר גם אם הן מנוגדות לאלו שמקבלות בקהילה יהודית דתית. יש לעמוד בכירור על מורכבות התהליך, על גיבוש, קבלה ודחיה של הדעות החדשות אצל המתגייר.

למיטב ידיעתי, עד כה לא נעשתה פעילות הכשרה משמעותית למשפחות מלוות. חשוב גם להדגיש שהמשפחות המלוות הן אמנם העוגן של המתגייר במהלך גיורו, אולם לגיוס נרחב ומעמיק יותר שלהן ישנן השלכות מקיפות נוספות על התקבלות המתגיירים בחברה ובעיני הדיינים. ככל שתגדל מעורבותן האיכותית של המשפחות המלוות, כך תועמק ההבנה בצורך האישי והלאומי בגיור, והנושא כולו יזכה למקום הראוי לו על סדר היום.

אציין שבתגובת אגף הגיור לדברי המבקר ניכרת ההפנמה של חשיבות הנושא: "האגף גיבש תכנית עבודה לקביעת מנגנונים אשר יסייעו לאיתור משפחות וקהילות מלוות ברמה ארצית".²³⁰ למיטב ידיעתי, וכפי שאפרט בהמשך, אגף הגיור בשיתוף עמותת "מפעלות הציונות הדתית" החלו לגבש תכנית ראשונית לגיוס עשרות משפחות וקהילות חדשות, אשר הצטרפותן – יש לקוות – עשויה לחולל מהפכה בתחום הגיור.

הציבור הציוני-דתי ויחסו לגיור: מסקנות ביניים

שילוב הממצאים על האמביוולנטיות הסוציולוגית, הפוליטית והדתית של הגיור ממחיש את הצורך החיוני בהסברה מעמיקה בקרב הציבור הדתי בעניין הצורך

230 משרד ראש הממשלה (לעיל הערה 176), עמ' 57.

בגיור. מתברר כי מאות ואלפי הפעילים הציונים־דתיים המוסרים נפשם על הגיור פועלים ללא משנה הלכתית ואידאולוגית ברורה ואף ללא מנהיגות רבנית המתייצבת מאחוריהם בפומבי. לאנשים דתיים המתלבטים אם או כיצד לסייע למתגיירים אין כיום כתובת ברורה שתוכל לעזור להם להתגבר על שאלות כמו – האם ללוות מתגייר למרות הסיכוי שהוא לא ישמור על קלה כבחמורה לאחר גיורו? כיצד להתמודד עם ההתנגדות לגיור מצד רבנים אחרים? האם בכלל יש לקדם גיור לאור המסורת היהודית הקלסית, שדגלה בהרחקת מתגיירים? מצב זה גורם לכך שהציונות הדתית אינה ממצה את יכולתה לפעול לטובת הנושא כפי שאפשר היה לצפות ממנה.

יתרה מזו: היעדר תמיכה ציונית־דתית מקריין על מדיניות הגיור של הדיינים. ללא גיבוי ציבורי משמעותי, קשה לצפות מהדיינים שינקטו מהלכים שנויים במחלוקת שעלולים לגרור ביקורת חרדית חריפה.

להערכתי, הדבר ניתן לשינוי, כשם שבסוגיות אחרות חל מפנה בהתייחסות הציבורית והדתית כלפיהן. אזכיר למשל כי בעבר נתפסה העלייה להר הבית כמעשה אסור, שלא לומר הזוי, וכיום – לאחר מסע הסברה מקיף – הנושא הפך לגיטימי בציונות הדתית, וכך צריך להיות גם בגיור (כלי להשוות בין שתי הסוגיות). אפשר לחולל מהפך תודעתי ולהסביר לציבור הדתי את חשיבות הגיור בימינו ואת הצורך הקריטי ברתימתו של הציבור לנושא.

”חוק שטרן” והחלטת הממשלה על ביזור הגיור

במרוצת השנים האחרונות נעשו ניסיונות לשנות את מדיניות הגיור, בכלל זה הצעות חקיקה, אולם רק בחורף 2014 הוכתרו חלק מהם בהצלחה, עם העברת החלטת הפרשה בממשלה בנוגע להצעות החוק של ח”כ אלעזר שטרן (“התנועה”).²³¹ הצעתו של ח”כ שטרן עברה גלגולים ובהם גם הצעות רדיקליות בדמות הפרטה מוחלטת של מערך הגיור והוצאתו מידי הרבנות הראשית. החלטת הפרשה, שהתקבלה לאחר פולמוס ציבורי ופוליטי קשה, חשפה את גבולות ההסכמה והמחלוקת, המהווים במידה רבה את סיכומו של פרק זה:

231 החלטת ממשלה מס’ 2147, מותבי גיור מקומיים, 2.11.2014.

ההתגייסות הפוליטית הרחבה למען קידומה של הצעת שטרן מלמדת על התמיכה הציבורית מקיר לקיר בקידום הגיור הממלכתי בישראל. הקולות הספורים שהושמעו כנגד מעורבותה של המדינה בגיור וכנגד הציפייה מן העולים להתגייר כדי להשתלב לגמרי בישראל²³² נבלעו בלהט התמיכה הרחבה בהצעה (כמעט) כל סיעות הבית. מנגד, ההתייחסות השלילית החד-משמעית של החברה החרדית להצעה והאיום המתמיד מצדם בפתיחת ספרי יוחסין משקפים את התנגדותה – הרשמית לפחות – של חברה זו לעצם הרעיון של הקלות בגיור ולקירובם של העולים הלא היהודים.²³³

הקרע העמוק ביותר התגלה דווקא בחברה הציונית-דתית, אשר אמונה לכאורה על הובלת הגיור. אמנם האגף המתון יותר בה, המזוהה עם רבני "צהר" ו"בית הלל", הביע תמיכה גורפת בהצעותיו של שטרן, אך האגף השמרני הוביל קמפיין נחוש נגדן.²³⁴ גם הנציגים הפוליטיים של הציבור הציוני-דתי נחלקו בנושא – האגף המתון של הבית היהודי תמך בהצעות ואילו האגף המזוהה עם הציבור החרדי-לאומי (חרד"ל) התנגד להן בחריפות.²³⁵ מחלוקת זו לא רק חשפה את השסע הפנימי בנושא, אלא גם הביאה לדה-לגיטימציה שלו, לפחות בקרב קהלים מסוימים בציבור הדתי.

בזמן המשא ומתן נכנס גורם נוסף לוויכוח. כוונתי למעמד הממלכתי של הגיור ולסמכותה של הרבנות הראשית בתהליך. הצעתו של שטרן לבזר את סמכות הגיור ולהקנות לרבנים נוספים מעמד עצמאי שאינו כפוף לרבנות הראשית נהנתה אמנם מתמיכת רבני צהר,²³⁶ אך היא לא הייתה מקובלת על רבנים נחשבים

232 מאמר המערכת, "פרדוקס הגיור", הארץ, 2.11.2014; ויקי אידזינסקי, "אל תכפו עלינו גיור", ynet, 13.11.2014.

233 ישראל כהן, "מועצת אגו": נשקול לפתוח ספרי יוחסין בגלל חוק הגיור", אתר כיכר השבת, 29.10.2014; חיים לב, "החרדים על חוק הגיור: 'הרס העם היהודי'", ערוץ 7, 2.11.2014.

234 צבי שיימן, "הרבנים נגד הבית היהודי: 'למפלגה שמסוגלת להעביר את חוק הגיור אין זכות קיום!'", אתר סרוגים, 13.3.2014; יונתן אוריך, "במחאה על 'חוק הגיור': פעילים חילקו 'תעודות גיור'", nrg מעריב, 15.8.2014.

235 אבי שיף, "סטרוק: 'תרגיל מסריח של נתניהו לאשר גיור רפורמי'", אתר בחדרי חרדים, 23.10.2014.

236 חנן גרינווד, "הרב סתיו: הרבנים הראשיים מתנגדים לחוק הגיור ממניעים פוליטיים ולא תורניים", אתר כיפה, 14.9.2014.

ומתונים אחרים בציונות הדתית ואף לא על אישים שאינם דתיים כדוגמת ח"כ מיירי רגב, שיצאו בחריפות נגד ההצעה.²³⁷ הרב דרוקמן, המזוהה יותר מכול עם התמיכה בקידום הגיור, דיבר נחרצות כנגד הפקעת הסמכות הבלעדית מידי הרבנות, שכן, לדבריו, "חוק הנוגע להלכה שלא מתואם עם הרבנות הראשית – אינו שווה את הנייר עליו נכתב".²³⁸ טענות האגף הליברלי על הצורך להפריט את סמכויות הרבנות, ובכלל זה הקביעה העקרונית שהמודל הגלולי של היעדר סמכות רבנית מרכזית עדיפה, נדחו בסופו של דבר על ידי הזרם המרכזי של ההנהגה הרבנית הציונית-דתית. התברר כי החשש מאובדן ההכרה הממלכתית בתעודות הגיור, הכרה הגלומה בחתימת הרבנים הראשיים על תעודת ההמרה, הועדף על פני הרצון להרחיב את מספר המתגיירים. מנהיגות הציבור הציוני-דתי העדיפה רפורמה מתונה יותר, שסיכויי ההתקבלות שלה בציבור גבוהים יותר, מרפורמה רדיקלית יותר שתקל, אולי, על הליך הגיור עצמו אף שהמתגיירים במסגרתה לא יהיו מוכרים על ידי חלקים רחבים בציבור הדתי והמסורתי. לאחר פולמוס מתמשך התקבלה ההחלטה בממשלה, אך גם היא הייתה בסופו של דבר רחוקה מקונסנזוס, והיכולת ליישמה לוטה עדיין בערפל. עיקריה הם אלה:

1. הפקעת הסמכות מידי הרבנות הראשית מהליך המינוי של דיני גיור. בניגוד למצב הקיים, שבו מינוים של דיני גיור תלוי, בין היתר, ברבנים הראשיים, סמכות זו הופקעה מהם ונקבעו נהלים חדשים למינוי בתי דין לגיור. מעתה ואילך רבנים מקומיים יוכלו להקים הרכבי גיור יחד עם שני דיינים נוספים, לבחירתם, שיעמדו בכשירויות שנקבעו בהחלטה. מערך הגיור חויב לספק את כל השירותים למתגיירים שייבחרו בבתי דין אלו, בכלל זה פתיחת תיק גיור, שירותי מילה וטבילה, טיפול בתעודת ההמרה וכל שירות אחר הנדרש למתגייר לשם גיורו. הממשלה הדגישה בפתח החלטתה כי אותם הרכבים "יהיו עצמאיים בהחלטותיהם ההלכתיות כמו כל בית דין רבני בנושא הנידון לפניהם", כלומר להרכבי הגיור החדשים תהיה סמכות הלכתית מלאה לקביעת מדיניות הגיור שלהם. על מנת למנוע תופעות של התנהגות

237 חנן גרינווד, "מיירי רגב: לא להקים מערך גיור עצמאי במקביל לרבנות", אתר כיפה, 13.8.2014.

238 "הרב דרוקמן: חוק הגיור – בדיחה", nrg מעריב, 18.3.2014.

שאינה הולמת (כפי שהיה בעבר בעת שרבני ערים עסקו גם בגיורים) נקבעו קריטריונים עקרוניים למניעת ניגודי עניינים ולפסילת סמכותו של דיין גיור בעת הצורך.

2. הכפפה חלקית של בתי הדין החדשים לרבנים הראשיים ולוועדת ההיגוי. חלקים אחרים בהחלטה הגבילו את סמכותם של בתי הדין החדשים ואף יצרו פוטנציאל חדש לעימות בינם לבין הרבנים הראשיים. ראשית, כחלק מהרצון לתת לגיטימציה ציבורית והלכתית לבתי הדין החדשים החליטה הממשלה על הקמת ועדת היגוי המורכבת מרבנים מרכזיים בציונות הדתית (הרבנים דרורי, דרוקמן, מדן ורבינוביץ') ומראש מערך הגיור. תפקיד הוועדה הוא להנחות, להדריך וללוות את בתי הדין החדשים ולעדכן את כללי הבקשות לגיור. תפקיד זה עומד לכאורה בסתירה לעצמאות המוחלטת שהוענקה לבתי הדין החדשים. שנית, נקבע כי תעודת הגיור שיקבלו המתגיירים תהיה זהה לתעודה הקיימת, קרי הרבנים הראשיים צריכים לחתום עליה (בניגוד לטיוטות קודמות של ההצעה שלפיהן גם הסמכות להנפקת התעודות הוצאה מהרב הראשי). ההחלטה אמנם מחייבת את מערך הגיור להנפיק את התעודות, וסביר שמי שהתגייר במסגרת זו גם יוכל להירשם כיהודי במרשם האוכלוסין, אך ספק – משפטי ופוליטי – אם ניתן יהיה לחייב את הרב הראשי לחתום על תעודת גיור אם מדיניותם של בתי הדין החדשים לא תהיה מקובלת עליו, וספק גם אם רשמי הנישואין ברחבי הארץ יראו עצמם מחויבים להשיא מתגיירים אלו.

3. הרחבת האפשרויות של בחירת בתי הדין. המתעניינים בגיור יוכלו לבחור לפני איזה הרכב הם מעוניינים להופיע, והם לא יהיו כבולים, כמו היום, לבית דין מסוים שנקבע באופן שרירותי על פי מקום מגוריהם ועל פי החלטה מינהלתית של מערך הגיור. אציין כי מדובר בכיזור חלקי, שכן הבחירה בין בתי הדין תיעשה רק בתוך מחוז המגורים של המועמד (לצורך העניין הוחלט על חלוקת המדינה לשלושה מחוזות: צפון, דרום ומרכז).²³⁹

239 כדי שאנשים שאינם אזרחי המדינה לא ינצלו את המצב החדש נקבע שבתי הדין המקומיים יוכלו לגייר רק אזרחים ישראלים או אנשים שמשדר הפנים אישר את גיורם. בכך הונצחה למעשה בעיית השליטה של משרד הפנים בגיורם של מי שאינם

החלטת הממשלה יצרה מצב שניתן להקים בתי דין חדשים ללא צורך באישור הרבנים הראשיים וללא כפיפות הלכתית וניהולית למוסד זה. מנגד, עצמאותם של בתי דין אלו נשארה תלויה בוועדת ההיגוי ובעיקר בהסכמת הרב הראשי לחתום על תעודות ההמרה. העובדה שהרבנים הראשיים הזדרזו להכריז כי הם מתנגדים להחלטת הממשלה ואף הודיעו – עוד קודם להחלטה בממשלה – כי לא יכירו בגיורים אלו²⁴⁰ עלולה להוביל להתנגשות בלתי נמנעת. אם אכן יוקמו הרכבים חדשים אשר יאמצו מדיניות גיור שלא תהיה מקובלת על הרבנים הראשיים, אולי אף נחזה בפנייה לבית המשפט העליון שיכריע בשאלה אם הרבנים הראשיים מוסמכים שלא להכיר בגיורים החדשים.

לסיכום ניתן להצביע על הפוטנציאל הגלום בהחלטה: הגדלת מספר דייני הגיור, דבר שיאפשר להם לאמץ מדיניות מתונה יותר, והרחבת החופש של המתגייר בבחירת בית הדין לגיור. מנגד, ללא שיתוף פעולה הדוק עם הרבנות הראשית ועם ועדת ההיגוי שהוקמה, המתגיירים בישראל צפויים להיות שוב בעין הסערה הציבורית, הפוליטית והמשפטית, והדבר יגרום פגיעה בתדמית הגיור, באמינותו, במוטיבציה להתגייר ובביטחון שתעודת הגיור אמורה לספק. בזמן כתיבת שורות אלו, ערב הקמת ממשלת נתניהו הרביעית (הממשלה ה-34), מסתמן כי החלטת הממשלה בעניין הקמת בתי דין חדשים צפויה להתבטל בעקבות דרישות המפלגות החרדיות.²⁴¹ המלצות מעשיות חלופיות יוצעו להלן (המלצה 7).

אזרחי ישראל, מצב המעורר בעיות רבות שאף ספג ביקורת נוקבת מצד מבקר המדינה, אף שככל הנראה במסגרת החלטת ממשלה זו הוחלט שלא לעסוק בו. 240 יצחק טסלר, "הרב הראשי: לא נכיר בגיורי שטרן", ynet, 19.3.2014; קובי נחשוני, "הרבנים הראשיים על חוק הגיור: 'הונאת הגר'", ynet, 2.11.2014. 241 הסכם קואליציוני לכינון הממשלה ה-34 למדינת ישראל, 29.4.2015, סעיף 45.

הקשיים בקידום הגירוי וכיווני פתרונות אפשריים – סיכום

1. יעד הגירוי צריך להתייבב על כ-40 אלף איש, מתוך שימת דגש על צעירים (עד גיל 30) ממוצא יהודי. הצגת גישה מכילה יותר לזהויות נוספות לצד התאמת הרף הדתי למציאות (בהתאם להנחיות הפוסקים שהקלו ברוח זו) ומתן מענה לבעיות טכניות עשויים להגדיל את היקפי הגירוי בישראל באופן משמעותי.
2. הדרך להשיג מטרה זו עוברת בתמיכה חזקה ועקיבה של ראשי המדינה בגירוי הן מבחינת הקצאת משאבים הן מבחינה הצהרתית. לא די בביקורת המוטחת בדיינים ולא די במאבקים פוליטיים; יש להעביר את המסר שהגירוי אפשרי וחיוני כאחד.
3. גם החברה היהודית בישראל צריכה להראות שהגירוי חשוב לה. האדישות, כמו גם הביקורת, מחלישות את המוטיבציה להתגייס.
4. יש לגייס את מנהיגי המגזר הציוני-דתי להעמיק את תמיכתו של המגזר בגירוי. עד כה לא גובשה משנת גירוי מקיפה, והתהיות בחברה זו מקשות עליה להתגייס לאתגר הלאומי-דתי.
5. יש לקוות שהרבנים הראשיים יעמדו לצד הגירוי ויסייעו בקידומו או לכל הפחות ישמרו את מעמדו הנוכחי. ההיסטוריה מלמדת שלעמדת הרב הראשי השפעה מכרעת על קידום הגירוי. לשם כך יש לשקם את הקשר והאמון בין הרבנות הראשית, המתגיירים ובתי הדין החדשים שעשויים לקום בעקבות החלטת הממשלה.
6. בצד תשבחות לדיינים העומדים בלחצים קשים, יש צורך בשידוד מערכות כולל. יש לשפר היבטים מינהליים דוגמת המפגשים הראשוניים עם התלמידים, שאינם מנוצלים כראוי ולעתים אף גורמים לאיבוד מתגיירים פוטנציאליים. יש מקום גם לחידוד הדרישות בבית הדין, ליצירת סילבוס לימודים מוסכם ולביטול נהלים בעייתיים כמו עיכובי תעודה. מוצע לקדם את פתיחת אזורי הרישום של בתי הדין הקיימים ולאפשר למתגיירים חופש בבחירת בית הדין.

7. בהיבט הדתי מוצע לבחון מחדש את המדיניות הקיימת – דחיית כחצי מן המועמדים בדיון הראשון. בהקשר זה יכולה המסורת שרווחה בקרב קהילות ישראל, לקבל מתגיירים גם אם היה ספק בהיקף שמירת המצוות שלהם בעתיד, לשמש לדיינים עוגן הלכתי (להלן נספח 3).
8. ראוי לפתוח את תהליך ההכנה וההכשרה לגופים נוספים שכניסתם חיונית להכנסת רוח של יוזמה חדשה במערכת.
9. מוצע לחזק את ליווי התלמידים ואת התמיכה בהם כדי לסייע להם להתמיד בתהליך. הכוונה היא לגיוס משפחות מלוות רבות יותר ולהעמקת הכשרתן. כמו כן יש לתמרץ את המורים, שיפעלו גם כמלווים וכחונכים לתלמידיהם, ולשקול תמיכה כלכלית בתלמידים המתקשים לעמוד בנטל הכרוך בלימודים הממושכים.

פרק שישי

מגיוור חילוני להפרטת הגיור: חלופות להתמודדות עם אתגר הגיור בישראל

בפרק הקודם הצגתי את הגורמים לחוסר ההצלחה היחסי של הגיור האורתודוקסי הממלכתי בישראל. בפרק זה אסקור את מגוון החלופות ואתחיל את היתרונות והחסרונות שבכל אחת מהן.

החלופה החרדית (והחרד"לית)

המנהיגות החרדית וחלק מהמחנה החרד"לי פועלים נגד קידום הגיור בישראל. לטענתם, הגיורים הממלכתיים קלים מדי ואינם עומדים בדרישות ההלכה. עם זה הם אינם מקדישים את כוחם לקירוב ולגיור מאות אלפי העולים הלא-יהודים בישראל, ולו בדרכם, אלא למאבק בהם. העמדה החרדית המושמעת בשיח הציבורי וההלכתי היא שאפשר לערוך גיור רק כשיש ודאות מוחלטת בכך שהמתגיירים יהיו שומרי מצוות. מי שגוייר ואינו שומר מצוות, או לכל הפחות יש ספק אם בשעת הגיור בבית הדין התכוון להיות אדם דתי, יש מקום לערער על גיורו.

המאבק בגיור מוצג כמאבק על טהרת עם ישראל כולו ולא כמאבק לשמירת החברה החרדית, שממילא אינה נישאת למתגיירים. בריאיון עיתונאי טען הרב שרמן, מראשי מבטלי הגיור, שמאבקו בגיורים הממלכתיים נובע מרצונו לשמר את ישראל כמדינה יהודית ומתוך דאגה ל"שלומי אמוני עמך ישראל" שאינם מכירים את כללי ההלכה:

להתחתן או להתחבר עם גוי זה יותר גרוע מאשר חיים בלי ברית מילה, בלי קדושת נישואין. זה יותר גרוע מכל העבירות [...] אנחנו עדיין ממלכתיים, עדיין מרגישים שיש לנו לדאוג לציבור הזה, לעם הזה. זאת הנקודה המרכזית.²⁴²

242 אטינגר (לעיל הערה 101).

אין ספק שראוי שכל גיור ייעשה לשם שמים ושההליך יהיה נקי ממניעים אישיים. עם זאת, הגישה החרדית מתעלמת לחלוטין ממסורת הלכתית ארוכת שנים שצידדה בקירוב מתגיירים לשם שמירה על אחדות העם גם כשהיה ברור שהם לא יהיו יהודים שומרי מצוות. בהמשך לקו זה של התעלמות מפסיקות קודמות טען כאמור הרב שרמן שיש מקום לערער על כל הגיורים שנעשו בעת המודרנית. זוהי כמובן גישה הלכתית חדשנית ורדיקלית המערערת על כל מסורת הפסיקה בדורות האחרונים כפי שהיא באה לידי ביטוי בפסיקתו של הרב אלישיב בראשית שנות השבעים (בפרשת "האח והאחות").

החרדים גם אינם מציעים חלופה שתסדיר את מעמדם של הלא-יהודים. הם מתנגדים לכל הקלה בגיור, ואף לכך שאנשים אלו יוכלו להינשא ולהיקבר בישראל, גם לא בקבורה אזרחית. אפילו חוק ברית הזוגיות לחסרי דת, התש"ע-2010, שהתייחס ללא-יהודים בלבד, התקבל למורת רוחן של המפלגות החרדיות. דומה שבכך כורה המחנה החרדי בור לעצמו. ההתנגדות לפתרונות הקיימים ואי-הצעת חלופות עלולות בסופו של דבר להביא לפירוק המונופול האורתודוקסי בישראל, וספק אם זהו המתווה שאליו שואף מגזר זה.²⁴³

חלופות דתיות לא-אורתודוקסיות

זה עשרות שנים נאבקות התנועות הלא-אורתודוקסיות להכרה בגיוריהן. תנועות אלו זוכות בתמיכת תנועות האם בארצות הברית ובתמיכת ארגונים חילוניים-פלורליסטים בישראל. גופים אלו מפעילים לחץ פוליטי כבד על המנהיגות הישראלית ומרבים בעתירות לבית המשפט העליון בדרישה לחופש דת, ובכלל זה הכרה בגיור לא-אורתודוקסי.

ככל שהמערך האורתודוקסי נתפס כנכשל במשימתו וככל שההתנגדות החרדית מקשה על הגיור, כך גוברים הקולות התומכים במתן אפשרות לגיורים רפורמיים וקונסרבטיביים. "אם גיורים אלו תקפים בעיני מיליוני יהודים בארצות הברית, מדוע לא להנהיגם בישראל?", מקשים התומכים.

243 ישנם קולות ספורים כמגזר החרדי הקוראים להפרדת הדת מהמדינה (ראו לדוגמה דב הלברטל, "כן, להפריד", הארץ, 22.12.2010). דומה שאין זו עמדה מייצגת של מגזר זה.

גיורים לא־אורתודוקסיים, חשוב לומר, מוכרים כבר בישראל לעניינים רבים. פסיקות בג"ץ סללו את הדרך להכרה בגיורים לא־אורתודוקסיים שנעשו בחו"ל לעניין הזכות לעלייה ולהתאזרחות. גיור לא־אורתודוקסי מוכר גם לעניין הרישום במרשם האוכלוסין, אף אם הגיור נעשה בישראל (לאחר פנייה לבית המשפט וקבלת "תעודה ציבורית").²⁴⁴ בית המשפט העליון אף הורה למדינה לממן את קורסי ההכשרה לגיור הנעשים בישראל מטעם התנועות הרפורמית והקונסרבטיבית.²⁴⁵

המכשול הרשמי בפני הכשרה מלאה של גיורים אלו הוא שהם אינם מוכרים לצורכי נישואין. אדם שהתגייר בגיור רפורמי או קונסרבטיבי יכול אמנם להירשם כיהודי במרשם האוכלוסין, אולם הוא מנוע מלהינשא בישראל. בשל כך מערערים תומכי הגיורים הלא־אורתודוקסיים על המונופול האורתודוקסי ודורשים לאפשר נישואין אזרחיים או להכיר בכל סוגי הנישואין הדתיים. לדבריהם, פתיחת אפשרויות הגיור לכל התנועות היהודיות תמתן את עוצמת החיכוך בין הדת למדינה ותסייע בהידוק הקשרים בין ישראל ליהדות התפוצות. נכון לזמן כתיבת שורות אלו דומה שאין תמיכה פוליטית וציבורית משמעותית ברעיונות אלו. לא בכדי הגיעו הישגי התנועות הלא־אורתודוקסיות בעשרים השנים האחרונות באמצעות פסיקות של בית המשפט העליון ולא באמצעות חקיקה של הכנסת. עם זאת, מסע הדה־לגיטימציה מצד הממסד החרדי לגיורים הממלכתיים הציונים־דתיים, יחד עם אי־ההכרה ברבנים אורתודוקסים מתונים בארצות הברית, מגבירים את הקריאות ל"שיתוף פעולה ציוני" בין התנועות ולפירוק המונופול של הרבנות הראשית. יש הטוענים כי הציונות הדתית הולכת ומוצאת עצמה במקום שבו נמצאים הלא־אורתודוקסים במשך שנים ארוכות וכי מצב זה מזמין שיתוף פעולה ביניהם.²⁴⁶

244 בג"ץ 5070/95 נעמת נ' שר הפנים, פ"ד נו(2) 721 (2002); בג"ץ 2597/99 טושביים נ' שר הפנים, פ"ד נח (5), 412 (2004). לפני בית המשפט העליון תלויה ועומדת עתירה להכרה בגיור שנעשה כולו בישראל במסגרת התנועות הלא־אורתודוקסיות: בג"ץ 11013/05 נטליה דהאן נ' שר הפנים (טרם ניתן פסק דין).

245 בג"ץ 11585/05 (לעיל הערה 179).

246 יזהר הס, "גיור לכולם", עורך הדין (אפריל 2008), עמ' 108–109; הנ"ל, "יחד־מחוץ לגדר", מעריב, 25.5.2008; אברהם פורז, "ניצחונם של החרדים", הארץ, 1.6.2008.

לכאורה, רעיונות אלו נראים רחוקים מן המציאות, אולם זו עשויה להתהפך באחת. לפני כעשור פעל שר הפנים אברהם פורז ממפלגת "שינוי" לקדם גיורים לא-אורתודוקסיים,²⁴⁷ וייתכן שאחד מיורשיו יצליח בכך בעתיד, במיוחד אם הממסד האורתודוקסי יוסיף להיתפס כמי שאינו מסוגל להתמודד עם האתגר.

החלופות החילונית והליברלית

בד בבד עם החלופות הדתיות עולות הצעות ליברליות וחילוניות לביטול מערך הגיור הנוכחי ולהפרדת הגיור מהמדינה או להמרתו ב"גיור" לאומי-חילוני.

הביקורת הליברלית: בזכות הפרדת הגיור מהמדינה

הגישה הראשונה, הליברלית, חותרת להפרדת הדת מהמדינה, ובכלל זה הפסקת המעורבות של המדינה בגיור דתי – אורתודוקסי ולא-אורתודוקסי כאחד. הביקורת הליברלית על מעורבות המדינה בגיור החלה כבר עם הקמתו המחודשת של מערך הגיור בשנת 1995. "המדינה אינה סוכנות גיור", נכתב במאמר בעיתון הארץ.²⁴⁸ מאז ועד היום חוזרים הקולות התוהים כיצד, כלשון פרופ' אריאל רובינשטיין, "מדינת ישראל, המתיימרת להיות יהודית, נאורה ודמוקרטית, רואה בהעברתם על דתם של אזרחים מאזרחיה, משימה לאומית מרכזית".²⁴⁹ התנגדות מיוחדת עוררו הגיורים הצבאיים. העובדה שהצבא מאפשר לחייליו ללמוד בנוחות לקראת גיור על חשבון שירותם הצבאי נתפסת בעיני אחדים כשידול להמרת דת (האסור על פי חוק בישראל), שאין לו מקום בצה"ל, האמור להתרכז במשימות ביטחוניות ולא במשימות דתיות.²⁵⁰

-
- ראו ברוח זו גם דבריו של גלעד קריב, מנכ"ל התנועה הרפורמית בישראל, בדיון בנושא הגיור בוועדה לקידום מעמד האישה בכנסת, 13.5.2013.
- 247 ראו לדוגמה ראלי סער, "השר פורז למזוז: אעניק אזרחות לתושבים שהתגיירו בגיור רפורמי וקונסרבטיבי", הארץ, 20.7.2004.
- 248 מאמר מערכת, "המדינה אינה סוכנות גיור", הארץ, 20.4.1995.
- 249 עוזי ארנן, "פיתויים להמרת דת", ynet, 12.3.2009; אריאל רובינשטיין, "האגף (הבכיר) לגיור", ידיעות אחרונות, 2.11.2010.
- 250 על פי החוק הישראלי אין איסור להטיף להמרת דת אולם יש איסור לשדל להמרת דת ולהבטיח תמורתה טובת הנאה כלשהי (חוק העונשין, 174 סעיפים א, ב) או לשדל קטין להמרת דת (חוק העונשין, 368א). החוק הישראלי עולה בקנה אחד עם אמנות

מעניין שלעתים משתמשת גם העיתונות החרדית בנימוקים ליברליים כדי לנגח את הגיור הממלכתי. "מה להם ולגיור?", נכתב במאמרי דעות חרדיים. באחת הקריקטורות שהופיעו בעיתון המודיע נרמז שמבחינת עורכי העיתון מדובר במעין נאציזם.²⁵¹ בדומה לכך, גופים לאומיים וחרדיים של יוצאי חבר המדינות משתמשים ברטוריקה הליברלית כדי לעצור את הגיור הממלכתי. כזה הוא לדוגמה קולו של נפתלי שרייבר, עולה חרדי הקורא להפסיק את "האונס הקולקטיבי" בדמות מסע הגיור הישראלי. שרייבר מטיף לעולים שלא להתגייר, והוא עושה זאת באמצעות הססמה "הגיור הוא יריקה בפנים של אימא שלך". כמי שמצהיר על עצמו כעל ליברל הוא קורא למנות גם כומר ראשי לחיילי צה"ל לצד הרבנות הצבאית, כמקובל בצבאות אחרים במערב, המספקים שירותי דת לכל החיילים.²⁵² על בסיס עקרונות אלו עתרה לבית המשפט העליון קבוצת עולים מחבר המדינות (באמצעות העמותות "מרכז רוסי למידע ותרבות במדינת ישראל" ו"הרוב היהודי לישראל") בדרישה להפסיק את מימון המדינה לפעילויות

בינלאומיות ועם חוקים מקבילים במדינות דמוקרטיות אחרות אשר על פיהם עצם הזכות להטיף להמרת דת נובעת מחופש הדת ומחופש הביטוי (אשר על כן התנגד משרד המשפטים בישראל להצעות חוק שנועדו לאסור כל פעילות של המיסיון בישראל. ראו לדוגמה מכתב מאת עו"ד רביד דקל, מחלקת ייעוץ וחקיקה, לפרופ' דניאל פרידמן, שר המשפטים, 23.8.2007, המתנגד להצעות לתיקון חוק העונשין בעניין הגבלת אפשרות המיסיון). החוק הבינלאומי רגיש מאוד לכפייה ולשידול להמרת דת, תוך שימת דגש על קטינים ועל חיילים הנמצאים במסגרת סמכותית. לסקירה מקיפה על הנושא ראו Nathan Lerner, *Religion, Secular Beliefs, and Human Rights: 25 Years After the 1981 Declaration*, Leiden: Martinus Nijhoff, 2006

251 ראו לדוגמה מוטי הלר, "מבט מהקור", המודיע, 29.2.2008; ר' שרייבר, "עמדה: ורבים... מתייהדים", המודיע, 20.3.2008. בניגוד לטענות החילוניות, שלפיהן הפרדת הגיור מהמדינה היא רק חלק ממהלך רחב יותר של הפרדת הדת מהמדינה, דומה שהחרדים משתמשים ברטוריקה הליברלית כדי לחזק את התנגדותם הדתית והאידיאולוגית לגיור הממלכתי. יוצא מכלל זה מאמרו של מרדכי איזנברג, הקורא להעניק זכויות אזרחיות מלאות לעולים לא-יהודים ובמקביל להפסיק את מעורבות המדינה בגיור (מרדכי איזנברג, "התאזרחות במקום גיור", מעריב, 29.7.2003).

252 ליילי גילי, "כומר ראשי לצה"ל עכשיו", הארץ, 7.4.2008; קובי נחשוני, "מתנגדי הגיור לחיילים: אל תגייירו", ynet, 6.6.2011.

הגיור. לטענתם, מעורבות המדינה בעניינים של בחירת אמונה אישית והמרת דת היא פגיעה בחופש הדת.²⁵³

הביקורת החילונית: גיור חילוני ולא גיור דתי

לצד הקולות הליברליים נשמעים קולות חילוניים הקוראים למעורבותה של המדינה ביצירת זהות יהודית משותפת שתתבסס על תכנים לאומיים-תרבותיים ולא על הגדרה דתית. על פי הצעה זו, עולים שאינם יהודים יוכלו לזכות בהכרה ממלכתית כיהודים באמצעות מבחן ידע והבעת הזדהות עם העם היהודי בהופעתו המודרנית החילונית. מרכיב מסוים של מודל זה, יש לציין, קיים כבר במדינות אירופיות מסוימות, הכורכות קבלת אזרחות במבחנים תרבותיים.²⁵⁴

רעיון "הגיור החילוני" החל להתגלגל כבר בשנות החמישים, בתקופת משבר "מיהו יהודי" (1958) והחל לקרום עור וגידים בתנועה הקיבוצית בשנות השמונים, כאשר הונהג בה, ובייחוד בקיבוצי השומר הצעיר, מסלול של היכרות עם היהדות החילונית למתנדבים לא-יהודים.²⁵⁵ משנות התשעים ואילך מזוהה רעיון הגיור החילוני עם יוסי ביילין. ביילין טוען שהחילוניות היהודית הוכיחה את כוחה כזרם היהודי הגדול ביותר כיום ולכן היא – ולא תנועות דתיות – צריכה לקבוע את דרכי הכניסה לעם היהודי. כחלק מתפיסת עולם זו ניסה ביילין בהיותו חבר כנסת לקדם הצעת חוק שלפיה היהדות בישראל תוכר גם על פי האב ולא רק על פי האם, שכן מנקודת מבט לאומית-חילונית אין כל הבדל בין השניים.²⁵⁶ בד בבד ניסו גופים חילוניים שונים ליצור דפוסים מעשיים של

253 כתב עתירה לבג"ץ 6106/07 הרוב היהודי לישראל עמותה חילונית למען מדינה יהודית נ' ממשלת ישראל. בקרב המתמצאים בנככי החברה הרוסית הישראלית יש הטוענים שקריאות אלו אינן נובעות בהכרח מהשקפת עולם ליברלית המבקשת להפריד את הדת מהמדינה אלא מהתנגדותם העקרונית של חלק מעולי רוסיה לגיור, הן בשל השקפת עולם חרדית הן מתוך רצונם לשמר את התרבות ואת האתניות הרוסית בישראל. ראו לדוגמה קלמן נוטריוס, מקור ראשון, 28.9.2006.

254 רות גביוון, "המדינה לא צריכה להכריע בשאלת 'מיהו יהודי'", ארץ אחרת 17 (2003), עמ' 32-36.

255 נתנאל פישר, "לא יהודים ומתגיירים בתנועה הקיבוצית בישראל" [בהכנה].

256 יוסי ביילין, הצעת חוק מרשם האוכלוסין (תיקון – שינוי הגדרת מיהו יהודי), התשס"ו-2006, פ/1265/17.7.2006. וראו גם הנ"ל, מותו של הרוח מאמריקה: יהודים במאה ה-21, תל אביב: ידיעות אחרונות, 1999, עמ' 156-158; הנ"ל,

הצטרפות חילונית-תרבותית לעם היהודי.²⁵⁷

הגישות הליברלית והחילונית רואות בחיוב את אי-ההצלחה של מערכת הגיור הממלכתית. מבחינתן הדבר מבשר את הצורך בשינוי. עם זאת, למיטב הערכתי רעיונות אלו הם נחלתו של חוג אינטלקטואלים מצומצם בהיקפו, השואף – בחוסר הצלחה עד כה – למודל שונה של יחסי הדת והמדינה בישראל. אולם גם במקרה זה, אזלת היד של הממסד האורתודוקסי עלולה להביא בעתיד לבחינת חלופות אלו, גם אם כרגע הן נראות רחוקות מיישום. כעת אדון בשתי אפשרויות נוספות, שהן האתגר הגדול ביותר למצב הקיים.

חלופות אורתודוקסיות לא-ממלכתיות

בצד השני של הסקלה האורתודוקסית עומדת האפשרות של קידום גיור אורתודוקסי פרטי לא-ממלכתי, לצד ביזור מוחלט של סמכותה של הרבנות הראשית ואף חתירה לפירוקה.

הגישה הרידקלית יותר טוענת שהמערכת הממלכתית אינה ממצה את האפשרויות ההלכתיות המקלות הקיימות כדי להתמודד עם האתגר ועל כן יש לחתור להקמת בתי דין אורתודוקסיים פרטיים שיפעלו בהתאם להלכה אבל לא יהיו כפופים לממסד הרבני. חשוב להדגיש שמנקודת מבט דתית גרדא, כל שלושה רבנים, ובמידה מסוימת אף כל שלושה יהודים מן השורה, רשאים לגייר ואין צורך לשם כך באישור הממסד.

רבנים ואנשי ציבור ציונים דתיים כתבו על אפשרות זו ברמז או במפורש. הרב יהודה גלעד, ראש ישיבת מעלה גלבוע ורב הקיבוץ לביא, טען, לדוגמה, שהיעדרה של מדיניות גיור מקלה צריך להביא לפירוק הרבנות הראשית. לדבריו, אתגר הגיור הוא אתגר "לאומי, יהודי, הלכתי" שכמותו "לא היה לנו מעולם בהיסטוריה של עמנו". על כן, בשל גודל השעה, "ניתן להסתמך על דעות הרווחות למדי בעולם הפסיקה" בכל הנוגע להקלות בגיור. ברם מכיוון שהרבנות

²⁵⁷ "הכנסת בגדה בעולים", ynet, 11.1.2006; הנ"ל, "המשפחה המורחבת שלי", הארץ, 19.5.2006.

257 כהן (לעיל הערה 7), עמ' 120-124.

הראשית "בוחרת במקרה הטוב לטמון את ראשה בחול, ובמקרה הפחות טוב לכופף את ראשה בפני 'גדולי התורה' החרדים הליטאים", מסקנתו ברורה:

עם כל הכאב והקושי אני קורא אפוא בזאת לחברי הרבנים ולציבור הציוני דתי בכללו לומר בגלוי את שרבים מאתנו חשים ושותקים זה מכבר: הרבנות הראשית לישראל הגיעה לסוף דרכה.²⁵⁸

דברים נחרצים לא פחות וברורים מעט יותר נשא הרב בני לאו. מבחינתו, למרות גישתו הממלכתית הוא חש ייאוש מהמערכת הממלכתית, דבר המביא "אותו לשקול בחיוב אפשרות להקמת מערכת חלופית של בתי דין רבניים".²⁵⁹ לאחרונה, ובמיוחד לנוכח הנסיגה המסתמנת מההסכמות בדבר החלטת הממשלה בעניין "חוק שטרין", מתחזקים הקולות להקמת בתי דין פרטיים, כפי שכתב, למשל, הרב אמסלם:

אולי סוף סוף ימצאו עתה גורמים רבניים בעלי אומץ והשפעה שישבו עד עתה על הגדר, את הכוח הנפשי ותעצומות הנפש להחליט על הקמת רשת בתי דין לגיור עצמאיים שיפעלו על פי ההלכה ולא על פי הפוליטיקה. הרבנות לא תכיר בגיורים עצמאיים? לא נורא. עם ישראל יכיר בהם. ואף הציבור הדתי, אם רק נשכיל ללמד אותם שיש ויש דבר כזה גיור על פי ההלכה למרות שאינו מוכר על ידי הרבנות [...] גיור כזה הוא גיור בר תוקף שאין שום כוח בעולם שיכול לבטלו המבטלו, חטאו חמור, והוא מגלה פנים בתורה שלא כהלכה. מה לעשות ולצערינו הגענו למצב שצריכים לראות קודם כל את כבוד שמים. ו"במקום שיש חילול השם אין חולקים כבוד".²⁶⁰

- 258 הרב יהודה גלעד, "סוף דרכה של הרבנות", *ynet*, 26.10.2010.
- 259 אורי פולק, "הרב בני לאו: חש ייאוש מהמוסד הממלכתי של בתי הדין", אתר *כיפה*, 15.1.2012. ראו עוד ברוח זו, בתיה כהנא דרוו, "רבנים, הקימו בתי דין אלטרנטיביים", *ynet*, 9.2.2011; Shlomo Riskin, "Has the Chief Rabbinate Outlived Its Usefulness?" *The Jerusalem Post*, 11.11.2011.
- 260 הרב חיים אמסלם, "הפוליטיקאים החרדים ניצחו את המדינה", אתר *כיפה*, 28.4.2015.

עם חתימת מסמך זה התפרסמה כתבה שמשתמע ממנה שאכן "צהר מקדמים הקמת בית דין עצמאי לגיור".²⁶¹ למרות ההכחשות הרשמיות של הארגון ידוע לי כי נעשים צעדים ראשונים בכיוון זה מצד ארגונים השותפים בפורום "צו גיור", כפי שדיווח על כך הרב אמסלם.²⁶²

תנועת "נאמני תורה ועבודה" העלתה פתרון נוסף להפרטת המערכת הממלכתית. על פי הצעתה, הנוגעת למכלול הסדרי דת והמדינה בישראל, המדינה תאפשר לאיגודי הקהילות הגדולים בישראל לגייר "לפי מדיניותם ההלכתית".²⁶³ הגיורים שיבוצעו במסגרת איגודים אלו יהיו מוכרים על ידי המדינה, גם אם לא על ידי כלל הרבנים בישראל.

בתי דין פרטיים לגיור קיימים כבר בישראל. הם משרתים בעיקר אנשים שאינם אזרחי ישראל (תיירים, סטודנטים ובני זוג של ישראלים) הנתקלים בבעיות בירוקרטיות בדרךם להתגייר או להתאזרח ועל כן פונים לגיור פרטי. שנים ארוכות היו בתי דין אלו חרדיים, אולם לאחרונה נכנסו לתמונה גם רבנים ציונים-דתיים, וייתכן כי חלקם כבר מגיירים גם אזרחי ישראל שאינם מעוניינים להתגייר במסגרת הרבנות.²⁶⁴ גיור אורתודוקסי פרטי זה אינו מוכר על ידי רשויות המדינה (לעניין הזכות לעלייה ולרישום במרשם האוכלוסין) ואף לא על ידי הרבנות הראשית,²⁶⁵ אך דוח מבקר המדינה 2013 חשף שבמקרים מסוימים אישרו בתי דין רבניים את תקפותם של גיורים פרטיים אלו בניגוד לנוהלי הרבנות הראשית.²⁶⁶

ישנם אישים בתוך הציבור הציוני, ובהם גם רבנים בולטים כדוגמת הרב נחום רבינוביץ, אשר טוענים כי אין כל "קדושה" בעקרון הממלכתיות וכי יש

- 261 חנן גרינווד, "פרסום ראשון: צהר מקדמים הקמת בית דין עצמאי לגיור", אתר כיפה, 13.5.2015.
- 262 חנן גרינווד, "הרב אמסלם: בית הדין העצמאי – קידוש השם", אתר כיפה, 13.5.2015.
- 263 הדר ליפשיץ, "מדינה יהודית יותר, דמוקרטית יותר", **זה הזמן למודל הקהילתי**, נאמני תורה ועבודה, 2012.
- 264 יאיר אטינגר, "מסלול מזורז ליהדות: הצצה לבית הדין הפרטי לגיורים", **הארץ**, 16.3.2012.
- 265 בעניין ההכרה בגיור הפרטי תלויות ועומדות כמה עתירות לבג"ץ, לדוגמה – בג"ץ 7625/06 מרטינה רג'צ'ובה ואח' נ' משרד הפנים ואח' (טרם ניתן פסק דין).
- 266 מבקר המדינה (לעיל הערה 31), עמ' 192-194.

לחזור למודל הגיור הקלסי שהיה, ועודנו, קיים בתפוצות. לפי המודל הזה, כל רב מוסמך לגייר על פי שיקול דעתו ההלכתי.²⁶⁷ כך למשל, לטענתה של חיותה דויטש, סופרת ועיתונאית בכירה במגזר, ההצעה ליטול את הסמכות "ממנגנון השמרנות המכונה הרבנות הראשית ומבזרת [ולבזר] אותן בין רבני ערים – כולם יהודים כשרים ושומרי הלכה – היא הצעה טובה, שמאפשרת מרחב סביר של שיקול דעת בשאלת מי הוא יהודי, מי הוא מתגייר".²⁶⁸ מצדדי ההפרטה טוענים שגיור שיעשה בידי רבנים אורתודוקסים בני סמכא יהיה מוכר על ידי מרבית הציבור היהודי בישראל. המיעוט שלא יכיר בו ממילא אינו מכיר גם בגיורם הממלכתיים הנעשים כיום בבתי הדין הרבניים.²⁶⁹

להערכתו הבעיה בטיעונים אלו כפולה: ראשית, אם ייווצרו רמות שונות של גיורים אורתודוקסיים, יהיה קשה להגן על המשך המונופול האורתודוקסי בעניין המעמד האישי בישראל. הטיעון הקלסי שיתרונו של המונופול הוא ביצירת מעמד יהודי אחיד המקובל על כל העם היהודי יישמט ככל שהעומות הפנים-אורתודוקסי יעמיק.

שנית, אם אכן יסרבו הרבנות הראשית, כמו גם רבנים ובתי דין אחרים, להכיר בגיורים אלו, ספק אם יהיה להם ביקוש. במקום תעודת גיור אחת ייווצר מגוון תעודות ורמות גיור שלא יבטיחו הכרה רחבה בגיור למתגיירים ולצאצאיהם. על כן לא בטוח שהן תהיינה אטרקטיביות בעיני ציבור המתגיירים הפוטנציאלי המעוניין להסדיר את מעמדו באמצעות הגיור ולא להעמידו בסימן שאלה.

כוחו של השינוי במדיניות הגיור, כמו בכל שינוי הלכתי אחר, הוא בהתקבלות שלו. ואף אם ניתן למצוא צידוקים לשינויים רדיקליים יותר, יש לוודא שהם יתקבלו בסופו של דבר על ידי מרבית שדרת המנהיגות הדתית וממילא גם בציבור כולו. בהקשר זה ראוי לצטט מדבריה של פרופ' תמר רוס, שהסבירה את החשיבות שבהתקבלות הפסיקה ההלכתית על ידי המנהיגות הדתית והציבור הרחב:

267 הרב נחום אליעזר רבינוביץ, "בכל עיר ועיר", מקור ראשון, מוסף שבת, 25.4.2014.

268 חיותה דויטש, "חוק הגיור: נקודת המבחן של הבית היהודי", nrg מעריב, 21.10.2014.

269 לסיכום עקרוני של צדדי הויכוח ראו נתנאל פישר, "ממלכתיות נגד עצמה", מקור ראשון, מוסף שבת, 17.10.2014.

על אף השאיפות של מתקני הלכה למיניהם, שלעיתים קרובות מעדיפים להתעלם מכך, מערכת משפטית חיה אינה יכולה לתפקד ללא גופיה הסמכותיים [...] אין זה משנה מה תהיה עמדתנו בנוגע לכל שאלה משפטית שהיא; אנו יודעים שכדי שעמדה זו תתקבל כהלכה, היא תצטרך להתנסח בשפת ההלכה ובהתאם לכללים הפרוצדוראליים המהווים את הלוגיקה של מסורתה הפנימית [...] על כן אין זה אפשרי לפסוח לגמרי על הפנייה אל הממסד הסמכותי של המערכת ההלכתית (ככל שהוא מבוזר בימינו) בכל תהליך של שינוי [...] פרשנות חדשה יכולה לעתים לערער על אחד מכללי המשחק ואף על יותר. ואולם אם היא מגזימה בהיקף הערעור, או מתייחסת לכלל מושרש למדי במסורת הפרשנית, אין לה סיכוי רב להתקבל. כך עשויים מציעי פרשנות חדשה למצוא את עצמם פתאום מחוץ למערכת, משום שהצעתם תיחשב שגויה או טוטה, ועל כן בלתי רלוואנטית. אף אם קבוצה יהודית כלשהי הצליחה כבר לממש את חזונה [...] בצורת חיים שבעיניה הולמת את המקורות, אם היא תתעלם מהכלים המקובלים של פנייה לממסד ההלכתי, או מהצורך לסגל את תפישתה הפרשנית לשפה הפנימית של התהליך ההלכתי, היא לא תהיה מסוגלת לתקשר עם המסורת ההלכתית הקיימת, או ליצור כל המשכיות ניכרת עמה [...] כשם שאין מערכת משפטית יכולה להתעלם ממוסדותיה הסמכותיים על מסורותיהם הפרשניות, כך גם אין היא יכולה להינתק מהקהילה שבפועל מצהירה לה אמונים, ושבקרבה היא אמורה להתממש. כידוע, יש שאלות, כגון אלו הקשורות במעמד אישי, הדורשות קונצנזוס רחב מאד כדי שפתרון הלכתי מוצע כלשהו ייקלט ויתפקד.²⁷⁰

270 תמר רוס, "אורתודוקסיה, נשים ושינוי ההלכה: ניתוח תיאולוגי והיבטים פרשניים", בתוך: עמיחי ברהולץ (עורך), מסע אל ההלכה, עיונים בין תחומיים בעולם החוק היהודי, ירושלים ותל אביב: בית מורשה ומשכל, 2003, עמ' 422-424.

איני טוען שאין לשנות מאומה. להפך. מסמך זה נועד, בין השאר, להכשיר את הלבבות כדי לחזור להלכה המקורית שהייתה נהוגה בקרב קהילות ישראל מדורי דורות. ברם כדי להצליח במהלך זה יש לזכות באמון הציבור ובאמון ההנהגה התורנית – מפוצלת ככל שתהיה – כדבריה של רוס.

הגם שנכון להיום טרם הוקמו בתי דין נוספים והרבנות הראשית לא קבעה את עמדתה כלפיהם, הפיצול נראה לצערי קרוב מתמיד. ככל שנישואי התערובת יזלגו למגזר הדתי והמסורתי, כך יגבר הלחץ לפתרונות למתגיירים שבתי הדין הרגילים סירבו לגייר. כבר היום אנו עדים לזרם דקיק של אנשים (אורתודוקסים!) הנישאים מחוץ לרבנות מסיבות שונות, וסביר מאוד להניח שזרם זה ילך ויתחזק גם בתחום הגיור.

ברם למיטב שיפוטי, הגיור הפרטי ופיצול המערכת הוא מוצא של ייאוש. גם מי שקוראים לבחון אותו מעוניינים מלכתחילה בשמירת המערכת האורתודוקסית הממלכתית, ובתנאי שיינתן מענה הולם לאתגר הגדול שלפנינו. בפרק הבא אציג את הדרכים לקידום חזון זה.

החלופה הפרגמטית: גיור סוציולוגי

למעט איום הפיצול בתוך העולם האורתודוקסי, אף אחת מהחלופות האחרות אינה מאיימת באופן ממשי על המשך קיומו של מערך הגיור הממלכתי. ההצעות לגיור חילוני או לביטול מעורבותה של המדינה בענייני דת מנימוקים ליברליים הן נחלת קבוצה קטנה בעלת כוח פוליטי מועט. הניסיונות הלא-אורתודוקסיים לזכות במעמד שווה אינם מצליחים לקעקע את המונופול האורתודוקסי חרף מאבק שנמשך למעלה מארבעה עשורים בתמיכת יהודי ארצות הברית ובית המשפט העליון.

דומה שהחלופה הממשית המתחרה עם הגיור האורתודוקסי היא הקריאה שלא לעשות דבר. על פי גישה זו, העולים הלא-יהודים "מתגיירים" למעשה בישראל ב"גיור סוציולוגי", ביטוי רב-משמעות שטבע פרופ' אשר כהן לפני כעשור. הרעיון המונח ביסוד הגיור הסוציולוגי הוא שתהליכי ההתבוללות החברתית מייתרים כל צורך בגיור רשמי, דתי או חילוני, שכן העולים הלא-יהודים, ובייחוד צאצאיהם הישראלים, הופכים בתהליך הדרגתי, אך ודאי, ליהודים מבחינה חברתית. על פי הנחה זו, ברכות השנים תאמץ רוב האוכלוסייה

היהודית את העולים הלא־יהודים אל חיקה גם אם אלו לא יתגיירו על פי ההלכה. הם יהפכו לבשר מבשרה של החברה היהודית בישראל, ישוחחו באותה שפה, ילמדו באותם בתי ספר, יחגגו אותם חגים, ובעתיד אף יינשאו ליהודים. מנקודת מוצא זו, אינטלקטואלים (דוגמת אלכס יעקובסון ואמנון רובינשטיין) ועיתונאים (דוגמת אבירמה גולן, מנחם בן ושחר אילן) טוענים שאין כל צורך להיאבק בגיור האורתודוקסי שכן המאבק נדון לכישלון. לשיטתם יש לרכז את המאמצים להשגת זכויות מלאות ללא־יהודים בישראל, ובכלל זה נישואין וקבורה אזרחיים.²⁷¹ אך גם אם זכויות אלו לא תושגנה במלואן, המציאות הסוציולוגית תוביל ליצירת לאומיות יהודית אתנית-תרבותית חילונית חדשה. כיוון דומה לזה נשמע גם בשולי השיח הדתי. כבר כיום נשמעים קולות המנסים לפתח גישה הלכתית שלפיה אפשר להטמיע עולים לא־יהודים ללא גיור, על בסיס דברי חז"ל "משפחה שנטמעה, נטמעה".²⁷²

סיכום

המצב הקיים אינו סטטי. העובדה שמאות אלפי אזרחי ישראל אינם זכאים להירשם כיהודים ואינם יכולים להינשא ולהיקבר כרצונם במדינתם גורמת מצוקה אשר לה יותר מפתרון אחד.

יש התובעים – בשם נימוקים ליברליים או דתיים־חרדיים – להפסיק את מעורבותה של המדינה בגיור. אפשרות נוספת שעולה בחוגים אינטלקטואליים שונים היא יצירת זהות יהודית תרבותית־אתנית שאינה מבוססת על הדת. כמו כן גוברים הקולות להכרה מלאה בגיורים לא־אורתודוקסיים. בד בבד, לנוכח החלטת הממשלה על מתן הסמכות להקמת בתי דין נוספים, עולה האפשרות לערוך גיורים אורתודוקסיים מעין־פרטיים. סביר להניח שככל שנישואי התערובת יזלגו לתוככי הציבור הדתי, יתחילו בתי דין אלו לגייר בהיקף נרחב, גם ללא הכרה מצד

271 אלכסנדר יעקובסון ואמנון רובינשטיין, ישראל ומשפחת העמים, ירושלים ותל אביב: שוקן, תשס"ג, עמ' 160, 352–351.

272 אלחנן שילה, "להצטרף לעם ישראל: הפתרון", מקור ראשון, 5.11.2010.

הרבנות הראשית. ובאותו זמן המציאות, שבה הרוב במגזר העולים הלא-יהודים מוותרים על הגיור, יוצרת "יהודים סוציולוגיים", הנחשבים בעיני עצמם וסביבתם יהודים מלאים.

אם תימשך המגמה הנוכחית, סביר להניח שתתממש אחת או כמה מחלופות אלו והגיור הממלכתי יפורק, להלכה או למעשה. משמעות הדבר היא ויתור על המכנה המשותף היהודי, מינימלי ושנוי במחלוקת ככל שיהיה. יש לחתור אפוא לפתרונות מעשיים שיקדמו את הגיור הממלכתי. על כך בפרק הבא.

שער רביעי

קידום גיור אורתודוקסי ממלכתי

המלצות מעשיות

החלופה המומלצת: גיור אורתודוקסי ממלכתי ומקרב

היתרונות שבגיור אורתודוקסי ממלכתי ומקרב

עמדת מחקר מדינית זה היא שגיור אורתודוקסי ממלכתי הוא הדרך הטובה ביותר לתת מענה למכלול האתגרים שמציבה העלייה הלא-יהודית לחברה היהודית בישראל. גיור אורתודוקסי ממלכתי יפתור את בעיות הזהות האישיות של הקבוצה הלא-יהודית ויגשר בין זהותם היהודית של חבריה לבין ההגדרות היהודיות האורתודוקסיות המקובלות על רוב חלקי החברה. גם מבחינת הסדרת המעמד האישי, גיור אורתודוקסי ממלכתי יעניק את הסטטוס היהודי בכל הנוגע לענייני נישואין, גירושין וקבורה, אשר היעדרו פוגע בזכויות האזרח הבסיסיות של הקבוצה הלא-יהודית ואשר גיור פרטי או לא-אורתודוקסי אינם יכולים לספק. גם מן הבחינה הלאומית, הגיור האורתודוקסי הוא הדרך הטובה ביותר לשמר את אופייה היהודי של המדינה ואת לכידותה של החברה היהודית בישראל ולמנוע את התפוררותה לקהילות נפרדות שאינן נישאות זו לזו. בהיבט הדתי, גיור אורתודוקסי יבטיח את המשכיות היהודית ויבלום את מגמת ההתבוללות המטרידה מאוד את רוב חלקי החברה היהודית, ובכלל זה יהודים שאינם שומרי מצוות.

הדרך להשגת יעד זה מותנית כמובן בהגדלה משמעותית של מספר המתגיירים הנוכחי. מגמות הגיור הקיימות מאטות אמנם את תהליך ההתפוררות אולם אינן עוצרות אותו.

בחלק הקודם ניתחתי את מדיניות הגיור של מדינת ישראל והצבעתי על נקודות התורפה המעכבות את קידום הגיור. בפרק זה אבקש להציע המלצות מעשיות לקידום גיור אורתודוקסי ממלכתי, הניתנות ברובן לביצוע מיידי. אימוץ ההמלצות יביא להפחת רוח חדשה, הנחוצה להתמודדות עם אחד האתגרים הגדולים ביותר העומדים לפני מדינת ישראל והחברה היהודית.

האם גיור אורתודוקסי ממלכתי ומקרב אפשרי מבחינה הלכתית?

ההלכה הכירה בנחיצות הגיור ואף יצרה את הכלים להנהגת גיור אורתודוקסי מקרב. אמנם המסורת היהודית לא דגלה בגיור אקטיבי, אולם בדורות האחרונים

הכירו גדולי הפוסקים בכך שהמציאות השתנתה. מצד אחד, התרחבות נישואי התערובת עלולה לפגוע קשות בהמשכיות העם היהודי. מנגד, הרעיון לקדם גיור אינו מופנה כלפי לא־יהודים בעלמא אלא כלפי אנשים שכבר קשרו את גורלם עם העם היהודי. התמונה החד־משמעית העולה מן הפסיקה היא שרבנים גיירו גם אם היה ברור להם שלא כל המתגיירים יהפכו להיות יהודים שומרי מצוות. פוסקים מרכזיים רבים טענו שמותר ואף צריך לסייע בגיורים כאלו כדי למנוע התבוללות וכדי להציל את בן הזוג היהודי, שכן "אין לדחות אבן אחר הנופל". הם הבינו היטב שדחיית בן המשפחה הלא־יהודי מגיור תביא לדחיית משפחתו היהודית כולה.

כבר לפני כמאה וחמישים שנה הורה הרב אליהו גוטמכר (1796–1874), מ"מבשרי הציונות", על מדיניות קבלת גרים מרחיבה:

על כן לעניות דעתי כל נוכרי שבא לגיור ויש שמחשבתו הוא לטובה, וגם אם יש איזה ספק עדיין, שוב מותר ללמדו סדר התפילות וידיעות מועטות, עד שיגיע לו רשות ממשלה לגייר ואז מגיירים אותו.²⁷³

בניגוד לדעה שהשתרשה בדור האחרון, כאילו גישה מקרבת זו הייתה נחלתם של רבנים מעטים בלבד, תפיסתו של הרב גוטמכר רווחה בכל תפוצות ישראל. הרב הראשי של מצרים, הרב רפאל אהרן בן־שמעון (1848–1928), העיד כי –

אכן בנידון שאיש ישראל נלכד באהבת בת הנכר וישב עמה כמה זמן ואי אפשר שייפרדו [...] כאשר בעוונותינו הרבים עניין כהזה הוא חזון נפרץ בזמן הזה. אנחנו מקבלים לגייר את האישה והבנים הגם שכל מבין יודע סיבת גירות האישה [...] ועל כן אנחנו מעלימים עין ומקבלים אותם [...] וכן עשינו פעמים רבות [...] ואף על פי שאנחנו יודעים דברים שבלב אין אנחנו מדקדקים הרבה.²⁷⁴

273 הרב אליהו גוטמכר, שו"ת ר"א גוטמאכר, יורה דעה, סימן פז.
274 הרב רפאל אהרן בן־שמעון, שו"ת נהר מצרים, הלכות גרים, ירושלים: מכון טוב מצרים, תשנ"ח, עמ' קיא–קיב.

לאחר השואה, כאשר רבו נישואי התערובת, התיר הרב "מתיר העגונות" ש"ד כהנא – על דעת הרב הראשי יצחק הלוי הרצוג – לאשר גיור נשים לאחר השואה. הם הגדירו את המצב "שעת הדחק גדול" אף שהיה ברור להם שהמתגירות מערימות "עלינו שמקבלים עליהם באמת עול מצוות"²⁷⁵. הרב יוסף משאש, מגדולי רבני מרוקו ולימים רבה של חיפה, כתב בהקשר זה כי "פשוט הוא" בכל ארצות צפון אפריקה "לגייר כל הבא להתגייר", אגב הסתייגות חריפה ממי שהתנגדו לגיור בטעמים, לדעתו, של צדקנות דתית:

כמה פעמים אירע שהאישה לא נתגיירה מפני שדחה אותה רב העיר ולא רצה לגיירה, ונסעה לעיר אחרת היא ובעלה וקבעו שם דירתם בחזקת ששניהם יהודים, והולידו בנים ובנות, והבנות היו לאנשים יהודים והולידו גם הם בנים ובנות ואחר כחמישים שנה נודעה החטאת שהסתא לא נתגיירה אז כל צאצאיה נוכריות הנה [...] ומי אשם בכל זה? הרבנים המתחסדים שאינם חכמים לראות את הנולד ואת תוצאות הזמן.²⁷⁶

נימוקים אלו, שהיו יפים למרוקו כמו גם למקומות רבים אחרים בעולם היהודי, יפים שבעתיים לארץ ישראל, אשר בה לא־יהודים נטמעים בחברה היהודית. מטעמים אלו נהגו רבנים רבים – עוד בשנות החמישים והשישים – להקל בגיור. הם הסתפקו בקבלה עקרונית של המצוות וידעו שהמתגיירים אינם עומדים להיות דתיים של ממש. בשנת 1960 העיד הרב ישראל בארי, רב העיר נס ציונה, על ש"אנו מגיירים נשים שבוודאות אנו יודעים שאינם מתכוונים לשמור על טהרת המשפחה ואין תמים שיאמין להם בכגון זה, ובכל זאת אין אנו חוששים לזה"²⁷⁷. גם הרב עובדיה יוסף העיד לימים (בשנת 1976) על מדיניות הגיור המקלה שלו בהיותו הרב הראשי של תל אביב: "מקרים דחופים פתרתי תמיד, תוך ימים אחדים

275 מובא אצל הרב אברהם מאיר איזראעל, שו"ת ויען אברהם, ניו יורק תשמ"ו, חלק יורה דעה, סימן מט, עמ' קצה.

276 הרב יוסף משאש, מים קדושים, חלק יורה דעה, ירושלים תשמ"ה, סימן קח, עמ' קצז.

277 תשובת הרב בארי מופיע בספרו של הרב גדליה פעלדער, נחלת צבי, מרכז שפירא: ישיבת אור עציון, 2000, עמ' קסב.

[...] במקרים כאלה אמרתי: בואו אלי ואני אסדר את זה אחת-שתיים".²⁷⁸ באחת מפרשות הגיור המפורסמות בתולדות המדינה אישר הרב עובדיה את גיורה של הלן זיידמן אף שהתגוררה בקיבוץ חילוני וחייה עם כהן (האסור בגיורת). במכתב פומבי נימק זאת בין השאר בכך שאף ש"אין לקבל גר אלא אם כן מקבל עליו כל המצוות שבתורה, מכל מקום בנידוננו אין זה חסרון בגוף קבלת המצוות עצמם אלא שקיים חשש סביר פן יתקפנה יצרה לעבור על דין מסוים לאחר הגיור ולכן אין זה מעכב בדיעבד".²⁷⁹

בשנות השבעים, עם ראשית פעמי העלייה מאחורי מסך הברזל, התבסס הרב הראשי אונטרמן על מסורות מקרבות אלו. הוא הורה במפורש, על סמך פסיקתו של הרב גרודז'נסקי, מחבר הספר **אחיעזר**, ש"כשנראה לנו כי מקבל הוא עליו לשמור המצוות בתום לב וזהי קבלה נכונה, ואין מקום ליגע אותו בשאלות לאמר: 'ומה תעשה כשיבוא הממונה וידרוש ממך שתיסע אליו ביום השבת, ואם לא תבוא יפטרך?' – כי לדברי ה'אחיעזר' [...] אין זו נחשבת מניעה בקבלת המצוות". הרב אונטרמן אף טרח להדגיש, על סמך דברי הרמב"ם, "כי אם עבר הגר אחר כך עבירות אין זה פוגע בגירות שלו".²⁸⁰

גם בימינו פסקו גדולי תלמידי החכמים שאפשר לקבל גרים אף שידוע שהם אינם הופכים להיות אנשים דתיים. כך לדוגמה פסק הרב שלמה דיכובסקי, לשעבר דיין בבית הדין הרבני הגדול ומנהל בתי הדין הרבניים: "קבלת מצוות מועילה גם במקום שהמתגייר יודע בעת הטבילה שלא ישמור בפועל חלק מן המצוות בגלל יצר הרע או אונס גוף או אונס ממון והוא מקבל את המצוות רק באופן עקרוני".²⁸¹

זאת ועוד: רובם המכריע של המועמדים לגיור בישראל הם ממוצא יהודי מובהק, כלומר "מזרע ישראל". כבר לפני כמאה וחמישים שנה ציינו גדולי הפוסקים שיש לקרב אנשים ממוצא יהודי ושתהליך חזרתם ליהדות הוא חלק ממהלך הגאולה. בהתייחס לפסוק "והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים" (ישעיהו כז, יג) הסביר אחד מגדולי

278 פרוטוקול ישיבת ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת, 16.11.1976.

279 "גילוי דעת של הגר"ע יוסף", התפרסם בין השאר בעיתון **המוריע**, יולי 1970.

280 אונטרמן (לעיל הערה 119), עמ' יג-כ.

281 הרב שלמה דיכובסקי, "ביטול גיור למפרע", **תחומין** כט (תש"ס), עמ' 267-281.

החסידות, רבי צדוק הכהן מלובלין, שהמילים "אובדים" ו"נדחים" מתייחסות לאנשים "שנטמעו בין האומות ואינם יודעים כלל שהם מזרע ישראל [...] הם צריכים שופר גדול שיעורר אף אותם גם כן, שכל מי שהוא רק מזרע ישראל לא יידח ממנו נידח".²⁸²

במרוצת הדורות הורו מורי הלכה רבים שמצווה לקרב ולגייר אנשים שהם "זרע קודש" (כלשון הרב צבי קלישר), פעולה שתביא גם ל"תיקון זרעו" של אביהם היהודי (כלשון הרב דוד צבי הופמן, המלמד להועיל²⁸³). אפילו הרב אלישיב, מנהיג הזרם הליטאי, הורה כי "ילד של גויה וישראל כדאי לקרב ליהדות" ו"בוודאי צריך לקרבם ואין לרחקם והוא כיוון שהם מזרע יהודי".²⁸⁴ סקירה זו אינה אמורה לבוא במקום פיתוח משנה דתית מקיפה לדרכי הגיור בימינו (ציטוטים מפורטים יותר מפסקי ההלכה של רבני הדורות האחרונים מופיעים בנספח 3). על כל פנים, היא מראה שהזרם המרכזי בספרות ההלכתית בדורות האחרונים היה מודע היטב למורכבות של סוגיית הגיור ושגדולי הרבנים העמידו את התשתית לכינון גישה מקרבת. ובלשונו של הרב יעקב אריאל, מראשי רבני הציונות הדתית:

הגישה לגיורם של הבאים מחבר המדינות חייבת להיות אקטיבית, דהיינו אין לדחות אותם, כפי שנהוג בגר רגיל, אלא יש ליזום ולעודד את גיורם לכתחילה על מנת שיוכלו להשתלב בעם ישראל. [...]

282 רבי צדוק הכהן מלובלין, פרי צדיק, ישראל: המרכז לעידוד מחקרים תורניים בישראל, תשנ"ב, פרשת ניצבים, עמ' 164. בדומה לכך כתב גם רבי יצחק אברבנאל על אנוסי ספרד שנישאו בנישואי תערובת, שבזמן הגאולה לא יצטרכו לוותר על "הבנים אשר ייוולדו מבנות הגויים [...] לפי שהקב"ה יותיר להם פרי בטנם" (מובא אצל הרב אמסלם [לעיל הערה 145], עמ' שד). הרב יוסף אביאור, גרות והלכות גרים: אשנב לשות"ם, מרכז שפירא: המכון התורני שלידי ישיבת אור עציון, תשנ"ח, עמ' טז-נד; וכן בדפי מקורות שהוציא הרב אביאור, הלכות גרים של גר המתגייר והוא מזרע ישראל, הקיבוץ הדתי, א' באייר תשס"ד; זוהר ושגיאי (לעיל הערה 13), עמ' 82-44.

283 הרב דוד צבי הופמן, שו"ת מלמד להועיל, ירושלים תש"ע, חלק ג, סימן ח.
284 מופיע אצל הרב משה טורעצקי, שו"ת ישיב משה ("יכלול בתוכו פסקים ששמעתי ממרן הגרי"ש אלישיב"), חלק יורה דעה. ראו ציטוטים נוספים בשם הרב אלישיב אצל אמסלם (לעיל הערה 145), עמ' שי.

שנים רבות התפללנו אל הרגע הגדול הזה [...] הנה זכינו ברוך ה' לראות במו עינינו את התגשמות נבואתו של ישעיהו "ובאו האובדים מארץ אשור והנדרחים מארץ מצרים", כן נזכה גם להמשך "להר הקודש בירושלים".²⁸⁵

מדיניות גיור הלכתית ומקרבת – סיכום

1. במאות השנים האחרונות נהגו גדולי הפוסקים לקרב מתגיירים ולגיירם גם כאשר היה ידוע להם בוודאות שהם אינם מתכוונים לשמור את כל מצוות התורה.
2. שיקוליהם של אותם פוסקים – שמירת אחדות העם היהודי והחזרת "זרע ישראל" שאבד – יפים שבעתיים למציאות הישראלית של קיבוץ גלויות ושיבת נדחי ישראל.
3. נראה שעל פי גישה הלכתית זו, כפי שפסק הרב הראשי אונטרמן, על סמך דברי ה"אחיעזר", אין צורך "לדחוק את המתגייר לפינה" בעניין רמת קיום המצוות שלו בעתיד, ואפשר להסתפק בקבלת מצוות "בתום לב".
4. בעוד פוסקי הדורות האחרונים הסתפקו בהכנה קלה לקראת הגיור, כיום התהליך מחמיר יותר. הדרישות מהמועמדים גבוהות, והם נדרשים לעבור הכנה לימודית וחוויתית הנמשכת שנה שלמה. דרישות אלו לא הועמדו לפני מועמדים לגיור בעבר.
5. יש אפוא פתרון הלכתי מובהק לבעיית הגיור בימינו: אפשר ליישם את הגישה המקלה שרווחה בקהילות רבות ולהגיע להיקפי גיור גבוהים יותר.

285 אריאל (לעיל הערה 141), עמ' 319-327.

פרק שמיני

המלצות מעשיות לקידום הגיור בישראל

תמצית הקשיים וכיווני פעולה אפשריים – סיכום הפרקים הקודמים

החל מאמצע שנות התשעים התגייס הממסד הממשלתי הישראלי להקמת מערך גיור ממלכתי, אזרחי וצבאי כאחד. מדובר בפרויקט ממלכתי מקיף, שהביא לגיורם של כ-80 אלף איש. בכל הנוגע לגיור יוצאי חבר המדינות התוצאות אינן מעודדות: מספר המתגייסים יוצאי חבר המדינות הוא כ-24 אלף איש – כ-7% מכלל העולים הלא-יהודים יוצאי חבר המדינות. מדי שנה מצטרפים כ-10,000 לא-יהודים חדשים לחברה הישראלית (עולים חדשים וילדי דור שני), ומתוכם מתגייסים פחות מ-2,000 איש. שיעור נישואי התערובת בישראל הולך וגדל, והוא עומד על כ-7% מכלל הנישואים בחברה היהודית.

במחקר זה אני מבקש, כאמור, להציג אפשרויות מעשיות לקידום הגיור לאור העובדה שישנם עשרות אלפי אזרחים לא-יהודים המעוניינים להתגיייר וישנם דיינים רבים המוכנים לגייירם על בסיס מסורת הלכתית מוצקה. בפרק זה אסקור בקצרה את הבעיות שנמצאו במהלך המחקר וארון בפירוט בפתרונות האפשריים.

כ-3,500 איש ואישה במוצע,
הובם יוצאי חבר המדינות,
מתחילים את תהליך הגיור בישראל
בכל שנה

כ-50% מהמועמדים
יוצאי חברי המדינות נדחים
במועד הדיון הראשון
בבית הדין הרבני.

מספר הנושרים
מתהליך הגיור כ-15
השנים האחרונות גבוה
ממספר המתגיירים

הסיבות לאי-הצלחת הגיור

בשיח הציבורי רווחים שני הסברים לאי-הצלחת הגיור: חוסר מוטיבציה של העולים להתגייר והצבת רף הלכתי גבוה מדי על ידי הדיינים.²⁸⁶ מחקר זה מצדיק את שני ההסברים ומוסיף עליהם עוד:

1. **חוסר עניין בגיור ונשירה גבוהה מתהליך הגיור.** שיעור ההתעניינות בגיור נמוך יחסית ועומד על כ-25% מכלל העולים הלא-יהודים. מבחינת הזהות העצמית, עולים רבים פיתחו חלופות המייתרות את הגיור. לחלקם זהות ישראלית או רוסית; לאחרים זהות יהודית חלופית שאינה מבוססת על הדת אלא על המוצא האתני והלאומי ועל ההשתייכות התרבותית. מבחינה זו, גם אם הרבנות תנמיך מאוד את רף הדרישות, חלק גדול מהעולים עדיין לא יהיו מעוניינים בגיור. במקביל, שיעור גבוה (למעלה מ-50%) מתחילים בתהליך הלימוד אבל נושרים במהלכו.

2. **הממסד הדתי אינו מעודד גיור.** רף הדרישות של בתי הדין לגיור הוא רף גבוה. הדיינים מוכנים לגייר רק את מי שמתחייב לפניהם בכנות לשמור תורה ומצוות. המועמדים נדרשים לשינוי משמעותי באורח חייהם החילוני, והם אינם מוכנים לו. חלק ניכר מבתי הדין המיוחדים לגיור נוקטים מדיניות נוקשה הכוללת כ-40% דחייה בפעם הראשונה ודחיות לא רשמיות בהמשך. הדיינים מגיירים בכל שנה מאות אנשים שברובם אינם הופכים להיות דתיים של ממש לאחר גיורם, ובכל זאת הדיינים לא הצליחו ליישר קו עם תוצאת גיוריהם ולהפוך אותה למדיניות של לכתחילה. כך נדחים מאות מועמדים מדי שנה.

גם התדמית הבעייתית של הממסד הדתי אינה יוצרת מוטיבציה להתגייר. תדמית שלילית זו מתחזקת עקב תופעת הביטולים ואי-ההכרה בגיור, שאינם מבטיחים את תקפותה המוחלטת של תעודת הגיור. הרבניים הראשיים נוקטים מדיניות גיור פסיבית, המשמרת את הקיים. הם נמנעים מלהתעמת חזיתית ופומבית עם המערערים על הגיור, הם לא מציבים לבתי הדין לגיור

286 ראו לדוגמה אריאל פינקלשטיין, משבר הגיור בישראל: תמונת מצב עדכנית, ירושלים: המכון לאסטרטגיה ציונית, פרויקט "שביל הזהב", מוגש לשדולת "עם, דת ומדינה" בכנסת, יוני 2013, עמ' 7-8.

יעד ומדיניות הלכתית המתאימה להתמודדות עם האתגר, והם לא קוראים לעולים להתגייר.

3. החברה הישראלית לא נרתמה לגיור. מצד אחד, חלק מהחברה הכללית אדיש לנושא ומשדר את המסר שבעיניו אין צורך בגיור. מן הצד האחר, אלו המעוניינים בגיור מעדיפים לבקר את הממסד הדתי (ובכך להרחיק מועמדים לגיור) במקום להירתם לשכנוע ציבור העולים להתגייר. גם החברה הדתית עוד לא גיבשה משנת גיור ברורה, והעיסוק התורני והחברתי בנושא דל. התוצאה היא חוסר פעילות ממשית והמשך ההתנגדות החזקה לגיור, ללא מענה דתי ברור.

4. מדיניות ריכוזית של הנהלת הגיור. בשנים האחרונות נערכו שינויים מינהליים חשובים שעיקרם פישוט הליכים פורמליים אבל תרומתם המעשית אינה גבוהה. עם זאת המונופול של המכון המשותף ללימודי היהדות הביא לכך שלא נעשתה די השקעה בגיוס תלמידים וקהלים חדשים, לא נוצרה התשתית לתמיכה ביוזמות חדשות של גופים פרטיים ובעידודם, ולא נבנו כלים ממשיים לליווי מתגיירים פוטנציאליים או לתמיכה בהם.

5. ההנהגה הפוליטית אינה פועלת לקידום הגיור. ראשי המדינה – החל בראש הממשלה וכלה בשרים ובחברי הכנסת – אינם פועלים בעקביות לקיבוע הגיור כמשימה לאומית שעיקרה פעילות חיובית למען חיזוק המוטיבציה להתגייר.

חזון גיור לישראל: אתגר אישי והיסטורי

מה ניתן לעשות?

ישנן סיבות רבות להניח שמדובר במצב הפיך. עשרות אלפי עולים מעוניינים להתגייר, ורבנים רבים מעוניינים לגיירם על בסיס הלכתי מוצק. המסקנה היא שאפשר לשנות את המצב. לשם כך יש להציב חזון מתאים ולבנות אסטרטגיית נכונות.

אתגר הגיור בישראל הוא אתגר אישי, לאומי ודתי בקנה מידה היסטורי. בניגוד למצב שהיה שכיח לאורך תולדות העם היהודי, אשר בו יהודים רבים המירו דתם לדתות אחרות כדי לעזוב את היהדות, לראשונה זה מאות שנים מעוניינים מאות אלפי אנשים שאינם יהודים לפי ההלכה להצטרף לעם היהודי

ולקשור עמו את גורלם. מציאות היסטורית חדשה זו מציבה אתגר גדול המחייב חשיבה יצירתית, תעוזה ושילוב ידיים של כל חלקי הציבור והממסד הישראליים. מדינת ישראל והחברה היהודית בישראל צריכות להציב לעצמן את אתגר הגיור כיעד לאומי אסטרטגי. המשך התהליך הקיים – גידול דרמטי באוכלוסיית הלא-יהודים הנטמעים בחברה היהודית – ישנה לבלי הכר את פניה של מדינת ישראל ושל החברה היהודית בה. הזהות היהודית תוחלף בזהות ישראלית, מעמד הדת היהודית ייחלש, והעם היהודי יתפצל לקהילות נפרדות שאינן יכולות להינשא זו לזו. בה בעת יש לזכור שאין בנמצא גיור "המוני". אתגר הגיור הלאומי מתמצה בסיפוריהם האישיים של אנשים שהם ברובם ממוצא יהודי ובעלי זהות יהודית ושתהליך היקלטותם בישראל עשוי להסתיים רק עם גיורם. שיח הגיור צריך לנוע בין שני קטבים – אתגר היסטורי ומהלך אישי ופרטי.

לכמה מתגיירים אפשר לצפות? מ-300 אלף עולים המעוניינים בגיור ל-40 אלף

אִי־אפשר לגייר 300 אלף איש בטווח הנראה לעין, משום שרובם אינם מעוניינים בכך. עם זאת, ישנה קבוצת עולים גדולה המעוניינת להתגייר. המחקר מלמד שכ-40%-35% מכלל הצעירים – ובייחוד הנשים – ממוצא יהודי (אב יהודי) השוהים בארץ כחמש שנים ומעלה, שחלקם הגדול ישראלים לכל דבר ועניין, מעוניינים בגיור. נתוני הגיור מלמדים גם שרוב הגיורים בישראל (75% מכלל העולים ו-97% מכלל ילידי ישראל) נעשים עד גיל 30. המסקנה היא שקבוצת הצעירים (גילים 0-30) היא הקבוצה שיש להשקיע בה את רוב מאמצי השיווק וגיוס התלמידים. העובדה שמדובר באנשים ממוצא יהודי מובהק מחזקת את הגישה הדתית הקוראת לקרבם בשל היותם "זרע ישראל". על פי החישוב המפורט שסורטט לעיל דומה שאפשר להציב את יעד הגיור לשנים הקרובות על כ-40 אלף איש.

שינוי "שיח המספרים" וההתמקדות באוכלוסייה הרלוונטית יתרמו לייעול המערך של גיוס התלמידים ולהתאמת הציפיות למציאות. אין ספק שאם מערכת הגיור אכן תתייעל ותהליכי הגיור יהיו מקרבים יותר, שיעור המתעניינים בגיור יגדל ואפשר יהיה להוסיף עליהם עשרות אלפי קטינים ובני נוער.

הכפלת מספר המתגיירים מדי שנה

כדי להגיע להיקפים אלו יש להכפיל ולשלוש את יעדי הגיור. ועדת חלפון והחלטת הממשלה הציבו יעד של 5,000 מתגיירים בשנה כבר בשנת 2008,²⁸⁷ אולם בפועל מספר המתגיירים יוצאי חבר המדינות עומד על כשליש מזה. היעד שהציב לעצמו אגף הגיור לשנת 2013 נמוך בהרבה – "הגדלת מספר המתגיירים ב-10% במהלך 2013 ומדי שנה בשנה".²⁸⁸ אין להסכים עם גישה מינימלית זו, ויש לחתור להגדלה משמעותית של מספר המתגיירים.

287 מבקר המדינה (לעיל הערה 31), עמ' 157.

288 יסלזון (לעיל הערה 38).

המלצות מעשיות לקידום הגיור בישראל

הקו המנחה של ההמלצות שיובאו להלן הוא פתרוניות מעשיים ומוסכמים אשר הדגש העיקרי שלהם הוא חברתי-אזרחי ולא פוליטי. בחרתי להתעלם מהצעות רדיקליות אחרות שיישומן ייתקל בקשיים ויעורר מחלוקות נוספות. הטענה הראשית שברצוני להעלות היא הצורך בהתגייסות חברתית וקהילתית לטובת הגיור. אין להסתפק רק בפעילות פוליטית שמטרה לשנות את המדיניות מ"למעלה למטה" אלא נדרשת פעילות ב"שטח", "מלמטה למעלה": שיווק, ליווי אישי והתגייסות רחבה של החברה האזרחית, כדי להחזיר את האמון בתהליך הגיור. אין לי ספק שאם מנהיגי הציבור ישקיעו את מאמציהם בכיוון זה, ולא רק בכיוון הפוליטי, התוצאות תהיינה משמעותיות יותר. בנוסף יש לפעול מול הממסד הדתי ולרתום אותו להגשמת עמדותיו בהתאם לרוח ההלכה. מקצת ההמלצות חדרות ומקצתן נשמעות בשיח הציבורי זה שנים. כל הצעה פותחת בתיאור תמציתי של הבעיה כפי שהיא נדונה באריכות בחלקו הראשון של מחקר זה, ולאחר מכן מובאות ההמלצות בפירוט.

המלצה 1: הסברה, שיווק והתמקדות בקבוצות היעד המעוניינות בגיור

הבעיה: הזנחת השיווק וההסברה בדבר הצורך בגיור והאפשרויות להשיגו נושא ההסברה הוזנח למדי עד כה. על פי נתוני אגף הגיור, מתוך 44 מיליון ש"ח הנמצאים בבסיס התקציב, רק כ-1.5 מיליון הוקצו לפרסום בעיתונות, בתשדירי רדיו ובטלוויזיה.²⁸⁹ סכום זעום זה, כ-3% בלבד מהתקציב, מלמד על המקום השולי שתופסים הפרסום והשיווק של הגיור בקרב מקבלי ההחלטות. אמנם בשנים האחרונות נעשו קמפיינים לעידוד הגיור בקרב העולים, אבל בהסתכלות כוללת האפקטיביות שלהם נמוכה. ממידע שאספתי מתברר כי ריכוזי אוכלוסין של עולים עדיין לוקים בחוסר מודעות ובחוסר מידע זמין, למשל רבים עדיין אינם יודעים שהלימודים בחינם. להשגת שיווק משפיע אין די בקמפיין מעל גלי

289 נתוני אגף הגיור (לעיל הערה 50).

האתר, אלא יש צורך גם בחומרים מעמיקים ואטרקטיביים נגישים לציבור. ברם כיום אין כמעט בנמצא אתרי אינטרנט המסבירים את הצורך בגיור, את היתכנותו ואת הכדאיות שבו. הגישה השלטת היא "לחכות שיבואו אלינו", כפי שאמר לי אחד הפעילים הוותיקים בתחום.

פעילויות הסברה ושיווק: המלצות

"להפשיל שרוולים": עידוד גיור אקטיבי

מומלץ לאמץ מדיניות אקטיבית כדי לעודד את העולים להתגייר. יש להגיע לריכוזי העולים, להסביר מדוע חשוב וכדאי להתגייר בישראל ולחתור לשיפור תדמיתו של הגיור. באופן ממוקד יותר יש ליזום פעילויות שיווק שמטרתן גיוס מועמדים רבים יותר לתכניות השונות. כאמור, יש למקד את עיקר הפעילות בצעירים ובצעירות עד גיל 30 ממוצא יהודי מובהק ולאחר כמה שנות שהייה בישראל. כ-35% מקהל יעד זה מעוניינים בגיור, והפוטנציאל רחוק ממימוש.

מוצע להעביר חלק ממשאבי הפרסום אל גופי ההכשרה ואל עמותות פרטיות הפועלות בזירות מקומיות. שיווק הגיור בשטח על ידי הגופים המכניסים לגיור יקרב אותו למתגיירים, יגרום לכך שהגיור יהיה מזוהה פחות עם ה"שלטון" ויביא לתוצאות טובות יותר.

מומחים שבהם נועצתי בכתיבת מחקר זה חזרו על חשיבותה של "עבודת הנמלים". אגף הגיור צריך לרתום גופים אזרחיים רבים לפעילות בבתי ספר, במקומות עבודה ובמתנ"סים; לארגן ולממן "ערבי חשיפה", ליזום חוגי בית עם מתגיירים שסיימו את התהליך בהצלחה ולדאוג לקיומו של קמפיין הסברתי מתמשך בתקשורת שהאוכלוסייה הנדונה צורכת. במקביל, מנהיגיו של ציבור העולים צריכים אף הם להפשיל שרוולים, לפנות במישרין לקהל שלהם ולשכנעו בחשיבות העניין.

מסר אישי ופטריוטי

תהליך ההסברה צריך להיעשות ברגישות, ואסור שהאינטרס הלאומי יטשטש את הממד האישי בתהליך. "העולים הלא-יהודים שהחליטו להצטרף לעם היהודי", כתבה אירה דשבסקי, מהוותיקות בתחום הגיור בישראל, "אינם זקוקים לגישה פטרנליסטית אלא ליחס אישי ומכבד, שלוקח בחשבון את העולם הפנימי של

המתגייר ואת כל המורכבות של דאגותיו, ספקותיו, האינטרסים שלו ומניעיו".²⁹⁰ המתגייר הפוטנציאלי, ובייחוד זה שמורשת השלטון הקומוניסטי עדיין זכורה לו, נרתע משיח של "משימה לאומית", הנתפס – במידה רבה של צדק – כפטרונ ומרתיע. התשובה הרווחת ביותר (כ-40%) בקרב העולים לשאלה "האם לדעתך רצוי לעודד גיור של העולים הלא יהודים על פי ההלכה?" הייתה "גיור הוא עניין חשוב אבל פרטי".²⁹¹ על כן יש להימנע מהעצמת התדמית של הגיור כ"אינטרס" של המדינה. תחת זאת עליו להתבסס כמעשה הנובע מהחלטה חופשית ומחושבת. אפשר אף לבסס את ההסברה על תחושת הפטריוטיות של העולים, המזדהים ברובם עם המדינה ועם אופייה היהודי.²⁹² יש להסביר שהגיור חיוני לשמירת יהדותה ודמותה הציונית של המדינה ושהמאבק לקדמו אינו שייך לסדרת ההתגוששות בין הדתיים לחילונים. בהקשר זה ממליץ ד"ר זאב חנין להדגיש ש"מי שמתגייר מחזק לאו דווקא את המגזר הדתי, אלא את הרוב היהודי-ציוני".²⁹³

התמקדות בצדדים החיוביים של הליכי הגיור

מומלץ להבליט את ההיבטים החיוביים של תהליך הגיור הנוכחי ולהימנע ממצב שבו עיקר תשומת הלב הציבורית מוקדש לסקירת תופעותיו השליליות. מחיר הביקורת, חשובה ככל שתהא, הוא התעלמות מסיפורי ההצלחה הרבים ויצירת אקלים ציבורי שאינו מעורר מוטיבציה להתגייר.

290 דשבסקי וקרא-איונוב (לעיל הערה 61), עמ' 175-176. ממצאים דומים עלו בספרות המחקר; מתגיירים מתלוננים על היעדר התייחסות נאותה לנקודת המוצא שממנה הם מגיעים לתהליך: "היחס בתחילת התהליך כלפי המבקשים להתגייר מרתיע ומקומם – הרבנים מפקפקים בטוהר כוונותיהם של הפונים ונותנים להם תחושה שהם ואורח חייהם הינם שגויים ופסולים. תהליך הגיור נתפס כתהליך כפוי שאינו מקבל את השונה ואינו נותן שום לגיטימציה לכל מאפיין אישיותי או תרבותי המייחד את ציבור" (מכון שילוב לעיל הערה 2).

291 חנין, לבוא בקהל ישראל (לעיל הערה 34), עמ' 107.

292 גלילי וברונפמן (לעיל הערה 3), עמ' 160-162.

293 חנין (לעיל הערה 8).

הסברה ושיווק – סיכום

1. מומלץ לאמץ מדיניות שבמרכזה עידוד החברה הלא־יהודית להתגייר. יש להפנות את המשאבים להעלאת המוטיבציה והתמיכה בצעדים לקראת גיור.
2. מסר הגיור צריך להיות מבוסס על הצורך האישי בגיור ועל הפטריוטיות היהודית־ציונית שבהליך זה.
3. יש לחשוף את הצדדים החיוביים שבתהליך ולהימנע מעיסוק אובססיבי בביקורת על המערכת ובחשיפת פגמיה.
4. יש להפנות חלק ניכר ממשאבי הפרסום לגיוס תלמידים ולא לקמפיינים ארציים. הגיוס ייעשה על ידי המורים, גופי ההכנה והקהילות המלוות הפועלים בשטח.

המלצה 2: "בחזרה לקהילה": גיוס החברה האזרחית והבטחת התמיכה בגופים פרטיים

הבעיה: חוסר מעורבות של החברה האזרחית

המערכת הממשלתית הבירוקרטית אינה מתאימה לנהל פעילות חינוכית ודתית דוגמת הגיור. הממסד השלטוני, יעיל ככל שיהא, אינו מסוגל לחולל מפנה חברתי ודתי ללא התגייסות של הציבור הרחב. המחקר חשף את חשיבותה המכרעת של התמיכה החברתית הקרובה בהחלטה אם להתגייר. ואולם הממצאים מצביעים על אדישותה של החברה הישראלית הוותיקה לנושא ועל מבוכת הציבור הדתי בכל הנוגע לגיור, אף שהוא נושא את רובו על כתפיו. המחקר העלה עוד שבעיות בירוקרטיות וחוסר מעוף הביאו להיעדר תמיכה רצופה ביוזמות של החברה האזרחית.

”אור ירוק לגיור” – עידוד הגיור בחברה האזרחית: המלצות

פעולות הסברה ושיווק המותאמות למגזרים הישראליים השונים

החברה, לא המדינה, היא המקום הטבעי שבו מתרחש הגיור. רק פעילות ערנית וחיונית של החברה האזרחית תביא ליוזמות חדשות ולפריצת דרך בתחום שבו המערכת הממסדית נכשלה עד כה. יש לעודד הקמת גופים אזרחיים חדשים שיפעלו בתחום הגיור ולערוך פעילויות הסברה בקרב הציבור הרחב תחת הכותרת ”הצלחת הגיור תלויה בכל אחד מאתנו”.

עידוד הגיור בחברת העולים

מוצע לפתוח במסע הסברה מקיף לקהל העולים הרחב ולא רק לציבור המתגיירים הפוטנציאלי. המחקר מלמד שלתמיכת המשפחה ומעגל החברים הקרוב השפעה מכרעת על נקיטת הצעדים הראשונים לקראת הגיור. מומלץ גם שגופי ההכנה והמורים ייצרו קשר עם בני המשפחה של המתגיירים כדי לענות על שאלותיהם ולעודדם לתמוך בתהליך.

הסברה לחברה הישראלית על חשיבות הגיור

יש לשכנע את החברה הישראלית שתעודד ותתמוך בגיור. על פעילויות ההסברה לכלול את המסר שמדובר באתגר יהודי, ציוני, לאומי ודתי מן המעלה הראשונה ושהוא אינו עניין לדתיים או לעולים בלבד. הישראלים הוותיקים צריכים להכיר את מערכת הגיור ואף להיות מסוגלים לתווך לשכניהם ולעמיתיהם הלא-יהודים שמדובר במעשה ראוי ונכון.

הסברה לחברה הציונית-דתית על חשיבות הגיור

החברה הציונית-דתית היא הנושאת העיקרית בעול הגיור, אבל היא טרם גיבשה ”משנת גיור” ורבים בה עומדים נבוכים, שלא לומר מסתייגים, מן הנושא. מוצע לחשוף לפני מגזר זה את הספרות ההלכתית הרחבה שתמכה בקידום הגיור במאתיים השנים האחרונות (להלן נספח 3). יש צורך במאמצים עיתונאיים שיביאו את סיפורם של המתגיירים אל שולחנו של הציבור הדתי. סמינרים לציבור הרחב ולרכבים מכהנים, שיעורים בישיבות ובמכינות קדם-צבאיות,

פעילויות בתנועות הנוער, טורי דעה בעיתונות המגזר ובעלוני פרשת השבוע, חוגי בית ומפגשי היכרות הם דוגמאות למגוון הפעילויות הנדרשות להירתמות של הציונות הדתית לאתגר. בהקשר זה ראוי כי גופים רבניים כדוגמת "צהר" ו"בית הלל", אשר מאגדים מאות רבני קהילות ומחנכים ואשר השקיעו אנרגיה רבה ביוזמות הפוליטיות לקידום הגיור, יעשו מאמצים דומים, ואף מעבר לכך, בהסברה חינוכית ותורנית לטובת גיוס הציבור שלהם לנושא.

להערכתי מדובר במאמץ בר השגה. בדומה למהפך התודעתי שהתחולל בנוגע לעלייה להר הבית, שנתפסה בעבר כדבר חריג בנוף הציוני-דתי ואילו כיום רבים וטובים עולים להר בהמוניהם (בלי להיכנס לשיקולים בעד ונגד מעשה זה), גם בתחום הגיור אפשר לחולל מהפך תודעתי. בימים שבהם חלקים גדולים מהציונות הדתית מחפשים אתגרים שבאמצעותם הם יוכלו לתרום למדינה ולחברה, נכון שיתמקדו באתגר הגיור ויהפכו אותו לאחת המשימות המרכזיות שלהם.

הסברה לחברה החרדית על חשיבות הגיור

גם את החברה החרדית אפשר לרתום לקידום הגיור. גיורים מקלים הנעשים בתוך החברה החרדית מוכיחים שההתנגדות בציבור זה לגיור איננה חד-משמעית. גם שם יש פער בין הקו האידאולוגי הטהרני לבין המציאות בשטח, הדורשת הקלה במדיניות הגיור המחמירה.

זאת ועוד: כפי שאי-אפשר לטעון שכל הציונות הדתית תומכת בגיור כך גם אי-אפשר לטעון שכל החברה והמנהיגות החרדית מתנגדות לו. הדבר בא לידי ביטוי בפסיקותיו של הרב עובדיה יוסף ובהכרתו הגורפת בגיורים הצבאיים וכן בהסכמות של רבנים חרדים חשובים לספרו של הרב אמסלם, הקורא להקלות בגיור. לבתי הדין המיוחדים לגיור מגיעות משפחות מסורתיות רבות הקשורות לרבנים חרדים והמחפשות כל דרך לגייר את חתנן או את כלתן המיועדים. אשר על כן יש לעודד רבנים חרדים להסביר את דרך ההלכה בנושא בסגנון המתאים למגזר זה ואף לעודד פתיחת כיתות גיור חרדיות לאנשים שעולם זה קוסם להם.

קידום פעילות אזרחית והבטחת התמיכה הממשלתית

יש לקדם את הקמתם ואת פעילותם של גופים אזרחיים רבים שיעסקו בתחום הגיור. בדומה לתחום הבטיחות בדרכים, אשר הוקמו בו עמותות פרטיות דוגמת "אור ירוק", כך יש להגדיל את טווח הפעילות האזרחית גם בתחום הגיור. גופים פרטיים וגרעינים משימתיים ותורניים יוכלו להסביר וכן לגייס תלמידים וללוותם בתהליך בהצלחה אם המדינה תעמיד לרשותם רכז ומימון לפעילות השוטפת ותגדיל לשם כך את תקציב התמיכות.

התגייסות רחבה של החברה האזרחית היא הדרך היחידה להכנסת רעיונות חדשים לתוך המערכת המדשדשת הנוכחית. לשם כך יש לוודא שהמדינה תיצור מדיניות של שמים פתוחים ותבטיח את תמיכתה ביוזמות חברתיות למיניהן. הצעה להחלטת ממשלה ברוח זו ראו בנספח 1.

פילנתרופיה וגיוס של מימון חוץ-ממשלתי

תורמים פרטיים אינם רואים כיום בגיור מטרה חשובה דייה. העברת האחריות מן המדינה לחברה צריכה להביא גם לתמיכה רחבה של נרבנים מישראל ומהעולם היהודי. בדומה לארגון "תגלית", המתבסס בחלקו על תרומות של נדבני העם היהודי, גם הגיור צריך להתבסס עליהן. יש להעצים את פעילויות הגיור מתוך הבנה שמדובר בפרויקט חיוני לגורל העם היהודי כולו.

תרומות פרטיות תוכלנה גם להזרים משאבים לרעיונות חדשניים אשר המדינה אינה יכולה לקדם, ובכלל זה הענקת מלגות למתגיירים המתקשים להקדיש את זמנם לגיור.

הקמת מועצה ציבורית ואיגוד רבני למען הגיור

יש להקים פורום שחבריו יהיו אישי ציבור ורבנים שיעמדו כחזית הנושא במרחב הציבורי. הפורום הציבורי יחזק את הלגיטימציה ויפעל למען קידום הגיור בזירה הפוליטית ובתחום ההסברה והשיווק. הרבנים שבקבוצה ("מועצת רבני הגיור") יהיו הכתובת לביסוס ההלכתי של הפעילות. הם יפיצו את עקרונות הגיור המקלים, שאינם מוכרים לציבור הרחב, ויוכלו לתת מענה לשאלות של משפחות וקהילות מלוות.

גיוס החברה האזרחית – סיכום

1. מומלץ לפעול להעצמת ולהרחבת הפעילות האזרחית בתחום הגיור מתוך הבנה שהפעילות הממשלתית והממסדית בתחום זה מוגבלת.
2. מוצע לפתוח במסעי הסברה לציבור העולים מחבר המדינות ולציבור הישראלי הרחב כדי ליצור אקלים חברתי התומך בפעילויות אלו. חשובה במיוחד יצירת חגורת תמיכה של בני המשפחה ושל המעגל החברתי של המתגיירים.
3. ראוי לפעול להצבת אתגר הגיור בראש סדר העדיפויות הציוני-דתי ולחזק את הפעילויות להגברת המודעות לנושא. לצורך זה יש לפתח "משנת גיור" הנשענת על המסורת ההלכתית שתמכה בגיור ועודדה אותו במשך מאות שנים.
4. על בסיס שינוי חברתי זה יש לקדם פעילות חברתית ענפה, שתזרים "דם חדש" ותיזום יוזמות מקוריות בסיוע ממלכתי ופרטי כאחד.
5. יש לגייס כסף פרטי כדי לסייע בהענקת מלגות ובהחזרי הוצאות לתלמידים שמצבם הכלכלי מקשה עליהם להתמסר להכנה לגיור.
6. יש להקים מועצה ציבורית שחבריה יהיו אישי ציבור ורבנים שמסוגלים להוביל את פעילויות ההסברה והקידום הפוליטי הנדרש.

המלצה 3: תמיכה אפקטיבית של המערכת השלטונית

הבעיה: היעדר מעורבות אפקטיבית ותמיכת הממסד

הגיבוי והתמיכה של הממסד השלטוני חיוניים להצלחת הגיור. ללא הלחץ הפוליטי בראשית שנות התשעים, מערך הגיור לא היה מוקם מחדש; ללא המשבר הפוליטי של חוק ההמרה (1996/7), לא היה מוקם המכון המשותף ללימודי היהדות; ללא מעורבות ראש הממשלה שרון, שהגדיר את הגיור משימה לאומית, לא היה מוקם מערך הגיור במשרד ראש הממשלה; וללא האלוף אלעזר שטרן

לא היה מוקם מערך הגיור בצה"ל. אלו מקצת הדוגמאות הממחישות את הצורך בתמיכת הממסד כדי לקדם את הגיור. ישנם המבקרים את המעורבות השלטונית בגיור בטענה שמדובר במעורבות פוליטית לא לגיטימית בעניינים פנים-דתיים. לדעתי יש לפרש מעורבות זו כפנייה לגיטימית של נציגי הציבור אל מנהיגי הדת. כבר עם היווסד מערך הגיור, בשנות השבעים, הסביר שר המשפטים יעקב שמשון שפירא את מעורבות המדינה בגיור:

איננו רוצים להתערב בסמכותם של הרבנים. אבל אנחנו ממשלת ישראל, ואנחנו מעוניינים מאוד שתהליכי הגיור יהיו יעילים ונוחים ככל האפשר. מותר לנו, לממשלת ישראל, לדרוש מן הרבנים, מה שמותר היה לראשי קהילת סלוצק לדרוש מרבני סלוצק, ואולי קצת יותר מזה.²⁹⁴

הבעיה היא שמעורבות הממשלה וזרועות המדינה איננה עקיבה, ובשל רגישות הנושא המעורבות, פעמים רבות, אינה אפקטיבית. על כן הדבר החשוב ביותר הוא הגיבוי מצד ראשי המדינה לפרויקט הגיור ועידוד המוטיבציה להתגייר, ולא רק מתחת ביקורת על הממסד המגייר.

"תגלית" לגיור – מעורבות פוליטית וממשלתית אפקטיבית בתחום הגיור: המלצות

הגדרת הגיור כמשימה לאומית-ציונית

נושא הגיור צריך להפוך ליעד אסטרטגי של ממשלת ישראל ושל המנהיגות היהודית העולמית, באמצעות הגדרת הגיור כמשימה לאומית. יש לאמץ את המודל של פרויקט "תגלית", שהוקם עקב התרופפות הקשרים בין יהדות ארצות הברית למדינת ישראל. המדינה צריכה לקדם את תפיסת הגיור כ-birthright, קרי זכות מולדת שיש לאפשרה לכל לא-יהודי שקשר את גורלו עם גורל העם היהודי בישראל. ממשעותה המעשית של אימוץ מדיניות זו תפורט בשורות הבאות.

294 דברי הכנסת, עמ' 781, 10.2.1970.

תמיכה ממלכתית פומבית בגיור

מומלץ שראשי המדינה יקראו לאזרחי המדינה הלא-יהודים להתגייר. קריאה זו צריכה להיעשות בצורה מכובדת ורגישה ומתוך העברת המסר שמדובר באקט ציוני ויהודי אשר המנהיגות הישראלית הבכירה תומכת בו ומעודדת אותו. בין השאר מוצע שנשיא המדינה, ראש הממשלה והשרים הבכירים יבקרו בכיתות הגיור ובריכוזי העלייה ויביעו בכך בפומבי את תמיכתם.

שילוב משרדי ממשלה ורשויות שלטוניות

יש לוודא שבכל אתר רלוונטי של משרד או רשות ממשלתית, הסוכנות היהודית, משרד הקליטה והמשרד לשירותי דת יש פרסום ומידע על האפשרות להצטרף לתכנית ההכשרה לקראת גיור ממלכתי.

הקמת יחידת סמך, ועדת שרים לגיור וועדת היגוי בין-משרדית ומינוי יועץ גיור לראש הממשלה

יש ליישם את החלטת הממשלה מ-2008 ולמסד מחדש את הגיור במשרד ראש הממשלה כיחידת סמך עצמאית. בד בבד מומלץ להקים ועדות משנה ביצועיות לקידום הגיור. יש לממש את החלטת הממשלה שהכניסה את הגיור לתחומי סמכותה של ועדת השרים לענייני הקליטה והתפוצות וכן להקים ועדת מנכ"לים בין-משרדית שתעקוב באופן שוטף אחר הפעילות בתחום.²⁹⁵ הוועדה, כפי שהורתה הממשלה, תורכב מנציגי משרדי ראש הממשלה, קליטת העלייה, האוצר, החינוך, הפנים, המשפטים, הביטחון (צה"ל) והסוכנות היהודית. בין תפקידיה יהיו סיוע באיגום משאבים, מתן פתרונות לבירוקרטיה הממשלתית ועידוד יוזמות חדשות בתחום. מומלץ גם שימונה יועץ גיור מיוחד לראש הממשלה שיתאם בין הגופים השונים וירכז את פעילותם.

הקמת ועדת משנה לוועדה לענייני ביקורת המדינה בנושא הגיור

מוצע שהוועדה לביקורת המדינה בכנסת תקים ועדת משנה שתעקוב אחר יישום ההמלצות של דוח מבקר המדינה 2013 בסוגיה.

295 החלטת ממשלה 25/3155 (לעיל הערה 20). לאור העובדה שרבים מהמתגיירים הם ילידי ישראל או כאלו ששהו רוב חייהם בה, ייתכן שהנושא אינו מתאים עוד לוועדה העוסקת בקליטת עלייה.

הקמת נציבות תלונות הציבור

מומלץ להקים מוסד פיקוח על מערך הגיור ועל בתי הדין המיוחדים לגיור, בדומה לכל גוף מינהלי ושיפוטי בישראל הממנה אחראי לתלונות הציבור, לפי חוק הביקורת הפנימית, התשנ"ב-1992.

על הממשלה למנות נציב תלונות ציבור שייתן מענה לתלונות ולפניות הציבור, יערוך ביקורות יזומות, יזהה נקודות תורפה וימליץ על הדרכים לתיקונן. ביקורתו תפורסם לציבור מדי שנה במסגרת הדוח השנתי המקיף של אגף הגיור.

שקיפות ופרסום נתוני הגיור המלאים

מומלץ שאגף הגיור יפרסם מדי שנה דוח מקיף של פעילותו. האגף יפרסם את היקף המתגיירים, התלמידים והנושרים לפי מסגרות הלימוד, את היקף התמיכות, את מספר המתגיירים ואת שיעורי ההצלחה. מידע בסיסי זה אינו נגיש כיום אפילו למקבלי ההחלטות, דבר המקשה מאוד על הבנת המציאות, והוא חיוני ליצירת תשתית לחדשנות, להפקת לקחים ולשקיפות כלפי הציבור.

תמיכה אפקטיבית של המערכת השלטונית – סיכום

1. תמיכת הממשלה והממסד השלטוני חיונית לקידום הגיור. הצעד הראשון למימוש תמיכה זו הוא הכרזה על הגיור כמשימה לאומית וכיעד אסטרטגי של ישראל.
2. ראוי שנשיא המדינה, ראש הממשלה והשרים יחזרו תכופות על הצהרה זו, בין השאר באמצעות ביקורים שוטפים במרכזי הגיור.
3. על הממשלה למסד את הגיור כיחידת סמך עצמאית במשרד ראש הממשלה ולהקים ועדת שרים ומנכ"לים שתפעל לקידום הגיור ברמה הלאומית. מומלץ גם שראש הממשלה ימנה יועץ מיוחד בתחום זה.
4. מוצע שהממשלה תקים נציבות לתלונות הציבור בתחום הגיור.
5. על אגף הגיור לפרסם דוח גיור שנתי מפורט. הדוח יכלול גם את היקפי התמיכות ואת מספר הלומדים והנושרים וישמש תשתית להפקת לקחים ולשיפור מתמיד.

המלצה 4: "נפש בנפש לגיור": תמיכה ולייווי

הבעיה: נשירה גדולה והיעדר תמיכה ולייווי מקצועיים

בישראל ישנם עשרות אלפי אנשים המתעניינים בגיור אבל חוששים להירשם לכיתות לימוד. אלפים רבים שנרשמו וכבר החלו בלימודים נשרו בזמן ההכנה לגיור ולא הצליחו לסיים את התהליך. אף על פי כן לא נעשה די לאיתור התלמידים שעזבו את הלימודים בשלבים השונים שלו. מספר הנושרים גדול ממספר המתגיירים, והוא עולה על 25 אלף איש. המחקר מלמד שרבים מן הלומדים פורשים מסיבות טכניות או משום שאין תמיכה בהם מצד החברה הסובבת. כיום ישנה מערכת תמיכה חלקית מצד המורים והמשפחות המלוות, אבל היא איננה מספקת.

מינוי רכזי גיור ומלווים אישיים

מוצע שתוקם מערכת תמיכה מקיפה למועמדים ולמתעניינים בגיור, בדומה לפרויקט "נפש בנפש". בפרויקט זה הוצמדו לעולים ממדינות המערב מלווים אישיים, והדבר סייע להגדלת מספר העולים באופן משמעותי.

מערכת הלייווי תיתן מענה ראשוני למתלבטים אם להתגייר, תטפל בבעיות השוטפות ותבלום בכך את אחוזי הנשירה הגבוהים. המלווים יסייעו במציאת משפחה מלווה, באיתור כיתת לימוד, במעקב אחר נשירה בזמן אמת ובפתרון בעיות בירוקרטיות ואישיות. הם גם יוכלו לשמש מורים אישיים בשעת הצורך. הלייווי האישי יוכל להיעשות בכמה דרכים:

א. רכזי גיור בשכר: לרכזי הגיור (ובכללם מתגיירים לשעבר) יהיו ידע והכשרה רלוונטיים ויכולות אנושיות גבוהות. כל רכז יהיה אחראי לכמה אנשים הנמצאים בתהליך הגיור, ובאחריותו יהיה להביאם אל קו הגמר בהצלחה. כדאי לשקול גם גיוס דיינים שימשו מלווים/רכזים, ובתנאי שהמתגיירים שלהם לא יופיעו אחר כן לפניהם. מעורבות זו עשויה להשפיע על הדיינים, שכן לחלקם אין היכרות קרובה עם העומדים לפניהם והם אינם מודעים לתהליכים שהללו עוברים.

ב. לייווי אישי על בסיס ההתנדבות: מוצע לגייס סטודנטים ובני ישיבות ללייווי המתגיירים, בתמורה למלגת פר"ח. מוצע גם לאמץ את המודל ההתנדבותי

- של הארגונים "אור ירוק" או "צהר" (בפרויקט הדרכת כלות וחתנים), המפעילים מאות מתנדבים מדי שנה.
- ג. "גיור אישי" – שילוב בין הוראה לליווי: יש לאפשר לכני משפחות מלוות מתאימות לשמש מורים פרטיים תמורת שכר. מהלך זה ישפר דרמטית את איכות ההוראה וישפיע גם על יחסם של הדיינים. מהלך דומה החל להתרקם בעמותת "עמי", אבל אגף הגיור הפסיקו בגלל "היעדר פיקוח". מבקר המדינה דחה את הדברים, ובצדק. אפשר למצוא את הנוסחה המתאימה לפיקוח ולאפשר שילוב של הוראה וליווי אישי.
- ד. מורים כמלווים: יש לתגמל את המורים בתשלום נוסף בעבור פעילויות ליווי לתלמידים, ובראשם ליווי התלמיד לבית הדין. אין לקבל את המצב שהמורים מתוגמלים רק בעבור שעות ההוראה ולא בעבור פעילויות חניכה וסיוע המתמשכות אל מעבר לשעות ההוראה.

גיוס והכשרת משפחות מלוות

- למשפחה המלווה תפקיד מכריע בגיור. המחקר הוכיח חד-משמעית כי הסיכוי להתקדם בתהליך הגיור הרבה יותר גבוה כאשר יש משפחה מארחת. לא בכדי, לכ-70% מקרב הנושרים לא הייתה משפחה מלווה.²⁹⁶
- המשפחה המלווה מארחת את המתגייר בביתה ובבית הכנסת ומשמשת גם משענת חברתית ואישית בהתמודדות עם קודים תרבותיים לא מובנים. המשפחה מלווה את המתגייר לאורך התהליך, ולהופעתה בבית הדין תפקיד מכריע בהצלחת המתגייר. מספר המשפחות המלוות היום אינו גדול דיו, והכשרת המשפחות הקיימות אינה מספקת. כדי להרחיב ולחזק את מאגר המשפחות המלוות מומלץ לפעול בדרכים הבאות:
- א. גיוס משפחות וקהילות מלוות: יש לפעול להקמת רשת ארצית של משפחות מלוות. פנייה לקהילות, לגרעינים משימתיים ולישיבות הפזורים ברחבי הארץ עשויה להביא לרתמת עשרות משפחות לנושא. במצב האידאלי תוכלנה אותן קהילות להפעיל בעצמן את כיתות הלימוד באופן שיווצר סנכרון בין המורים למלווים. מוצע גם לשקול הענקת מלגות למשפחות

296 מכון פורי (לעיל הערה 58).

- שתפעלנה במסגרת קהילתית. החזר הוצאות צנוע זה לא יהיה תחליף לרוח ההתנדבות אלא אמצעי נוסף לחיזוק המחויבות לליווי אפקטיבי.
- ב. הכשרת משפחות מלוות: הכשרת המשפחות צריכה להיעשות במסגרת של ימי עיון וסדנאות, ועליה לכלול את הנושאים הבאים:
- הכרת עולמם התרבותי של המתגיירים: המשפחות צריכות להיות מודעות למרחק התודעתי הגדול בין לבין המתגיירים ולעובדה שהיעדר משפחה מלווה הוא אחד החסמים לפתיחה בתהליך גיור.²⁹⁷ בהקשר זה אציין שראוי להחליף את הביטוי השכיח "משפחה מאמצת" או "משפחה מארחת" ב"משפחה מלווה". המתגייר אינו "עגלה ריקה" ואינו יתום הזקוק לאימוץ. כפי שעולה מדברי אחת המתגיירות: "יש להדגיש ולהסביר למשפחות המלוות שלמרות שאנשים באים למשפחה מלווה כדי לקבל תמונה של אורח חיים דתי, עדיין מדובר באנשים בוגרים עם מנטליות שונה ואופי חיים שונה. יש להתייחס אל הגרים כשווים בני שווים וגם לכבד את דעותיו של המתגייר גם אם הן מנוגדות לאלו שמקובלות בקהילה יהודית דתית. יש לעמוד בבירור על מורכבות התהליך, על גיבוש, קבלה ודחייה של הדעות החדשות אצל המתגייר".
 - לימוד הלכות גיור: המשפחות צריכות להכיר את הדרישות ההלכתיות מהמתגיירים ואת מרחב הדעות הנוגעות לסוגיית הגיור בימינו.
 - הכרת הדרישות והציפיות מבני המשפחות המלוות במהלך הליווי ועם סיומו: תהליך ההכשרה צריך לכלול הסבר מפורט על הרגעים החשובים בתהליך ועל הדרכים לסייע במהלכם. לדוגמה, להופעת המשפחה בבית הדין תרומה מכרעת להצלחת המתגייר, ולהגעה למקווה עם אישה נוספת יש חשיבות רבה. בה בעת יש להכין את המשפחות להתרופפות הטבעית של הקשר עם תום התהליך.

אציין כי במרץ 2014 נחתם חוזה לפרויקט ליווי ארצי בין אגף הגיור לבין עמותת "מפעלות הציונות הדתית". הפרויקט תואם חלקית את ההמלצות שלי שכן הוא כולל מינוי רכזים וגיוס כ-30 קהילות לצורך ליווי כיתות באזורי מגוריהן. עם זאת, הפרויקט החל בפעילותו רק בסוף חורף 2014, לאחר תקופת הקפאה

ממושכת. נוסף על כך מיקוד הפרויקט בקהילה ולא באדם השוקל להתגייר הוא מוטעה, שכן, כאמור, רוב העולים סוברים כי "גיור הוא עניין חשוב אבל פרטי"²⁹⁸ ולכן יש לדעתי להעביר את הדגש מהקהילה המלווה אל הליווי האישי, שרק הוא יכול לתת את המענה המיוחל.

תמיכה וליווי – סיכום

1. מומלץ להקים מערכת ליווי ותמיכה אישית למעוניינים בגיור ולמי שנמצאים בתהליך.
2. מערך המלווים יורכב מרכזים בשכר, ממתנדבים וממורים שישלבו בין הוראה פרטנית לחונכות אישית.
3. יש לתגמל מורים על ליווי תלמידיהם לבית הדין.
4. יש להגדיל משמעותית את מספר המשפחות המלוות, להעמיק את הכשרתן ולקבוע להן החזר הוצאות.

המלצה 5: הפעלת תכניות גיור לילדים ולנוער

כ-20% מכלל המתגיירים מקרב יוצאי חבר המדינות הם קטינים בני 0-13, המתגיירים כיום במסגרת הליך גיור משותף עם ההורים (למעט גיור ילדים מאומצים על ידי משפחות יהודיות). על פי המדיניות הקיימת, גיורים אלו מתבצעים רק כאשר ההורים מתחייבים על שמירת אורח חיים דתי ועל שליחת הילדים למסגרות חינוך דתיות. ההמלצות שלהלן מעלות אפשרויות נוספות.

גיור ילדים בהסכמת הוריהם

על פי ההלכה אפשר לגייר ילדים קטנים (קטינים מוגדרים ילדים עד גיל מצוות – בנים עד גיל 13 ובנות עד גיל 12) ללא הוריהם, ובהליך מקוצר. קטינים, בשונה ממבוגרים, מתגיירים "על דעת בית דין" וללא הליך של קבלת מצוות. על כן,

298 חנין, לבוא בקהל ישראל (לעיל הערה 34), עמ' 107.

לפי דעות מרכזיות בהלכה, אפשר לגייר קטינים גם אם אין ודאות שהם יגדלו בבית דתי ויתחנכו לשמירת אורח חיים זה.

כבר בשנות השבעים התייחס הרב הראשי לישראל, הרב אונטרמן לשאלת גיור קטינים ואמר: "מסופקני אם נוכל להתנות תנאים" בכל הנוגע לגיורם. הוא חתם את דבריו במילים: "הבה נקווה לה", כי הילדים שיתגיירו על דעת בית דין יהיו כולם יהודים שלמים ונאמנים".²⁹⁹ התייחסות מפורטת ומעשית יותר לסיטואציה שלפנינו נכתבה בידי הרב נחום רבינוביץ, מגדולי פוסקי ההלכה בציבור הציוני-דתי בימינו. נקודת המוצא לדיונו של הרב רבינוביץ היא שאתגר הגיור בדורנו הוא "עניין גדול", מונח הלכתי המשקף יכולת לנקוט צעדים יוצאי דופן לטובת הציבור כולו. לפיכך מורה הרב רבינוביץ שיש לגייר את כל הקטינים שהוריהם מבקשים לגיירם:

מובן מאליו שאחרי שבית דין מגייר קטנים [...] צריך למשוך אותם בעבותות אהבה לחינוך יהודי כראוי [...] ואין צריך לומר שיש לנסות לשכנע את ההורים שגם הם יתקרבו ליהדות. אבל בשום אופן אין להעמיד תנאים כאלה או אחרים לעצם גיור הילדים, שהוא תקנת הציבור כולו.³⁰⁰

כפוסק בעל שיעור קומה אין הרב רבינוביץ מתעלם מפסיקותיהם של רבנים גדולים בדורות האחרונים שהורו להימנע מגיור קטינים שאין ודאות בכך שיגדלו בבתים שנשמר בהם אורח חיים דתי. לטענתו, פוסקים אלו התייחסו למציאות של נישואי תערובת בתפוצות, ומטרתם הייתה לבלום תופעה חמורה זו. לדבריו, "לא כן המצב היום בארץ. ההימנעות מלגייר קטנים, לא רק שלא תתרום להתרועע מפני נישואי תערובת, אדרבה – היא תביא להתפשטות המגיפה בצורה נוראה". לפיכך הוא קובע שבמציאות הישראלית "ברור שאין להוסיף סייגים וגזירות אלא שיש [...] להכניס כל הנפשות הללו תחת כנפי השכינה בלי היסוס ובלו שהייה כלל וכלל".

299 אונטרמן (לעיל הערה 119), עמ' יג-כ.

300 רבינוביץ (לעיל הערה 215), עמ' 229-233. ראו ברוח זו גם דברי הרב ראם הכהן, ראש ישיבת ההסדר בעתניאל, "משו"ת בארץ", שבת בשבתו, גיליון 1515, ויקרא, ו' באדר ב' תשע"ד, 8.3.2014.

- על פי עקרונות הלכתיים אלו אפשר להמליץ על שלוש אפשרויות לגיור קטינים גם כאשר הוריהם אינם מתגיירים:³⁰¹
- א. גיור תינוקות: במסגרת זו יוצע להורים לגייר את ילדיהם עם לידתם.
 - ב. גיור במסגרת ההכנה לבר/בת מצווה: הגיור יתקיים בבית הספר או במסגרות חינוך לא פורמליות.
 - ג. גיור בתיכונים שאינם דתיים בשילוב הלימודים לגיור במסגרת לימודי בגרות מוגברים (תנ"ך, מחשבת ישראל וכדו').³⁰²

כמובן, בכל המקרים הללו הגיורים יתקיימו אך ורק בהסכמת ההורים, וראוי שהם והמשפחה בכללותה יהיו שותפים לתהליך, אך כדברי הרב רבינוביץ – אין להתנות את הגיור בכך. רעיונות אלו הוצעו בעבר ונדחו על ידי הרבנות. להלן הצעה חדשה שסיכויי ההתקבלות שלה גבוהים יותר.

גיור תלמידים הלומדים במסגרות חינוך דתיות

- על פי נתונים לא רשמיים שהתקבלו לצורך מסמך זה, ישנם כ-1,000 תלמידים לא-יהודים הלומדים בבתי ספר דתיים ללא תכנית גיור ספציפית. למעט מקרים חריגים, בתי הדין לגיור אינם ששים לגיירם, ככל הנראה משום שאין תכנית גיור מסודרת ומפני שתהליך הגיור אינו כולל את המשפחה כולה.
- התכנית המוצעת מבקשת לפרוץ דרך חדשה לקבוצת הגיל שבין גן החובה לתיכון. נקודת המוצא לתכנית זו היא קיומה במסגרת מוסדות החינוך הממלכתיים-דתיים. ההנחה היא שתכנית לימודים באווירה דתית-ממלכתית היא אולפן הגיור הטוב ביותר שאפשר לספק לתלמידים ולבני נוער.
- ראשי הפרקים לתכנית:
- א. מוסדות דתיים יפתחו את דלתותיהם לפני תלמידים שאינם יהודים המעוניינים לעבור תהליך גיור.
 - ב. נוסף על מקצועות היהדות הנלמדים בתכנית הלימודים הרגילה ונוסף על ההשתלבות החברתית בבית הספר תוקצינה שעות מיוחדות ופעולות העשרה במסגרת תכנית הלימודים לקראת הגיור.

301 רבינוביץ (לעיל הערה 215), עמ' 229-233.

302 רחל סילבצקי, "דעה: גיור תלמידי בי"ס: פצצה מתקתקת", ערוץ 7, 21.10.2014.

- ג. תכנית הגיור תתחיל עם קליטת התלמיד במסגרת החינוכית. התהליך יותאם לגיל התלמיד ויהיה פרטני. אם תהיה קבוצת תלמידים, הליווי יהיה קבוצתי.
- ד. לפעילות הבית ספרית יתווספו גורמים כגון משפחה מלווה וקשר עם בית הכנסת.
- ה. תנועות הנוער הדתיות תפתחנה סניפים וקבוצות לבני נוער השוקלים להתגייר, מתוך מגמה לעודד אותם להשתלב בתכניות הגיור.
- ו. במסגרת התכניות הללו יוצע גם למשפחות הילדים להשתלב בתכנית גיור.
- ז. יוקמו הרכבים מיוחדים של דיינים המתאימים לתחום הילדים ובני הנוער יוצאי חבר המדינות. הדיינים יהיו מעורבים בפעילות החינוכית השוטפת, ובזמן המתאים הם יגיירו את התלמידים.

התכנית מציבה אתגר גם לקבוצת העולים וגם לחברה הציונית-דתית. העולים צריכים להיות מעוניינים ללמוד במסגרת חינוכית דתית, והחברה הציונית-דתית צריכה לפתוח את בתי הספר שלה לקהלים החדשים. על סמך פרויקטים דומים שנעשו בעבר (דוגמת פרויקט "נעלה") יש רגליים לסברה שאפשר יהיה להפעיל תכנית זו, ובהצלחה רבה.

הפעלת תכניות גיור מיוחדות – סיכום

1. יש ליזום הפעלת תכניות חדשות הפונות לקהלים חדשים.
2. ראוי לחשוב על אפשרויות הגיור של תינוקות וילדים קטנים, בהסכמת הוריהם, אשר גיורם קל יותר לביצוע מבחינה הלכתית. אפשרויות אלו כוללות, למשל, גיור מיד לאחר הלידה או גיור לקראת הבר מצווה.
3. מומלץ לפתוח מסלול לימודים לילדים ולבני נוער בתוך בתי ספר דתיים – יסודיים ותיכונים כאחד – אשר ישמש כהכנה לגיור. תלמידים לא-יהודים שילמדו במסלול זה יעברו הכשרה לקראת גיור ויתגיירו בזמן שהותם בבית הספר.
4. כדי לממש את התכנית תיערכנה פעולות הסברה הן לציבור הלא-יהודי הן לציבור הדתי שתחברנה בין השניים, בין השאר באמצעות הרחבה של הפעילויות של תנועות הנוער הדתיות בנושא.

המלצה 6: ביזור ההכנה לגיור ויצירת תקציב מוטה הצלחה

הבעיה: היעדר תחרות וחסידת יוזמות חדשות בתחום ההכנה לגיור

תחום ההכנה לגיור הוא גורם קריטי בתהליך הגיור, אולם למרבה הפליאה הוא לא הנהגה מהתייחסות ציבורית משמעותית עד כה. במהלך 15 השנים האחרונות זכה המכון המשותף ללימודי היהדות במעין מונופול על הליכי הגיור בישראל. הדבר מתבטא בהעדפה תקציבית, בהפקדה בלעדית של מסלול הגיור הצבאי בידי המכון ובהיעדר תמיכה רצופה בגופים פרטיים.

למכון יתרון חשוב בהיותו הזרוע הממלכתית של הממשלה להכנה לגיור. באמצעות ההתקשרות עם המכון המדינה מבטיחה את הפעילות בתחום והיא אינה תלויה בפעילויות המגזר הפרטי. מעבר לכך, הודות לנציגות של מגוון התנועות היהודיות בהנהלתו, עצם קיום המכון מנטרל מתחים חזקים בתחום הגיור בין יהדות התפוצות, שברובה אינה אורתודוקסית, לבין מדינת ישראל. עם זאת, הבעיה העיקרית במודל זה היא שהוא מקשה על כניסת גופים חדשים למערכת ומונע בכך יוזמות חינוכיות והסברתיות חדשות. עוד עולה מהמחקר ששיטת המימון הקיימת יוצרת עיוות בתקצוב ההכנה לגיור משום שהיא קושרת את המורים רק להוראה אך אינה מעודדת אותם למנוע נשירה. בנוסף, המימון ניתן בעבור כיתה ולא בעבור תלמידים. בכך הוא מקשה על גיוס תלמידים, בפרט באזורי הפריפריה.

ביזור ותקצוב מוטה הצלחה: המלצות

פתיחת תחום ההכנה לגיור לתחרות ותמיכה שוויונית בכל הגופים המכונים לגיור

יש לתמרץ את כניסתם של גופים חדשים ורעננים למערכת כדי למנוע ממנה לקפוא על שמריה. על אגף הגיור לראות בגופי ההכנה הפרטיים לגיור שותפים אסטרטגיים ונותני שירות חיוניים שיש לסייע להם ככל האפשר (בדומה למודל הקיים בתחום הרווחה). כדי לעגן את הפעילות הפרטית ולהסיר חסמים בירוקרטיים מומלץ לבטל את שיטת התמיכות ולקבוע כי אגף הגיור יתקשר חוזית, שווה בשווה, עם כל הגופים המכונים לגיור. נוסח להחלטת ממשלה בעניין מובא בנספח 1.

שינוי שיטת התקציב: תקציב מוטה הצלחה

בשיטת התקצוב הקיימת פתיחת כיתת לימוד מותנית בגיוס 20 תלמידים לפחות. שיטת התקצוב נוחה לפיקוח אבל יוצרת עיוותים רבים, ובכלל זה קושי לפתוח כיתות במקומות מרוחקים והמתנה מיותרת עד שהכיתה תתמלא. ישנן כמה חלופות לשיטת התקצוב הקיימת, החל בהקטנת מספר הלומדים הנדרש בפריפריה וכלה בתקצוב לפי תלמיד ולא לפי כיתה. אימוץ רעיונות אלו יסייע בפתיחת כיתות נוספות ויאפשר ליווי וגיור אישי. האחריות למציאת המימון המלא למורים תיפול על גופי ההכנה, והם יחליטו אם וכיצד משתלם לפתוח כיתה.

נוסף על כך יש להחזיר את התמיכה ב"גיור אישי". ברור שהמדינה אינה צריכה לממן שיעורים פרטיים באופן מלא, אולם תמיכה חלקית של המדינה במודל זה – לפי אותו מפתח תקצוב לכל תלמיד לגיור – תאפשר הוזלה ניכרת שלו.

רעיון רדיקלי יותר הוא מתן בונוס מיוחד בהתאם לתוצאות, לפחות בהתמדה עד סיום הלימודים. שינוי השיטה יתמרץ את גופי ההכשרה להגיע למספר תלמידים (ולא כיתות) גדול ככל האפשר ואף ידרבן אותם להתאים את הליך הלימודים לדרישות בית הדין. מדובר כמובן בהצעה מורכבת שחסרונותיה ברורים, אולם אין לשלול אותה על הסף לנוכח מצב החירום שבו אנו מצויים.

ביזור ההכנה לגיור – סיכום

1. כניסת גופים פרטיים נוספים לתחום הגיור חיונית להנעה מחדש של המערכת.
2. על אגף הגיור להבטיח תמיכה עקיבה בגופים הפרטיים כדי ליצור מוטיבציה להמשך פעילותם. מומלץ שהממשלה תעגן את צורת ההתקשרות הזאת בהחלטה רשמית.
3. מן הראוי לבחון את שיטת התקצוב הקיימת ולשנות את המודל מתמיכה לפי כיתה לתמיכה לפי תלמיד. כך אפשר יהיה לפתוח כיתות נוספות, במיוחד באזורי הפריפריה, ואף לתמוך ביוזמות של גיור אישי. אפשר גם לשקול לתמרץ מורים שתלמידיהם יסיימו את כל תהליך הלימודים ויתגירו.

המלצה 7: הצעות לשיפור מערך דיני הגיור

הבטיחה: המחלוקת על מדיניות דיני הגיור

הליכי הגיור בישראל מתנקזים כיום לכ-30 דיינים, המופקדים בלעדית על כל המתגיירים. במשך השנים נמתחה עליהם ביקורת חריפה בטענה שהם מציבים רף גבוה שרוב המתגיירים הפוטנציאליים אינם מסוגלים לעמוד בו. רף זה בא לידי ביטוי בדחייה של כ-50% מכלל המתגיירים בדיון הראשון ובדחיות לא רשמיות נוספות, בקביעת דרישות מעורפלות שאינן מעוגנות בסילבוס לימודים מוסכם ובהיעדר תקשורת בונה עם המתגיירים ועם מכוני ההכשרה. לטענת המבקרים, הדיינים מתעלמים ממסורת פסיקה ארוכת שנים של קבלת גרים גם כאשר היה ברור שהם אינם מתעתדים להפוך לאנשים דתיים.

על בסיס ביקורות אלו החליטה הממשלה לאפשר לרבני ערים ויישובים להקים הרכבי גיור חדשים, אך נדמה כי החלטה זו לא תיושם. מטרת ההמלצות שלהלן לשפר את הפעילות של בתי הדין הממלכתיים על בסיס הצעות שיש סיכוי רב יותר להתקבלותן.

המלצות לשיפור מערך הגיור

שיתוף פעולה בין כל גופי הגיור

יש לחתור לשיתוף פעולה בין הגופים המכינים לגיור לבין הדיינים. המצב הקיים – שלעתים האווירה בו לעומתית או פשוט מתאפיינת בחוסר תקשורת בין גופי ההכשרה, המורים והדיינים – אינו מאפשר להכין מתגיירים בהתאם לדרישות בית הדין, אשר לו ניתנת בסופו של דבר זכות המילה האחרונה. נוסף על כך, למיטב ידיעתי כמעט שלא מתקיימים מפגשים וסיעורי מוחות בין המורים לדיינים, בין השאר בגלל בעיות בירוקרטיות ונהלים המונעים שיח ישיר ביניהם. מוצע אפוא להרכוב במפגשים, בדיונים ובסדנאות בין גופי ההכנה לבין הדיינים כדי להקל את המתח וליצור שיתוף פעולה פורה ביניהם, לטובת המתגיירים והמערכת בכללותה.

בנוסף מוצע כי בית הדין ימסור דיווח לגוף ההכנה בסוף כל יום דיון. הדיווח יכלול את תוצאות הדיון (עבר/לא עבר), קביעת תאריך לדיון נוסף למי שלא עבר ורשימת המשימות שהוטלו על התלמיד. הדיווח יקל על גופי ההכשרה לסייע באופן צמוד למתגיירים שלא סיימו את התהליך.

הכשרת הדיינים

הליך הגיור אינו הליך שיפוטי קלסי, והוא דורש מהדיינים הכשרה נרחבת מעבר להלכות הגיור. לאורך שנים ארוכות נשמעות טענות על חוסר תקשורת בין הדיינים למועמדים לגיור. אמנם הדיינים הוותיקים מכירים היטב את האוכלוסייה שלפניהם, אולם הם אינם מכירים מכלי ראשון את התהליך שעברו חבריה ואת הרקע התרבותי והחברתי שלהם. לא בכדי המסר הגלוי והסמוי שלהם למועמדים הוא שזהויותיהם הנוספות – ציונית, ישראלית, רוסית או אוניברסלית – הן זהויות מיותרות או למצער כאלו שאפשר לוותר עליהן. על כן מוצע שבמסגרת ההכשרה לדיינים:

- א. כל דיון יצטרך ללמד בכיתות גיור מחזור אחד שלם מדי כמה שנים (תלמידים שלא הוא יגייר אחר כך). בדומה לשופטים היכולים להתמנות לתפקידם רק לאחר עבודה כעורכי דין, גם הדיינים צריכים להכיר מהשטח את המתגיירים.
- ב. תיערכנה סדנאות לדיינים, וישתתפו בהן מתגיירים מן העבר, מורים ומרצים בתחום התקשורת הבין-אישית.
- ג. דיינים יעברו הכשרה היסטורית וסוציולוגית שתסייע בידם להבין את עולמם של המועמדים לגיור.

יצירת היכרות וקשר חיובי בין הדיינים, המורים והתלמידים

כיום מתקיים ריאיון עם דיון לאחר שלושת חודשי הלימוד הראשונים. לנוכח הביקורת המוטחת בראיונות אלו יש לפעול לשיפורם ולנצל את הפוטנציאל הטמון בהם. הריאיון צריך להתמקד יותר בעידוד התלמיד ובהטיית אוזן קשבת ופחות בבחינה ובביקורת.

בנוסף, יש להגביר את תדירות ומספר הביקורים של הדיינים ורכזי המחוזות בכיתות הלימוד במהלך תקופת ההכנה לגיור כדי לעודד את המורים והתלמידים ועל מנת לפתור בעיות שאינן מגיעות לפתחו של בית הדין. הגעתם של אנשי הממסד לכיתות לא רק תחסוך לתלמידים עלויות נסיעה ואובדן שעות עבודה יקרות אלא גם תיצור אווירה ידידותית יותר כלפי התלמידים.

קביעת סילבוס לימודים ונוהלי דחיית מתגיירים

מוצע לקבוע סילבוס הכולל את הידע הנדרש מכל מתגייר. עד כה טרם נקבע סילבוס כזה מפני שהדיינים טוענים שהליך הגיור אינו מתמצה ברכישת הידע

אלא בהפנמתו. עם זאת, מכיוון שחלק מהתהליך הוא בחינת ידע ותלמידים רבים אינם יודעים מהו החומר שנדרש מהם ללמוד, נוצר מתח מיותר המעצים את תדמיתו השלילית של בית הדין. מוצע אפוא שבתי הדין, בשיתוף עם הרב הראשי והמורים, יקבעו תכנית לימודים ברורה ומחייבת.

כד בכד יש לקבוע הנחיות ברורות לדחיית מתגיירים. אם החליט בית הדין שהמתגייר אינו יכול להתגייר בשלב זה, עליו להנחותו במדויק במה שנדרש ממנו ולקבוע תאריך למפגש הבא (ולעדכן את המורה ואת גוף ההכשרה). אם בית הדין מחליט לדחות את המתגייר, עליו לעודדו ולחזקו כדי לוודא שהוא אכן יופיע לדיון נוסף. יש להנפיק טופס מיוחד ולהדגיש בו שהמועמד יכול להצליח בגיור. יש לכתוב בכירור שעליו להשתפר ושיקבע תאריך לדיון נוסף.

נושא זה הוא באחריותם של אגף הגיור ושל הדיינים, אבל לא פחות מזה באחריות מכוני ההכנה לגיור והמורים. הללו צריכים לדבר עם הדיינים, לבקש את פרוטוקול הדיון ואת ההנחיות וללוות את המתגיירים באופן צמוד עד להצלחתם המלאה.

ביטול תפקיד נציג הרב הראשי וחיזוק העצמאות של הדיינים

לפני שנים אחדות החליט הרב עמאר ליצור תפקיד חדש במערך הגיור – נציג הרב הראשי. על פי כללי הדיון, נציג הרב הראשי מאשר סופית את הגיור מבחינה מינהלית והלכתית כאחת. תפקיד זה פוגע בעצמאות בתי הדין ויוצר כפל בירוקרטי מיותר שגרר ביקורת חריפה מנציבות שירות המדינה (2008). מוצע אפוא להשיב את המצב לקדמותו ולבטל את התפקיד. לחלופין אפשר להגדיר את סמכות נציג הרב הראשי מחדש ולצמצמה לאפשרות להציג לפני הרב הראשי רעור על החלטות בית הדין.

פתיחת אזורי הרישום

המתעניינים בגיור יוכלו לבחור לפני איזה הרכב הם מעוניינים להופיע, והם לא יהיו כבולים, כמו היום, לבית דין מסוים שנקבע באופן שרירותי על פי מקום מגוריהם ועל פי החלטה מינהלתית של מערך הגיור. מומלץ לפתוח את אזורי הרישום (כפי שנעשה בתחום הרישום לנישואין ובהתאם למגמה הרווחת גם בבתי המשפט האזרחיים) או לכל הפחות לאפשר למועמד לבחור בין בתי הדין הנמצאים במחוז לימודיו או מגוריו.

אימוץ גישה חיובית כלפי המועמדים לגיור

חשוב לזכור שבסופו של דבר, קידום הגיור מותנה בגישתם החיובית של הדיינים כלפי המועמדים שלפניהם, כפי שכתבה לי אחת המתגיירות:

עברו הזמנים של יראה כלפי הרבנים. יש להבין שצוות הרבנים הם סמכות, דוגמה ומקור לתשובות למתגייר. במידה וקיים ריחוק בין הרב לבין המתגייר, אין למתגייר שום מענה מסכיבו בהתלבטויותיו בזמן התהליך. אחרי שמתגייר מגלה את הנכונות (הוא בעצמו ולא לפי זימון. זה לא צו גיוס) להגיע לבית דין, יש להעמיד לרשותו דיינים שמכירים את אולפן הגיור ואת הסיפור האישי של המתגייר. שהם יכירו את קהל המתגיירים על מנת לשבור את תחושת הזרות שנוצרת. הרי במהלך העמידה מול הדיינים, פעמים רבות האדם נחשף הרבה יותר מאשר הוא רגיל, וכשמדובר באדם בוגר זה לא מעשה קל, ויוצר לחץ מיותר על נפשו. כמוכן, כולנו מקווים שה' יחזק את לבו, אבל מורא זה יוצר תדמית של בית משפט, שזה לפי דעתי מנוגד להלכות קבלת גר. להפך – הגעה לבית דין צריכה להיות כמו חג, כמו חתונה עבור כלה. אני לא חושבת שיש מקום להרתעה מפני עול מלכות שמיים בזמן שאדם כבר עומד בפני דיינים עם לבו פתוח.

הצעות לשיפור מערך הגיור – סיכום

1. יש לשפר את שיתוף הפעולה בין כל הגורמים המעורבים בגיור. על הדיינים לבקר בכיתות הלימוד ולבחון את הדרכים לשיפור מודל הריאיון המתקיים כיום לאחר שלושה חודשים.
2. יש להעמיק את התקשורת והשיח בין הדיינים ובין מכוני ההכשרה. מוצע לקבוע סילבוס לימודים מוסכם ולאפשר שיח ישיר ופורה. במסגרת זו יקיים אגף הגיור "שולחן עגול" משותף לכל הארגונים העוסקים בהכנה לגיור לשם תיאום, שיפור וחשיבה אסטרטגית משותפת.

3. מוצע שהדיינים יכירו טוב יותר את עולם המתגיירים. לשם כך יש לחייבם ללמד כיתת מתגיירים ולהכינה להופעה בבית הדין. כן מומלץ שהדיינים יעברו סדנאות תקשורת והיכרות עם ההיסטוריה ועם הסוציולוגיה של המועמדים לגיור.
4. מומלץ שייקבע נוהל מסודר למקרה שבו המתגיירים אינם עוברים את שלב בית הדין ונהלים שיעודדו את המועמד לחזור ולהופיע לפני בית הדין.
5. יש לפתוח את אזורי הרישום ולאפשר למתגיירים לבחור את בית הדין שבו הם ירצו להתדיין, לפחות בתחום אזור הרישום שלהם.

המלצה 8: מתן תוקף מוחלט לגיור

הבעיה: היעדר תוקף מוחלט לתעודת הגיור

המצב הנוכחי, אשר בו כמעט כל אינסטנציה רבנית יכולה להכריז עקרונית על בטלות הגיור בכל שלב שהוא, בלתי נסבל. כחלק מן ה"חווה" בין המדינה לבין המתגיירים, על המדינה להבטיח את תוקפם המוחלט של הגיורים הנעשים במסגרתה. מעבר לפגיעה הבלתי נסבלת במתגיירים, בעיית ביטולי הגיורים היא גם אחד החסמים הגדולים לקידום הגיור. המחקר חשף שלא מעט אנשים אינם מעוניינים לפתוח בתהליך משום שהוא אינו מקנה כל ודאות שתעודת הגיור תהיה תקפה לתמיד.

ביטולי הגיורים נעשים בכמה דרכים; החמורה שבהן היא ההכרזה על גיור שאינו תקף. ביטול פוזיטיבי זה אינו שכיח, אבל עצם קיומו מטיל על הגיור צל כבד. המציאות השכיחה יותר היא ביטול דה-פקטו, קרי אי-הכרה בגיור לצורך נישואין או גירושין.

התמודדות עם ביטולי הגיור: המלצות

פתיחת אזורי הרישום לנישואין

פתיחת אזורי הרישום במסגרת החוק לתיקון פקודת הנישואין והגירושין (רישום), התשע"ד-2013, שהתקבל בכנסת באוקטובר 2013, פתרה לכאורה את

בעיית אי־ההכרה בגיור לצורך נישואין. מעתה ואילך כל אדם, ולא רק מתגייר, יכול להירשם לנישואין בכל מקום שיחפוץ, ללא קשר למקום מגוריו או למקום עריכת הנישואין. אם הרב רושם הנישואין יסרב להכיר בגיורו, יוכל המתגייר לפנות בקלות אל רשם נישואין אחר. בהינתן ש"עוץ השמים יוליך את הקול", מתגיירים לא יפנו מראש לרשמי נישואין שאינם מכירים במתגיירים. בר בנד מוצע לפרסם את שמות רשמי הנישואין ואם הם רושמים גרים לנישואין. תוצר לוואי יהיה מינוים מראש של רבנים שיהיו מחויבים לרישום מתגיירים.

פתיחת אזורי הרישום תגרום להתייעלות המערכת לא רק לטובת המתגיירים אלא גם לכלל האוכלוסייה. אגרת רישום הנישואין, כ־700 ש"ח, היא מקור הכנסה חשוב למועצות הדתיות, ומותר לקוות שהתחרות על המתחננים תביא לשיפור השירות לאזרחים.

גירושין: מניעת האפשרות לבטל גיור ולסמנו

הבעיה שעוד לא נפתרה היא אי־ההכרה בגיור במסגרת הליך גירושין. נקודת המוצא היא שאין לאפשר מצב אשר בו כל דיין יוכל לערער על תוקף הגיור. מנגד נשאלת השאלה מיהו הגורם המוסמך, אם בכלל, שיכול לדון בשאלת תוקף הגיור במקרה של גירושין, אפילו משום שנפל בו פגם טכני או שהוא לא נערך כהלכה. להלן סקירת ההצעות שהועלו עד כה:

א. מתן סמכות לרב הראשי לבחון את כשרות הגיור: הצעה המבוססת על תקנות שפרסם הרב עמאר בשעתו, ולפיה אם עלה הצורך לבחון את תוקף הגיור, יועבר התיק לרב הראשי (המכהן כנשיא בית הדין הרבני הגדול). בסמכותו של הרב הראשי יהיה למנות הרכב דיינים חדש מבתי הדין האזוריים לדון בנושא.³⁰³

היתרון בהצעה זו הוא אפשרות הפיקוח על הליך הגיור אם הוא לא נעשה כהלכה, ואף מניעת האפשרות שדייני בית הדין שביצע את הגיור יחזרו בהם

303 כללים והנחיות (לעיל הערה 105). טיוטה דומה, שכתב הרב הראשי הנוכחי, יצחק יוסף, הופצה בנובמבר 2013: טיוטת כללים והנחיות לעניין בירור תוקפו של גיור, התשע"ד-2013. הצעה קרובה עלתה גם בהצעת החוק של חבר הכנסת זבולון אורלב, הכנסת השמונה עשרה, הצעת חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין) (תיקון – העברת דיון הכרוך בבטלות גיור), התשס"ט-2009.

אם לבס נוקף או אם הופעלו עליהם לחצים (כפי שקרה בעבר). סביר להניח שמתוקף מעמדו הציבורי הרם ישקול הרב הראשי היטב את מכלול ההיבטים בבואו לפסול גיור, ועל כן הדיינים שימנה לצורך העניין יהיו הראויים ביותר למשימה מורכבת זו.

החיסרון בהצעה כפול: ראשית, מבחינה מהותית, לרב הראשי או למי מטעמו אין כל סמכות הלכתית לבטל גיור שנעשה בידי בית דין אחר. העובדה שהרב הראשי עומד בראש המערכת מבחינה מינהלתית אינה מקנה לו סמכות מהותית בנוגע לפסיקת בית דין אחר השווה לו מבחינה הלכתית; שנית, הפוליטיזציה של מערכת הרבנות בישראל יוצרת מצב שבו הרבנים הראשיים עלולים להשתייך למחנה המחמירים בגיור, ובמציאות זו עלולים כל הגיורים בישראל להימצא בחזקת פסלות.

ב. הסמכות לבחינת כשרות הגיור תהיה אך ורק בידי בית הדין המגיר: על פי ההצעה החלופית, בכל מקרה של ספק יוחזר התיק לבית הדין שלפניו נערך הגיור מלכתחילה. רק בית הדין שביצע את הגיור יוכל לבטל את פסיקתו. חבר הכנסת דוד רותם, שהעלה הצעת חוק ברוח זו, הוסיף וקבע שאם "התפזר בית הדין הרבני המיוחד או חדלו לפחות שניים מחבריו מלשמש כחברים בבית הדין המיוחד, תועבר השאלה להרכב מיוחד מקרב מי שמכהנים בבתי הדין המיוחדים לגיור, שייקבע בידי נשיא בית הדין הרבני הגדול, שיישב בראש ההרכב".³⁰⁴

למרות היתרונות שבהצעה זו חשוב לציין שבעבר היו לא מעט מקרים שבהם דיינים מבתי הדין המיוחדים לגיור ביטלו את גיוריהם שלהם תוך חילוקי דעות קשים בין הדיינים לבין עצמם.³⁰⁵ יתרה מזו, העברת התיק לבית הדין המיוחד לא תוכל לסיים את הדיון שכן יש צורך בבית דין בעל סמכות לדון בענייני גירושין, ולא כל דייני הגיור מוסמכים לכך.

ג. הצעה משולבת – שיתוף בית הדין המגיר עם הרב הראשי ועם היועץ המשפטי לממשלה במסגרת זמן קצובה: כדי להתמודד עם מכלול הבעיות מוצע שבכל מקרה של ספק בכשרות הגיור יועבר תיק הגיור לבית הדין

304 הצעת חוק של חבר הכנסת דוד רותם, הצעת חוק הרבנות הראשית לישראל (תיקון – סמכות בענייני גיור), התשס"ט–2009, הכנסת השמונה עשרה.

305 ראו לדוגמה רוזן ובס (לעיל הערה 134), עמ' 186–202.

המגייר בכפוף לאישורו של הרב הראשי (נשיא בית הדין הרבני הגדול). אם הגיור יאושר, יעביר הרב הראשי את התיק להרכב דיינים נוסף, המוסמך לעסוק בענייני גירושין, שייקבע על ידו לשם המשך הטיפול בתיק לצורך הגירושין. ייתכן שכדאי גם לחייב את הסכמתו של היועץ המשפטי לממשלה על מנת לערב פיקוח ואיזון נוסף בתהליך. חשוב גם להוסיף תנאי שביטול גיור אפשרי רק במסגרת זמן קצוב (כשנה) לאחר הגיור. התוספת נדרשת כדי למנוע מצב שבו גיור מבוטל שנים לאחר קיומו ויוצר בכך פגיעה רחבת היקף במשפחת המתגייר.

נוסף על בעיית ביטולי הגיור יש להתמודד עם המעקב על מתגיירים באמצעות רישום ייחודי בגיטין. היועץ המשפטי לבתי הדין הרבניים הרב עו"ד שמעון יעקבי חשף שישנו הבדל ברישום גיטין בין מתגיירים שומרי מצוות ושאנים שומרים מצוות. בנוגע למי שבית הדין החליט שהם שומרי מצוות (לא ברור מה הקריטריונים להחלטה זו) נכתב בגט "בן אברהם אבינו" ואילו למי שאינם נראים שומרי מצוות נכתב בגט "גר" בלבד.³⁰⁶ יש המערערים על חלוקה זו וטוענים שהיא אינה רווחת,³⁰⁷ אולם ראוי לשרשה לחלוטין. על נשיא בית הדין הרבני הגדול לקבוע נוהל אחיד שלא יאפשר מעקב עתידי אחר המתגיירים, בין שהרישום מתבצע בגט בין שבכל מקום אחר. במקביל יש לשנות בדחיפות את כללי הדין הנוהגים היום המאפשרים עקרונית ביטול גיור.³⁰⁸ יש לעגן בחקיקה את אחת ההצעות שהובאו לעיל ולחזקה בסנקציות מובהקות.

306 יעקבי (לעיל הערה 125); רוזן, ואוהב גר (לעיל הערה 93), עמ' 217-219; לוביץ (לעיל הערה 125).

307 יש דעות בהלכה הגורסות כי אין לציין בגט "בן אברהם אבינו" כשמדובר בגר מומר (הדברים נאמרו רק בנוגע לגר "שחזר לסורו והמיר את דתו" ולא בנוגע למי שנראה לדעת הדיינים לא דתי), אולם אין כמעט מי שסובר שאסור לרשום "הגר" על גר צדק כשר וישר ושומר מצוות. לכן כותבים בדרך כלל "הגר", שכן נוסח זה טוב בכל מקרה. זו הפרקטיקה בבתי הדין הרבניים, ועל כן המסקנות שהסיק מכך הרב יעקבי מוטעות. ראו עוד רוזן (לעיל הערה 126), עמ' 237-244.

308 פירוט השינוי בנספח 2.

שמירה על חופש הדת של מתנגדי הגיור?

במסגרת הדיון עולה השאלה אם ראוי לכפות הכרה בגיור ממלכתי על כל הרבנים העובדים בשירות המדינה. יש הטוענים שחופש הדת מאפשר לדיינים ולרבנים שלא להכיר בגיורים שנעשו על ידי עמיתיהם. על פי עיקרון זה, אין לכפות, לדוגמה, על רב או על דיין להכיר בגיורים שהוא אינו סומך ידו עליהם. לעומתם טוענים אחרים שכל הרבנים העובדים מטעם המדינה מחויבים להכיר בגיורים הנעשים על ידה. כל מי שאינו מזדהה עם גיורים אלו יכול לשמור על מצפונו הדתי ולהתפטר מתפקידו. ברוח זו היו אף שאימו שיפטרו רבנים שלא יכירו בגיורי המדינה שכן אותם רבנים "צריכים להחליט האם רצונם להיות ממלכתיים או לעבוד במקומות אחרים".³⁰⁹

הבעיה מורכבת. מצד אחד, המדינה חייבת להגן על מעמד המתגיירים. מצד אחר, יש לזכור שמשמונה רב לתפקידו, יש להימנע מלהתערב בשיקול דעתו ההלכתי. כל התערבות בשיקול דעתם של רבנים מסוכנת וסופה מי ישורנו. מה גם שישנו ציבור רחב המתנגד להליכי הגיור הנוכחיים, וכל מהלך של המדינה נגד הרבנים המייצגים עמדות אלו עלול להצית אש ומדון שיפגעו פגיעה חמורה עוד יותר בגיור. אחת המסקנות של מסמך זה היא שהפוליטיזציה של הגיור מעכירה את שמו ומרחיקה ממנו מתגיירים פוטנציאליים.

אני תומך בדעה שאין לאפשר ביטול גיורים אך עם זה יש להימנע מכפיית ההכרה בגיור. מי שאינו מעוניין להכיר בגיור, אינו יכול לפסול אותו ועליו להעבירו לדיין אחר בתוך המסגרת הממלכתית.

מתן תוקף מוחלט להליך הגיור – סיכום

- יש להבטיח הכרה מלאה וגורפת בתעודות הגיור לעניין נישואין וגירושין. המצב הנוכחי, אשר בו אפשר לערער על תוקף התעודה, אינו קביל והוא פוגע בכל אפשרות לקדם את הליכי הגיור בישראל.

309 תומר ניר, "הרב בן דהן: רב שיפעל בניגוד לנהלים – יפוטר", אתר סרוגים, 23.10.2013.

2. אי־הכרה בגיור לעניין נישואין: מוצע לפרסם את שמות הרבנים שאינם מכירים בגיור כדי שהמתגיירים (ומן הראוי שגם כלל הציבור) יימנעו מלהגיע אליהם.
3. אי־הכרה בגיור לעניין גירושין: מוצע שבית דין המעלה ספק בכשרות הגיור לא יוכל לבטלו בשום פנים ואופן. במקרה כזה עליו להעביר את התיק לרב הראשי, שיחזיר את התיק לבית הדין המקורי שביצע את הגיור, ורק הוא יהיה מוסמך לקבוע את כשרותו. עם תום ההליך, ואם והגיור יאושר, יועבר התיק לבית דין רבני מיוחד, שיסיים את הליך הגירושין.
4. קביעת זמן מוגבל לדיון בביטול הגיור: מוצע כי יהיה אפשר לדון בערעור על כשרות הגיור רק כשנה לאחר ביצועו על מנת למנוע התמשכות אין־סופית של אפשרות זו.
5. על הרב הראשי לקבוע תקנות ברורות לאיסור סימון בגיטין את מי שנראים כאילו אינם שומרי מצוות.
6. יש לעגן נהלים אלו בחקיקה ראשית כדי להעניק להם תוקף מוחלט.

המלצה 9: הוכחת יהדות למי שרשומים כ"לא־יהודים"

המלצה אחרונה זו חורגת מעט משאלת הגיור באופן ישיר ובכל זאת יש לה השפעה ישירה על הנושא.

ההנחה הרווחת בקרב החוקרים היא שיש עולים רבים המוגדרים על ידי מדינת ישראל "לא־יהודים" אף כי למעשה הם יהודים לכל דבר ועניין. הסיבה לרישום מוטעה זה נובעת מחוסר רצון או יכולת של העולים להוכיח את יהדותם לרשויות הישראליות (משרד הפנים והממסד הדתי). על פי ההערכה של ד"ר זאב חנין בדבר שיעורם של היהודים מקרב הרשומים כ"לא־יהודים" יכול להגיע עד ל־20%–30%³¹⁰.

310 חנין, לבוא בקהל ישראל (לעיל הערה 34), עמ' 114–122.

כיום מתקיים בישראל הליך המכונה "בירור יהדות". עיקר מטרתו היא להוכיח את יהדותם של עולים הרשומים כיהודים בעת בואם להינשא ברבנות. מוצע אפוא להרחיב את התהליך ולשנות את כיוונו, קרי להתחיל להקדיש מאמצים להוכיח את יהדותם של מי שאינם רשומים כיהודים. האמצעים שפותחו עד כה בהליכים אלו – בירור השושלת המשפחתית, בדיקת התעודות המשפחתיות ועוד – יכולים לשמש גם את מי שהתקשו עד כה להוכיח את יהדותם.

ממחקרו של חנין עולה כי ישנה תמיכה לא מועטה למהלך זה בקרב ציבור העולים, כל עוד ההליך יתבצע בצורה מכובדת, ישמור על צנעת הפרט ולא יעמיק את הערעור הציבורי על יהדותם.

הוכחת יהדות של הרשומים כ"לא-יהודים"

1. ישנו שיעור לא מבוטל של עולים שאינם מוכרים כיהודים אף כי למעשה הם יהודים על פי ההלכה. מספרם מוערך בעשרות אלפים.
2. יש להקים מנגנון שיסייע למעוניינים בכך להוכיח את יהדותם בצורה שקטה ומכובדת, דבר שעשוי להפחית מאוד את מספר הלא-יהודים בישראל.

מי בעד מדינה יהודית? – סיכום

"רוב הדיון הציבורי והפוליטי בשנים האחרונות מושקע בכיוון הלא נכון", טען באוזני אחד מוותיקי הדיינים. "כולם מתעסקים בדיינים ובהקמת מנהלות חדשות, אבל בסוף לא יהיו אנשים לגייר. צריך להשקיע את רוב האנרגיה בעידוד הגיור, בתמיכה במתגיירים לפני ואחרי הגיור, במשפחות מלוות ובמורים". "יש כיום בורות וחוסר מודעות בכל הציבורים", חיזק את הדברים פעיל גיור המנסה לשכנע כוחות חדשים להיכנס לזירה. "לא רק בורות, אלא גם מבוכה ואי-הבנה. אפילו בקרב רבנים, מורים ופעילים".

מדיניות הגיור של שני העשורים האחרונים מיצתה את עצמה. מספר המתגיירים אינו משתנה – פחות מ-2,000 איש מתגיירים בשנה, ומספר הנושרים מהתהליך גבוה ממספר המתגיירים.

הטענה המרכזית של מסמך זה היא שישנן דרכים מגוונות לקידום הגיור בישראל. המחשבה כאילו אפשר לגייר את כלל העולים מופרכת (בשלב זה), ויש להתמקד בקבוצת הצעירים, המונה כ-40 אלף איש המעוניינים להתגייר. לשם כך מומלץ לפתוח בהסברה מקיפה, בתמיכה ובלייווי אפקטיביים. כל זה יתאפשר אם המדינה תיצור אקלים המעודד גופים חינוכיים להשיק תכניות חדשות וליזום פעילויות שעוד לא נוסו. מוצע גם לשפר את מערך הדיינים, ליצור אפשרויות בחירה רחבות יותר למתגיירים ולהעניק לתעודת הגיור תוקף מוחלט.

האם אפשר לפתור לחלוטין את בעיית הגיור בישראל? סביר להניח שלא. אפשר לשער שגם אם תינקטנה הפעולות הנדרשות, ידבק חלק גדול מציבור העולים בזהותו הנוכחית, לפחות בעתיד הנראה לעין, ולא ירצה להתגייר. קבוצות חרדיות קיצוניות תמשכנה שלא להכיר בגיורים הממלכתיים ותנסונה להיאבק בהם בכל האמצעים העומדים לרשותן.

ובכל זאת אסור לתת לקשיים לרפות את הידיים. להפך, השעה שלפנינו היא שעת חירום, וחלון ההזדמנויות הולך ונסגר. הימנעות מפעולה נמרצת תפתח את השער לאפשרויות טמיעה אחרות, שתשנינה את דמותה של מדינת ישראל לבלי הכר. המשך הגידול בקבוצה הלא-יהודית ובנישואי התערובת יהפוך את מדינת ישראל לאוסף קהילות יהודיות החיות זו לצד זו, ברומה למתרחש בתפוצות. די

להתוודע להיקפים של נישואי התערובת בתפוצות ולהשפעתם הדרמטית על החיים היהודיים שם כדי להבין את עומק ההשפעה של מצב זה על היכולת לקיים חיים משותפים במדינה יהודית.

דרך הגיור אינה פשוטה. היא מחייבת חשיבה מחדש ודרכי פעולה חדשניות בזמן שכוחם של המתנגדים והאדישים הולך וגדל. ואולם אין לי ספק שאם הציבור הישראלי ומנהיגיו יפנימו את חשיבותו ההיסטורית של האתגר שלפנינו, רוח הגיור תתעורר והמפנה בוא יבוא.

ולסיום – "עכשיו אני מרגישה שאני לא זרה כאן"

בתחילת שנות השבעים, כשנראו ניצני העלייה מברית המועצות, התעורר השיח הציבורי בדבר עלייתן של המשפחות המעורבות. הרב הראשי לישראל הרב אונטרמן דיבר בלהט על הצורך לקבל את העולים ואת בני משפחתם הלא-יהודים ולסייע בגיורם. כבר אז אמר: "אנו מצפים לתנועה כבירה בין היהודים לעלות לארץ וזה מחייב אותנו להתכונן לקראת המשימה הגדולה". הרב אונטרמן התייחס בדבריו במפורש לעליית יהודי ברית המועצות:

ומכיוון שהזכרתי את יהודי רוסיה מוצא אני את עצמי מחויב לומר, כי חלילה לנו להתייאש מהיהודים שם בנוגע לשמירת היהדות [...] לשם כך יש להיזהר כי הטיפול באלה הזקוקים לגירות כדין תורה יהיה בעדינות ובהבנה בשים לב אל מה שעבר על אחינו אלה במצוקה הרוחנית שלהם. אחר כך נשתדל להפיץ ביניהם גם ניצוצות מזוהר התורה ומקווים שזה יכה שורש בלבם. חלילה וחלילה להחמיץ את ההזדמנות!³¹¹

ברוח דבריו של הרב אונטרמן אני בוחר לסיים חיבור זה בסיפורה של סבטה (שם בדוי). עדותה המפורטת בשורות הבאות חושפת את הרקע היהודי של בני המשפחות המעורבות, את הצורך בליווי האישי בגיור ואת הפוטנציאל הטמון

311 אונטרמן (לעיל הערה 119), עמ' יג-כ.

בו. חלילה וחלילה, כפי שכתב הרב אונטרמן לפני כ-40 שנה, שנחמיץ את ההזדמנות:

נולדתי באוקראינה בעיר גדולה. אבא שלי יהודי ואימא אוקראינית. כשהם התחתנו הם עברו לגור לבית של אבא, ששם גרה כל המשפחה מורחבת של אבא. אני תמיד ידעתי באיזה משפחה אני גודלת. ידעתי שאנו יהודים. תמיד היו מספרים ומדברים על היהודים בבית. האבא וההורים שלו לעולם לא הסתירו מי הם. אני גדלתי כמו רוב האנשים בברית המועצות ברוח אתאיסטית מאוד. חינוך כזה קיבלתי עוד בגן ילדים והוא המשיך גם בבית ספר. בכלי תקשורת הקיימים באותו זמן תמיד היו מדברים על דת כמשהו שלילי. היה קשה למצוא משהו על הדת בספריות ואם היית מוצא איזה שהוא ספר או מאמר אז בטח היה מדובר שדת זה דבר רע ושלא קיים במדינה שלנו, שזה פנטזיות של אנשים שהמציאו את הדת.

ההשפעה היתה חזקה מבחוץ, אבל בבית היה אפשר לדבר על הכול אבל לא להוציא את זה החוצה. למדתי את זה טוב מאוד מגיל קטן: "מה שמספרים ומדברים בבית – בחוץ לא מספרים". בבית של הורים של אבא לא היה נשמר מסורת ושבת. אבל עדיין בהתנהגויות שלהם היו דברים שמשפחות שלהם חינוכו אותם כשהם עוד היו קטנים והיה אפשר לעשות את זה. מה שאני יודעת ואני זוכרת שבאביב תמיד הייתה מצה בביתם. הסבתא שושנה הייתה משיגה את המצה בבית הכנסת בעיר שלנו, שהיו בו המון יהודים. הבית הכנסת היחיד היה נמצא באחד רחובות הקטנות ונראה כמו בית פרטי רגיל שאנשים גרים בו. אף אחד לא היה יודע מה עושים בו. פעם אני עם אבא עברנו לידו ואבא אמר שזה בית הכנסת, אני אמרתי איך יכול להיות זה נראה כאילו מישהו גר שם. ואז הוא אמר: "כך יותר טוב, לא כולם צריכים לדעת".

סיימתי בית ספר ובגיל 18 וחצי עליתי לארץ יחד עם ההורים שלי. בשבילי העלייה הייתה כהלם רציני בחיים. ראיתי שמדינה מאוד דתית ושאני לא כל כך מבינה את ההתנהגויות של אנשים

מסביב. הבנתי שאין לי כאן שום חגים, הבנתי שכאן אני לא יהודייה מסיבות הברורות, הרגשתי שאני לא שייכת לחברה. לפעמים הייתה לי הרגשה שאני בן אדם סוג שני כי אימא לא יהודייה. העובדה הזאת לא כל כך הייתה מסתדרת בראשי כי כאשר גרתי שם אני חשבתי תמיד אחרת. לכן גם עליתי כדי לא לפחד ולהיות שלמה עם הדמות שלי. לא הייתי מבינה חוקים של הפשרות, משמעות החגים, ובכלל מה זה להיות יהודי כאן בארץ. אני גם לפני חשבתי על גיור אך לא הלכתי.

במשך כמה שנים אחרונות קרו לי כל מיני אירועים בחיים. מתוך האירועים האלו אני הגעתי למסקנה שדרך חיים שאני הולכת לא כל כך מוצא חן בעיניי. אני הרגשתי שמהו חסר לי, חסר לי מאוד בנפש שלי. הרגשתי שאני לא יודעת מי אני, באיזה צד אני, איך אני ממשיכה להיות. אז החלטתי שאני רוצה להתגייר. ראיתי פרסומת בטלוויזיה שפרסמה קורסים לגיור. לקחתי אומץ והתקשרתי ועוד פעם התאכזבתי. עשיתי מספר שיחות וכל מי שדיבר אתי הקרין חוסר הבנה מוחלטת ושוב הרגשתי שאני כאן כאלו מעבר לגדר ושאני בעיני האנשים האלו בן אדם מסוג שלישי. ואז היו לי מחשבות איך בכלל כל כך הרבה זמן אני גרה כאן, מה אני עושה כאן בכלל ואז רציתי לרדת מהארץ.

אבל אחד החברות שלי תמכה בי מאוד והפנתה אותי למורה שמואל. בפעם הראשונה כשהגעתי לשיעור הייתי מאוד מתוחה וחדשנית. אבל המורה שמואל הקרין כל כך הרבה טוב לב, הבנה כל כך עמוקה, יחס יוצא מן הכלל. אין לי מספיק מילים כדי לתאר את הבן אדם הזה. לאחר השיעור הראשון אני החלטתי: אני נשארת כאן. כל שבוע חיכיתי לפגישה הבאה ורצתי לשיעורים. אני הרגשתי שהם מקבלים אותנו כממש בני משפחה. ליחס כזה אני ממש לא ציפיתי ואפילו לא יכולתי לחשוב. במשך כל הקורס הרגשתי שיש לידי כתף שתומכת בי. אני רוצה להודות גם למשפחת לוי שליוו אותי בתהליך, קיבלו אותי עם לב פתוח והקרינו כל כך הרבה חום וטוב לב.

ביום שהלכתי לבית הדין מאוד התרגשתי, עד לדמעות. אני הרגשתי שהרבנים כאילו רואים אותי מבפנים ויודעים את כל המחשבות שלי והם מקבלים אותי. אני ניסיתי להיות קצרה אבל נראה לי שלא כל כך הצלחתי. כי רציתי לספר הרבה אבל יחד עם זה אני מבינה שלא תמיד אפשר בקלות לכתוב על ההרגשות ומחשבות "על הנייר". ניסיתי להיות ישירה ואמיתית וכתבתי דברים שבאמת הרגשתי. אני מקווה שהסיפור שלי יוסיף עוד טיפה ויבהיר את השאלה למה אנשים רוצים להתגייר ומה הם מרגישים. אם עכשיו אני מסתכלת אחורה אני מבינה שהצלחתי לעבור את הקורס רק בעזרת האנשים שהיו מסביבי, בעזרת הבנה, יחס ותמיכה שלהם. עכשיו אני יודעת באיזה צד אני. אני מרגישה שאני שייכת לחברה הזאת, אני לא מרגישה שאני זרה כאן.

נספח 1

הצעה להחלטת ממשלה בנושא עידוד הגופים העוסקים בגיור

נושא ההחלטה: תמרוץ הגיור בישראל

מחליטים:

- א. מערך הגיור יתקשר באופן שוויוני בהתאם למטרותיו ולהנחיותיו עם כלל הגופים העוסקים בהכשרה לקראת גיור, במקום שיטת התמיכות הקיימות כיום.
- ב. המכון המשותף ללימודי היהדות: בהתאם להמלצות ועדת נאמן ולהחלטות הממשלה שהתקבלו בעניינו עד כה הממשלה ממשיכה להכיר במעמדו המיוחד כמבטא את הקשר שבין ישראל ליהדות התפוצות.
- ג. עידוד עמותות המכינות לקראת גיור והפועלות לקדם את הגיור בזירות השונות: הממשלה מנחה את אגף הגיור לעודד את כניסתם של גופים נוספים לתחום ההכנה והליווי לגיור, לתקצבם ולפרסם את פעילותם ביעילות ובשוויוניות.
- ד. הממשלה תבחן דרכים נוספות להעברת תקציבים נוספים לגופים העוסקים בגיור על מנת להרחיב את מעורבות החברה האזרחית בתחום חשוב זה.

נספח 2

ביטולי גיור: הצעה לשינוי כללי הדיון לגיור**ביטול גיור במקרה של גירושין**

במקרים חריגים, שבהם סבר בית דין שיש מקום לדון בביטול גיורו של מתגייר לאחר שנה מעת שהונפקה לו תעודת ההמרה, אין בית הדין רשאי לזמן לפניו את המתגייר או להמשיך לדון במקרה. בית הדין שלפניו התעורר הספק יעביר את התיק לרב הראשי המכהן כנשיא בית הדין הרבני הגדול תוך פירוט הטעמים והעובדות שביסוד בקשתו. לאחר עיון בתיק יחליט הרב הראשי אם יש מקום לדיון נוסף בתיק, ובהתאם להחלטה יועבר התיק לעיונו המחודש של בית הדין שערך את הגיור בתחילה. אם הגיור אושר אך בית הדין שגייר הוא בית דין מיוחד לגיור שאינו מוסמך לעסוק בענייני גירושין, יעביר הרב הראשי את התיק להרכב דיינים מיוחד שייקבע על ידו לשם כך.

תלונה

כל אדם הרואה עצמו נפגע מהתנהגותו של דיין גיור או מהתנהגות מי מעובדי אגף הגיור – לרבות ראש מערך הגיור, מנהל אגף הגיור, שליחי בית הדין ושאר עובדי האגף – רשאי להגיש תלונה לנציב תלונות הציבור (גיור).

נספח 3

מקורות הלכתיים להקלות בגיור

מצורפים בזה מקצת קטעי מקורות, בלשונם המקורית, בנושא מדיניות קבלת הגרים של גדולי הרבנים בדורות האחרונים. העיון בהם מוכיח שבניגוד למחשבה הרווחת, כאילו ההקלות בגיור החלו רק לאחרונה, למעשה הייתה זו מדיניות מקובלת בקרב גדולי הפוסקים במאות האחרונות.³¹²

יתרה מזו, פוסקים רבים אימצו מדיניות גיור מקלה יותר מזו המקובלת בימינו. הרבנים לא דרשו לימודים ארוכים לקראת הגיור והסתפקו במחויבות כללית במסגרת קבלת המצוות הנדרשת. הם סברו כי המציאות המורכבת של נישואי תערובת היא מציאות של בדיעבד, ולכן ניתן לנקוט מדיניות גיור מרחיבה ומקבלת יותר.

למותר לומר שהציטוטים הבאים הם חלקיים ואינם תחליף לפסיקת הלכה.

הרב אליהו גוטמכר (1795–1874); מחשובי הפוסקים במאה התשע עשרה במרכז אירופה. תלמידו של רבי עקיבא איגר ואחד מ"מבשרי הציונות".

במקור דברים אלו יש לנו לשפוט היכא שיש ספק אם עושה לשם שמים או לא [...] שיש לכל בעל הוראה יותר לצדדו לקבלו מלקבלו [...] שיש יותר אחריות בדחיה ממה שיש בקבלה אם הוא שלא כדין. דנחזי אנן, אם מטעה אותנו שאמר שהוא לשם שמים והוא שקר, ועל זה קיבלנו אותו, מה הרעש הגדול, הא מבואר.. בשולחן ערוך סוף סימן רס"ח שגם אם ודאי היה שלא לשם שמים וגם הבית דין ידעו ועברו וקבלו, הוא גר גמור [...] (ו)אם אין מאמינים אותו ודוחים אותו ובאמת הוא גר צדק, ויש לו הארה קדושה [...] עד כמה מכשול הזה מגיע [...] על כן לעניות דעתי כל נכרי שבא לגיור ויש מבא שמחשבתו הוא לטובה, וגם אם יש איזה ספק בו עדיין, שוב מותר ללמדו סדר התפילות וידיעות מועטות, עד שיגיע לו רשות ממשלה לגייר, ואז מגיירים אותו.³¹³

312 המקורות הובאו בלשונם המקורית, עם הדגשות שלי אלא אם כן צוין אחרת.

313 הרב אליהו גוטמכר, שו"ת ר"א גוטמאכר, יורה דעה, סימן פז.

הרב דוד צבי הופמן (הרד"ץ הופמן; 1843-1921); מגדולי הפוסקים של יהדות גרמניה בסוף המאה התשע עשרה וראשית המאה העשרים.

כדי להציל את ישראל מאיסור חמור בודאי טוב שיגירו האשה הנכרית [...] ויש לומר דבאמת אם אומרת בפירוש שאינה רוצה לקבל מצוה זו אסור לקבלה, אבל בנידון דידן הרי אינה אומרת כן בפירוש, ואם כן אף שאנו יודעין שתעבור על איסור זה, מכל מקום בשביל תקנת הכהן ובשביל תקנת זרעו מקבלין אותה. גם יש לומר [...] אם אנו מגיירין אותה משום תקנתא דישראל ודאי מוטב שתתגייר ולא יופסד זרע ישראל ולא יתחייב ישראל כרת על ידה, אף שיעשו שניהם איסורא זוטא [...] ובפרט דבנידון דידן יש עוד לחוש שאם תשתגע האשה מחמת שאין מקבלין אותה, יהיה חלול השם חס וחלילה שיאמרו שישראל אינן מרחמין על נכרית.³¹⁴

הרב רפאל אהרן בן-שמעון (1848-1928); הרב הראשי ונשיא בית הדין של קהיר במשך כ-30 שנה.

אכן בנידון שאיש ישראל נלכד באהבת בת הנכר וישב עמה כמה זמן ואי אפשר שיפדרו [...] כאשר בעוונותינו הרבים עניין כהזה הוא חזון נפרץ בזמן הזה. אנחנו מקבלים לגייר את האישה והבנים הגם שכל מבין יודע סיבת גירות האישה [...] ועל כן אנחנו מעלימים עין ומקבלים אותם [...] וכן עשינו פעמים רבות [...] ואף על פי שאנחנו יודעים דברים שבלב אין אנחנו מדקדים הרבה.³¹⁵

314 הרב דוד צבי הופמן, שו"ת מלמד להועיל, פרנקפורט תרפ"ו, חלק ג, סימן ח.

315 הרב רפאל אהרן בן-שמעון, שו"ת נהר מצרים, הלכות גרים, ירושלים: מכון טוב מצרים, תשנ"ח, עמ' קיא-קיב.

הרב יהודה לייב צירלסון (1860–1941); ממנהיגי הבולטים של היהדות החרדית בין שתי מלחמות עולם וממייסדי תנועת "אגודת ישראל".

על דבר בחורים אחדים [...] והשחיתו את דרכם במדה כזו שלקחו להם נשים נוכריות [...] אמנם כעת רוצות אלה הנשים להתגייר, למול את בניהם שילדו כבר ולנהוג בדת ישראל כראוי וכבר החלו ללמוד עברית [...] הגה הגם שהרמב"ם העלה ש'המצווה הנכונה' היא שלא לגייר את אלה, שניכר מתוך עניינם שכל התגיירותם היא רק בשביל פניה חומרית [...] הלכך בשעת הדחק שלפנינו אפשר שפיר להתיר אפילו את הגיור דלכתחילה [...] על אחת כמה וכמה בנידון דידן שעל ידי גיור אותן הנשים היושב תחת בעליהן היהודים, נציל בזה את האחרונים מהאיסור היותר חמור, דפשיטא ופשיטא, שלעניין הצלה מתקלה מתמדת כזו, שלא תרפה את העבריינים רגע, אין מקום כלל וכלל להחמיר בנידון קבלת גיורות כאלה [...] בעניין הגיור (יש) להתנהג כך: יזמין בית דין של שלשה [...] המתגיירות מתייצבות לפני בית הדין [...] וראש הבית דין אומר לכל אחת ככובד ראש את המבואר בשולחן ערוך [...] אחרי כן ישלחו הבית דין את המתגיירות לבית הטבילה [...] (ואז) הבית דין [...] ישוּבו ויודיעו את המתגיירת [...] בקצרה: עניין ייחוד השם יתברך, איסור עבודת כל פסל ותמונה, שמירת התורה בכלל ושמירת השבת והיום טוב בפרט.³¹⁶

הרב חיים עוזר גרודזנסקי (1863–1940); מגדולי התורה בליטא בין שתי מלחמות עולם ונשיא מועצת גדולי התורה.

ולבד זה נראה דדין זה דנכרי שבא להתגייר ולקבל עליו כל המצוות חוץ מדקדוק אחד מדברי סופרין דאין מקבלים אותו היינו במתנה שלא לקבל ושיהיה דבר זה מותר לו מן הדין, בזה אין מקבלין אותו דאין שיוור ותנאי בגירות ואין גירות לחצאין. אבל

316 הרב יהודה לייב צירלסון, שו"ת עצי הלבנון, קלוזש תרפ"ב, יורה דעה, סימן סג.

במי שמקבל עליו כל המצוות, רק שבדעתו לעבור לתיאבון אין זה חסרון בדין קבלת המצוות [...] (אבל) שברור הדבר שבוודאי יעבור על איסורי תורה, חילול שבת ואכילת טריפות, אנו יודעים בכירור כוונתו שאינו מתגייר רק לפנים וליבו בל עמו, הרי אומדנא דמוכח שמה שאמר שמקבל עליו המצוות לאו כלום הוא, אם כן זה חסרון בקבלת המצוות שמעכב [...] מכל מקום נראה לדין כיון דגם אם לא תתגייר הרי תשאר אצלו בגיותה, אם כן אין כאן לשם אישות...ועל כן נראה דלפי ראות עיני בית דין יש מקום להקל.³¹⁷

הרב מנחם מנדל קירנשבוים (1894-1942); אב בית הדין של פרנקפורט בין שתי מלחמות עולם.

ורש"י כתב שם [...] "ולא אכפת לך". ולפי זה דווקא כשלא אכפת לך [...] אבל על כל פנים אכפת לך ומודיעין אותו קלות וחמורות וכשמקבל עליו עול מצוות מקבלין אותו [...] ואם הרבנים הנ"ל [הרפורמים] יקבלו אותם, [הרי] על פי דעת תורנו הקדושה אינם גרים וברשימת הקהילה לגרים יחשבו ולאחר ימים ושנים יישאו [נשים] מהנ"ל, שוב אכפת ואכפת, על כל זה טוב יותר לקבלם ושלא נבדוק שבשביל דבר הוא מתגייר [...] על כל זה טוב יותר שלא לבדוק רק יקבלו עליהם עול מצוות דעל כל פנים בדיעבד הוי גר.³¹⁸

הרב שלמה דוד כהנא (1869-1953); מרבני ורשה לפני מלחמת העולם השנייה. עלה ארצה ערב השואה. בתקופת השואה ולאחריה עסק רבות בבעיית העגונות ועל כן דבק בו הכינוי "אבי העגונות".

ונדהמנו לשמוע מהקלות של הקהילה לקבלת גרים וגיורות בלי קבלת עול מצוות בפני בית דין וגם בטבילה שלא בפני בית דין [...]

317 הרב חיים עוזר גרודזנסקי, שו"ת אחיעזר, וילנא תרצ"ט, חלק ג, סימן כו.

318 הרב מנחם קירשבוים, שו"ת מנחם משיב, לובלין תרצ"ד, חלק א, סימן מב.

וכאשר מסרתי מכתבו להרב הראשי הגאון מהר"י הרצוג שליט"א, החלטנו לשלוח אזהרה נמרצה להקהלה דשם, שלא לקבל גרים וגירות רק בפני בית דין של רבנים מובהקים, שעליהם תהא מוטל האחריות בידי קבלת עול מצוות ודיני הטבילה בפני בית דין [...] אף על פי כן בשעת דחק גדול יש להקל בדברים שאינם פוסלים בדיעבד [...] ולכן הגם שלבנו נוקפינו בידיעתנו שכל עניין גירותם הוא רק בשביל אישות או בשביל המנה או עליה לארץ ישראל, מכל מקום ההכרח יאלצנו לקבלם אם יערימו עלינו שמקבלים עליהם באמת עול מצוות, והעיקר הטבילה במקווה כשרה בפני בית דין חשוב.³¹⁹

הרב בן-ציון מאיר חי עוזיאל (1880-1953); הרב הראשי הספרדי (הראשון לציון) הראשון של מדינת ישראל.

הרי לך מפורש דאף על גב שידוע לנו דרוב הגרים אינם מקיימים המצוות אחרי מילה וטבילה ובכל זאת לא נמנעו מלקבלם משום כך, אלא אומרים להם מקצת מצוות חמורות היינו עונשן של מצוות [...] אבל אי לא פריש מקבלים אותם והוא את חטאו ישא ואין ישראל ערבין עליו [...] מכל האמור מתבררים הדברים כשמלה: גר שקבל עליו המצוות ועונשן אף על פי שידוע שלא יקיים אותם מקבלים אותו אחרי שהודיעו לו מצוות קלות וחמורות.³²⁰

319 מובא אצל הרב אברהם מאיר איזראעל, שו"ת ויען אברהם, ניו יורק תשמ"ו, חלק יורה דעה, סימן מט, עמ' קצה.

320 הרב בן-ציון מאיר חי עוזיאל, שו"ת משפטי עוזיאל, ירושלים תש"י, חלק ב, סימן נח.

הרב יוסף משאש (1892-1974); מגדולי פוסקי ההלכה של יהדות מרוקו בדרום הקודם. עם עלייתו ארצה שימש הרב הראשי הספרדי של העיר חיפה.

דבר זה, לגייר כל הבא להתגייר, פשוט הוא בכל מקום ובכל ערי המערב ובכל ערי אלג'יריאן וטוניס [...] אף לכתחילה יכולים לגייר ולכנוס מכמה טעמים והם: [...] כמה פעמים אירע שהאישה לא נתגיירה מפני שדחה אותה רב העיר ולא רצה לגיירה, ונסעה לעיר אחרת היא ובעלה וקבעו שם דירתם בחזקת ששניהם יהודים, והולידו בנים ובנות, והבנות היו לאנשים יהודים והולידו גם הם בנים ובנות ואחר כחמישים שנה נודעה החטאת שהסבתא לא נתגיירה אז כל צאצאיה נוכריות הנה [...] ומי אשם בכל זה? הרבנים המתחסדים שאינם חכמים לראות את הנולד ואת תוצאות הזמן. ובכן מאחר שדבר זה מביא בכנפיו סכנת נפשות, גם הרבה תועליות לקיום המצוות, ומניעת הרבה איסורים, ושלוש ושקט לכמה משפחות ומניעת טמיעה לישראל באומות, ואין בדבר אלא איסור דרבנן ולכתחילה, וגם ראינו כמה וכמה גרים שלא לשמן, באו לשמן והיו גרי צדק באמת וישר, בכן מצווה רבה תחשב להקל בדבר.³²¹

הרב איסר יהודה אונטרמן (1886-1976); הרב הראשי האשכנזי השני של מדינת ישראל.

מכל זה מתברר לנו הקו הנכון היאך לגשת אל עניין הגירות בנוגע לקבלת המצוות, שכשנראה לנו כי מקבל הוא עליו לשמור המצוות בתום לב זוהי קבלה נכונה, ואין מקום ליגע אותו בשאלות (כמו ששמענו פעם) לאמר: "ומה תעשה כשיבוא הממונה וידרוש ממך שתסע אליו ביום השבת, ואם לא תבוא יפטרך?" כי [...] אפילו אם יאמר בעניין גדול שפרנסתו תלויה בו שבמקרה כזה

321 הרב יוסף משאש, מים קדושים, ירושלים תשמ"ה, חלק יורה דעה, סימן קח, עמ' קצו-קצז.

יהיה מוכרח לחלל שבת – אין זה נחשבת מניעה בקבלת המצוות [...] ובמיוחד אלו שבאים מרוסיה במשפחות מעורבות, לדעתו אין להחמיר עליהם בשאלות קשות, מפני שנראה להם כאילו אנחנו מתגרים בהם. עובדה היא שהם רוצים באמת להתגייר [...] הרי לא קבלו כלל את יסודות הדת הנוצרית [...] ומצד שני, הבאים משם לכאן מלאים מרירות נגד הרדיפות על היהודים [...] ומשום כך כשאנו מקבלים אותם באהדם מתקשרים הם בלב שלם עם העם היהודי וגם עם עצם היסודות של דת קדשנו [...] ואם הם אומרים בפה מלא, לאחר שמפרשים להם מקצת מצוות קלות ומקצת מצוות חמורות, כי מקבלים עליהם לשמור – זוהי קבלה נכונה ואחרי הטבילה הם יהודים. אין איפוא מקום לחששנות יתרה, שתגרום חס וחלילה לרחק אותם ועל ידי כך לרחק את המשפחה כולה.³²²

הרב משה פיינשטיין (1895-1986); מגדולי הפוסקים של יהדות ארצות הברית במאה העשרים.

אם האמת שחשבה בלבה שתלך למלאכתה בשביעי ואחרון של פסח, הא הוא דברים שבלב, שאינם דברים לבטל מה שאמרה לבית דין שמקבלת כל מצוות התורה [...] דגר שקבל כל המצוות אבל אמר לבית דין שאף שמקבל עליו כל המצוות יודע שלא יוכל לעומד בנסיון [...] נחשב לקבלת מצוות.³²³

322 הרב איסר יהודה אונטרמן, "הלכות גירות ודרך ביצוען", תורה שבעל פה, יג, תשל"ה, עמ' יג-כ.

323 הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה, יורה דעה, ניו יורק תש"ו, חלק ג, סימן קח. לרב פיינשטיין ישנן גם תשובות בעלות גישה מחמירה למדי בגיור, כדוגמת זו המופיעה להלן.

הרב ישראל הלוי בארי (1911-1972); חתנו של הרב חרל"פ ורבה של העיר נס ציונה.

דהא דבעינן קבלת מצוות אין הכוונה שיקבל עליו "לקיים" את המצוות [...] אלא הכוונה היא כניסה ליהדות שיש לה מצוות כאלו, והוא מסכים להיות יהודים ככל היהודים שמצווים במצוות כאלו אף שאינם מקיימים [...] אבל אין הכוונה שמתחייב לקיים המצוות [...] שאנו מגיירים נשים שבוודאות אנו יודעים שאינם מתכוונים לשמור על טהרת המשפחה ואין תמים שיאמין להם בכגון זה ובכל זאת אין אנו חוששים לזה והוא מטעם הנ"ל דעצם הידיעה שיש מצוות לכלל האומה אלא שיש פושעים ועוברים מתוך כל סיבה שהיא והיא מסכימה להכנס לתוך כנסת ישראל כזו הרי זה קבלת המצוות. אבל אם אינם מקבלים עליהם כלל עול מצוות, רוצה לומר שהם מתנגדים ואינם מאמינים בקיום מצוות אלו או שאומרים מפורש שאינם מוכנים לקבל עליהם יהדות עם מצוות כאלו אף שמצוות אחרות מקבלים, מכל מקום אינו גר.³²⁴

הרב משה מלכה (1911-1997); רב במרוקו ודיין בבית הדין בקזבלנקה. עם עלייתו ארצה מונה לרב הראשי הספרדי של פתח תקווה.

גוי שנשא ישראלית וישראל שנשא נוכרית נשואים אזרחיים ובאו להתגייר דוחים אותם בפעם ראשונה, ואם ראינו שהם מתאמצים להתגייר ובמיוחד אם האשה נוכרית ויש להם כבר ודורשת להתגייר עם בניה, מקבלים אותם אחרי שיקבלו על עצמם עול התורה והמצוות ואף אם יש לחשוש אולי לא יקיימו אחר הגרות, על כל זה מקבלים אותם ומזהירים אותם לאשר ולקיים כל מה

324 תשובת הרב בארי מופיע בספרו של הרב גדליה פעלדער, נחלת צבי, מרכז שפירא: ישיבת אור עציון, תש"ס, עמ' קס-קסג.

שקבלו על עצמם [...] ואם לא יקבלו אין בית הדין אחראים כי אין
ליכנס בתוכנא דליבא.³²⁵

הרב עובדיה יוסף (1920–2013); הרב הראשי הספרדי (הראשון לציון) בשנים
1973–1983 ונשיא מועצת חכמי התורה של מפלגת ש"ס. נחשב אחד מגדולי
הפוסקים בדורנו.

אף על פי שקבלת המצוות היא לעיכובא, ותנאי בל יעבור הוא
שאינן לקבל גר אלא אם כן מקבל עליו כל המצוות שבתורה, מכל
מקום בנידוננו אין זה חסרון בגוף קבלת המצוות עצמם, אלא
שקיים חשש סביר פן יתקפנה יצרה לעבור על דין מסוים לאחר
הגיור ולכן אין זה מעכב בדיעבד.³²⁶

שבטי ישראל אודיע נאמנה, כי לפי מה שידוע לי על תהליך הגיור
בצה"ל, על המורים המלמדים, על הדיינים, ועל כל העוסקים
במלאכת הקודש בזה, ולאחר ששמעתי גם את דברי חברי הוועדה
הרבנים הגאונים שליט"א, אשר הוקמה לבקשתי, ואשר המליצו
על צעדים טובים לשיפור ולהידור, הגעתי למסקנה שעל פי
ההלכה, גיורי צה"ל תקפים ע"פ תורתנו הקדושה. ויש ליישם
את ההמלצות הישירות של הרבנים חברי הוועדה שליט"א.³²⁷

הרב חיים דוד הלוי (1924–1998); הרב הראשי של תל אביב-יפו.

נישואי תערובת [...] לעניות דעתי נראה כהצעה בלבד שכיוון
שלמרבית הצער אם לא יגיירו, ייטמעו לאט לאט בתוך עם
ישראל בגיותם, יש לשקול שקבלתם עדיפא מדחיייתם [...] חובה
לבדוק כל מקרה בנפרד ולהשתכנע כי אכן יש בכונת המועמד

325 הרב משה מלכה, שו"ת מקוה המים, ירושלים תשכ"ח-תשל"ו (ו' חלקים), חלק ד, אבן העזר, סימן ג.

326 הרב עובדיה יוסף, "גילוי דעת של הגר"ע יוסף", המודיע, יולי 1970.

327 יוני גבאי, "הגר"ע יוסף הכריע: גיורי צה"ל כשרים על פי ההלכה", אתר כיכר
השבת, 14.1.2011.

להסתפח על בית ישראל בכנות. [...] כדי שתהיה קבלתם בשעה שיש נטיה בלבם להסתפח גם לתורת ה' ולעם לעם ישראל בלבד [...] שאם קבל באופן כולל כל התורה ומצוותיה מבלי שידעו, ולמחרת כאשר ישמע וילמד, לא יקיים כל כולן מתוך הרגלו בהיותו גוי, או מתוך תיאבון [...] זה גר גמור וכישראל חוטא לכל דבר ובלבד שבשעה שעמד להתגייר קבל בתום לב לקיים תורה ומצוות.³²⁸

הרב שאר ישוב כהן, הרב אליהו יוסף שאָר ישוב כהן, בנו של הרב דוד כהן ("הנזיר") (נולד ב-1927); רבה של העיר חיפה.

בעניין הצורך לקרבם [את המתגיירים] הרב עוזיאל אינו יחיד. כך שמעתי מפי מרן הרב הראשי, הגאון אברהם כהנא שפירא שליט"א, שהלכה זו "מסורה למצפונם של הדיינים, ואם כוונתם לשם שמים, וקיבלו הגרים, קבלתם קבלה". המצב כיום שיש לפנינו "תקנת השבים" גדולה, השבים לארץ ישראל והשבים לעם ישראל, ובודאי שמצווה עלינו לקרבם ולסייעם בעבודות אהבה עד כמה שידנו מגעת! [...] נעיר כאן שבדרך כלל הביטוי "חזרו לסורם", הכוונה לדת אחרת שהיו בה מקודם, ולא שאינם שומרים מצוות בפועל לתאבון, ומתוך תאוה והרגל. [...] ברור שחלילה אם הגר אומר במפורש שיש מצוות שלא יקיים, חסרה קבלה ואין לגיירו! אבל אם לא אומר במפורש, ואדרבה, אומר שרוצה להיות יהודי באופן כללי ולקבל עליו עול התורה - גירותו גירות. בדורנו שזכינו לחזות באתחלתא דגאולה וקיבוץ נידחי ישראל, יש לנו לסמוך על ה"אחיעזר", "משפטי עוזיאל" ו"שבט מיהודה" ואמנם לא לוותר על אמירת "קבלת המצוות", אבל לא להתגרות בהם חלילה ולענותם; לא לברוק אחריהם ולא לשאול שאלות מכשילות.³²⁹

328 הרב דוד חיים הלוי, שו"ת עשה לך רב, תל אביב תשל"ט, חלק ג, שאלה כט.

329 הרב שאר ישוב כהן, "קבלת עול מצוות בגיור בימינו", הצופה, 18.3.2007.

המסקנה שהצעתי [...] היתה להפסיק את הרחיות בלך-ושוב הן בשלב הבקשות להירשם לתור ולאולפנים, וכן בכונם לפני בית דין, ובכל מקרה של ספק – להכריע לקולא, ולא לרקדק אחריהם ולברר ולחקור בעניין שמירת המצוות. אבל אם יש אפילו סיכוי רחוק, לקרבם ולחנכם שישמרו תורה ומצוות. אנו מחויבים לעשות הכל כדי לקבלם. יש לסדר תמיד שיאמר המתגייר או המתגיירת את נוסח "קבלת המצוות", אך אין לאיים עליהם ואין לדחותם, אלא אדרבה: להאיר להם פנים ולקרבם תחת כנפי השכינה.³³⁰

הרב יעקב אריאל (נולד ב-1937); רב העיר רמת גן, נשיא "מכון התורה והארץ" והנשיא לשעבר של ארגון רבני "צהר".

גל העלייה הגדול של יהודי חבר המדינות לשעבר, לו זכינו בעזרת ה', הביא עמו מאות אלפי נוכרים, שרובם הם צאצאי יהודים, אולם אינם יהודים על פי ההלכה. לא ניתן במקרה מיוחד זה להפטיר כדאשתקד ולהתייחס אליהם כאל נכרים רגילים שבאו להתגייר ברורות עברו. אין להתעלם ממוצאם היהודי ומהעובדה שבארצות מוצאם התייחסו אליהם כאל יהודים והם ראו את עצמם ככאלו. דבר זה מחייב גישה מיוחדת כלפיהם, של קירוב במידת האפשר. נוסף לכך קיימת סכנה חמורה של נישואי תערובת בתוך מדינת ישראל [...] גישה זו אינה קולא, כפי שיש נוטים לראות במבט שטחי. אדרבה היא חומרא כי היא באה להציל יהודים ממכשול. הימנעות מגיורם של אלו עלולה להכשיל בעבירה רבים רבים בישראל. אין בגישה זו שום ויתור על הלכות גיור... אלא שעקב חומר הבעיה שלנו והיקפה, הגישה לגיורם של הבאים מחבר המדינות חייבת להיות יותר אקטיבית, דהיינו אין לדחות אותם, כפי שנהוג בגר רגיל, אלא יש ליזום ולעודד את גיורם לכתחילה על מנת שיוכלו להשתלב בעם ישראל...הגיור חייב להיעשות כהלכה! [...] אין להודיעו [את הגר] כל דקדוקי

330 הרב שאר ישוב כהן, "בין גיור לשמיטה", הצופה, 5.10.2007.

הלכה, אלא יש לדרוש ממנו באופן עקרוני את שמירת ההלכה המאפיינות במיוחד את הבית היהודים והחיים היהודים [...] שבת ומועדי ישראל וכל אירועי השנה, בית יהודי – כשרות וטהרת המשפחה כן ברכות ותפילות, עיקרי האמונה ומצוות צדקה וחסד [...] כאן תפקידו המיוחד של בית הדין [...] מצד אחד (הוא) [...] אינו מוסמך להתפשר על הדרישה העקרונית שעל הגר לקבל על עצמו תורה ומצוות, אך במקביל עליו להבין שמי שבא להתגייר גם אם אולי אינו עושה זאת לשמה, אך עצם העובדה שהוא מעוניין בגיור אומרת שאינו מסתפק בגיור סוציאלי [...] הוא מעוניין בגיור כהלכה כדי להיות חלק מהרצף ההיסטורי של עם ישראל ותורתו, גם אם היא עמומה אצלו. ואם בשעת הגיור הוא מגלה רצון כן לשמור עקרונית על המצוות יש לגיירו. אמנם יש מקום לחשוש שמא האוירה החברתית הישראלית שלצערנו אינה מעודדת כרגע קיום תורה ומצוות, תשחק אותנו במשך הזמן והוא יחזור בו מקיום המצוות שקיבל על עצמו בעת גיורו. אולם גם אז דינו יהיה ככל יהודי שהפסיק לצערנו לשמור מצוות.³³¹

הרב שלמה דיכובסקי (נולד ב-1938); היה דיין בבית הדין הרבני הגדול ומנהל בתי הדין הרבניים.

קבלת מצוות מועילה גם במקום שהמתגייר יודע בעת הטבילה שלא ישמור בפועל חלק מן המצוות בגלל יצר הרע או אונס גוף או אונס ממון, והוא מקבל את המצוות רק באופן עקרוני. קבלת מצוות פסולה רק אם המתגייר אומר במפורש שאינו מקבל מצוות מסוימות. אבל אם אינו אומר במפורש שלא יקיים, רק אנו ידועים שבשעת מעשה שלא יקיים חלק מן המצוות, אין זה חסרון בקבלת המצוות.³³²

331 הרב יעקב אריאל, הלכה בימינו, אשקלון: מכון התורה והארץ, תש"ע, עמ' 365-371.

332 הרב שלמה דיכובסקי, "ביטול גיור למפרע", תחומין כט (תשס"ט), עמ' 267-280.

הרב מאיר ניסים מאזוז (נולד ב־1945); ראש ישיבת כיסא רחמים בבני ברק.

ומכל מקום כיוון שמל וטבל וקיבל עליו הגר עול מצוות באופן כללי דיו בכך. ורק אם אמר "אני מקבל כל התורה חוץ מדקדוק אחד" אין מקבלים אותו, אבל אם לא אמר כן ונראה שהוא אוהב ומתאמץ להתגייר, דברים שבלב אינם דברים ומקבלים אותו.³³³

רבנים המתנגדים להקלות בגיור, אך מתנגדים לכל אפשרות של ביטול גיור

אין בכוונתי לטעון כאילו לא היו מתנגדים לגיורים מקלים. להפך, רבנים רבים טענו שההקלות בגיור הן טעות חמורה. ברם רובם המוחלט טען שלא ניתן לבטל גיורים שנעשו על ידי רבנים אורתודוקסים. כלומר, המחלוקת על הגיור הייתה כמו כל מחלוקת הלכתית אחרת, אלו מקלים ואלו מחמירים. אולם רוב רובם של הפוסקים טענו שגם גיוריהם של עמיתיהם המקלים תקפים לחלוטין.

הרב נפתלי צבי יהודה ברלין (הנצי"ב מוולוז'ין; 1816–1893); ראש ישיבת וולוז'ין ומגדולי התורה במזרח אירופה במאה התשע עשרה.

אם קיבלו איזה אנשים זה הבא להתגייר אף על פי זה האופן שלא לשמור דת יהדות, אף על גב שעשו שלא כדין וגרמו לאותו איש רעה רבה שמחויב ונענש על כל פרט כמו ישראל גמור, מכל מקום הוי גר על פי דת ישראל.³³⁴

333 מתוך דברי ההסכמה שכתב הרב מאזוז לספרו של הרב חיים אמסלם, מקור ישראל, ירושלים: מקבץ נדחי ישראל, תש"ע (ללא ציון מספרי עמודים).

334 הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, שו"ת משיב דבר, ורשה תרנ"ד, סימן מו.

הרב אברהם יצחק הכהן קוק (1865-1935); מאבות הציונות הדתית. הרב הראשי האשכנזי הראשון בארץ ישראל.

כל זמן שהיתה הקבלה בפה כראוי, יש לומר שאין לנו עניין עם דברים שבלב שאינם דברים כלל. ואפילו אם יבוא אלינו ויגיד לנו שהיה בלבבו אחרת מאשר בפיו, אין לנו עסק כלל עם דברים שבלב אין בית דין נאמנים, אחרי שיצא דבר מתחת ידם, לומר שעשו שלא כדין, וחזקה שהכל נעשה כדין [...] ופשיטא דבסתם מחזקינן ליה לגר תיכף כשמל וטבל וקבל המצוות בפיו, ואין אנו אחראים לדברים שבלב.³³⁵

הרב משה פיינשטיין (1895-1986); מגדולי הפוסקים של יהדות ארצות הברית במאה העשרים.

אך בכלל עיקר הגרות לא נוחה דעתי מזה ואני נמנע מזה לא רק מצד הדין שאין מקבלין לכתחלה בשביל אישות אלא גם מטעם שהוא כמעט ברור כאנן סהדי שלא מקבלת המצות ורק בפיה אומרת שמקבלת ובלא קבלת מצות [...] אבל כשלא קבל אין מקבלין דזהו עיקר הגרות, וברוב הגרות שבמדינה זו שבשביל אישות אין מקבלין המצות אף כשאומרים בפיהן שמקבלין דהוא כנודע שמרמין דהא לא תהיה עדיפא מבעלה שהוא מופקר ועובר על כל דיני התורה. אך מכל מקום אולי גיורת זו תקבל המצות ולכן איני אומר בזה כלום לכבוד תורתו כי יש הרבה רבנים בנוא יארק מקבלין גרים כאלו וממילא אין לי לומר בזה איסורין אבל אני אין דעתי נוחה וגם דעת אבא מארי הגאון זצ"ל לא היה נוחה מזה אבל לא אמינא איסורים בזה וכבוד תורתו יעשה כפי הבנתו ודעתו וכפי הדוחק.³³⁶

335 הרב אברהם יצחק הכהן קוק, שו"ת דעת כהן, ירושלים: מוסד הרב קוק, תש"ב, סימן קנג.

336 הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה, ניר-יארק (ללא ציון שנה), יורה דעה, חלק א, סימן קנט (עמ' שיט-שכ).

הרב יוסף שלום אלישיב אלישיב (1910-2012); דייין בבית הדין הרבני הגדול ומגדולי הפוסקים של הציבור הליטאי בישראל.
 רקע: פסק דינו של הרב אלישיב ניתן בפרשת "האח והאחות". אם האחים, חוה לנגר, נפרדה מבעלה הראשון אברהם בורקובסקי ללא גט. שני האחים נולדו מבעלה השני והוגדרו ממזרים. לטענת האם, גיורו של בעלה הראשון אינו תקף מכל מיני סיבות. לעומתה, הרב אלישיב קבע שלא ניתן לפסול את גיורו של בורקובסקי ושיש להשאיר את חזקת יהדותו.

הוגשה בקשה לבית הדין בתל אביב על ידי חוה הנ"ל לתת לה היתר נישואין, היות ובעלה הקודם, אברהם בורקובסקי, היה גר ולא רצה לגרש אותה, והואיל והיה גר וחזר לסורו אמרו לה שאיננה צריכה ממנו גט [...] בית הדין שמע את גירסתה על גיור של בעלה הקודם [...] לא ידוע לה אם הלך למקווה [...] לדבריה היה צוחק מכל המצוות [...] כשאביה נסע לארץ התחיל לאכול חזיר ולהדליק בשבת [...] הוא הולך לכנסיה של נוצרים [...] [הבעל הכחיש את העובדות ואז נשאל שאלות על ידי בית הדין]: ש. איך מניחים תפילין? ת. קודם של ראש ואחר כך של יד; ש. אתה יודע את ההמשך לשמע ישראל? ת. ד' אלוקינו מלך העולם [...] על כל פנים נקטינו להלכה דהתנהגות בדרכי היהדות סגי [...] אם ראינוהו מקיים ולא ראינוהו מזלזל במצוות, הרי יש להניח דבוודאי התגייר כדין [...] בזמננו יש לדון שהתנהגות בדרכי היהדות שעל ידה נקבעה הגירות, לובשת קצת צורה אחרת. ואם ראינוהו מתנהג כדרך שהיהודים – אשר הוא שוכן בתוכם – מתנהגים, כגון שהוא מבקר בבית הכנסת בשבתות וביום טוב, לוקח באיטליזי כשר, לא עובד בשבת וכיוצא בזה, יש לומר דעל ידי זה מחזיקים אותו לגר, גם כשעובר על דבר מדברי סופרים [...] כל עוד והדבר לא יתברר על פי עדים נאמנים והוכחות חותכות על מעמדו האישי של א. בורקובסקי על התנהגותו [...] הרי אין בידינו להכריע בנידון.³³⁷

337 הרב יוסף שלום אלישיב, בית הדין הרבני הגדול, ערעור מס' תשכ"ח/26. מובא אצל הרב שלמה גורן, פסק הדין בעניין האח והאחות, ירושלים: הרבנות הראשית לישראל, תשל"ג, עמ' 156-162.

The Challenge of Conversion to Judaism in Israel

Policy Analysis and Recommendations

Netanel Fisher

Policy Paper 103

July 2015

THE ISRAEL
DEMOCRACY
INSTITUTE

Text Editors (Hebrew): Yehoshua Greenberg, Anat Bernstein
Series Design: Tartakover Design, Tal Harda
Cover Design: Yossi Arza
Typesetting: Irit Nachum
Printed by Graphos Print, Jerusalem

ISBN 978-965-519-170-7

No portion of this book may be reproduced, copied, photographed, recorded, translated, stored in a database, broadcast, or transmitted in any form or by any means, electronic, optic, mechanical, or otherwise. Commercial use in any form of the material contained in this book without the express written permission of the publisher is strictly forbidden.

Copyright © 2015 by the Israel Democracy Institute (R. A.)
Printed in Israel

The Israel Democracy Institute
4 Pinsker St., P.O.B. 4702, Jerusalem 9104602
Tel: (972)-2-5300-888
Website: <http://en.idi.org.il>

To order books:
Online Book Store: <http://tinyurl.com/en-idi-store>
E-mail: orders@idi.org.il
Tel: (972)-2-5300-800; Fax: (972)-2-5300-867

All IDI publications may be downloaded for free, in full or in part, from our website.

The views expressed in this policy paper do not necessarily reflect those of the Israel Democracy Institute.

Abstract

Where has the current conversion policy failed?

After approximately 20 years of state conversions the number of converts from the The former Soviet Union (FSU) has remained low—only approximately 25,000 people have converted, which comprises 7% out of a total of the 340,000 non-Jewish immigrants. The average annual conversion rate stands at 1,800 men and women, of whom 1,000 go through the civilian track, and 800 through the military track, which together is less than 20% of all the non-Jewish immigrants and their non-Jewish children who are born in Israel every year (approximately 10,000).

This situation accelerates the rate of assimilation in Israel and places Jewish coherence and Jewish identity in this country at risk. Moreover, without the recognition of their Judaism, the immigrants' basic rights are harmed and many of them have difficulty in fully integrating into Israeli society. However, the fact that approximately 40% of the young adults (up to the age of 30) are indeed interested in conversion shows us that the potential is far from being realized and that it is possible to greatly increase the number of converts.

However, we must understand the obstacles to conversion.

Why is the number of converts so low?

1. **Not many are interested in conversion, and many drop out of the process.**

The rate of all immigrants interested in conversion is not high (approximately 25%). Many of them see conversion as an act which does not fall in line with their other identities (Jewish–Israeli–Russian). Others, who could be interested in conversion do not bother starting the process because of the very high religious

bar which has been set for them and out of a fear that their conversion will not be recognized. There are also various practical problems preventing some from beginning this process such as the geographic distance from the classes, a lack of free time, and personal problems which do not allow them to keep up with their studies. Among those who do join the conversion studies, more than 50% drop out in the middle of the process. The situation has reached a point where the number of dropouts is higher than the number of converts.

2. **The political leadership does not promote conversion.**

The country's leaders starting with the the President and the Prime Minister and all the way down to the ministers and members of Knesset, publicly declare the importance of conversion but in practice they cut the budgets, cause the bureaucratic process to be onerous, and do not implement the decisions of the government in this matter (for example – despite the decision passed in 2008 to set up a ministerial committee and independent authority, nothing was done in this regard). Generally speaking, the state has not initiated any strategic plan in furtherance of realizing its declarations that conversion is a “national mission”.

3. **The religious establishment does not encourage conversion.**

The rabbinical conversion courts are under constant attack. Those tending to be stringent claim that these courts are converting too many people and demand that they stop converting, whereas the moderates accuse the courts of national irresponsibility, which manifests itself in the low number of conversions. In response, the rabbis have adopted an intermediate policy – they convert hundreds of candidates each year, but reject many others; almost 50% of the candidates from the FSU are rejected at the time of the first hearing. This policy, which contradicts widespread halachic

approaches that were prominent for many years throughout Jewish communities, means that the potential for conversion is not realized.

4. The Conversion Administration promotes a centralized policy.

Even though the entry of new bodies into the field of conversion is essential for stimulating the system, the State does not encourage their entry. Instead, with the passing of time, “The Joint Institute for Jewish Studies” has become a quasi-monopoly in the field of preparing for conversion. As a result of this, successful private nonprofit organizations in the area of conversion have been closed down, and others have found it difficult to continue to operate and develop new initiatives for public relations, to increase the number of students, and to prevent dropping out.

5. Israeli Society in general has not enlisted in favor of conversion.

Israeli society in general is apathetic to conversion, or focuses its attention on criticizing the rabbinic judges. Obviously such an atmosphere is not conducive to encouraging the non-Jewish group to join the conversion process. The attitude of the national religious society is also hesitant and it too finds it difficult to galvanize its members in favor of this challenge; certain parts of Haredi society have gone further and are conducting a war of delegitimizing conversion. The result of all this is a lack of activities in aid and support of the converts and a continuation of opposition to conversion on the part of Haredi and *Hardal* entities without providing an appropriate religious-halachic solution.

What can be done? Which recommendations should be adopted to bring about a significant increase in the number of converts in Israel, within a state framework and on the basis of solid halacha?

Practical solutions for promoting conversion in Israel

The basic assumption is that it is possible to promote conversion and to significantly increase the number of convertes. This, however, involves a systemic change. Each one of the factors, independent of any of the other factors, could improve the appalling situation with which we are unfortunately all too familiar.

1. Changing the numbers discourse: focusing on the group which is most interested in conversion

We need to set a realistic target for conversions and focus our aid on those interested in converting: young adults, especially females, up to the age of 30, with strong Jewish roots (a Jewish father or grandfather), where a relatively high proportion (40%) are in any event interested in converting. It is important to mention: these young adults will determine the rate of the non-Jewish citizenry of Israel in the next generations. In the coming years it is possible, and even desirable, to broaden the circle of convertes to include children and teenagers.

2. A green light for conversion: Public relations and marketing

A national public-relations program should be devised with the goal of encouraging non-Jewish immigrants to convert. Within this framework, the conversion process needs to be presented gently and sensitively without hurting those who are uninterested. The program should enlist the support of the broader Israeli society during this process and expose religious society in its proximity to the halachic tradition of appealing to converts who are of Jewish ancestry (“Jewish seed”).

3. “Top-down” Conversion: Effective support of the state system in conversions

The country’s leaders must become involved in promoting

conversion, declare it a national project, and strengthen the motivation to convert. The government and Knesset should appoint appropriate executive committees who will create a long term strategic plan and promote legislation providing a solution for these pressing problems. The resources available for conversion should be increased, and the system of supporting nonprofit organizations should be changed into a system of equal budgeting and one which grants financial incentives to organizations that have a proven track record. The conversion executive should be strengthened as an apolitical body and the conversion department should be turned into an autonomous authority within the Office of the Prime Minister, pursuant to previous decisions of the government. It is also advisable to appoint a special advisor to the Prime Minister in this regard.

4. **“Bottom-up” conversion: Enlisting civil society and encouraging new initiatives**

Up to now civil society has abandoned conversion, even though it is clear to all that it cannot remain solely the State’s responsibility. Without the active involvement of bodies, nonprofit associations and communities the conversion project cannot take off. These civil bodies need to arrange comprehensive public-relations activities and need to open additional classes to those which exist today, including conversion classes for youth at religious schools and in the peripheral areas, and to run a teaching and a personally supportive system for people with special needs. Philanthropic foundations which up to now have avoided supporting conversion activities should also get involved in extending assistance.

5. ***Nefesh B’Nefesh* for Conversions: Hands-on Support**

A study of the policy has clearly shown that personal support very much increases the prospects of success. A supportive and

meaningful framework needs to be established for those interested in conversion in order to avoid the high dropout rates over the course of the process. Support needs to be done through district conversion coordinators and a broadening of the scope of activity of the conversion teachers and should be assisted by families who accompany the prospective converts and who have themselves received adequate training. Likewise, stipends should be granted to students (through private entities and not from the government) who find it difficult to cope with the financial burden entailed in the protracted conversion process.

6. **Adopting a more welcoming halachic attitude**

Over the last 200 years there has been a widespread Jewish tradition of a welcoming conversion of people of Jewish ancestry who have linked their fate to that of the Jewish people: “Therefore in my humble opinion any gentile who comes to be converted and [...] his intentions are good, and even if there remains some doubt, it is still permissible to teach him the order of prayer and some other information [...] and then one may convert him.” Thus wrote Rabbi Elijah Gutmacher, a leading disciple of Rabbi Akiva Eger and one of the “Proto-Zionists”. This tradition has also been adopted by important decisors of our generation, including Rabbis Ovadiah Yosef, Shlomo Goren, Shlomo Dichovsky, Yaacov Ariel, and Meir Mazuz. Even Rabbi Elyashiv, the former leader of the Lithuanian stream, ruled that “it is worthwhile to convert a child of a non-Jewish woman in order to introduce him to Judaism [...] since they are from Jewish seed”.

Instead of hurling accusations, as is commonplace today, the public should be exposed to these type of sources and a religious internal discourse in this spirit should be encouraged. From an administrative perspective, the independence of the rabbinical judges who hold a welcoming approach should be strengthened, inter alia by opening

more conversion registration districts and cancelling the job of a “chief rabbi’s representative”.

7. Giving complete validity to the conversion process

It is the State’s duty to insure the complete validity of the conversion certificate. Therefore a mechanism should be created which would allow a review of the conversion process but at the same time would weaken the possibility of appealing its validity. For this purpose, the rules of the hearing on conversion should be changed by suitable legislation.

The challenge of conversion in Israel is a challenge of historic proportions and the way to promote it is fraught with difficulties. The combination of a realizable vision, appropriate leadership, and the enlistment of civil society in this process could bring the long-awaited change. Thus we can ensure the coherence of Jewish society in Israel and the continued existence of the State as a Jewish and democratic state.

הגיור בישראל נמצא בלב הדיון הציבורי, אך מעט מאוד ידוע עליו: כמה אנשים מתגיירים בכל שנה ומהי החלוקה המגדרית בין המתגיירים? כמה מתגיירים נולדו בחו"ל וכמה בישראל? מדוע יש רבים המתחילים בתהליך ולא מסיימים אותו? האם החברה הישראלית והדתית תומכת בגיור? ומה עושה המנהיגות הפוליטית בנידון?

מחקר זה פורס את תמונת הגיור השלמה. הוא חושף לראשונה את נתוני הגיור במלואם ואת הישגיה וכישלונותיה של המדיניות הממשלתית בעשור האחרון. בהמשך לכך הוא מציג מגוון אפשרויות לקידום הגיור בישראל: הסברה, התגייסות ממשלתית וחברתית, ליווי, תמיכה ואימוץ גישה הלכתית ומקרבת.

ד"ר נתנאל פישר, חוקר לשעבר במכון הישראלי לדמוקרטיה ומרצה (אורח) במחלקה למדע המדינה באוניברסיטה הפתוחה, הוא חוקר ופעיל בתחום הגיור, בוגר ישיבות "מרכז הרב" ו"עתניאל".

מחקר המדיניות נכתב במסגרת המרכז "לאום, דת ומדינה", בראשות פרופ' ידידיה צ' שטרן.

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

מוחבר מומלץ: 45 ש"ח
יולי 2015

מס' 7-170-519-965-978

www.idi.org.il

0 4500001141 0
דאנאקוד 450-1141

